بسم الله الرحمن الرحيم

دمولوي قاضي بهرام خان اڅکزي دژوندملي اوډمو کراټيکي مبارزې

ليکوال

ننګيالى بڅرکى

۱۳۹۶هـ ش ـ ثور ۷

2018-04-21 م

خپروونکى : داحمدشاه بابا علمي ادبي ټولنه

کتاب پیژ ند نه

دکتاب نوم : دمولوي قاضي بهرام خان اڅکزي دژوند ملي او دمو کرا ټيکي مبارزې

لیکوال : ننګیالی بڅرکی

لومړی چاپ : 21 – 4 -2018برابرد۱۳۹۶ ـ ثور ـ ۷نیټه

د چاپ شمیر : ۲۰۰ ټوکه

طباعتي چاري : PRINT SERVICE EDE

KELVINSTRAAT 27

کمپوزر: ننګیالی بڅرکی

خپروونکی : داحمد شاه بابا علمي ـ ادبي ټولنه

دچاپ ځای : هالینډ ایده

دکتاب ټول حقوق دلیکوال په حق کې خوندي دي

اهداء

دمؤلوي قاضي بهرام خان اڅکزي دژوند ملي او ډموکرا ټيکی مبارزې کتا ب چي دخپل وخت يوسياسي اودملي مبارزويوژوندی تاريخ دی،دهغه وه يو ډير نژدې دوست او دسنګر ملګري حاجي محمد انور خان اڅکزی ته ځکه ډالئ کوم؛چي دوی دواړودافغانستان دآزادئ او ډموکراسئ په لاره کې نه ستړې کيدونکي مبارزې دپيروزئ ترسرحده کړي دي. ددوی دی« روح ښادوي»

حاجي محمد انور خان اڅکزی قومي مشر ،دډموکراسئ دلاري مبارز اودويښ زلميانو دمشرانو دجملې څخه وو.دژوند موده ئې د۱۸۷۶م څخه تر ۱۹۷۱م کال دمی پر ۲۹ نيټه وفات سو

لړليکونه

شماره	سرليک	پاڼه
۱	سريزه	۱تر۲
۲	دپيل خبري	۲تر۵
۳	ارز کتنه «تقريظ»	۵تر۹
۴	دقاضي بهرام خان اڅکزي سياسي او ټولنيز ژوند	۹تر۱۵
۵	دحبيب الله خادم دين شاهي فرمان	۱۵تر۱۶
۶	لومړی ملي غورځنګ	۱۶تر۱۷
۷	دوهم ډمو کرا ټيک غورځنګ	۱۷تر۲۰
۸	دخدای بخښلی قاضي بهرام خان ټولنيز شرايط	۲۰تر۳۰
۹	ارواح ښاد عبدالعلي اخوند زاده.	۳۰تر۳۴
۱۰	دمولو بهرام خان اڅکزي دمبارزو دوهم پړاو...	۳۴تر۳۹
۱۱	دقاضی بهراخان ونډه دسقاوی په سقوط کې	۳۹تر۵۲
۱۲	دکريم خان ډګروال په کورکې دقاضي صاحب ورستی شيبې	۵۲تر۵۶
۱۳	دسقاوی ددورې څخه وروسته دولتی امتيازات	۵۶تر۷۴
۱۴	خان عبدالغار خان او خان عبدالصمد خان	۷۴تر۷۵
۱۵	مهتما ګاندي	۷۵تر۷۷
۱۶	جواهر لعل نهرو	۷۷تر۷۹
۱۷	جمال عبدالناصر	۷۹تر۸۰
۱۸	خان عبدالغفار خان څوک وُ؟	۸۰تر۸۳
۱۹	دخان عبدالصمد خان لنډه پيژندنه	۸۳تر۱۰۱
۲۰	دمحمد ايوب خان اڅکزی په باب يو څو خبري	۱۰۱تر۱۰۲
۲۱	دخان محمد ايوب خان لنډه پيژندنه	۱۰۲تر۱۰۵

۲۲	دحبیب الله کلکهاني را تګ دانقلاب انګیزه سوه	۱۰۵ تر۱۰۸
۲۳	دجنرا محمد نادر خان په قلم دلیک نخښنه اواړیکي.	۱۰۸تر۱۱۲
۲۴	دلیک بشپړه ژباړه	۱۱۲تر۱۱۴
۲۵	په افغانستان کې دمشروطیت غورځنګ...	۱۱۴تر۱۱۷
۲۶	لومړني مشروطه خواهان	۱۱۷تر۱۲۰
۲۷	دهیواد سر تیری مبارز علي احمد خان	۱۲۰تر۱۲۱
۲۸	ذهنیت بچه سقاؤ. (یو فارسي متن)	۱۲۱تر۱۲۴
۲۹	دویښ زلمیانو ګوند او دقاضی صاحب شمولیت.	۱۲۴تر۱۲۸
۳۰	دقاضي بهرام خان له نظره دویښ زلمیانو او حکومت ټکر.	۱۲۸تر۱۳۳
۳۱	بهرام خان اڅکزی دویښ زلمیانو دبندی کیدو کیسه داسي کوي.	۱۳۳تر۱۴۷
۳۲	قاضي بهرام خان دخدای بخښلي محمد علم بڅرکی له نظره.	۱۷۴تر۱۵۰
۳۳	قاضي بهرام خان دمحمد ولي «زلمي» له نظره.	۱۵۰تر۱۵۲
۳۴	قاضي صا حب د کرزي زلمي له نظره	۱۵۲تر۱۵۴
۳۵	مولوي بهرام خان دپو هنیارسید مسعود له نظره.	۱۵۴تر۱۵۶
۳۶	دغلام محی الدین ایوبي له نظره دویښ زلمیانو غورځنګ.	۱۵۶تر۱۵۹
۳۷	دغلام جیلاني خان الکوزي له نظره ...	۱۵۹تر۱۶۹
۳۸	قاضي بهرام خان دطاهر اڅکزي له نظره.«دمیوند چینه».	۱۶۹تر۱۷۹
۳۹	دمحمد ابرا هیم عطائي له نظره ددغه وخت ټولنیز تضادونه .	۱۷۹تر۱۸۳
۴۰	نادرخان قاضي صاحب اودکندهارمشرانوته دسولي لاس ورکوي.	۱۸۳تر۱۸۷
۴۱	دولت دکندهار مخوروته دسقاوی وروسته څه امتیازات ور کړه؟	۱۸۷تر۱۹۵
۴۲	دامیر امان الله خان په نوم قومونه تیر ایستل سول.	۱۹۵تر۱۹۹
۴۳	دقاضي بهرام خان غور ځنګ یو سیاسي غور ځنګ وو.	۱۹۹تر۲۰۱
۴۴	محمد نادر خان اودسیاسي واک ساتنه.	۲۰۱تر۲۰۵
۴۵	دویښ زلمیانو نشراتي ارګان « انګارجریده».	۲۰۵ تر۲۰۷
۴۶	پایله	۲۰۵تر۲۰۷

یادونه: ماخذونه هم دکتاب په پای کې د ۲۱۰ څخه تر ۲۱۲ صفحي پوري راغلي دي.

سريزه

د مؤلوي محمد بهرام خان اڅکزی دژوند ملی اوډ موکرا ټيکي مبارزې چی دوه څېرکي لري، ليکنه ئې دوخت يو ضرورت وو.دا ځکه چي وايي:« مړونه مري خونومونه ئې پا تيږي».ددې معنا داده چي موږافغانانوډ موکراسي،دهيواد آزادي،نوم او ننګ او ننګ او پنځه زره کلن تاريخ په مفته نه دی ترلاسه کړې بلکي؛دا داوږدومبارزو، ډيروقربانيو او دافغانستان دګوټ،ګوټ څخه دتاريخ په اوږدوکې دازادئ دلاري دقهرمانانوپه سربښندنه دغه افغاني غيرت نوم اوننګ ساتل سوی دی. اوپه شلم قرن کي دنسبي ډموکراسئ ساتل،رواجول په دې هيواد کي دحاکمانواوچارواکوسوغات نه وو.بلکي؛دادتاريخي اوږدومبارزو نتيجه وه.چی په پايله کې دهيوادډيرځوانان ، نجوني اونورعام خلک په همدغه شلم قرن کي دښوونی اوروزني دبهيرڅخه ګټه ترلاسه کړه،اوبيا دهمدغه ويښ زلميانونه ستړي کيدونکي مبارزې وې، چي په هيواد کې اساسي قانون جوړکړ،مطلقه حکومت ته ئې دپای ټکی کښيښود.اومشروطه شاهي رژيم ئې ځای خپل کی.

داساسي قانون دلاسته راوړونوپه نتيجه کي دګوندونوقانون هم جوړسو،راست او چپ ګوندونه جوړسوه. اودسيمي په کچه په يوه بې ساري دموکراټيکه فضأ کې آزادانه فعاليت کاوه.په دغه وخت کي دځوانانودتربيې دپاره خوراډير کارونه وه سو،دښځوغورځنګونه دښوونی اوروزني په برخه کي دهيوادپه ګوټ،ګوټ کي دبکلوريا،ليسانس اوماسترئ حتاداکټرئ ترکچي پوري ښځواو نارينوزده کړې وکړې.دځوانانودپوهي سطحه دسياست په ميدان کي،دعلم اوهنر په ميدان کي په نړيواله کچه دنړئ پاملرنه ځانته راواړول.ځوانانودافغانستان دراتلونکي په باب دګوندونواوايډيالوژيګانوپه مرسته سياست را پيل کی اونوي فکرونه ئې په هيواد کي وروزل،داوخت دځوانانوپه منځ کي،په ګوندي حوزو اومحلي کميټوکې اقتصادي،سياسي اوعلمی درسونه دسياسي مدرسي په څير تدريس کيده.چی په نتيجه کې دځوانانوپام ونوي فکري تغيرته راواړوی.او دجمهوري نظام دپاره ئې زمينه برابره کړه.دغه ټولی فرهنګي لاسته را وړني په شلم قرن کي ددغه ويښ زلميانو دمبارزونتيجه وه.چي په دې لاره کي د محمدبهرام خان اڅکزی اودهغه دملګروهڅې چي په دغه دوڅېرکوکي چي يادونه سوې ده،دقدروړګنم.اوپه دې باب په اوسني وخت کي ددغوهڅواو زحمتونو يادونه دهر ليکوال دنده بولم چي په دې باب نورهم دغه تاريخ ژوندی وساتي.اوراتلونکونسلونه ته هم يادونه کوم چی دافغانستان دسياسي غورځنګونو لړی جاری وساتي. ترڅو دهيوادوګړي نسل پرنسل دخپلو تيرودرسونوڅخه ګټه واخلي.

دلته دپام وړتکی داهم بولم چي: په دغه ځانګړې ستونزمنده دوره کي چي بیان ئې په لومړي اودوهم څپرکي کي سوی دی.په لومړی څپرکي کې دهیواد دآزادۍ مسئله ده،چي په لراوبرکي دانګریزي ښکیلاک ګرواودهغه ورستی هیلي دسقاوي ددورې ئې دخاوروسره برابري کړې.ځانونه سپرکړه.اودهیواد استقلال ئې دسخت خطرڅخه وساته،خوپه دوهم څپرکي کې بیا ځانګړي قربانۍ ورکړل سوې.چي هغه ډموکراسۍ اوبشري حقوقوته څه ناڅه پاملرنه وه. هیواد دروښنګرۍ پرلوروردانګل اوپه لړوخت کی ډموکراسي اودښځواونارینودزده کړي حق دښارونوپه کچه ترلاسه کړل سو.دادخدای بخښلي قاضي بهرام خان د مبارزومؤخه وه.اوهغه ئې ترسره کړه.داچی څومره ستونزی پرده اودده پر ملګروباندي راغلي،هغه تریوې اندازې یاترهغه کچي چي زمافکراواند کار کاوه؛مایادونه کړې ده،خوموضوع تردې لاهم ګرمه اوتوده ده.داځکه که موږ دسیاچال نوم اخلواوخپله مولیدلی نه وي،نوسم ئې نه سوفکرکولای.داچي پر ښووولاړځوانان وزندان ته ورننوزي اود مرګ په حالت کی دزندانه راایستل کیږي،دالویه غمیزه ده.نتیجه داده چي دویښ زلمیانوستونزي خوراډیري وې. سختی ئې هم وګاللې.خو!ډموکراسي ئې هیوادته راوستل.اودګوندنوقانون دهیواد په رسمی جریدوکې خپورسو،لنډه داچی تریوې اندازې هرڅه وسوه...خو!په وروسته کی چي ددغه ډموکراسۍ څخه دهیوادځوانانوڅه ډول ګټه پورته کړه؟ راست اوچپ ګوندونودهیوادپه اتحاداودخلکوپه پیوستون کي څه ډول رول ادا کی؟دانوبیانوربحث دی،داچي چپ ګوندونویاراست ګوندونوڅه وکړه؟داهم بل بحث دی.داچي وروسته کوم ګوندونه قدرت نیسي؟داهم ټوله سوالونه دي.یوه خبرواضیح ده چي دښکیلاک پرضد،دسقاوۍ پرضدقیام،دډموکراسۍ لاسته راوړنه یوپرځای اوحق عمل وو.چي دا ټوله د قاضي بهرام خان اودده د ملګرو لاسته راوړیني وې. په درناوي. ننګیالی بځرکی

د پیل خبری

تاریخ د قوم د هنداری په توګه تل د پاملرنی وړ ګرځیدلی دی شک نشته چی تیروجریانو او تجربوپه بنسټ د راتلونکو نسلونو لپاره د همدغو د ځکه چی .پرمختګ او پیاوړتیا لاره اواریږی

نه غواړم چی د کتاب پرمحتوی وږغیږم ځکه چی ما تراوسه د کتاب متن نه دی لوستی کتاب په مطبعه کی تر چاپ لاندی دی چی زما څخه هیله وسوه چی دی څخه می دا درک کړه د کتاب د فهرست.هکله د کاغد یو څو پانی تور کړ په دغه چی کتاب یوازی د مرحوم مولوی قاضی بهرام خان اڅګزی ساده بیوګرافی نه

، په واقعيت کی د مرحوم د ژوند د دوران اړوند ټول سياسی ، ټولنيز ده بلکی اقتصادی شرايط او جريانات په کی منعکس سوی اوپه تيره بيا د شلمی پيړی د نيمايی تاريخ د تاريکو او نه ويل سوی مسايلو په هکله ځرگندونی په کی لومړۍ سوی دی .

وی پری خوا بې قضاوت او ليکنه بايد د يوې ليکونکی چی د تاريخ وايی پوهان ترازو د متنونو د اقتباس کولو په وخت کی د خپل عقل د ليکوال بايد پلوه دبله او يعنی د تاريخی متنونو په ټاکلو کی بايد تر وسه وسه زيار . واخلی څخه کار وايستل سی چی معقول د نامعقول څخه اوسم د ناسم څخه بيل کړی.

په دا ډول تاريخی ليکونو کی بی پری قضاوت ځکه ډير مهم دی چی پرته د آزاد قضاوت څخه واقعی تاريخ د انحراف پر خوا لغړی .تاريخ ليکونکی کله کله د چارواکو د ارادی سره سم د امتياز اخستلو لپاره ليکنی کوی . د بيلگی په توگه د احمدشاه بابا د دوران د پيښو په هکله عمده منبع (تاريخ احمدشاهی) دی چی ددی کتاب ليکوال (محمودالحسينی المنشی) پخپله احمد شاه بابا ټاکلی دی .

ليکنی يی د احمد شاه بابا د پاچهی په اوم کال کی پيل سوی دی . دغه تاريخی اثر که په رښتيا سره د يوی خوا د گټورو معلوماتو لرونکی دی خو دبل پلوه موږ ته معلومه ده چی دا يو درباری تاريخ دی چی د غوړماليو څخه کار په کی اخستل سوی او پر ډيرو واقعيتونو يی توره پرده غوړيدلی ده .

د بيلگی په توگه :« محمودالحسينی ليکی چی احمد شاه بابا ولي وو ، هغه له غيبو خبر وو او کله چی يی خپل وراره لقمان خان ته د خان خانان لقب ،جوغه او نور امتيازات ورکول په دی پوهيدی چی هغه به يوه ورځ خيانت کوی .احمدشاه بابا فرصت ته کتل او مخکی له مخکی يی خپل وراره له ناز او نعمت څخه نه محروم کاوه تر څو چی هغه بلاخره نمک حرامی وکړه او د احمد شاه بابا په مقابل کی د غليمانو او خاينانو سره ملگری سو .»

تاريخ احمد شاهی ص ۸۳ .

د مرحوم قاضی بهرام (۱۸۹۸ – ۱۹۷۶) د ژوند او سياسی مبارزی زمانه په واقعيت کی يو بحرانی اود اختناق څخه ډک دوران ۇ په داسی حالاتو کی چی انگريزی استعماری ځواک حاکم وی ، د خلکو د ژوند اوپوهی سطحه ټيټه، اختناق ترور او وحشت موجود وی ، د ملی دموکراتيکو حقه حقوو لپاره مبارزه

او هلی ځلی اسانه کارنه دی . د بیلګی په توګه د سقاو زوی حبیب الله د امان الله خان شرعی او تقنینی مشاورمولوی عبدلواسع او دکابل والی علی احمد دواړه په توپ کی والوزول، سردار محمد عثمان یی ژوندی ښخ کړ اود قبر پر سر یی شلغم ور وکرل ، سردار عبدالحمید خان او سردارحیات الله خان د حبیب الله خان زامن ، عبدالحمید خان توخی او قاضی محمد اکبر خان یی ووژل خو قاضی عبدالرحمان خان یی په پل خشتی کی بند پر بند پری کړی او سر یی هلته و ځړوی .

د اختناق ، ویری او ترور د شرایطو د حاکمیت سره سره مرحوم قاضی بهرام خان د خپلو نورو ملګرو په مرسته د ظلم او استبداد پر ضد نه یوازی دا چی د امانی نهضت ملاتړی او د سقاوی د تور نظام په ړنګوولو کی یی فعاله ونډه لری ده بلکی د ویښ زلمیانو د عدالت او پرمختک غوښتونکی جنبش د یوه وفاداره مشر په توګه دوخت د ارتجاعی ځواکونو او چارواکو د ګواښونو او بندیکولو سره سره یی ، د حق او عدالت جنډه رپانده وساتل .

ځکه نو د ننګیالی بځرکی دا زحمت د ستایلو وړ دی چی د خپل هیواد او ولس ویاړلو شخصیتونو او د هغو کارنامو ته یی پاملرنه کړی او د کوم مادی امتیاز څخه پرته یی په اکواریم کې د ښکلو کبانو د ساتلو اود ښکلی رڼغ لرونکی کنری چوغوکو د روزنی تر څنګ یی د پردیسی په دوران کی ،دا ډول پنډو کتابونو لیکلو ته ملا تړلی ده .

لیکوال ته ددی کتاب د چاپولو مبارکی وایم او د کتاب ،علم او پوهی مینوالو ته یی د لوستلو سپارښتنه کوم . پر قلم دی برکت د لازیاتو برياوو په هیله .

زمری محقق

2018 – 4 – 19م کال کوپن هاګن

زمری محقق

(تقريظ) ارزکتنـه :

دمولوٴي قاضي بهرام اڅکزي،دژوند ملي اوډ موکرتيکي مبارزې اثرچي فضيلت مآب دپښتوژبي اوادبياتوماستر«ننګيالي بخرکي» **په خوږه** اوساده پښتو ليکلی دی.دستايني وړئې بولم.اوداهم ورسره اضافه کوم؛چي دبشرپه تاريخ کي ډول،ډول انسانان پيداسوی دي.چاچي په زوراوجبرپاچهياني جوړي کړي دي.په زور ئې انسانان وژلي او ځورولي دي،ددې له پاره چي خلک ئې زور ومني،تابع ئې سي.اودده شيطاني خودخواهي(ځان غو ښتنه) ارضأ سي.اما سربيره پر داټول جبراوزور پر دې نه دی توانيدلی چي دخلکو خولې ور بندی کړي.او خلک دآزادئ ، ډمو کراسئ اودخلکو دخدمت څخه منع کړي.اودټولني دتکامل مخه ونيسي.وينو چي تاريخ ددې شاهد دی.چي زه ئې يودوه درې مثاله په لنډه توګه يادولای سم.

لومړی : سليمان پيغمبر چي ديهودوډير ستر پاچاو پيغمبردی.چي ددوی دقوله ټول انس او جنس (پيريانان،ديبان ،حيوانان او ټول مرغان)حتا باد هم دده تابع وو.ده په يوه روايت څلوزره (۴۰۰۰) او په بل روايت اوه سوه (۷۰۰) ماندينې اومينځيانی درلودلې.چي په تخت روان کی به ديوه ځايه وبل ځای ته تللئ سربيره پردغه ټوله طاقت اولوی فوج سورکي ميږيان ئې لا هم تابع نه کړه.يوه ورځ دی دخپل فوج سره يو خواته په جنګ روان وو.اودده آسانودسورکی ميږيانوښورترپښولاندی کړل،ميږيانوانتقاد پروکی اوطعنه ئې ورکړه.وې ويل: ته که په ريښتيا دومره زورورئې،ځان غښتلی پاچا اوپيغمبربولې،ورسه ملکه سباء يا ديمن ملکه بلقيسه ونيسه ، موږعجزه ميږيان ولي دآسانوترپښولاندی کوې.اوخپل زورموږ ته را ښوې.(قران شريف ۱۹ سپاره سورة نمل)او هم ئې فرعون ته موسا (ع) او نمرودته ئې براهيم (ع) پيدا کړی دي...

دوهم : ډيوژن دلرغوني يونان يو بشردوسته فيلسوف وو.چي ډيرشاګردان او علاقه مندان ئې درلودل.چي دسکندر مقدوني په وخت کی ئې ژوند کاوه.يوه ورځ سکندرمقدونی وارسطوته چي استاداو مشاورئې وو.وويل:چي زه دټول يونان امپرا توريم اونوری ډيري سيمی مي هم فتحه کړی دي.پرخلکو دومره

ګران نه يم لکه ديوژن چې ګران دی.څه وکړو چې تر ده زه پر خلکو ګران سم؟.

ارسطو ورته وويل: چي دی بايد دخپلو شاګردانو په مخ کي په يوه پو ښتنه کې بنداوبي جوابه کړو،نو کله چي زموږ سوال ته جواب را نه کړی اوبندسي،نو شاګرادانوته دده دپوهي اوهوښياری په با ب سوال پيدا کيږي.سکندردارسطو دغه خبره ورسره ومنل (چي ښه خبره ده) .

نو ارسطو دتارويوڅرخی (دتاروکلوله) راوړل،ددې څرخی سراوپای ئې سره غوټه کړه،دده په خيال دغه څرخی اوس سراو پای نه لري.نوسکندرته ئې وويل : درځه اوس به دويژن ته ورسو.دشاګردانوپه مخ کې به ئې داڅرخی ورکړو.اوورته وبه وايو چې ته ډيرهوښيار سړی ئې ، ددې څرخي سررا پيدا کړه،موږ ئې سر نه سو پيدا کولای.

ډيوژن چې څرخی واخيستی ورته وئې کتل:سرئې په خلاص سو.دستي ئې دجيبه څخه يوکوچنی چاکوراوايستی اوپه څرخی کی ئې کش کی،څرخی ئې بيرته وارسطواوسکندرته ورکی.اوورته وې ويل:واخلئ څوسره موپه کار دي؟.

سکندرچی دا صحنه وليدل هغه دکندهاريانو خبره ډير(دوسو) يعني خړسو....

او په ډيرمغرورانه لهجه ئې ډيوژن ته وويل:زه که سکندرنه وای،نوخدای ته به مي دوعا کړې وای، چی خدايه ما ډيوژن کې .

ډيوزن چی دسکندردا خبره واوريده.سمدستي ئې په ځواب کی ورته وويل : زه که ډويژن نه وای مابه خدای ته دوعا کړې وای چي خدايه! ما موږ ک که،خو! سکندرمه را څخه جوړه وه.

داسي مثالونه نورپه تاريخ کی ډيردي خو! زه ئې په دغه دو اکتفا کومه.ريښتيا هم هرڅوک چی (باد وکری نو تو پان به ريبي) .

افغانانوهم هميشه دجبارانواوديکتاتورانومقابل کي دآزادئ ،دموکراسئ اودخلکو دحقوقوڅخه دفاع کړيده،چي دلومړي مشروطه خواهانومبارزې د مطلقه شاهانومقابل کي ديادولووړدي. چي په دوهمه مشروطه خواهئ کې،دوييښ

زلميانو،دوطن ګونددغلام محمدغبارپه لاربښوونه.او ندای خلق ددکتورمحمودی په لار ښوونه دیادولووړدي.په دې لاره کی دوی جدوجهد او تلاښونه کړي دي . اوهم ئې ډیرکړاونه ګاللي دي.چی زه ئې یوازی ویښ ځلمیان نه بلکي؛ ځلانده زلميان هم بولم. بله دیادولووړخبره داهم بولم: چی دوییش زلمیانوپه باره کي ډيروليکني کړی دي، چي هغوی هم سترليکوالان اوپوهان وه.خوروښان فکري «ننګيالی بځرکی»په ډيرپراخه علمی نظرددوی ټولومبارزې،دټولنی ټول اړخونه،دوخت دهیوادشرایط ، دنړی شرایط (داخلي او خارجي شرایط) په نړی کی علمي اوصنعتي انقلاب را تګ او دهغه تاثيرات په یوه فيوډالي وروسته پاته ټولنه کی،ددروګونوخبیثانويعني(فيوډالانو،روحاني عقب ګر،اوظالم حکومتونه) ئې په همدغه اثرکی په ظريف او ښکلی ډول لیکلی دی. چی ماته ئې دزړه له کومي خوندراکی.چي په ریښتیاهم په ظرافت اوښکلا کې د مسائیلوځانګړی استعداد لري.هغه زموږ یو متل دی چی وائي:

(الم تر کيف دهر چاه زده ده ، خو! خوله دتورملا عثمان غواړي.).

بله مهمه خبره خولا داهم ده چی پرنومووړي کتاب باندی دمحترم محمد طاهر اڅکزی یوه په زړه پوري لیکنه سوې ده. چي دمیوند چینه نومیږي.او هغه دسترګوحال دمرحوم قاضی بهرام خان سره د یوه سفر په ترځ کی تیرکړی دی.اودغه قيصه ئې په خوږه پښتوداسي را وړې ده. چی یوه برخه ئې زه دلته دیادونی په خیرسره راوړم.اوتاسولوستونکي ئې په د قت سره وګوری،چی څومره ښکلا په کښي وینی.

محمد طاهراڅکزی لیکي: څه ووایم! «دمیوند دچینې په توضیح کولو ژبه اوقلم عجزه سي.اوزه هم دااوس غواړم ددې چینې په اړه څه ولیکم.ددا سي حالت سره مخامخ یم،خوبیا هم جرئت کوم اودومره وایم! که څوک دمیوند چینې ته ځان ورسوي اودزرغونوونولاندي داوبوپرغاړه ورته کښيني نوځان به په بله دنیا کي ووینې.داسی دنیا چي وخت مثبت اومنفي نه پيژني.او په صفردرجه کي ثابت پا ته کیږي.شپه اوورځ ورکیږي،ځکه چی زرغونوونو ئې سرونه را ټيټ کړي اوآسمان ئې پوښلی وي.داوبوشورکی ئې چی په څومره زوراوفشار دچاک سوی غره څخه را وزي.او تل پر خپل حال ثابت پاته وي،چي داوبو

توښ ئې دونو جګوسروته وررسیږي.نو دشینو پاڼودعطرو وږمه ئې به شاوخوا فضآ کي خپره سي.چی دانسان روح ور تازه کوي.اونه پرېږدی چی دلمر تودوخي دازرغونې پاڼي وچی او ژړي کړي.او که څوک په دغه چینه کی هر څومره پاته سي.په دې به پوهه نه سي چی څومره وخت ئې تیر کړی دی،داده بله دنیا.اودا نوې دنیا دمیوند چینه ده».ریښتیا هم چی دمیوند دچینې ښکلاوسیاسی ارزښت سړی بلي دنیا ته بیا ئي،دویښ ځلمیانویاځلانده ځلمیانوقربانۍ اومبارزې وانسانانوته دااحساس ور بخښي چي دظلم ،بې علمۍ (جهالت)اووروسته پاته والي په مقابل کي کلکه مبارزه وکړي.اوټولني ته نجات ورکړي.چي د مرحوم قاضي بهرام اوملګرو دویښ ځلمیانوټولنه،دمرحوم غلام محمدغبار«دوطن ګوند» اومرحوم محمودي «ندای خلق» ګوندونه ئې ښې بیلګې دي.مړونه مری خونومونه ئې پا تیږي. په درنښت.

غټان، غټان،لویان ، لویان پیدادي

دوی خو داصله جنتیان پیدا دي

راځی! آ خوارو له جنت وګټو

څوک چي داصله دوږخیان پیدادي

«اجمل ختک »

نه ومه خبر پرده می لږ شانتي چي پورته کړه

نه دی دویلوهغه څه چی مالیدلي دي

زه ئې په ویلو او لیدلو ګنهګار سومه

دوی ئې په کولواوعمل سره ښاغلي دي   **« ګل پا چا الفت»**

«محمد یوسف ختیځ یا ر»

محمدیوسف ختیځ یار

لومړی څپرکی

«دقاضي بهرام خان اڅکزی سیاسي اوټولنیزژوند»

دپیل خبري

دافغانستان قاضی القضات یا سترقاضي بهرام خان اڅکزی دافغانستان د معاصرتاریخ یوروښانه اونامتوځیره ده.چي په ۱۲۷۴هـ ش کال چي ۱۸۹۸م کال سره برابریږي د کندهار دسپن بولدک ولسوالۍ ته نژدي د(مؤلد یا موله ید) په کلي کي زیږیدلی دی. اوپه ۱۳۵۴هـ ش کال کي چي د۱۹۷۶م کال سره برا بریږي د کندهاردخوجک باباپه سیمه کي دعقرب دمیاشتي پر۳ نیټه چي داکتوبردمیاشتي۲۳سره برابریږي دخپل زوی عبدالکریم خان دګروال په کورکي ددي دنیا څخه ستر ګی پټي کړې.روح دي ښادوي.

مرحوم قاضی صاحب د محمد صادق خان اڅکزی زوی اود مرحوم شهاب الدین خان اڅکزی لمسی،چي نیکه ګان ئي هم دقوم خد متګاران او دخپل وخت نا متوکسان وه.چي د محمد بهرام خان پالنه ئي په کوچنیوالي کی په ډیره ښه توګه ترسره کړه، هغه ئي زده کړی ته متوجه کی اودوړکتوب څخه ئي بیا ترځوانۍ پوري د محمد بهرام خان پالنه په علمي ډول سره څارله.څو په را تلونکي کي یو لوړشخصیت ځیني جوړسو.د مرحوم بهرام خان اڅکزي کورنۍ په دغه وخت کی په مالدارۍ اودآزاداوخودکفایه اقتصاد باندي دژوند چاري

سرته رسولې.اوپه خپله سيمه کې دبشپړه نوم اونښان خاوندان وه.چي دبهرام خان اڅکزي پالنه ئې په ښه توګه تر سره کړه.اودهغه وخت ډيرلوړ ښونيز درسونه ئې دلوړواستادانوترلاربښوونی لاندی په افغانستان اوبياهندوستان کې ولوستل.چی دډيرو سياسی، تولنيزوتجريبو سره بيرته هيواد ته راستون سو.او په هيواد کې ديوه ملي اوډ موکرا ټيک غورځنګ حرکت دپيروزی ترسرحده ورساوه.لومړی ئې داستعماررنګ اوځيره وښودل.اوداستعماري هيواد انګريزانو دهغه دپلويانونقاب ئې دمخه څخه ايسته کی.هغه ملايان چي داستعمار په خد مت کی ولاړوه، که په قوم يا سيمه کی وه، دهغوی استعماري منطق ئې په خپلوعلمي منطقو ور رد کړه.اودهيوادخلک ئې دې ته متوجه کړه، چی استعمارزمور.دعقيد و څخه نا وړه ګټه پورته کړې ده.

قاضی صاحب دخپلي ځوانی په عمرکي هم ديوروښانه ملا،سياست پوه،او ديني عالم په توګه مبارزه پرمخ وړل.هغه په سيمه کی دهندوستان څخه بيا تر کندهارپوري په ټولوپښتنوکي ډيرسترنوم اونښان درلود،خلکوئې پوهي ته درناوی کاوه،په ډيروټولنيزوپيښواوپيچلوموضوعګانوکې به د قاضي صاحب سره صلاح اومشوره کيدله،دغه درند شخصيت چي خپلي لوړي زده کړې په هندوستان کی ديوبند په نامتومدرسو کې ترسره کړي وې،ولس اوخلکو ته دخپل وخت ديوه پوهه اوپه علمی چاروکی ديوه باصلاحيته مشرپه ځيرددرناوي وړؤ.محترم قاضي بهرام خان اڅکزی نه يوازي داچي؛خپله دلوړوديني زده کړولوړشخصيت ؤ،بلکي؛دنوروځوانانودروزلواودهيوادپالی په روحيه دځوانانو

دروزلولوی مکتب اوښوونځی هم وه.قاضي صاحب خپله ځواني دخلکوپه خدمت کی تيره کړې ده.قاضي صاحب هغه وخت چی انګريزانوپرسيمه برلاسي ترلاسه کړه او دهند څخه بيا ترافغانستانه ترځينوسيموپورې ئې په هندي برطانوي پوري وتړلې،نو قاضی صاحب په دې وخت کی خپل تاريخي رسالت ترسره کړی دی.او دوخت دنامتو ګوند اونامتومباريزينوپه څنګ کې دکانګريسيانوسره يوځای په يوه سنګرکي دآزادۍ اوخپلواکی په لاره کې مبارزه کړيده.اوداستقلال بيرغ ئې اوچت ساتلی ؤ.دغه درندسياست پوهه په کانګريس ګوند کي دګاندي،نهرو،خان عبدالغفارخان، عبدالصمدخان اڅکزی، حاجي محمد انورخان اڅکزی، عبدالعلي اخوندزاده کاکړاونوروملي شخصيتونوکلک ملګری ؤ.دوی دانګريزانو په پيرکې داستعمار ضد سختي مبارزې په پټه او ښکار توګه تر سره کړې.

قاضي بهرام خان اڅکزی که څه هم په (موله يد)يا«مؤليد» نومي ځای کي پيداسوی دی، خودبلوچستان دمنوروخلکو سره ئې اړيکي ترهغه حده ټينګی وې چي دوخت په ټولوستونزواومهموپيښوکې يودبله سره خبروه.اوګډ مجلسونه اوغونډي به ئې سره کولې.چي داوخت يعني ۱۹۰۵م کال راوروسته دعبدالعلي اخوندزاده دوکان چی دوخت دطبابت توکی په کښي پلورل کيده دمنورينود مجلسونوډيرښه ځای ؤ.په دې وخت کی چی دسيمي اوافغانستان حالات په بهراني ډول دانګريزي حکومت دسختومداخلوپه سبب ترفشارلاندي وه، دسيمو منورينوته دانګريزانودغه مداخلې دزغم وړنه وې،نوئې ځکه په حلقوي ډول غونډي سره کولې اوخپل په منځوکې دورځي پيښي تعقيبولې. که څه هم دوی په خپل منځ کی منظم تشکيلات نه درلودل خو!يودبله دباورپربنسټ اود کورنيو دشناخت پر بنسټ يواوبل ته ډيرسره ګران وه.اودباوروړوه.په دې وخت کي دانګريزانوضد منورينواوداستعمارضد کسانواړيکي دنورولس سره هم په ډول، ډول سره وه. چی دنوموړو منورينو يا دوخت دهمدغه علمانودخوا څخه ددينې علوموزده کړه،دخلکو په منځ کی تبليغ اودزده کړې کورسونه ددې سبب سوه چي دمنورينواوخلکوترمنځ دي اړيکی سره ټينګي کړل سی.قاضي بهرام خان اڅکزی په دې وخت کي دخلکوپه منځ کي يولوی اودرنداستاداوپه سياسي لحاظ

دسياست يومخکښ ضداستعمار مبارزوو. دده دژوند ملګري.اوهغه کسان چي دقاضي صاحب سره ئي اړيکي پاللې هغه ټوله هغه کسان وه،چی په سيمه اوخپل قوم اوولس کې درند ځای درلود.قاضي بهرام خان اڅکزي هغه وخت چی دهند په ديوبند مدرسه کي علمی زده کړي کولې هغه وخت ئې هم دهند د مسلمانانواوهغه کسانوسره چي د کانګريس د ګوند سره ئي اړيکي درلودلې قاضي صاحب هم منظمي مبارزې دانګريزانو پر ضد کولې. اوهم ئې د ډير نامتوهندومبارزينوسره سياسي اړيکي ديوه سترهد ف ملي مبارزې په خاطر پاللې. همدغسي قاضي صاحب هم دانګريزانو ښه نه ايسده.نوڅه وخت چي دلوړوزده کړوڅخه خلاص سو.اوخپلوسيمويا داڅکزو،پښتنووه سيموته راغلی، نوسمدلاسه دپښتنود مرکزيعني عبدالعلي اخونزاده په شناخت ئې دحاجي محمد انورخان اڅکزي سره پيژندلګلوي راپيل سوه. اودانګريزانوپرضد ئې په سيمه کی تبلغ په ګډه راپيل کړ.

لکه څنګه چی وويل سول قاضي صاحب دبشپړه پوهی خاوند ؤ، نو ځکه ئې په ولس کی هم محبوبيت خپل کړی ؤ،تردغه اندازې چی دولس مهمي شخړې، دمحکمې داعوې،اودجرګو فيصلې به ئې په علمی دلايلوورحلوې.چی په همدغه د ليل ئې هم د خلکوپه زړوکې ځای درلود.اودغه ټوله څه قاضي صاحب دخپل ځوانی په هغه ټاپه دوره کي ترسره کړی دي،چي موږته ئې دلته يادونه ضروري بريښي،داهغه وخت دی چي بايد ده په هندوستان کې دښواوښاديوڅخه خونداخيستی وای.خو! قاضي صاحب ځان په دې وخت کی خوارکړی ؤ. اوتاريخ ته ئې حماسي ورپه برخه کړې ، ټولنی ته، قوم ته ،هيوادته ئې دغيرت نوم اونښان ورپريښود.که موږ دغه تاريخ نوروته ديادګارپه توګه پريږدواينده نسلونه به هم دخپلومشرانولکه قاضي صاحب اونورمشران دهغه پرپل قدم کښيږدي.اودخپل تاريخ څخه به زده کړه وکړي. لکه شاعرچی وائي :

هرکه نه اموخت ازګذ شت روزګار

هــيــچ نيا موزد زهيچ ا موز ګا ر

تاريخ ديوې ټولني هنداره ده چي دهغه ټولني رنګ اوډول په کښي ځرګندیدای سي.ددغسي مبارزينواوهيوادپالوپه نوم موږ.افغانان وياړلرو.اودغرورسرمو هيچاه ته نه ټيټيږي.

قاضي بهرام خان كه څه هم په يوه ليري كلي كی دسپن بولدک اوکندهارترمنځ دنياته راغلی ؤ.خو! دهغه روزنه د ملت او نړيوال متفكرپه خيردانسان اوانسانيت په خاطر ډيره ستره وه.هغه بر سيره پردې چی خپل قوم ته ئې دقدروړخد متونه اوكارونه كړي دي،دبشريت دپاره ئې هم ډيري نيكي پيرزويني درلودلې،چي يوه بيلګه ئې هم دغه دانګريزي استعمارپه مقابل كي په سيمه كي دنوروقومونوپه څنګ كی دانسانيت دپاره نه ستړې كيدونکې مبارزه وه.همدغسي دخپل قوم دپاره ئې هم دنوروګاونډ وقومونوځخه د مرستي غوښتنه درلودله.اودهيواد ده آزادۍ دپاره ئې كچكول رااخيستی.اوكورپه كورګرځيد لی ځودخپلوهيوادوالودشعوردرابيداره كولوپه خاطرئې دآزادۍ ناره اوچته كړه اودانګريزانوداخيرني اميد يا سقا وۍ ترپيريا دورانه ئې خپلومبارزوته دوام وركړ.اوديوه افغان په څير ئې دشاعردغه ارمان ورتصديق كی.

چي وائي : كچكول را واخله ارمان دقام يادوه

د نن پښتون د ا فغا ن يـا د يـا د وه

سوالګررا ټول كړه دغيرت په نامه

بـيـا نـو آ زا د ا فـغـانستا ن يا د وه

« ننګيالی – بڅرکی »

مرحوم قاضي بهرام خان اڅكزی نه يوازي داچی داستعمارواوخارجي يرغلګرو پرضد دملی وحد ت كچكول ګرځاوه،ملی مبارزه ئې پرمخ بيوله، هغه په ټولنه کی يعنی افغانستان کی دزړواړيکو،فيوډالی زړوميراثونوپرضدهم خپله سياسی اوټولنيزه مبارزه پرمخ بيوله،ورسته ترهغه چی انګريزانوماته وخوړه اودسقاؤ حكومت هم دخپل كمزوره سياست اودپرديودلاس پوځي حكومت په څيرخلكوته وروښودل سؤ.نو پسله دغسي ملي اوداستعمارضد مبارزو،څخه

خدای بخښلي قاضی صاحب دښځوددآزادئ اودښووني اوروزنی په برخه کی دښځوحقوق اوپه هیوادکی دیوه قانونی حکومت درا منځته کیدو په خاطرئې هم نه ستړی کیدونکی مبارزې وکړې.

دا وخت داسي وخت دی چي ،په سیمه کې دیوه پلوه ملي آزادي بخښونکی نهضتونه راپیداسوي دي،په هرخواکي دانګریزی استعمارپرضدهیوادپاله غور ځنګو نه ښکاره اوپټ فعالیتونه کوي.دهندي برطانوي په پراخه سیمه کې، ګوندونه فعاله دي، دګډوګټوپربنسټ،دهرقوم،ملیت،ژبي اومذ هب خلک یوځای دګډوارمانونودپاره سره په یوه سنګرکی ناست دي،دلته هندوان، مسلمانان، دخاوری دتمامیت په خاطر سره په یوه خیال اونظردي.په دې وخت کي قاضي بهرام خان چي دځوانئ لومړني پسرلی ئې دی، دکانګریس دګوندسره یوځای دپښتنودحقوقوپه خاطرهم غونډي کوي.همدغسي پردغه بل لوري دډیورنډ دغیري رسمي کرښي یعني دچمن څخه بیاترآموترځنډوآمانی غورځنګ او مشروطه خواهان هم په دوسنګرونوکی مبارزه کوي.

داوخت پرسرحددپښتونخوادخداي خد متکارانوګونددخان عبدالغفارخان په لار ښوونه دپیښورپه شاه وخوا سیمه کي داستعمارپرضددعام ولس د ضد استعماری افکارودراژوندی کولوپه خاطرډیری ستونزناکي قربانئ، زحمتونه ګاللې.دخیبر پښتونخوا مشران دانګریزانواودهغه دپلویانوله خواترسخت فشارلاندي دي.خو! دکوټې پښتانه مشران هم دخپلو مبارزوجاج اخلي،هغوی هم دانجمن وطن ګوند دخان عبدالصمدخان اڅکزي ترلارښووني لاندي دیوه پلوه دانګریزانو ددغه تحمیل سوی کرښي مخالفت کوی اودبله پلوه داخلي هغه دښمنان چی دانګریزانو په خدمت کي دڅو پیسوپه خاطر دخپل قوم په مقابل کی ولاړدي، دهغوی په مخالفت کی دسختو مبارزو قربانیان دي، چی دلته په همدغه وخت کي بیا دوی په ټولیزلحاظ دکانګریس دلوی ګوند چی مهتما ګاندي ئې لارښوونه کوي ، دهغه سره ټینګي اړیکي هم ساتي.اودغه وخت خان عبدالغفار خان، خان عبدالصمد خان،دمشرانو په توګه او همدغسي ، قاضي بهرام خان ، خان محمد انورخان اڅکزی،عبدالعلي اخوندزاده.اونورمشران هم دپارټۍ سره همکاره دي. ددوی ستونزه دغه وخت یوازي په خپلو سیمو کی نه وه.بلکي؛ دډیورنډ د

كرښي هغه غاړه يعني افغانستان كي هم دامير آمان الله خان دنوى حكومت ستونزي دانګريزي ملايانواودهغه د ګوډاګي حبيب الله كلكانى سره نوي را پيداسوى وې.

انګريزانوپه سيمه كي دغورځنګونودخاموشه كولوپه خاطردتنخاه خورو ملايانو اوخپلوګوډاګيانوڅخه داسلامي شعارونوپه مرسته ګټه اخيسته.نو ئې ځكه دغه دغلومشردسقاوزوى حبيب الله دخادم دين رسولو الله په نوم د مجدديانواودهغوى دپلويانوپه فتواوسره دهيواد پاچاه كى.ځكه چي هغه سوادهم نه درلود اودانګريزانو هم په هيوادكي دغسي بيسواده ته ضرورت ؤ.نودسيمى هغه غاړه پښتانه ،كه دكوټي وه كه دپيښوردافغانستان دپښتنو سره يوځاى ګډه مبارزه په دوبرخو كي مختته بيوله.

دحبيب الله خادم دين شاهي فرمان متن

فرمان پادشاهی

چون برحمت حضرت الهی و تأییدات دین رسالت پناهی به خلع امان‌الله عرب دین که یگانه آرزوی ما و شما بود موفق شدم از بدو جلوس خود اجرا آت نا مشروع او را ممنوع نموده‌ام برای آگاهی شما غیرت داران دین حضرت سید الانام ذیلاً میشمارم.

۱ :- سلام که از طریقه مسنونه است و باشاره کلاه رواج داده بود مطابق سنت سنیه امر دادم.

۲ :- دستار که از طریقه و سنت آنحضرت است و ادای نماز بآن کامل میگردد موقوف کرده بود حکم دادم که بالکل دستار رواج باشد.

۳ :- البسه اسلامی که ترک شده بود برحال داشته مشابه کفار را منع کردم.

۴ :- ترک ستر را که حکم کرده بود مسترد کردم.

۵ :- برآمدن زنان و دختران بالغه را بدون اجازه ولی شان و مکتب مستورات را موقوف کردم.

۶ :- قطع ریش و بروت را موقوف کردم.

۷ :- مکاتب انگریزی و فرانسوی و جرمنی را موقوف کردم.

۸ :- فرستادن دخترها را که در خارجه نموده بود چون بدناموسی ملت بود جایز ندانستم و آنها را خواسته دیگر فرستادن را قطعاً ممنوع نمودم.

۹ :- آنچه کوشش برای ترقیات دنیای دو روزه بدون ملاحظات دینی داشت و از آنها ضرر دینی بظهور میرسید ممنوع نمودم.

۱۰ :- استخفاف علم و علما را می نمود و برخلاف آن احترام شان شرعاً واجب است.

۱۱ :- نفاق اندازی که بواسطه ترک مذهب و خرابی عقیده خود در اسلام انداخته بود برطرف نمودم زیرا تمام رویه را بطریق مذهب حنفی نمودم.

۱۲ :- حساب هندسه انگریزی را که رواج داده بود موقوف کردم.

۱۳ :- سنه قمری را که به شمسی تحویل داده بود موقوف کردم.

۱۴ :- روز جمعه را که به پنجشنبه تبدیل کرده بود متروک ساختم.

۱۵ :- حقوق بیت المال را بخواهشات نفسانی خود صرف کرده، مصارف ملا و مؤذن و مساجد را قطع کرده بود جاری ساختم.

۱۶ :- امر معروف و نهی منکر را که مانع شده بود رواج دادم.

۱۷ :- حضرات مجددی را که پیشوای اسلامیان است محبوس ساخته بود رها ساختم که تلقین دینی نمایند.

۱۸ :- شراب خوری را که رواج داده بود بالکل موقوف کردم.

۱۹ :- ملاعبدالله خان مرحوم سمت جنوبی را که در راه سربازی دین مقتول ساخته بود امر دادم که مرقدش درست و آباد کرده شود

از زمره فقرات فوق شمایان را اطلاع دادم که مستحضر باشید و علاوتاً از فقرات فوق الذکر مراحمات اهالی را بفقرات ذیل نیز نمودم :-

۱ :- بخشش باقیات سال های ماضی الی اخیر ۱۳۴۷ که از قسم مالیاتی بر ذمه رعایا و ملکان باقی مانده بالمقطعه.

۲ :- ملازمت نظام خوش برضاء بمعاش ماهواره بیست روپیه و چهار سیر غله و سال دو دست دریشی و یک جوره بوت.

۳ :- معافی اضافات مالیاتی از قبیل طرق و سرک پل و باغ و غیره.

این همه تکالیف خلاف شرع شریف را ممنوع کرده، مالیه حقه اسلامی را که شارع حکم داده منظور کرده‌ام و در آسوده حالی احوال رعایا چنانچه باید و شاید کوشیده و میکوشم و تمام اجراآت مملکتی را بر طبق جواز شرع انور اوده‌ام نمی کنم و از شمایان خواهش دارم که پشت های قوی خود را گرفته با مزه و اشراف و سادات و علماء و خوانین و ملکان بحضور والای ما حاضر شوید که علماء و سادات محکمات حوزه کابل و خورسندی حضورم ارشاد ... وظیفه و مستمری سادات و خوانین را برقرار بست سلطنت امیر شریعه حکم منظوری

فرمان حبیب الله خان مشهور به بچه سقو، که مصوبات دوره امانی را ملغی قرار داده است

۳۲

HAMBASTAGI.ORG

داهم هغه غل چي انګريزانو دپاچهی تر کچی ورساوه (حبيب الله کلکهانی)

لومړی:ملي غورځنګونه: چی مؤخه ئې په سیمه کي دانګریزانواودهغه دلاس پوځونفوذدی په سیمه کي،دهغوی په وړاندي سخته مبارزه هم په ګرم سنګرکي اوهم دخپرونودلاري،چي په دې وخت کي سراج الخبراو

يولړنوري خپروني،کتابونه اورسالې خپريدلې انګريزي ضد شعارونه به ئې دځانه سره لرله.نو په همدغه دليل په سيمه کي تر هندوستانه ملي غورځنګونه دګډوهدفونو دپاره دآباسيند څه ترآمو پوري سره يووه.چي په دې باب،دکوټي پښتانه،دپېښورپښتانه اودکابل پښتانه ديوه نظر خاوندان وه.اوغازي آمان الله خان ددوی دپاره منلی اولوړملي او ډموکراټيک شخصيت ګڼل کيده.انګريزانوهم لکه څنګه چي په هندوستان کي پرګاندي اونهروباندي سخت فشارونه را وستلي وه،يعني په ټولنيزه توګه د(کانګريس)پرګوند،همدغسي ئې پر غازي آمان الله خان اودهغه پرملګرواوپه سيمه کی دملي غورځنګ پرپياوړو لاربښونوکو اومشرانو باندي دغسي بنديزونه راوستلي وه.

دوهم : ډموکراټيک غورځنګونه : دغه وخت دشلم قرن پيل اودنولسم قرن اخيردی،په نړۍ کي په تخنيکي لحاظ،په فکري لحاظ يولړښيګڼې اوپرمختګونه رامنځته سوي وه.چی دهمدغه پرمختګونوپربنسټ ئې دسيمي مترقي،غورځنګونه سره هم غاړي کړه.چی په دې وخت کي ښووني اوروزنی ته د مترقي ځوانانوپاملرنه،ښځوته په سياسي اوټولنيز ژوندکی حق ورکول.دخپرونوآزادي داخبارونوخپريدل،دراډيوي خپرو نوړ.غ دنړۍ ترګوټ،ګوټ پوري رسيدل دډموکراټيکوغورځنګونو دپياوړي کيدوسبب سوه.په افغانستان کی مشروطه خواهان ديوه نوي فکره سره را پيداسوه اوپه هندکي دکانګريس ګونداودآزادۍ نارې خپرې سوې.چي لراوبرپښتانه ئې سره يوموټي کړه.په دې وخت کی په پښتنوکي نامداره خلک لکه:خان عبدالغفارخان، خان عبدالصمدخان اڅکزی، عبدالعلي اخوند زاده، قاضي بهرام خان اڅکزی،حاجي محمد انورخان اڅکزی ،محمدايوب خان اڅکزی اوداسي نورمنورين را پيداسوه، چی ملي او ديموکراټيکه مبارزه ئې دهنداوافغانستان ترمنځ په سيمه کی پرمخ بيول.خو!په مقابل کی انګريزي استعمارګر قوتونه هم

کرار نه وه ناست.بلکي؛ په هره لحظه کې دغورځنګونو دمخ نيوي په خاطرئې هلي ځلي کولې، کله به ئې ددين په نوم سيدان، پيران او ملايان را پارول، مترقي غورځنګونه به ئې په ټکول.او په سيمه کي به ئې خپل لاس پوڅي رانيول اواستعمالول به ئې،حتادسياسي قدرت ترر سيدوپوري به ئې رسول.انګريزانوته ددېپلوماسی دلاري دګوډاګی حکومتونو د جوړېدو اودمترقي غورځنګونو دوهلولاري چاري ښې معلومي وې.لکه څنګه چي دچيرچل دخولې خبره ده چي وائي:يووخت ديوې مرکې په ترځ کي دچيرچل څخه چاه پوښتنه وکړه،چي ستاسو مستعمرې په نړۍ کي دومره ډيري دي.لمرنه په کښي ډوبيږي.ددې راز په څه کی دی. چير چل وويل : (دايوه آسانه طريقه ده،په يوه هيوادکي يوه اندازه وخپل هيواد ته خائين کسان پيداکه ،اودملت نااهله کسانوته دولتي واک يا قدرت وروسپاره،نوستا امرمني اوهغه دولت ستا داستعماري ساحې لاندی راغلی) .همدغسي ديوه بيسواده سقاؤ زوی حبيب الله څخه ئې خادم دين جوړکی اودافغانستان تخت ئې په لاس ورکی اوپاچهي ته ئې ورساوه.په افغانستان کي برسيره پردې چي دملک منورين ئې دهيواد څخه فرارته مجبورکړه،يولړمنورين ئې په اعدام سره محکوم کړه.داهغه وخت دی چي په سنه ۱۹۲۹م کال ددسمبر په مياشت کي آمان الله خان حکومت سقوط کوي.اوحبيب الله چي دغه وخت په پاړه چينارکې دديورنډ دکرښي هغه لوری ته چي دانګريزي حکومت په لاس کی دی.په يولس مياشتو بند محکوم سوی دی.په عجله توګه دبند څخه راخلاص سو.اوپه افغانستان کې قيام دحکومت پر ضد دانګريزانو په ملا تړسره را پيل کی.په لنډوخت کې دتاريخ ددې جاسوسوملايانوپه مرسته سقاوافغاستان ته راورسيدی. اودقدرت واک ئې په لاس کي واخيستی. څنګه چي حبيب الله کلهکانی يوبيسواده اوغل،بې ارزښته څوک ؤ،په نو مياشتو کې خورا ډيرتاوانونه

افغانستان ته وروررسول.هغه اصلاحي پروګرامونه چي دامير امان الله خان په وخت كى ترسره سوى وه، هغه ئې بيرته خراب اودخاوروسره برابركړه.لكه دښوونځيو بندول ، دښځو دمخ لڅ كيدوبند ول،وملايانو ته قدرت ورسپارل،تنخواوى مقرركول، په لباس كي تغيرات راوستل .اوداسي نورعلمي اوپرمخ تللي معنوي اومادى شيان ئې دمنځه يووړه.اوپردغه ټولوبرسيره ئې په بې رحمۍ سره دهيوادنامتو شخصيتونه لكه: حبيب الله خان،محمد رسول خان، قاري دوست محمدخان ، عبدالمجيدخان توخى،سردارعبدالمجيد خان، سردارحيات الله خان،سردارمحمدعثمان خان،قاضي محمد،محمد اكبرخان،حبيب الله خان مخكنى معين دوزارت دفاع،قاضي عبدالرحمان خان اومولوي عبدالواسيع ئې په بيرحمۍ سره بندپر بند پريكړه اوټوټې ئې په ميخوپه پل خشتي كى وځړول.

دغه وحشت دسيمي پښتانه را بيداره كړه اودسقاو دزوى حبيب الله پر ضدپه ټول افغانستان كي قيام را پورته سو.چي دافغانستان جنوبي برخي پښتانه لكه دكوټې اوپيښورپښتانه هم ددغه حالاتو څخه نا خوښه وه. نو سمدلاسه دقاضي بهرام خان په فتوا دحاجي محمد انور خان په تحريک او دمرحوم حاجي داروخان اكااوحيات خان په سرلښكرۍ دافغانستان پرلوري ئې د حركت قومنده ور كړه او په لږوخت كى دسپين بولد ك قومندان مهردل خان دخپلوعسكرواوسلاحوسره دوخت دملي مبارزينوملاورو‌تړل.اودتخته پول دنورومبارزينوپه ملاتړئې دكندهار ښارمحاصره كى، اوهلته دذاكردسيدانواوبيادكرزدپوپلزوپه مرسته ئې دكندهاردښار دروازې ورخلاصي كړې.او ښارته دكندهاردخلكو دخلاصون په خاطر ورننوتل ، چى په دې ملي مبارزه كي دكندهار خلكوهم دملى مبارزينو ملاتړوكړ،نو سمدلاسه مولوى قاضي بهرام خان دخلكو داطمنان په خاطر دښاروالۍ ومخ ته يوه درنه بيا نيه

ورکړه،چي دخلکودپوره اطمنان سبب سوه.چي دموضوعوتفصيل به ئې په ورسته کی وليکم.خو!دقاضي صاحب دمبارزولاسته راوړنه لکه څنګه چي دافغانستان نه بهر ديادولو وړوه،همدغسي دافغانستان په دننه کی هم دسقاوی پرضدملی قيام، دښځودحقوقودفاع اودويښ زلميانودګوندپه بنسټ کی دمرحوم قاضي بهرام خان ونډه ديادوړبولم .

دمرحوم قاضي بهرام خان ټولنيز شرايط :

مرحوم قاضي بهرام خان اڅکزی دکندهارپه سپين بولد ک کی په يوه منوره اومذهبي کورنۍ کي دې دنياته راغلی دی.مؤلده يا ملهيد کلی دکندهاراوسپين بولد ک په منځ کی دښارڅخه ليري يوکلی دی،چي دکلي ډيرخلک ئې اڅکزی دي.داوخت اڅکزي قومونه دکند هارڅخه ترکوټې پوري په تيت اوپرک ډول سره پراته دي.دنوموړي قوم ډيرولږوکسانو مځکي اوجايدادونه درلودله. اوپه مالدارۍ باندې ګذاره کيده، داوخت اڅکزی قوم دزده کړی دعلمي اومذهبي ارزښتونوليری پاته سوي وه.نوپه همدغه دليل هم دمنورينوبرخه په کښني لږوه.ډيراڅکزي دسواده څخه محرومه اوکه به ئې دسواداوزده کړی شوق هم درلود،نودمسجد سبقونه به ئې زده کول.اولږوډيره به دڅاه سيپاره زده وه.ويل کيږي چي نوموړی قوم دهيواد پالني په روحيه تر بيه سوی اودستراحمد شاه باباپه وختوکې هم دډهلي په فتحه کولو،جنګونواودملک په سياسي اوټولنيزو چاروکې برخه درلودله.واڅکزوقوم ته داحمدشاه باباپه وخت کی هم دمځکوپه اصلاحاتوکی داوبومځکي ورکوه نه رسيدې،خو! دشالمارميلې ئې دلوی احمدشاه باباپه فرمان سره نصيب سوې.اوهمدغسي دمحمد ظاهرشاه تردورانه پوري دشالمارميلې موجودي وې،خو!پسله هغه چی دنړۍ تجارت اووټيزشرايطوتغيروخوړی،نودشالمارميلې هم دوخت د اقتصادي شرايطو سره سم بدلون وموند.اوباغوانانودخپلوميودپلورلو

بازارونه په هنداوپاکستان کی وموندل.اواڅکزی هم نورددغوميلوڅخه په رسمي توګه بندکړل سوه.

داهغه وخت دی چي په نړۍ کي سرمايداري ټولني په موج کي دي، انګريزانو دځانه سره نوی تخنيک دژوندپه بيلو،بيلوبرخوکي دپښتنوتر سيموراورسوی،ترانسپورټ اسانه سو، خپرونی اودچاپ ماشينونه رامنځته سوه،دانګريزانوله لوري څخه تجارتي دضرورت وړ سامانونه راورسيدل.دټراين ليکه (ريل ګاډۍ) هم دبولد ک سرحداتوته رانژدې سوه.نو همدغسي دسيمی پرقومونوباندي ئې دتمد ن اونوښتونواغيزي واچولې، دغه وخت زلميان دغفلت دخوبه را بيداره سوه.اوهغه کسان چي دسيمي دتمدن اوخارجي نوی تخنيک يا دکارافزارئې وليدل اوپه کارئې واچول،نوئې سمدلاسه دخپلو ولسونو دبيدارۍ اوسياسي ، ټولنيز ژوند کي دنوښت اوتغير هڅي وکړې.چي په دغه وخت کي قاضي بهرام خان اڅکزی دخپل وخت منور، زده کړی اودسياسي غورځنګ مخکښ ځوان بلل کيده.اوهمدغسي ئې هم دخپل قومي دودسياسي اوټولنيزپرمخ تګ دپاره په ملي روحيه ځوانان را بيداره کړه.اوداستعمارپرضدئې يوفعاله غورځنګ تنظيم کی.

په دې کي شک نسته چی په دې لاره کي به خدای بخښلي قاضي بهرام خان اڅکزي ستونزي ګاللي وي،خودهغه دپلارمحمدصادق خان اڅکزي په مرسته، هغه هم خپلي لوړی زده کړی ترسره کړې اوهم ئې په سيمه کي دنورځوانانوسره علمي کارونه ترسره کړه.اوسوادعلم ته ئې د ځوانانوتشويق دخپلواهدافويوه برخه وګرځوله.په مدرسواوخپلو شخصي ځايونواومسجدونوکي به ئې دزده کړي دپاره پروګرامونه درلودله.

دځوانۍ اوهلک توب په دوران کې دسيمي په مختليفو برخوکي دټولنيزو فعاليتونودپاره شپې اورځي سباکړې دي،ترڅوقومونه اوولسونه دآزادۍ اوتمدن دپاره وهڅوي.که څه هم په دې مؤخه کي تر ډيرځايه يا بريده بريالی هم وو.خودخدای بخښلي قاضي صاحب دشاه وخواخلک او خپله دده قوم اوکورني ځانګړني داسی وې، چې لوستي خلک ډيرلږپه کښي وه. داهغه وخت دی چي اڅکزي په دې وخت کی ډيره برخه ئې په مالداري اودکوچيانوپه څيرپه کليواوغرځايونوکې دمالونو(رمو)دمړولو دپاره تګ اورا تګ کوي. هلته چي ښه دغر مځکي وي هم هلته ئې ژوند کوی.ددوبی ځايونه ئې بيل اودژمی ځايونه ئې بيل وه.نوپه همدغسي شرايطو کی ديوه تعليم يافته يا زده کړي ځوان دپاره سخته ده چې دغه پاشلي قومونه سره يوموټي کړي.خو بيا هم ترهغه ځايه چې امکانات ئې وه،دکندهارڅخه ترپښين اونوروا ړونده سيموئې دغور ځنګو نوروښنائي وځلول،خپله هم ددغه نيک عمل اودخپلو سياسی مبارزوپه پايله کې بندونه اودفرارژوند ديوې سيمي څخه بلي سيمی ته پرځان قبول کړي اودوخت د حکومتونوسره ئې بيله بيري اووحمه څخه سياسي مبارزې پرمخ بيولي دي.

<u>که څه هم خدای بخښلي قاضي بهرام خان دوه وروڼه درلودله ، چې برهان الد ين اوبل ئې هم صلاح الدين نوميده</u> ،هغه ئې هم دبلي مورڅخه وه،هغوی سوادنه درلودی،خوپه ټولنيزوکارونوکی دقاضي صاحب سره مخالفه هم نه وه.مرحوم قاضي بهرام خان ديوې شتمني کورنۍ سره واده وکی، چي وزيره نوميده، وزيره هم دده خانمه اوهم ئې دسياسی مبارزوملاتړې وه.اودقاضي صاحب سياسي اوټولنيزو افکاروپر وزيري باندي ډيري اغيزي کړي وې.اوهمدغه علت ؤ، چي دسياسي مبارزو په جريان کې هغه ستونزي چي وده ته ورپيښي دې دهغو ومخ ته به دده خانمه مرحومه وزيره به لکه سپرهم داسی ولاړه

وه.دوزيري پلاراوکورنۍ هم دمالدارۍ په کسب باندي اخته وه.او دهمدغه لاري ئې دژوندعراده چلوله.هم دغسي بله خورئې دوزيري دوخت يوه بل نامتوخان مرتضا خان ته ورکړې وه ، چي دډگروال صاحب عبدالکريم خان خاله کيده ددوی کورنۍ دوخت دنامتوکورنيو دجملې څخه وه. نوموړې کورنۍ دخپلو سياسی اوټولنيزو شرايطو پر بنسټ، يوه درنه کورنۍ گڼل کيده،چی همدغه د ليل هم ددې سبب کيدای سي،چی دخدای بخښلي قاضي صاحب په ژوندکي دي دسياست او ټولنيزو مبارزې په ميدان کي دې د قاضي صاحب پرهوډ نورهم قوت وربخښلی وي. اودقاضي صاحب دبرياليتوب سبب دي سوی وي.

قاضي بهرام خان اڅکزی نه يوازي داڅکزوپه بادين اوکاکوزوپښه پوري موړ.تړلای سؤ،بلکي:هغه دافغانستان دآزادۍ اوډموکراسی دلاري يووتلی مبارزؤ.او هغه دسيمي په کچه دگاندي ، نهرو، خان عبدالغفار خان اوخان عبدالصمد خان په شان يوولس کاله دآزادې او ډموکراسۍ په لاره کی بندونه وگالل،هغه هم غازي ؤ.اوهم ئې په ملي – دموکراتيکو مبارزوکې خوارۍ گاللي دي.چي په همدغه لاره کې خوراډيري قربانۍ ورکړي دي.هغه څه وخت چی دسياست وډگرته راداخل سو، نو په سياسي جريان کې دځان په شان نورسياسي دوستان هم پيداکړه،چي يودهغوڅخه دهغه ډيرنژدې اوددزړه درازاو نيازملگری ؤ،هغه حاجي محمدانورخان اڅکزی ؤ،چي دځينوخلکوپه نظرهغه دوه وروڼه غوندی گڼل کيده.هم دغسي دکندهارپه سياسي تاريخ کي مؤلوي قاضي بهرام خان اومرحوم محمدانورخان اڅکزی دشلم قرن په لومړۍ پنځوس کلن تاريخ کي دقدروړکارونه ترسره کړي دي اودقدروړبرخه ئې په سياسي اوټولنيزومبارزوکی ترسره کړي ده.او ډيري لاسته راوړني هم لري.په ډيره بيادسقاوی په کورني جنگونوکې دقدروړخدمتونه ترسره کړي دي.چي وروسته ئې بيا دهيواد په سياسي

برخه اودښځودحقوقواومبارزې په لاره کې دسیاسي غورځنګونو د تحریک اوویښ زلمیانوغورځنګ ئې دنورومشرانوپه ګډون جوړاو را منځته کړ. دنوموړي غورځنګ لومړنی خښته ئې کښیښودل.

د(ظهورمشروطیت وقربانیان استبداددرافغانستان)دکتاب لیکوال ښاغلی پوهنیارسیدمسعوددکتاب په ۲۰۰مخ کي داسي لیکي : « مرحوم مولوي قاضي بهرام خان اڅکزی دهیواد په سیاسي نهضتونوکې دمرحوم محمد انورخان اڅکزي سره دوی دواړواوږه پراوږه دویښ زلمیانوپه تحریک کي کارکړی دی.اوکه وویل شي چي دوی دواړه ددې تحریک روح روان وه مبالغه به نه وي».همدغسي دهیواد دستونزوپه هوارولوکې دیوه ښه مشررول لوبولی دی. قاضي بهرام خان اڅکزی دلوی جرګې یوفعاله اووتلی شخصیت ؤ.اودهمدغه فرمان په وسیله دلوی جرګې دپاره راغو ښتل سوی هم ؤ.

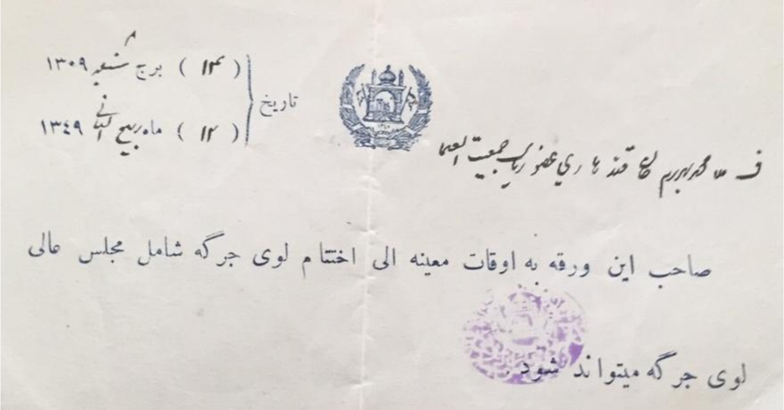
تاریخ (۱۴) برج سنبله ۱۳۰۹
(۱۲) ماه ربیع الثانی ۱۳۴۹

صاحب این ورقه به اوقات معینه الی اختتام لوی جرگه شامل مجلس عالی لوی جرگه میتواند شود.

داخبره ترلمر روښانه ده؛څه وخت کی چي دغه دوه داسي شخصیتونه چي هم ئې په حکومت کي لوړقدراوعزت موجودؤ،هم ئې په علمي او سیاسي لحاظ پوره اوبشپړه توانمندي اوتجربیه درلودله اوداغه کسان وه،چي دامیرامان الله خان ملاتړئې کاوه اوشهید محمد نادرخان دپا چهۍ

په نيولوکې پوره ونډه درلوده.دخلکواوحکومت په نظرهم دبشپړه اعتبارخاوندان وه.اودهمدغه خپل وخت لوړرتبه مامورين هم وه. په دې وخت کي قاضي مولوي بهرام خان دزون قاضي القضات ؤ، په کابل کي دمرافعې قاضي ؤ.هغه دخپل ماموريت په وخت کي په صداقت سره دومره شهرته رسيدلی وو.چی دده په باب دغه متل تراوسه هم خلک يادوي:(چی ته خو! قاضي بهرام خان نه ئې ؟چي دومره دصداقت ناری وهې.) معناداچي دهغه صداقت په افغانستان کی نوم درلود،يوه ورځ دهغه دمشرزوی ډګروال صاحب عبدالکريم خان اڅکزي سره ماديوې لنډي مرکې په ترڅ کی واوريدل اودمولوی قاضي بهرام خان يا دخپل پلارپه باب ئې داسی وويل:(کله چی قاضي صاحب دکندهاردزون قاضي ؤ،هغه به ټول عمردخلکوستونزی اوريدلې اوبيا به ئې په کورکي په داسي ډول دځانه سره پريکړه کوله چی دهيچاه واسيطه ئې نه منل.او ځان به ئې په کورکي داسي پټ کړی ؤ، چی هيڅوک به ئې هم ځانته نه پريښودل،څوحق وحقدارته ورسيږي.اوواسيطه ئې هم نه قبلول،دډيرونژدودوستانو دواسيطې څخه به ئې هم ډه،ډه کوله. هغه په تولنيزژوند کي دپوره صداقت،ريښتيا اودهيواد دخلکو خدمتګارؤ.چی دغه ټوله ښيګڼي مولوی صاحب په عمل کي ثابتی کړي وې. چي موږ ئې يوه لنډه بيلګه دلته راوړو:مولوي صاحب،ډيره علاقه درلودله چی خلک پوه کړي،ځکه ئې نوپه هروخت کي دې ته ترجيع اوزياتوب ورکاوه چي دخلکو سره دسوادپه زده کړه کي، دعلمي اوديني علوموپه زده کړه کي هم په کورکي دننه اوپه خپل ځاني مسجد کي اوهم دکارپه ساحه کي ترتقاوت مخکی اووروسته هغه په زرهاوزده کونکی په خپل شخصي لګښت سره تربيه کړل.

يووخت خدای بخښلي مولوي قاضی بهرام خان اڅکزي دبوټودوکان دکندهارپه شاه بازارکي درلود.داهغه وخت دی چي مولوي صاحب

حکومتي دنده پرغاړه نه لري، نويوطالب ورته ناست دی اوديني سبق يا زده کړه کوي،په دې وخت کي يوځوان چي ږيره ئې خريلې وه دسوداخيستلو دپاره ودريدی او سودا ئې وا خيسته يا بوټ ئې را نيوه، وروسته تر هغه چي خريدارولاړی ، نوسمدلا سه طالب ځوان دمؤلوی صاحب څخه داسي پو ښتنه وکړه: مؤلوي صاحب ددغه ځوان په ايمان کي څه وائې ؟ چي ږيره ئې خريلې ده .خو ! په دې وخت کی حاجي محمدانورخان اڅکزی هم ناست دی،مؤلوي صاحب طالب ځوان ته وويل:کنه!سبق دي وايه، داستاکارنه دی،خو!بياهم په تکرارسره طالب پوښتنه ځيني وکړه مؤلوي صاحب زه پوه نه سوم ددغه ځوان په ايمان کي دی څه را ته ونه ويل؛مؤلوي صاحب بيا هم په يوه اندازه خښم سره ورته وويل : کنه سبق دي وايه دغه بيکاره پوښتني زما څخه مه کوه... خو! څه وخت چي دريم پلائې ځيني وه پوښتل:چي ددغه سړی په ايمان کي څه وايې؟؟؟نوقاضي صا حب حاجي محمدانورخان ته مخ راواړاوه اووې ويل:خان ددغه طالب ځواب ته ورکړه.خان چي لکړه ئې په څنګ کي ورته پرته وه،پرطالب ئې يوڅودرانه وارونه وکړه اوورته وې ويل :(بيعقله انسانه!! تراوسه دي يوهم مسلمان کړی دی؟؟.که يوازي دکفرټاپې پرمسلمانانووهې) همدغسي خپلو خبروته ئې دوام ورکی،د چاه په ځانګړې سليقه موږ.څه کارلرو.طالب دلته ديوه نوي فکرسره مخامخ سو،ځکه دوی خوبه ټول عمرچي يومډرن انسان وليدی،نوبه ئې هغه ملحيد ګاڼه اوملاصاحبانوبه هم ډول، ډول ټاپې پر و هلې،خودحاجي محمدانورخان اومولوي صاحب بهرام خان په ځانګړې سيکولوژي طالب جان نه ؤخبر.خوپسله هغه چي په علمي دلايلووطالب ته توضيح سوه،نوطالب هم پرخپلوغلطيواقراروکی اودعلماوڅخه ئې زده کړه وکړه.ددې خبری معنا داده چي په شخصي دوکان،کوراومسجد

کي خدای بخښلي مولوي قاضي صاحب طالبانوته درسونه ورکول. اودنوی زمانې دروحې سره ئې دافغانستان خلک روزل.

قاضي بهرام خان نه یوازی داچی دمنورینوپه منځ کی یوداستعداد خاوندؤ،مشرپوه اوعالم هم ؤ،بلکي دولسونواوتودوپه منځ کې هم داحترام وړګرځیدلی ؤ.دده دمبارزو،صداقت،ریښتینولۍ پلویان خورا ډیروه،خو؛قاضي صاحب هم دپاکوالي سنمبول ؤ.اودخلکو په منځ کی دغه متل بیاهم تراوسه سته چي وایی:(هر څوک خوقاضي بهرام خان کیدای نه سي) .

دولس په ژبه قاضي صاحب ستایل سوی اودفلکولوریکوشاعرانو دخولې چي شاعرئې معلوم نه دی ، خو! دځینوسپین ږیروپه خولوکي اوس هم دمرحوم قاضي صاحب ستاینه سته. اوهغه وخت چی امیر امان الله خان دافغانستانه څخه ووتی.افغانستان دیولړستونزوسره مخامخ سو.نودوخت منورینولکه قاضي مولوی بهرام خان اومحمدانورخان اڅکزی چی دقاضي صاحب سره ئې دوررولۍ ترکچي دوستي درلودله، هم دغسي دجنګ دمیدان پیاوړی،دوخت تودې اویا ولسي خلک دوی په خپل یوه شعرکی داسي ستایی :

اول لمبر مي زکوم خان بیا انور خان دی

بیـلـه شـکــه اڅــکزی د پـاچـاه قـام دی

راغله سقاوی جوړ ستم پر هر افغان دی

وروزي اڅکزي تروطن ئې ځان قربان دی

دغلو سوه پاچهي سقاوناست پر تخت او تاج دی

انګریزورله خوشحاله پروطن ناورین نا تاردی

پښتانه ور له بیتا به نوبت بیا دامتحان دی
فتوادبهراخان سوه،اڅک مخ پرکندهاردی
اول نمبر مي زکوم خان بیا انور خان دی
بــیــله شکــه اڅــکزی د پـا چـاه قــام دی

را پــورته اڅکــزي سوه اول برید پر کندهــار دی
لښکر د زکوم خان وه دغیـرت شوکـت اوشان دی
کندهارکي ازانګه سوه،په خوشحاله زوړاوځوان دی
راغــلي اڅکــزي دي په لوړ شان ئې نــوم نښان دی

سقاؤ سو ناآرامه چي لښکر ئې اوس پرډاګ دی
دکــلا دروازې ما تــي سورلښکر ئې انحصاردی
اول نمبرمي زکوم خان بیاانورخان دی
بـیـله شکه اڅــکــزی دپا چاه قــام دی

دلته موږ دولس په ژبه، وینوچي قاضي بهرام خان چی دخلکوولسونو په منځ کې بشپړه محبوبیت درلوداودسیمي ټولوخلکودی دیوه دیني عالم اوپوهه په توګه پیژنده،نوپه همدغسي وخت کی دهمدغسي عالم وفتوا ته ضرورت سته څودخلکودعقایدوسره سم خلک دملي مبارزې دپاره چمتو کړي.داوخت چي ملي ږغ موجودؤ، خو! ملی یووالی موجود نه ؤ،یعنی دولسونواو تودو په منځ کي هم ږغي اوسیاسي یووالي ته ډیر ضرورت ؤ.څودافغانستان دهمدغه وتیزوشرایطوپه عیني دریځ سره چي په سیمه کي دخان خانی سیستم حاکم ؤ،نوبایدملي حرکت دفیوډالانو اوخانانوپرلاس سوی وای.اوهمدغسي دیني علماؤبایدولسونه ملی

مبارزې ته چمتوکړي واى.خو!دوخت دعيني اوذهني شرايطوپربنسټ ولسونه دخانانوپرشاه وخوار اتول اوخپله تودوپه دغه وخت کی لاربنوو نه نه سواى کولاى.په همدغه دليل دوخت منورينولکه:مولوى عبدالعلى اخوندزاده کاکړچی دخپل وخت يو پياوړى منورشخصيت وو،دهغه په وسيله دګليستان خان حاجی محمدانور خان اڅکزى اودوخت دفقي ديني عالم او پوه مولوى بهرام خان سره يوځاى کيږي. چی په لنډ ډول ئې کيسه داسي ده.

څه وخت چي سقاوى پرکندهارحاکم سوه. دکندهاراوشاه وخواقومونو دغه حالت دځان دپاره توحين وګانه چي ديوه غله حکومت پردوى باندي برلاسه سي.نوحاجی محمدانورخان دپيښي يا ستونزي دحل دپاره دپخواپه څيرمولوي عبدالعلي اخوندزاده (کاکړ)ته ورغلی،همدغه ستونزه ئې دکندهاردخلکو ورسره شريکه کړه،عبدالعلي اخوندزاده سمدلاسه محمد انور خان اڅکزي ته وويل: چی داکار يوازي دهغه لوړ شخصيت په توان کی دی چی ستا ملا تړ کولاى سي، هغه لوى مولوي قاضي بهرام خان دی. او که هغه ستا ملا تړ وکړنو! ته خامخا بريالی ئې، خولومړى دهغه نظر بايد ته واخلې ، داهغه وخت دی چي مولوی بهرام خان او حاجي محمد انور خان لا نه سره پيژني ، خو! يوازي يود بله د سيمي دمنورپه حيث مولوي صاحب بهرام خان،محمد انورخان اڅکزى پيژني.يعني دواړوپه غياب کی سره پيژندل،نوځکه محمد انور خان اڅکزي دعبدالعلي اخوند زاده څخه وپوښتل:چی مور به څنګه سره وپيژنو؟ هغه په ځواب کي وويل:چی مولوي بهرام خان داوخت په پښين کي دی،هغه دلته را ځي او زه به تاسو سره معرفي کړم.چی همدغسي هم وسوه،مولوي بهرام خان دحاجی محمدانورخان اڅکزى سره د مولوي عبدالعلي اخوندزاده په وسيله سره وپيژند ل.همدغسي دمنورينو په يوځاى والي اودښه تنظيم په کارکي دمولوى عبدالعلي اخوند زاده

ونډه دپوره حساب وړګنم. نوبې ځايه به نوی چي موږدخپل همدغه اثر په همدغه برخه کي دمولوي عبدالعلي اخوند زاده په باب اوپيژندني په خاطرهمدغه يوڅوجملې ورډيري کړو.مولو ي عبدالعلي اخوندزاده ، دجيوپولتيکوشرايطوپه درشل کي ديوه لوی مرکز په حيث دبحث وړ دی. که څوک غواړي چی دسيمي پردغه تاريخي ستونزمندحالت باند ي ځان پوهه کړی،نوبايدلکه مولوي عبدالعلي اخوندزاده غوندی درانه شخصيتونه هم وپيژني. چي دوی هم دتاريخ په جوړولوکي ډيره درنه ونډه درلودله. همدغسي نورکسان هم موجود وه. خو! زموږموضوع دلته يوازي دهغه کسانوسره ده ګوم چي دمولوي صاحب سره ئې سياسي اوټولنيزي اړيکي درلودلې.

ارواح ښاد عبدالعلي اخوند زاده :

علامه عبدالعلي اخوند زاده، په ۱۸۷۲م کال په پښين کي زيږيدلی او په ۱۹۴۴م کال کي وفات سوی دی.په قوم کاکړاود ړوب اوپښين په شاه وخوا کي ژوند کاوه.

دغه نا بغه پوه دسيمی په کچه دخپل وخت يونامتو پوه ګڼل کيده.هغه دنن څخه ۱۰۱کاله مخکي وه افغانستان ته دپښتني اوافغاني ميني په خاطرراغلی ؤ.چي داوخت دانګريزانواوافغانوترمنځ دسياست ميدان هم ډيرګرم ؤ.اوافغانان دنوي پرمختګونوړغونه هم اوچت کړي وه.دازادئ نارې وهل کيدې،دمطلقه حکومتونوپرځای دوخت ځوانانو دمشروطيت ملاتړ کاوه.اوعمومي غورځنګونه دپرمخ تګ په حالات کي وه.مرحوم عبدالعلي اخوندزاده هم خپل تحريک په کند هار کي دځوانانوپه منځ کې دسولي،آزادئ اوملي وحدت په خاطر دځوانانوسره هم غاړي کړی ؤ.هغه دځوانئ ټاپ عمرپه ښکلي ارغنداب په ښکلوشينوباغوکي تير کړې ؤ.او داڅکزودشالماردميلوڅخه ئې بشپړه خوندونه اخيستل. خو بيا

دوخت دبدو شرايطو پر بنسټ بيرته خپل پلارنی ټاټوبي ږوب اوپښين ته ولاړی.هلته ئې دتمد ن نغمه تازه کړه،اوداسی کسان ئې پرشاه وخوا راټول کړی وه،چی هريوئې دوخت نامتوعالم اوپوهه ؤ.دهغه په کورکی به تل سياسي،ادبي غونډي کيدې اود سترخوان به ئې تل هوار،دميلمنو پرمخ پرانيستلی ؤ.دمرحوم عبدالعلي اخوندزاده شتمنی ډيره برخه ده مځکوپرحاصيلاتوولاړه وه،خو! هغه دوخت لوړطبيب هم ؤ.اويوه غټه دوخانه يا دعطارئ دوکان ئې هم درلود. دهغه طبابت په سيمه کي نوم درلود.اودډيره ليري ځايونوڅخه به خلک دعلاج دپاره هم ورته را تلل.دغريبانو اعلاج به ئې وړياتوګه کاوه.خو! دخانانو څخه به ئې پيسې اخيستل. دهغه شهرت په ځوبرخوکی مشهوره ؤ. لکه:ادب پوهنه ، سياست اوطبابت کي.په همدغه وخت کی دهغه چاپيرپال يوه علمي اکاډمي وه.اوهروخت چی به دافغانستان څخه درانه پوهان کوټي يا سيمی ته ورتلل، دمرحوم عبدالعلی اخوندزاده په کورکې به اوسيدل او عزت به ئې کيده. همدغسي مرحوم يو نامتو کتابتون هم درلود،چی هم ډيري درنې قلمی نخسې به په کبني ترلاسه کيدې،هم دوخت ښه کتابونه دده په کتابتون کې ترسترګوکيده.څه وخت چی مرحوم علامه عبدالحی حبيبی د يوه لنډ وخت دپاره مهاجرسؤ،نو دمرحوم عبدالعلي اخوندزاده په کورکې شپې وې، چي دهغه د کتابتون څخه ئې ډيره ګټه هم ترلاسه کړې وه.اودهيوادډيرلوړتاريخي اثرلکه:دپټي خزانې پاڼي ئې هم دلته ترلاسه کړې. اودپټي خزانې په ترلاسه کولو سره دپښتو ژبي تاريخ هم داسلام دپيل سره مستندوليکل سو.دغه پاڼکی اوادبي مستنداسنادد پښتو ادبياتوپه تاريخ کي يوه لويه پيښه رامنځته کړه.چي په دې کارسره دپښتوادبيات غني سوه.اودهغه کتابونونومونه چی موږدنورواثارو اوکتابونو څخه اوريد لي وه، همد لته په مستند ډول ترلاسه سوه.

چي دغه خيرهم داعلامه عبدالعلي اخوندزاده دبرکته څخه ګټو.او په دې کی هم شک نسته چی اعلامه عبدالحي حبيبي صاحب په ډيرزيارا و کوښښ سره پټه خزانه تنظيم کړه.اوهم ئې په بشپړه توګه ديوه کتاب په څيرپه افغانستان کي دوخت دمعارف وزيرصاحب سردارمحمد نعيم خان اومرحوم محمدداود خان په امرسره چاپ اوخپره کړه.چي دپټي خزاني په وسيله موږ.ته ډيري تذکرې په لاس را غلې.لنډه داچي مرحوم عبدالعلي اخوند زاده دسيمي دمترقي غورځنګ يودحساب وړلوړ شخصيت ؤ.دهمدغه لوړشخصيت په وسيله دمترقي غورځنګونولوړو مشرانوسره وپيژندل.څه وخت چی حاجي محمد انورخان اڅکزي غو ښتل چي افغانستان ته ولاړسي.اوپه کندهارکې دسقاوپرنامشروعو حکومت بريدوکي،نوعبدالعلي اخوندزاده لومړی سړی ؤ، چي حاجي محمدانورخان اڅکزي مشوره ورسره وکړه.علامه عبدالعلي اخوندزاده هم بيله کوم ځنډه څخه داسي صلايا مشوره ورکړه اوورته وئ ويل : ته بايد سمدلاسه مولوی بهرام خان ووينې. اودهغه سره بايد خبري وکړې، لکه څنګه چی مخکی هم وويل سوه، حاجي محمدانورخان اکادمولوی سره پيژندلګلوی نه درلودل دعبدالعلي اخوندزاده په وسيله ئې دنژدې سره وپيژندل. چي په نتيجه کی مولوي بهرام خان هم دخپل باوری خان محمدانوراڅکزی فتواد سقاودحکومت پرضدورکړه؛نوپه لږ.وخت کې سقاوي حکومت نيست اونابودکی.دسيمی خلک ئې دهمدغه ظلم څخه وژغورل.عبدالعلي اخوند زاده په ۱۳۴۹هـ ش کال کی دکلا ت دښوونی اوروزني مشرسو.اودهيوادآزادئ دلاري سترمبارزاونامداره شخصيت ګڼل کيده،هغه په کوټه کی دطبابت پردوکان برسيره دناروغوعلاج هم کاوه اودکابل څخه بيا ترکلاته اوکندهاره ډيرخلک ورته راتلل.

ویل کیږي چې عبدالعلي اخوند زاده په طبعت کي یوخندان اوخوش خویه انسانوو،همیشه به ئې سپین پاک کالي اغوستل اودوخت دلباس ډیره ښه سلیقه ئې درلودله.

عبدالعلي اخوندزاده یوپوخ شاعرهم ؤ،دنثرپه برخه کې نامتولیکوال هم وو.چي دلته ئې موږ دشعریوه نمونه هم یادولای سؤ .

مخ ګرځوي په بیرته ستم ګر ولی له ما

جهان په تاروښان پټوې لمر ولي له ما

نعمت دي دوصال که رابدل په اوردهجر

غواړی ولي جزاته دمحشر ولي له ما

معلوم دي ټوله تاته که اخلاص وي که غرض

منز ل دي د ر قیب کــه برا بر و لـــي لـــه مـا

خفقان به په سبب سره کیدای دچاه له چاه

مانې په تشه خوا کوی د لبر ولي له ما

نن بیادسپین باړخودنیمي مچي په عوض

نه اخلي ګل اندامه مال اوسر ولي له ما

سرې شونډي جلاکړی ده عبدالعلي د لبو

بې نیازه جام دي ټول کی دکوثرولي له ما

علامه عبدالعلي اخوندزاده دوخت په مروجه علومواوژبوباندي ښه پوهیده.اوهغه برسیره پرپښتو شاعري فارسي شعرونه هم ویل.چي دفارسي د شعرنمونه ئې داسي ده :

زوصال توبشارت که به شب شنیده باشم
به هوای روی توچوسحردمیده باشم
زنظرگهت که اید سوی سینه راست
زخیال ابری توچه کمان خمیده باشم
دل عاشقان که دزد دبه نگاه چشم شوخش
به فراق او است سینه چوکفن دریده باشم
چون شکست رنگ شبنم که به پرتوجمالت
چونظرکنی نگاراز گلسست بریده باشم

داستادعبدالعلی اخوندزاده په باب خورا ډيرڅه دستايني سته ځکه استاد علامه عبدالعلي اخوندزاده هم سياست پوهه وو، هم اديب ؤ،هم دوخت طبيب اوټولنيزانسان ؤ.موږدلته د ده يوازي يادونه په دې خاطروکړه چي هغه دوخت دپيښنوسره بشپړه اړيکي لري،خوپه دې چي دخپل کتاب اصلي مؤخي ته راسو،نودموضوعوڅخه نورتيرېږو.د ده «روح دې ښادوي».

دمؤلوي بهرام خان اڅکزی دمبارزو دوهم پړاوپه سقاوي پيرکي

پسله لومړی نړيوالي جګړې څخه په ټوله نړی کي ملي اوډموکراټيک غور ځنګونه دنوښت اوعمومی پرمختګ په لورراويښ اودټولنيزوپرمختګونوپر لور روان سوه.په نړی کي عمومي پرمختګونه دخلکواوولسونوپه ګټه داستعمار اونړيوال امپرياليزم پرضدسره يوموټي سوه.دخلکواوولسونودآزادی چيغي نړيوال ملاتړدلومړي سوسياليستي نظام اتحاد جماهير شوروی په مرسته تر لاسه کی.

د نړيوالوپانګوالی زبيښاک اوښکيلاک پرضد په نړۍ کي درې عمده يا اصلي قوتونه سره هم غږي سوه.لکه:په داخل کې دسرمايداري هيوادونوکارګري قوتونه دسرمايدارانو پرضد دخپلووتيزوګټوپر بنسټ سره يو موټي سوه – ملي آزادی غوښتونکي هيوادونه دخپلوآزاديواودښکيلاک پرضدداستقلال په خاطر اودخپلوسرحدونواوملی ګټودخوندی ساتلوپه خاطرراوچت سول.اودآزادۍ ناره ئې اوچته کړه – دريم سوسياليستی هيوادونه چي په رأس کې اتحادي جماهيري شوروي ولاړۀ،دخپلوسوسياليستي ګټودخوندی کول اواړونده نړيوالوکارګري غورځنګونوپه خاطرد ملی آزادی بخوښونکوغورځنګونواوکارګری غورځنګو نوسره هم غاړی سوه.دهمدغه دروستونونوپه يوځای کيدوسره په نړۍ کي ستربدلونونه رامنځته سوه.په منځنۍ امريکااوجنوبي امريکا،افريقا آسيا اوختيځه اروپاه کي نوي غورځنګونه،ګوندونه اوهيوادونه په پرله پسې توګه آزادکړل سوه .اودتاريخي تکاملي پرمختګونولاره ئې خپله کړه.

په افغانستان،ترکيه،مصرالجزايرکانګو،اتوپياکوبا،نيکاراګواهندوراس پانامه او نوروهيوادونوکې ډيرسترآزادی خواهان اوګوندونه رامنځته سوه.اوداستعمار اوامپرياليزم جرلې ياريښې ئې په خپلوهيوادونوکی ورواېستلې.خوځرنګه چي زموږدکتاب موضوع نه ده نوموږ يوازي دسيمي پرهيوادواوملي ډموکراتيکو غورځنګونوخپل بيان کوو.

په افغانستان کي مخکي لا مشروطه خواهانو دانګليسي استعمار پر ضد آزادی بخښونکی غورځنګونه سره راژوندی کړی وه.اودآزادۍ دنارې داوچتولو دپاره ئې چمتوکړي وه،همدغه وخت ؤ،چي شاه آمان الله خان چی دمشروطه خواهانو ياپلويانودجنبش فعاله غړی وو،دخپلوپرمختللومبارزينويادآزادۍ دلاري د مبارزې لارښود په ۱۳داپريل په ۱۹۱۹م کال کي دآزادۍ اواستقلال ناره او چته کړه،دانګريزانوسفيرچي دافغانستان چارې دنژدوځخه څارلې نوئې سمدلاسه برطانوي هندومسؤلينواوخپل هيواد ته خبرورساوه. داوخت اميرآمان الله خان خپله بشپړه خپلواکی په سياسي اوټيزلحاظ اعلان کړه.انګريزانو دهمدغه پيغام په مقابل کی دافغانستان بشپړه خپلواکي په رسميت ونه پيژندل او په دسيسوئې لاس پوري کړ.اوداميرامان الله خان دپيغام په بدل کې پر ۱۵ سمه

داپریل دبې پرواى یولیک افغانستان ته راولیږه.خو! څه وخت چې افغانان او امیرامان الله خان دانګریزانوددغه بدنیته په رسمي توګه خبرسول، نوئې سمدلاسه په سیمه کي دافغانستانه بیا دهند ترځینوسیموپوري دآزادۍ دلارى دټولوقومونوسره اړیکی ټینګي کړې،اعلامي ئې خپرې کړې .او په سرحداتو او شاه وخواسیموکې دانګریزانوپرضدملي آزادي بخښونکي جنبشونه راپورته کړه،سرحداتوته ئې په دروجبهوکی قومندانان اوجنرالان واستول،ملي قیام دسیمي په کچه ورته راپورته سو،مظاهرې په لاهوراوامرتسرکې ورته جوړې سوې او ترڅلورسوه ډیرخلک انګریزانوپه مسالمت امیزه مظاهروکی ووژل، چې داکارنوره هم دملي قیامه سره مرسته وکړه ، دسیمي په هربرخه کې پراته قومونه دعمومی قیام دپاره چمتوسوه،سرحداتوکې دپيښوراوکوټې په پښتنو سیمو کي قیام دانګریزانوپرضد راپورته سواوپه بریالیتوب مخ پروړاندي ولاړ، انګریزان ددې قیام څخه لاس او پښه سوه. پرهمدغه وبیریدل چې هندوستان دلاسه ورنه کي.خوبیا ئې هم دجنګ لاره داینده امیدوارۍ په خاطرخوښه کړه اوترهغه وخته چې توان ئې درلود افغانستان آزادى ئې نه سواى تحمل کولاى. لیکن :زور،زوردى، دافغانستان لومړۍ جبهې لعل پوره اوډکه چې دکوچنی خیبرپرغاړوپروت دی اوداوخت دډیورنډدکرښي په وسیله دافغانستان سیمه ګڼل کیږي دغه جبهې ته د۱۹۱۹م کال دمی پراتمه ۸دصالح محمدخان په مشري عسکرولیږل اوکندهار.خوست اوپکتیاته ئې جنرال محمدنادرخان اوعبدالقدوس خان وه لیږل.

هرجنرال دسیمی دخلکو په ملاتړدانګریزانوپه مقابل کي په جنګی محاذ کې غښتلي اود انګریزانودلښکروروحیه ماته سوه، انګریزان په دې وپوهیدل چی د مخامخ جنګ توان نه لري.اودبلي خواڅخه دافغانستان سفیرماسکواوبخاراته داتحاد جماهیر شوروي سره ددوستۍ اوملاتړاونیکواړیکوپه خاطر ولاړى، چې همدغسي دهغوى ملاتړ ئې هم دځان کی ، نوانګریزان په دې وپوهیدل چې په سیاسي لحاظ د ماتي سره مخامخ کیږي مجبورسول چې دافغانستان خپلواکي تسلیم کړي.خو!دخپلودښمنانه کارونوڅخه لاس نه اخلی اوپه سیمه کي خپل لاس پوځي تربیه کوي.اوداسلام په نوم،دشیخ په نوم، دمذهبی مشرپه نوم،دسید په نوم

په خلکوکي غواړي نفوذوکي اودهمدغه لاري خپل شيطاني عملونو ته ئې دلومړنی توب حق ورکی.خو په مخامخ جنګ کی مات او بګيل سوه.

او دافغانستان سره ئې دځلورومادوپه بنسټ دسولي معاهده يا تړون لاس ليک کړ. دغه وخت دانګريزانوماته اوپه اسلامي نړۍ کي دانګريزانوبدناميدل او دافغانستان دځوان انقلابي حکومت سره دنړۍ د مسلمانانواوپه هند کی دسياسی غورځنګونو بې حده مينه پيداسوه.حتا تردغه اندازې چي په نړيواله سطحه اميرامان الله خان ته داسلام ديوه مشراولاربنود حيثيت ورکړل سو.ډيروهندي مبارزينو افغانستان ته پناه راوړه اودلته وساتل سوه، خو! دهغوی څخه دجنګ په ميدان کی ګټه وانه خيستل سوه.اونه هم سياسی ګټه ترې واخيستل سوه ، ممکن علت ئې دوخت شرايط وه.چی موږ دلته دغه بيت چی دهغه وخت ادبي يادونه ده. ګورو

چومسلم علم دين ورزيد امام فخري رازي شد

ولي چون در عمل کوشيد امان الله غازي شد

دلته يوه يادونه بايد وسي چي څه وخت چی دانګريزانوسره داستقلال په با ب تړون لاس ليک کيده،په ۱۹۱۹م کال دسپتمبرپر۱۳دانګريزوجنرال (جان مفی) اودافغانستان څخه جنرال غلام نبي خان چی په اصل کی دګليستان کاريز دخانانو څخه وو.د مشاهد په توګه دافغانستان نماينده وو.چی همدغسي د ګليستان اوعبدالله خان کاريزنورومشرانوهم دافغانستان دمهموپيښوپه سرکي ځای درلود.لکه : برخودار، عرض بيګی ، عبدالله خان ، ګليستان خان اوجنرال غلام نبی خان،همدغسي په ورسته کی حاجی محمدانورخان چی دغلام نبي خان وراره هم کيده ،اوورسته بيادارو‌خان،زقوم خان، قاضی صاحب بهرام خان، خان عبدالصمدخان اڅکزی،خان محمدايوب خان.اونورتوکمونه يادولای سو. چی دافغانستان په بيلا بيلو تاريخي زمانوکې دسياست اومبارزې په ميدان کی مهم تاريخی کارنامې ترسره کړي دي.خودلته دخپل وخت پربنسټ دقاضي بهرام خان رول دسقاوۍ په دوران کي دومره جوته دی، لکه څنګه چي دتاريخ په تير پړاونوکي داڅکزودقوم اودسيمي دهغه خوادپښتنورول جوته وو.

مرحوم ميرمحمد صديق فرهنگ په خپل تاريخ (افغانستان در پنج قرن اخير) دوهم ټوک ۵۸۲مخ كي دپېښو په باب داسي ليكي:څه وخت چي دسقاوزوی حبيب الله پرکندهار باندي برلاسی ترلاسه کی نودکندهاردغه دوه غيرتي کسان لکه:علي احمدخان اومؤلوي عبدالواسيع چي دغلو حکومت ئې نه منی په کابل كي په اعدام محکوم کړه:چی دوی هم مخامخ وسقاوته دهغه دکفراوغله خطاب وکی.

مؤلوی عبدالواسيع ته حبيب الله وويل: چی تاويلي دي چي حبيب الله کافردی؟.

مؤلوي عبدالواسيع وويل : نه! ما نه دي ويلي چي ته کافرئې بلکي:ماوويل:دپا چهی ارزښت اووړتيانه لرې.ځکه هغه څوک چی غل وي،په غلاکي سابقه او تاريخ ولري،هغه شرع شريفه وائي هغه دامامت اوپاچهي وړتيانه سي درلودلای. حبيب الله وويل :چي ستادفقي اوشريعت څه او څه ؟؟؟ نو دلته مولو عبدالواسيع وويل : چي پخواشريعت او فقي ويل چی ته کافرئې خو! اوس زه وايم چي ته کافرئې.نوحبيب الله دسقاوزوی هم دوی په توپ کی والوزول.

ديوه بل روايت له مخي څه وخت چي مؤلوي عبدالواسيع شهيد دحبيب الله دسقاوزوی ته دشرع شريف حکم وکی ، نو سمدلاسه دسقاوزوی وشرعي ته هم داسي ښکنځل وکړه: ستا دشرعي څه؟او څّه ؟ ، نو وروسته بيا مؤلوي صاحب وحبيب ا لله ته مخ ورواړاوه اوورته وې ويل: مخکی شرعي حکم کاوه چي ته غل دپاچهی وړنه ئې، خواوس زه حکم کوم چی ته کافرهم ئې اوداسلام پر ملک ستاپاچهي نه کيږي.چی دهمدغه کيسې څخه وروسته په بيرحمۍ سره ئې مؤلوي عبدالواسيع شهيد کړل سو .

دظلمونودغه لړۍ دافغانستان پرټولوسيموباندي روانه وه.ټولنه اودټولني اړونده سيمی كه لرپښتانه وه اوكه برپښتانه وه دکميت اوکيفيت دتغيرداصولو پرقانون دتوغيان اوانقلاب پړاوته ورواوښتل.خوځښتونه د هري سيمی څخه دسيلاب په څيردناخوالوپرضدراوپاريدل اوانقلابی کميتونه په يوه ارزښناکه کيفيت بدل سوه،زاړه مذهبی فکرونه ئې محکوم کړه اودنوی فکرانقلابيان دافغانستان دبيلا بيلوسرحدونوڅخه دتوفان په شان راواوښتل اوزاړه خس اوخاشاک ئې دځانه

سره يووړل،په دې باب بيا هم دبلوچستان دلوري داڅکزود قوم ملی حرکت چي دمولوي قاضي بهرام خان په فتواسره دحاجي محمدانورخان په مدبرانه لارښوونه،ددارو‌خان او زکوم خان په سرلښکري سره دقومندان مهردل خان په عسکري نظم سره مخ دکندهارپرلوردزمريانوپه څيرراوبهيدل. اودسقاوواک ته ئې دپای ټکی کښيښوده. په دې باب د افغانستان در پنج قرن اخيرپه کتاب دوهم ټوک کی بياهم ميرمحمد صديق فرهنګ خپل نظراوڅيړنه داسي توضيح کوي: (مولوی عبدالواسيع وعلي احمد خان هردو نفربه اعدام وبه توپ پرانده شدند؛ اما شهرکندهاردراختياری قوای سقاوي با قي ماند، تا اينکه درماه سنبله يک دسته ازاچکزايی های مقيم بلوچيستان انګليسي به را هبری ريس قوم شان <u>محمدانورخان</u> اچکزی برای استردادشهربه افغانستان لشکرکشيدندونيروی نظامي پايګاه سرحدي قلعه جديدبه ايشان ملحق شده به اتفاق هم شهررا در محاصره ګرفتند.تقريباً درهمان وقتی که محمدنادرخان بر کابل مسلط ګرديد،اين نيروی مختلط درزيری قيادت يک نفرصاحب منصب بنام مهردل خان برکندهاردست يافت به حکومت عمال حبيب الله درآنجا پايان بخشيدند.) .

دقاضي بهرام خان اڅکزي ونډه دسقاوی په سقوط کښي:

لکه چي مخکي هم پر دغه باندی لړاوډير بحث وسو،چي قاضي بهرام خان چي دلوړوزده کړودپاره هندوستان ته تللی وو،هلته دسياسي شخصيتونوسره په اړيکوکي،دهغه په ذهن اودماغ کې دتمدن پلوشې نوري هم را تودې سوې، چي دشلم قرن دتمدن پلوشودهغه پرژونداوسياسی دريځ باندی ډيري اغيزي وښندلې، نوئې ځکه په همدغه شلم قرن کي دافغانستان په غورځنګ کی دقدروړ خدمتونه هم ترسره کړل.اودافغانستان په سياسي اوټولنيزومسئلوکې هميشه برخه درلودله اودعمومي پرمخ تګ په خاطر ئې خپل مؤقف يا دريځ څرګند اومعلوم وو،هغه دوخت زده کړی.اولومړنۍ زده کړې دمحيط دملايانو څخه اودکورنۍ څخه زده کړي وې.خو! بيا ورسته دهند برطانوي په مختلفو ښارونوکې لکه:ډهلی، لاهوراوکوټه کې دګرامر،فقي،فلسفې اوسياست په علوموکی زده کړه وکړه. همدغسي دهنددکانګريس دسياست پوهانوسره داړيکو په ترڅ کې يولړډيري تجريبې دآزادۍ اواستقلال هم ترلاسه کړې.چي په نتيجه کې داستماري يا

ښکيلاک ګروحکومتونوسره سخت حساسيت پيداکی.اوترهغه راورسته دهر ډول بې عدالتۍ په مقابل کي ودريدی.نوهغه وخت چی په ۱۳۰۸ش کال کې کندهارته را ستون سو.نود ملی حکومت اودد موکراسۍ دلاري دحکومت دپاره ئې هلي ځلي راپيل کړې،دهغه نظريات دچارواکو دپوره پاملرني وړوګرځيده. سمدلاسه دچارواکو په غوښتنه په ۱۳۰۸ش کال کې په لويه جرګه کې ګډون وکی،چی دهغه دانتقادی ويناپه کولو سره دوخت چارواکي خوابدي کړه،دهمدغه خپل سياسي مؤقف په وجه ئې د وخت دحکومت سره فاصيله پيداسوه.اويولس کاله (۱۱) ئې زندان ته وليږی.که چيري مؤلوي بهرام خان اڅکزی دتوري ارتجاع اوغيري قانونی حکومت ،د مطلقه پاچهۍ سياست نه وای غندلی او دخپل ځاني مؤقف په خاطر ئې دجوال خوله دهغه وخت دچارواکوسره نيولې وای،په دې کي شک نسته چي قاضي بهرام خان به دهيواد دوهم اودريم باوري شخصيت وای.خو! دنيکه مرغه قاضي صاحب پرتاريخ باوردلود، پرخلکوئې باوردرلود،پرډ موکراسۍ اوقانوني حکومتونوئې باوردلود.نوځکه ديوه پاک انسان په څيردازمايښت څخه سالم راوتلی دی.

اوس به راسومخکي ترهغه چي دانګريزانوداخيرني ارمان يعني حبيب الله حکومت ړنګ سي، دقاضي بهرام خان مبارزې دقدروړاودافغانستان په سياسي اوټولنيزتاريخ کي په زرينو کرښودليکووړبولم.داځکه دافغانستان د ماقبل سرمايداري اقتصادي شرايط اودفيوډلۍ دنظام ورسته پاته توليدي شرايط دافغانستان دخلکو عنعنوي اوعقيدوي ذهنونه داوخت ددې نه وه چی عام ولس دي په سياسي او ټولنيزوپديد و کي فکروکی،داوخت ولسونه هغه چاه ته غوړنيسي چی هم په اتنيکي لحاظ ورته نژې اوهم په عقيدوي اواقتصادي لحاظ ترعاموخلکوغنی وي. په دې وخت کي ملا،خان او قومي مشران په سياسي برخه کي لويه ونډه لري.نوڅه وخت چي خان محمدانورخان دقاضي صاحب ملګرتيا ترلاسه کړه، نودغه وخت ولسونه هم د ملي ازادي بخښونکي غورځنګ شاته دافغانستان د نجات اودسقاودزوی دجاهل نظام په مقابل کي دملي مبارزينوشاه ته ودريدل.که څه هم داوخت ددولت پرضد مبارزه دانګريزانواودسيمو دچارواکوخلاف عمل وو.اوداکارڅه آسانه کارهم نه ؤ.خو!

داميرانه قاضي صاحب بهرام خان په داسي الفاظو دهيواد خلكو ته وروړسول، چي په علمي او دقيقي داصولو په رڼا کې خلک په دې عقيده کړه، چې هيواد دخطر سره مخامخ دی او سقاوي رژيم داسلامی فقي پربنسټ ددې توان نه لری چې پريوه اسلامی هيوادي دانګريزانو په مرسته حکومت وکي.اوزموږ.ولس دی دبدبختيوسره لاس اوګريوان کړي. په دې باب ماخپله دمرحوم قاضي بهرام خان سره زما دخاله دلورپه کورکې چي دده دژوند ورستۍ ورځې وې .يوه لنډه مرکه وکړه.البته زماد مجلس يوه اندازه هغه پوښتني چی په هغه وخت کي زماذهن کی راګرځيدې ما د مرحوم سره په وارو،واروکي ليدنه وکړه، ورسته ترهغه چي ما ددې لوی انسان فکري قوت احساس کړ، نوهره ورځ به بيله دې چي څوک زماپه هدف وپوهيږي زه به دې لوړنابغه شخصيت ته راتلم.چی دنه پوهيدوعلت ئې داوو،چی دغه وخت زه ډيروړوکی وم.اوکه څوک په دې وپوهيږي چي زه ددغه سترانسان سره دسياسي بحث اودهغه دعلمي زده کړودترلاسه کولوپه خاطرراځم، ممکن مشران راباندي وخاندي اوماته کلان کاره ووايي.ولی دبله پلوه زه په دغه وخت کی کلان کاره هم وم،ځکه نوی می دسياست وډګرته د محيطي اوکورنيو اړيکوپربنسټ اوروحيې باندي دسياست ميدان ته راداخل سوی وم.خو!! قاضي صاحب هم زماپه مجلس خوشحاله کيدی.اوزه ئې ومجلس ته تشويق کولم.اوهغه ته زما پوښتني ديوه کشرپه توګه ډيري په زړه پوري وې، داځکه چي هغه ديوه غټ زړه خاوندوو.اوغوښتل ئې چي هرچاه ته دسياست په باب،چي دقاضي صاحب دژونديوه برخه ګرځيدلې وه بيان وکړي.اوپه تيرواوراتلونکووختونوئې خبرکړي.مرحوم قاضي بهرام خان ده يوه منورسپين ږيري په توګه ماته دزندان هغه طبقاتي شرايط کوم چي دی ئې دفلج ترسرحده رسولی وو، بيان کړه،هغه ديولس کاله زندان اوپه توروخونوکې دبندي خانې بدشرايط اوهغه روحي شکنجې چي دوخت دولت دې منورپوهه اوسياسي مبارزته ورکړي وې،چي ديوه سالم دولت سره نه ښايدل.اونه هم دهمدغه ظلمونوپه سرته رسولوسره دوی دخپل هوډځخه بيرته را ګرځيدای سوای، دهغوی هوډ فولادي وو، ترهغه وخته چي وهيوادته د موکراسي ددوی دشکنجواو بندخانوپه وجه راغلل. محترم قاضي صاحب وويل:موږددولت څخه هغه څه غوښتل کوم چی خپله دولت په خپله خوله هم دهغه دغوښتلوادعاوي

کولې.ماته هم سمدلاسه پوښتنه راپیداسوه نومي وپوښتل:پوښتنه : تاسو څه غوښتل اوپه څه طریقه مووغوښتل؟.

ځواب : قاضي صاحب دخپلي طبعي سره یوه اندازه مسکی سو.اوهغه تکیه کلام چی ده درلودلی هغه ئې ووایه :درواخله کنه ؛ پسله هغه ئې په یوه اوږده داستان کي دغه کیسه را ته را پیل کړه.

اووې ویل:موږدحبیب الله ددولت پرضد ځکه راولاړسو،چی دظلم،بیسوادی، بې عدالتۍ اوپه ټولنه کې دخلکوپه رایه یوقانوني نظام اوقانون ولرو. دښځواو نارینویا نجونواوهلکانو دښوونی اوروزني دزده کړي اوتربيې دپاره لاره هواره کړو.په افغانستان کی ملی پیوستون،دتبعیض د منځه وړل،یوعدلانه نظام را منځته کړو،په اقتصادي لحاظ هیوادپرخپل اقتصادودروو،صنعت مخته بوزواو دزراعت په برخه کی نوی تخنیک اوتیکنالوجي منځته راوړو.کلي اوښارونه دشلم قرن دپرمختګونوسره برابرکړو.دښارونواوکليوترمنځ وتيز تفاوتونه دمنځه یوسو.ښځوته داسلامي قوانینوپه رڼاکي حق دژوندپه ټولوچاروکی ورکړو. دنړۍ دنوروآزادسووهیوادونوسره ښه راکړه ورکړه اودهمسایه هیوادونوسره ښه همسایه دارۍ دسیاست په رڼاکی ښه ګاونډیتوب پالیسی وساتو.افغانستان دخپل جیوپولتیک موقیعت پربنسټ یوآزاداوبې پرې افغانستان ولرو.

پوښتنه داکارخوزماله نظره دهیوادپه ګټه وو،نوتاسې ولي پردغه نیک کار باندی زندان ته لیږلاست؟.اوته خو!په دغه وخت کي دټوله زون په کچه یوستر قاضي اودفیقي،دیني علومودلاري استاذوې اوددولت اوحکومت کارمند اورسمي خدمتګارواست ،نوولي دولت دغه غیرقانونی چلند ستاسو سره کاوه؟... اوبل دولت خوهم غوښتل چي عدالت پولي کړي اودسقاوزوړقرون اوسطی دولت ئې په همدغه سبب ړنګ کی.اوتاسي غوندی منورین ئې دهمدغه هدف ته درسیدو په خاطر دځانه سره ملګري کړاست ، نوبیا ستاسوپه مقابل کې ولي ددرواغو سیاست مخته بوتلی ؟؟؟.

ځوا ب: قاضي صاحب په داسي حال کی چي دغه وخت ناروغه هم ؤ.او په کټ کې تکیه هم کړې وه،وخت هم فکرکوم چی ددوبي موسم وو،ځکه دباندي

پربنده دقاضي صاحب کټ پروت وو.اوهغه بیاهم یوه اندازه راپورته سو،زما پوښتني ته ئې داسي ځواب را پیل کی.چی خپل تکیه کلام ئې یوځل بیا تکرار کی .

اووې ویل : په دې کي شک نسته چی حکومت به هم په خوله همدغه غوښتل :خو! هروخت چي یوحکومت دبل حکومت پرځای راځي بایددهغه زاړه حکومت پرضد نوی شعار،نوې ستراتیژي اونوی تفکردنوي خلکواوولسونو سره دځان ملګری کړي.نوبیله نوی تفکراوایډیالوژی څخه نوی حکومت دزاړه ځای نه سي نیولای،نوی حکومت باید دزاړه حکومت کړني ترانتقاد لاندی را ولي،ترڅوولسونه هم په ده پسي راسي.اودنوي شعارونوپه ورکولوسره زوړ نظام چپه کړي.چي په همدغه توګه انقلابونه اونوی حکومتونه دزاړه نظامونو ځای ونیسي.نوزموږنادرخان اودهغه کورنۍ هم همدغه میتودپه کارواچاوه اوزموږاودشاهي حکومت ګډتکي هم دغه نوي شعارونه وه.

موږغوښتل چی په لومړي سرکي دسقاودزوی حبیب الله زوړارتجاعي حکومت ړنګ کړو اوافغانستان ته مو دشلم قرن دروحې سره سم یوحکومت غوښتی او ددې کاردپاره موداميرآمان الله خان اصلاحي پروګرامونه چی هم دشریعت سره سم وه.اوهم دټولني راتلونکی په ګټني سمیدای سوای.اوبایداميرامان الله خان بیرته دسلطنت چاری په خپل لاس کي اخیستی وای.خودډیروتاریخي اودوخت دشرایطو پربنسټ امیرامان الله خان بیرته راونه ګرځیدی.دیوه لیکلي فرمان پر بنسټ ئې ومحمد نادرخان ته بیعت ورکړ.موږهم د کورني جنګ د مخه نیولو په خاطر،دافغانستان دخلکودراتلونکي ښه ژونداودملت اوحکومت دګډومؤخوپه خاطرهمدغه شاهي رژیم قبول کړ.اودرتلونکوکلونوپه هیله موخپله مبارزه دسولي،رفا،ټولنيزپرمختګ اوډموکراسۍ دپاره په فردي اوټولنيزسیاسي ډول دیوه ګوندپه لارښوونه موفعالیت راپیل کړ.اودولت بیازموږددغه شهرت اونوم اونښانه څخه په بیره کی سو.که څه هم دولت هم دخپلوکړنواورسمي لیکنو او بیانونو د مخي زموږ مخالف نه ؤ،خو!! خبره داوه چي دولت زموږ پرلاس دغه څه نه غوښتل،هغه هرڅه په خپله کوله اوبل چاه ته ئې د ګډون اوپه قدرت کی دشرکت ونډه نه منل،نودهمدغه بیري په خاطردنادرخان زوی اعلیحضرت

محمدظاهرشاه دخپلونوروصلاح کارانو په مشوره دويښ زلميانوګوندغيري قانوني اعلان کی اوټول منورين اوزموږ ملګري ئې بندی خانې ته وليږل.

موږ ترډيره وخته ځينوزموږ هغه ملګری چي دحبيب الله په مقابل کي زموږ سره ملګري وه،هغه په لومړي هدف کی زموږ دکندهارپه نيولوکی په بشپړه توګه مرسته وکړه.خدای بخښلی قاضي صاحب وايي:هغه هدف چی لومړی په هيوادکي داستعمارا وداخلي ارتجاعي کړيودمنځه وړل وه. دهغه څخه افغانستان نجات پيداکړ.هغه استعمارا ودسقاويانوحکومت ؤ؛ خو! افغانستان موآزادکړ. او دغه هدف هم ترسره سو، ولي څه وخت چی افغانستان ته راغلو اودلومړي پړاودترلاسه کولوخوندمودهيواددخلکوپه ملی وحدت اوپيوستون کی وليدی ، نوکه څه هم زموږ يولړ ملګری ددولت په لوړومقامونوکې دنده هم درلودله اودوخت حکومت ته هم دباورخلک وه،که ئې ددغه وخت دحکومت سره سازش کړی وای نو! په دې کی هم شک نسته چی دولت يا دوخت حکومتونو به هم ښه امتيازات ودوی ته ورکړي وای.خو! هغوی دخپلو راتلونکي دپاره دوهمه مؤخه ياهدف وټاکه،چی هغه دملک دداخلی چارودسمون اوپرښيګڼو فکرکول وه،مرحوم قاضي بهرام خان په نه ستړې کيدونکې توګه، په بشپړه حوصله خپلودقيقوخبروته ادامه ورکړه.اوما هم په بشپړه حوصله اود قيق توګه غوږ ورته نيولی وو،چي تر اوسه ئې خاطرات را په زړه کيږي .

هغه په خپلو خبروکي ددوهم هدف په توګه دافغانستان پردغه اوسني اوهغه شرايطوباندي بياهم رڼاواچول.مرحوم قاضي صاحب وويل:داوخت چی موږپه افغانستان کی دسيمي دمخوروسره په مرکزاوولاياتوکي بلديت اوپيژندلګلوي ترلاسه کړه، برسيره پردې چی يولړهغه انډيوالان موهم درلودله لکه مخکی چی وويل:سوه،(دسقاوي دولت څخه د کندهاردنيولودملی محاذدوستان). خو! اوس موبيادډموکراسۍ دلاري مخوردوستان هم وپيژندل.اودافغانستان په کچه هغه لوړکسان چي هم دبشپړه تجريبو خاوندان وه،هم په قوم اوسيمه کی دبشپړه ارزښت اوسياسي نوم اونښان خاوندان وه،دهغوی سره بيا نوې پيژندل ګلوي ددې سبب سوه چی موږنورهم ودې ته وهڅول سوچی زموږمقدس هدف يعني په افغانستان کی ديوه قانوني حکومت اومشروطيت شاهی نظام دپاره خپل

وړانديزونه دافغانستان دګوټ،ګوټ خلکواولسونوسره شريک کړو.اوګډهدف دافغانستان دراتلونکي پرمختګ دپاره وټاکو.دغه پړاودپرمختګ يوه اندازه پيچلى اودهغه ساده حالت څخه چي دقوم اوخپلي سيمى په کچه وو، ترهغه متکاملتره پړاوو.داځکه چې دويښ زلميانوايډيالوژي يوه ملي ايډيالوژي وه.او افغان شموله ايډيالوژي وه،نواړيکي اودافغانانوترمنځ دمختليفوسيموواوژبوتريوه اندزې د کلتوردليري والي پيچلي شرايط زموږدسياست کړنلاره ورنوې کړه.هغه وخت چي به مودخپل کلي خلک دآزادئ دپاره رادعوتول، آسان تره وه،ځکه شناخت په منځ کى اعتباراود کورنيوپيژندلګلوي دګډهدف دمختنه بيولو دپاره لاره هوارول.ښا غلي قاضي بهرام خان اڅکزى دوخت دشرايطواو ستونزوپه باب دويښ زلميانودګونددرامنځته کيدووختونه ډيرښه ګني اودسيمي د مخورولکه:دکتورمحمودى صاحب،تاريخ پوه غبارصاحب، صديق الله ريښتين صاحب،ګل پاچاه الفت صاحب هم دغسي د کندهارد مشرانوڅخه عبدالرسول خان پښتون،حاجي محمدانورخان اڅکزى که څه هم مخکي هم دسقاوسره دمبارزې اوجنګ په وخت کې شناخت پيداکړى ؤ.حبيبي صاحب،بينوا،غلام جيلانى خان الکوزى،عبدالهادي بحرصاحب(توخى) اونورودوستانوسره ئې دويښ زلميانو په ملي اوډموکراتيکه مبارزه کې پيژندلګلوي سوې وه.هم دغسي په لسهاواوسلهاودمبارزې دسنګرملګرې پيداکړه اودهغه قومى مبارزې د کچى څخه په افغان شموله مبارزه باندي بوخت سؤ.

بيا مي دمرحوم قاضي بهرام خان څخه وپو ښتل: چي ممکنه نه وه چي دسقاو دولت اصلاح سوى واى؟اودسقاودزوى دحبيب الله دولت دچپه کيدو علت يوازى دهغه دتاجيک قوم پوري دتړاوپه خاطرؤ؟اوکه ئې نورعلتونه هم درلودله؟.

ځواب :مخکي مى هم وويل چي زموږ راتګ افغانستان ته اود قربانيو ور کول ددې په خاطر نه وه چي موږ ځانونه يوه مقام ته ورسو،يا دي په افغانستان کي دقومونواختلاف رامنځته کړو،موږدلومړى هدف په مؤخه دسقاودزوى حکومت دهغه دکړنلارواوارتجاعي مؤخوپه بنسټ ړنګ کړ.اوهغه زموږ دافغانانو دپاره که تاجيک وه ، که هزاره وه،که ازبک يا هم پښتانه وه هغه ددين ترنامه لاندي

دلته يوتورنظام را منځته کاوه ، هغه مکتبونه دناړينو دپاره لا نه غوښتل دښځو دپاره خو ئې بيخي ښوونه اوروزنه حرامه ګڼل،هغه يوازي دانګريزانودهغه ملايانوحکومت غوښته چي هم اسلام بدنامه کي او هم افغانان ورسته پاته وساتي ،هغه به ويل چي نورپرښوونه اوروزنه پيسې نه لګوي اودحکومت پيسې به تردې ورسته دمسجد ملايانو ته ورکوي.اودغسي ملايان چي هغه دټولني پرمخ تګ نه غواړي.هغه په ټولنه کي د کرک جنګي (مرزجنګي) اوسپي جنګولو ميدانونه،دچرسوميدانونه ئې جوړول.اودا کارپه هوښياری سره دانګريزانوپه مشوره کيده، هم دغسي مرحوم قاضي صاحب بهرام خان ماته دچيرچل يوه مرکه چي د کوم ژورنا ليست سره ئې کړې وه را پياد کړه.ژورناليست دچير چل څخه وپوښتل:(ستاسوپرمستعمرولمرنه پټيږي،دنړۍ پرډيرو هيوادونوستاسی بيرغ رپيږي ددې علت څه دی؟ ستاسورازدبرياليتوب په څه کی دی؟)

چيرچل په ځواب کی ورته وويل:(ديوه هيوادغلامان کول، دهغه نيول اوپرهغه باندي حکومت کول ډيرآسانه کاردی. داکار ستونزي موږ ته نه لري. ځکه : په يوه هيواد کي چي دي يوتعدادغلامان،خائينان اوځان غوښتونکي ،نااهله کسان پيداکړه اوهغه دي قدرت ته ورسول،نوداهيوادبيا ستا فرمان مني اودهغه خلک بيادعلم څخه موږمحرومه کولای سو.ځکه پربيسوادوخلکوښه حکومت کيدای سي.).

مرحوم قاضي صاحب خپلو خبروته ادامه ور کړه، وې ويل : دهمدغه فورمؤل په حساب دسقاوزوی چي ټوله دنياته معلوم هم ؤ،اوپه غله باندې شهرت درلود،پرغلاباندي بندي سوی هم ؤ،په ناڅاپي اواګاهانه توګه انګريزانو دزندانه څخه راخوشي کړ.اوپه افغانستان کې دخپلوګوډاکيانوملايانواوسياست مدارانو په وسيله اوزورقدرت ته ورساوه.هم دغسي ئې بيا هم نوروخبروته ادامه ورکړه اوې ويل:که چيري حبيب الله دسقاوزوی دين اومذهب سره مينه درلودلای اودانګريزانوغوښتنوته ئې پاملرنه نه کولای نومؤلوي عبدالواسيع غوندي لوړديني عالم بل څوک ؤ، چی دسقاو زوی بيله کوم ګناه څخه هغه په هغه وحشت په توپ کي والوزی اومرئې کی.

نولنډيزدخبرودادی چي موږسقاوي رژيم دخپلوارتجاعي عملون په سبب د منځه يووړی .او دټوله افغانستان ميشتوقومونوته مودآزاد ژوندزمينه برابره کړه.

که څه هم يولړکسانودسقاوخځه وروسته غوښتل چي خپله دکندهارخلک اوموږ قدرت ته ورسيږو،ممکن که موږغوښتلای قدرت موهم يا په بشپړه توګه اويا هم په نيمی توګه ترلاسه کولای سوای.خو! موږ د اکارکورنی جنګ حساب کی. اوهغه کسانوچي دغه خيال ئې په سرکي درلودی ، هغه ته مودا وخت هم ورنه کړی.چی هيوادي په کورنيوجنګو کي راښکيل کړي.اويوازی موږدخدای اوخلکوپه خاطرځانونه په خطرکی واچول اونادرخان ته موبيعت ورکی. همدغسي څه وخت چي محمدهاشم خان دکوټی دخوا څخه کندهارته راتلونکی ؤ،هغه ته يوه کودتاجوړه سوې وه،خوموږيعني اڅکزوهغه شنډه او خونساکړه.اوامنيت ټوله داوخت داڅکزوپه لاس کي ؤ.همدغسي مرحوم قاضي صاحب دغه خبره دخپلوخبروپه ترڅ کي يادونه وکړه.چي هغه وخت چي دکندهاردروازې خلاصي سوې اوموږ وه کندهار ته راداخل سو،دسقاودزوی حکومت نوردقدرته ولويده،هغه شمالي وال اودنورسيموخلک چي دلته په حکومت کي دولتي دندي درلودلې،يا دسقاودزوی حبيب الله کلهکاني ملګري وه ، ماخپلودوستانواواڅکزوته دستوروركی چي هيڅوک بايد بيله قانوني پړاوه څخه اعدام،شکنجه اوبندي نه سي، نو په همدغه دليل موبنديان درسمي مکتوب په وسيله دکندهارڅخه مقرته دآزاد ژوند دپاره ليږل اومسؤن مووساتل چی په همدغه ډول دډيرومرګونواوغيري قانوني عملونومخه هم په دغه توګه راوګرځيده. داکاردسيمي پرامنيت اواعتارباندي داڅکزونورهم اعتباروډيرکړ. اوديولړخلکو نورهم پرموږباندی باورډيرسو.

مرحوم قاضي صاحب دخپل ياداښت ډيري خبري وکړې،خومادهغه خبرو لنډيزستاسوسره شريک کی،ځکه چي هغه په ځينووختونوکي دخپلوخبروځيني برخي په ګډوډډول سره بيا نولې.اوهغه ميتوددخبروچي دهغه ؤ،البته په بشپړه توګه مانه دی ليکلی،ځکه دهغه په خبروکي عربي لغاتونه،فارسي حتا اوردو لغاتونه دپښتو پرځای ډيراستعماليده ،دبله پلوه دغه وخت قاضي صاحب ناروغه هم ؤ،خو دلته دخبرومتن مي ترډيره ځايه په خپله اوسنۍ مروجه پښتوسره

ليکلی دی.او همدغسي ځيني خبري لازمااوس دياده هم وتلی دي،خو!کوښښ کوم چي په نوروم‌تنونوکي د کتاب ئې ځای کړم.اوددغه لوړانسان ارمانونه دخلکو ذهنوته وروړسوم،دتاريخ دپاڼوبرخه ئې وګرځوم.اوقاضي بهرام خان لکه څنګه چي په لړاوډيره توګه په ځينو کتابونواونويشتوکې پرقاضي صاحب باندي ليکني په لنډه توګه کړې دی. خوزمادانده هغه يوسترانسان دتاريخ اودافغانستان دبيا ابادولواوډموکراسۍ دلاري مشردهمدغه لارې ئې په همدغه آرمان دخلکوپه خاطردافغانستان دبشپړه پرمختګ په خاطريولس(۱۱) کاله بند،دانګريزانو پرضد،داستعمارپرضدددخپلوګټوڅخه تيرسوی اوپه پای کې دخپلي درنې اوپر ځای فتواپه ورکولوسره دانګريزانوداخيرني پرزې يامورې دسقاودزوی جرړي اوريښي هم وروکښلې.

په دې کی شک نسته چي هغه څه چي په خوله ويل کيږي ، هغه هغسي نه تمثليږي،لکه څنګه چي په عمل کی وي.يعني موږ که ۱۱ کاله بند يادووپه خوله څه آسانه کارڅرګنديږي، ولی په عمل کي ۱۱ کاله زندان په کوټه قلفي،سيا چال اوپه کلو،کلودلمرڅخه په محروميت کې شپې او ورځی تيرول ګران کاردی.او داچی هغه يعني خدای بخښلي بهرام خان ماته دهغه بندي خانې کيسه کوله چي په صدارت کی ئې په سيا چال کي اچولی وو.اوفقط ګناه ئې داوه چي په هيوادکې دخلکو په رايه حکومت غوښته... دازړه دردونکې کيسه وه.چي تمثيل ئې په نويشته کي نه کيږي.خو!مرحوم قاضي بهرام خان اڅکزی په ۱۳۳۱هـ ش کال کي دويښ زلميانو په نامه اودحکومت دتورپه سزا بندي کابل ته بوتلل سو.اوتر ۱۳۴۲هـ ش کال پوري په سخته سزااو بندي خانې کې شپې اوورځي تيرولې.پسله هغه چي دبندی خانې څخه پسله يولسوکالوشاکه بند څخه را خوشي سوونودغه وخت خدای بخښلی قاضي بهرام خان هم دسخت حالت اونارغۍ سره لاس اوګريوان ؤ.دده په شان دويښ زلميانونورکسان هم هغه وخت دبندي خانې څخه را خوشی سوه چي يا ئې دژوند اخيرنۍ ورځي اوشپې وې اويا هم په بندي خانه کي شهيدان سوه. او يا هم دزکندن په حالت کي دبنده خوشي کړل سوه،چي په دغه کسانوکي دی اوحاجي محمدانورخان اڅکزی هغه کسان وه،چي دبنده څخه وروسته ورځي ئې دبنديخانې هغه ناروغيوکي تيرولې؛کوم

چې دبندی خانې په دوران کي ورته پيښې سوي وې.ويل کيږي چې حاجی محمدانورخان دنري رنځ په نارغۍ اخته سوی ؤ.اومرحوم قاضي بهرام خان اڅکزی بيا دپښوپه درداخته سوی ؤ.يعنی په دې وخت کي لکه څنګه چې مخکي مي هم يادونه وکړه،خدای بخښلی بهرام خان اڅکزی په تاريکو کوټوکي بندي وو،چې دلمرشعاوي به ئې يانه ليدې اويابه هم لږلمروررسيده.نو ځکه دهډوکوپه درد(روماتيزم)اودځنګنوپه خوږ اخته سوی وو.دوی که څه هم دخپلو ځانوسره درد اوخوږ درلودخودهغوی همت دومره ګړندی ؤ.چې ددغه کيسواو نقلواوستنزوډداستانوڅخه ئې هم خونداخيسته، داسی معلوميده چې مخکی هم دوی دغه حالتونه پيش بيني کړي وه.نوځکه وايو:د کيسو دويلوڅخه ئې خوند اخيسته.

دغه وخت چې مرحوم قاضي بهرام خان زندان ته ليږدول کيږي، داوخت دهغه زوی عبدالکريم خان اڅکزی دحربي ليسې په يولسم صنف کی ؤ.اود عبدالکريم خان استول وعسکري مسلک يا دندي ته هم د مر حوم بهرام خان اڅکزي په خوښه ترسره سوي وه.چې ممکن عبدالکريم خان اڅکزی دمرحوم بهرام خان مشرزوی په دغه وخت د۱۶يا ۱۷کالوپه عمروو،چې قاضي بهرام خان اڅکزی زندان ته تيل وهل سوؤ.نوددې څخه معلوميږي چي کورنۍ ستونزي به ئې هم ډيري وې. محترم ډګروال عبدالکريم خان اڅکزی چې دغه وخت په ډنمارک کي ژوند کوي ماته ديوې لنډي مرکې په ترځ کی وويل : چې مرحوم پلارمي دصدارت په سيا چال کی بندي ؤ.اوپسله شپږومياشتوڅخه ده صدارت په زندان کي دفلج ناروغی ورته پيدا سوه.اوهغه بيا هم وويل : برسيره پردغه ټولوزحمتونوپه وارو،واروحکومتي چارواکو په زندان کی دده څخه وغوښتل چې ته ووايه : چې زه نوروييش زلمی نه يم ،هو! دې سترانسان بيا هم دخپل شريفانه هوډه څخه پښيمانی ونه ښودل ترڅو دحکومت دخښم په وجه ئې دبنديازندان موده نوره هم ډيره سوه.وه حکومت ته دهغه استعداداوټينګ عزم دپخوا څخه ورمعلوم ؤ.اودهغه دپوهي څخه په ډارکي وه، چي په ريښتياهم هغه په قانون اوفيقه باندي ترهرچاه ښه پوهيده.همت ئې هم ورسره درلودی.دوخت طبقاتی حکومت دغسي کسان دځان دوستان نه!بلکي؛دښمنان ئې ګڼل.اودشهرت

څخه ئې ډاردرلود.خو په دغه وخت کی چي هغه ته سخته ناروغي ور پیښه سوه. نوحکومت په دې ډارکي سو،چی دهغه دناروغی څخه یوبل تحریک را منځته نه سي نومرحوم قاضی صاحب ئې یوځل دبندي خانې دبندپه موده کي علي ابادروغتون ته راوستی اوتر سخت مراقبت لاندی ئې ونیوه.عسکرئې پر ودرول چي دهغه عسکرڅخه دیوه نوم خیرمحمداود کرزاوسیدونکی ؤ.داوخت عبدالکریم خان چی په حربي لیسه کی زده کړه کول یوځل روغتون ته دپلاردلیدودپاره هم ورغلی دی. او پسله لنډ وخته څخه بیرته ئې خدای بخښلی قاضي بهرام خان اڅکزی صدارت ته ور انتقال کی اوزنداني سو.

مرحوم قاضي صاحب دوې میرمني درلودلې چي دواده ثمره ئې پنځه زامن وه.لکه:ډګروال عبدالکریم خان اوعصمت الله خان ئې دیوې موراودرې زامن ئې لکه: ډګروال نجیب الله خان ، اسدالله خان او نصرالله خان ئې دبلي میرمني زامن وه.دوی په خپل کوراوکهول کي خوراډیرسره ګران وه.اوڅوک داسي فکر نه کوی چی ددوی په منځ کي دي دسکه اوناسکه خبره شتون ولري.دوی خور هم نه درلودله،یوازي دغه پنځه ورونه وه.اودپلاردوفات ورسته هم دوی سره په یوه اتحادوه،ددوی په منځ کی غټ جایدادپروت وو،خو! هغه ددوی په منځ کی ددوی ګډه شتمني وه.اودهغه په تقسیم کې هم کومه ستونزه پیدانه کړه،ددوی په منځ کي ډګروال صاحب کریم خان ترټولومشرؤ،خو! نوروبیا دده خبروته غوږنیوه اود کریم خان اڅکزي خبري ئې په ورین تندي سره منلې.لکه څنګه چي معلومیږي مرحوم قاضي صاحب دحکومت څخه جایدادترلاسه نه کی، خو هغه نومړی جایداددعبدالکریم خان دمورچي دیوه مالداري اوشتمنی کورنۍ څخه وه، دهغه په تحریک او پیسو په مرغان اوتیموریانوکې باغونه اوجایدادرا نیول.او په کندهارکې ژوند ځانته غوره کړ،مرحوم قاضي بهرام خان دکندهار دلرګوپه ګنج کي دبي،بي هوا په کوڅه کي د مرحوم محمدانورخان دکور څنګ ته کوردرلود.اوهم دلته ئې دخپل عبادت دپاره مسجد هم درلود.او دښاراوکوڅې خلکودیوه لوړسیاسی اومذهبي مشرپه توګه درناوی ورته کاوه.اوداخبره هم دیادولووړبولم،چي مؤلوي صاحب یونورمال عنعنوي یادودیزمسلمان ؤ.څه وخت چې لومړی قدرت په کندهارکي دسقاودزوی، حبیب

الله څخه ترلاسه کی، نوهغه دطالبانوپه هدیره کي په نامتو مسجد کي میشت سؤ.اوهم دلته به ئې دخلکوعریضو او د ناخوالو دهوارولو دپاره حکمونه صادرول،مرحوم قاضي صاحب د کندهارخلک وغیري قانوني کړنوته نه پرېښودل.او په همدغه نظم سره ئې کندهاراو دکندهارشاه وخواوساتل،ترڅو چي مرکزي حکومت سره ځای پرځای سؤ.اوقاضي صاحب په رسمي توګه دسیمي اوزون په کچه د فراه څخه ترمقره چي دلوی کندهار یوه برخه وه.دقاضي القضات په دنده مسؤلیت وروسپارل سؤ.محترم ډګروال صاحب کریم خان د قاضي بهرام خان په باب داسي نظرلري...چی!هغه د قاضي صاحب ژوندپه خپله لیدلی ؤ،هغه وائي: قاضي صاحب دپیښوپه هوارولواودعوپه عدالت کي دچاه واسیطه نه قبلول، دخپلو دوستانو،خپلوانواوملګروڅخه ئې هم دغه هیله درلودله چي دعدالت دسم تأمین په خاطردته واسیطه ونه کي... نوپه همدغه خاطربه هغه رسمي کارونه په داسي وخت کی کول،چی خپل ځان به ئې په کوراو یارسمي ځایونوکی داسي بندي کړی وو،چی څوک په دغه وخت کی چي قاضي صاحب اجرأت کوی ورنه سي. اودی خپله پریکړه په داسي حالت کي وکړی چی حق وحقدارته ور ورسیږي.نوپه همدغه دلیل خلک دده څخه ډېرراضي وه،حکومت هم دده وصداقت ته خورا ډېردرناوی درلود.دقاضي صاحب لومړنۍ دنده په کابل کي داوقافودریس په توګه وه.اودادخپل وخت ډېرلوړاعتبارو،، دحکومت اودولت پر بهرام خان اڅکزي باندي ډېرباورؤ.چي بیا ورسته په خپلورسمی دندوکی دومره بریالی سو، چی خلکو به دبیلګې په توګه دغه متل یادوه : (چي ته خو قاضي بهرام خان نه ئې چي دصداقت لافي شافي وهې) معنا داچی هرڅوک مؤلوی بهرام خان غوندي پاک اوهیوادته ژمنداودخلکو په منځ کی داعتباروړهم کیدای نه سي.دمرحوم بهرام خان ترټولو نژدې دوست حاجی محمد انورخان اڅکزی وو.چی دوي به همیشه په مشوروکي یواوبل ته غوړنیوه،دوی داسی وه لکه وروڼه اویادوې ګراني خوندي،چی همیشه یودبله سره ګرانی وي.تګ او را تګ ئې درلود.نوپه کندهارکي هم دغه یادونه کیدل:چي محمدانورخان او بهرام خان لکه دوې خوندي ټول عمریوځای سره ګرځي.زه فکرکوم چی دلرګوپه ګنج کي چي

ددوی دواړوکورونه سره ښنګ پر ښنګ وه اوجایداد دواړوپه تیموریان کی درلود،علت به ئې همدغه ددوي ګرانښت اودوستي وي.

دکریم خان ډګروال صاحب په کورکې دمرحوم قاضي صاحب ورستۍ شیبې :

زما دخاله لورچي په ګلی،خانم جاني سره خلکونومولې وه اصلي نوم ئې (بي ، بي زهرا) ؤ.چي دډګروال صاحب عبدالکریم خان میرمن کیده، داوخت ددوی کورپه خوجیک بابا دپاتاویامانده پرغاړه ؤ،په دې وخت کي ډکروال کریم خان په کندهارکي په عسکري ساحه کي دنده درلودله.او په دې وخت کي چي دمر حوم سردارمحمد داوددجمهوریت لومړي کلونه وه، په سیاسي لحاظ یوځانګړی حالت شمیرل کیده،چی دسیاسیونومجلسونه پرتازه وه.نوی جمهوریت په افغانستان کی یوه نوې پدیده وه.چي خلکوډیرخوشبیني ورته درلودله، ځکه چي زوړشاهي نظام ړنګ سو.اوهغه فولادی کلاچی افغانانوئې دړنګیدوتصورهم نه سوای کولای،خو په سترګوټولوولیدل چی دغه نوې پدیده هیوادته راداخله سوه. دغه وخت ۱۳۵۲هـ ش تر ۱۳۵۴هـ ش کلونه وه، چی قاضی صاحب که څه هم ډیرناروغه ؤ.خودمجلس سره ئې مینه درلودله.هغه دجمهوریت په باب ډیرپراخ فکردرلود،حتاکه څه هم دجمهوریت لومړی کلونه وه.خو!قاضي صاحب دجمهوري نظام څخه دخلکوګډون په دولت اوسیاست کی غوښته.او عمل ئې دتیوری ملاک ګاڼه.

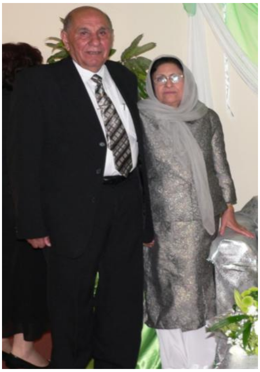

ښاغلی ډګروال محمد کریم خان اڅکزی دخپلې میرمنی بي،بی زهرا(خانم جاني)سره

لکه څنګه چي پورته هم ذکرسوه.مرحوم قاضي صاحب بهرام خان چي دغه وخت ډيرناجوړه هم ؤ،نوخد مت ئي دډګروال صاحب ميرمني اودهغه اړونده کورنۍ ترسره کاوه.په دې وخت کي قاضي صاحب وخد مت ته ډيرضرورت درلودی اوترهغه چي په حجاب ياخانم جانی پوري ئې اړه درلودله دقاضي صاحب خد مت ئې په ډيره ميړانه سره کاوه.که به ميلمانه ورته راتلل، نو دميلمنواوپوښتني کونکو دپاره به دميلمنوپه خونه کي چاې اوکه به دليري ځايونوڅخه ځيني کسان راتلل،نوډوډۍ ئې پرهمدغه ځاې دزوی پرکورروه. داځکه چي قاضي صاحب خورا ډيرمجلسيان درلودله.اوټوله هم دهيواد هغه ډير درانه کسان وه، چی نوم او نښان ئې درلودی.نو بايد چي ددغه درند شخصيت خدمت سوی وای.اوهمدغسي وه هم سو.اوقاضي صاحب بهرام خان هم دخپلي ناوي يا مړوراو خپل زوی څخه راضی ؤ.همدغسي لباس اونورضرورتونه ئې په ډيره صادقانه اود محبته دِ که روحيه سره کوله،چی البته علت ئې هم دخانم جاني منورفکراودقاضی صاحب ولوړهمت ته درناوی ګڼلای سم.اوداهم ديادولووړګڼم چی خانم جانه دخپلي مورپه شان مهربانه اودښه نيت خاونده وه.يعني دخانم جاني مورچي په بي،بي خاله ئې پيژندلګلوي کيده هغه هم ډيره مهربانه وه.هغه متل دی چی وائي:(مړونه مري ،خو! نومونه ئې پاته کيږي) که څه هم نن ورځ مرحومه خانم جانه اومرحوم قاضي صاحب زموږپه منځ کي نسته،خو!ژوندۍ خاطرې ئې زموږسره سته.نوزه چي به کله قاضي صاحب ته ورغلم،مرحوم قاضي بهرام خان به هم ډيرخوشحاله سو، ځکه مابه سياسي خبري ورسره کولې،يوه ورځ مادخپلولږمعلوماتوپربنسټ ځيني وپوښتل: چي تاسوخوهيوادته ډموکراسی راوستل اوستاسودډموکراسۍ ثمره داده اوس نوي ګوندونه رامنځته سوي دي. چی ديوڅوګوندونونومونه ئې زما څخه وپوښتل : مايه ځواب کی ديوڅوګوندنونومونه هم ورته واخيستل،چي دهغۍ جملې څخه دخلک ډموکراتيک ګوندڅخه مي يادونه ورته وکړه، نومرحوم قاضي صاحب دګونددراهبرسره پخوالاشناخت درلود،خو!زما څخه ئې وپوښتل:دوی څه غواړي؟زه لاپه دې وخت کي فکرکوم په ګوندکی نه وم،خويوه اندازه خوشبيني می ځکه ورته درلودله،چی زموږدکورنۍ يوتعدادکسان هم په همدغه ګوندکی شامل وه،چي ددوی په راس کي محترم ظاهرافق ؤ.ما دخپلي خوشبينۍ پربنسټ

قاضي صاحب ته وويل:چي دوی ډيرښه مرام لري اوپه ټولنه کي يوه بې طبقي ټولنه غواړي،چی ديوفرداستثمارپربل فردنه وي.اوداسي يوه اقتصادي ټولنه غواړي چي پرکاراوتوليد تکيه ولري.قاضی صاحب سرراته وښوری اويوه مسکائې هم په ډيره مهرباني باندي راته وکړه،خوزمادخبروپه بدل کې سمدلاسه په نرموجملواونرموخبروسره راته وويل:دغه هدف زموږدټولني داوسنيو شرايطو سره برابرنه دی.تاسوبايد په اوسني وخت کي ددولت سره داسي هدفونه وټاکی،چي دخلکودعقيدواوراتلونکوپرمختګونوسبب سي.بيله دې چي زه بياهم پوښتنه ځينی وکړم، چي څنګه ؟ هغه خپلو خبروته دوام ورکی... اووې ويل: تاسوبايدپه لومړی سرکي دټولني وتېزاقتصادي حالت ته پاملرنه وکی اوددولت سره په همدغه لاره کي مرسته وکی.څوددولت ناتونی دمنځه ولاړي سي. اودهلکانواونجونوښوونځۍ جوړه کړل سي.،ښځوته دکارحق اوپه ولسواليو اوکليواوبانډوکي دښووني اوروزني بهيرپياوړی کی، په دې باب با يدتاسوخپل هدفونه يوه اندازه راکښته اودجامعې دشرايطوسره برابرکی اودهمدغه شرايطوسره ګامونه واخلی.ترجامعې مخکي قدمونه ستاسواعتباردخلکوپه مقابل کي درلږوي.اوهمدغسي ئې دنورمحمد ترکي په باب څوخبري وکړې،چي نورمحمدترکی زموږ سره په ويښ زلميانوکي ؤ.ښه به داوای چي هغه دخپلوملګروسره صلاح اومشوره کولای دټولنی دمشرانوپه توګه خو! زه دهغه دغه حرکتونه دوخت ترمخه ګنم.خوپه هرصورت؛مرحوم قاضي صاحب غوښتل چي هيوادپه اقتصادی لحاظ پرخپلو پښوودريږي،دکليواوښارونوترمنځ تضادونه حل سي، ولسوالۍ اوکلي هم ټوله دښوونځی،برق،ترانسپورټ روغتون اونوروسهولتونوڅخه ګټه پورته کړي،نودهيوادکړاونه به هم حل کړل سي.دښاغلي بهرام خان اڅکزی فکرپه سياست اوټولنيزژوند کي ډيرلوړؤ.که چيري دده دفکر،خيال ته لږاوډيره پاملرنه سوې وای.نونن به په هيوادکي دغه شته ستونزي هم نه وای. مرحوم بهرام خان اڅکزی دهرډول افراط که راست اوکه چپ ؤمخالفه وو.هغه دخپلوخبروپه جريان کي کمونيستي چپ افکارهم نه خوښول اودهغه وخت دايخوانيانواسلام ئې هم بدګانه،مرحوم قاضي صاحب دين يامذهب اواسلام دوې بيلي پديدې ګڼلې.هغه اسلام عبادت ګاڼه اوعبادت دخدای دپاره،خوسياست بيايراقتصادولاړؤ.اوپه ټولنه کي ديوه دولتي ماشين په وسيله

يومعين سياسي دولت جوړونه دسياست اوډيپلوماسۍ کارګنلی.اومرحوم قاضي صاحب يوپاک عنعنوي مسلمان ؤ.چي هم ئې خپل عبادت په بشپړه ايمانداری سره کاوه اوهم ئې داسلام په رڼاکي دهيوادسمسورتيادډيموکراسۍ اودښونيز پرمختګ دلاری دنراوښځي دزده کړي حق ته ژمند ؤ.مرحوم قاضي صاحب بهرام خان دزده کړوسخت پلوی او زده کړی (تعليم يافته) خلک ئې خوښ وه. اودهغومجلس ډيرخوندورکاوه اود کورنۍ دزده کړونجونواوهلکانوسره ئې مجلسونه کوله. اوپه ډير شوق سره به ئې زمااوزما دخوربريښنا سره مجلس کا وه.لکه څنګه چی ده زموږ د مجلس څخه خوند اخيسته، موږ.بيا دده مجلس څخه ډيرڅه زده کوله،پوښتنی به موځينی کولې اوقاضي صاحب هم زموږ.دپوښتنو ځواب را کول.او په مجلس کي نه ستړی کيده.

حاجي محمد انورخان اڅکزی

«دسقاوی ددورې څخه وروسته دولتي امتيازات»

دمرحوم محمد علم بڅرکي دحاجي محمد انور خان اڅکزی دخاطراتو په کتاب کې دسقاوی دسقوط څخه وروسته دامتیازتوڅخه یادونه سوی ده.

مرحوم محمدعلم بڅرکی لیکي : په کابل کی د مکافاتوغونډه هغه وخت جوړه سوه چي سردارمحمدهاشم خان داڅکزواودکندهاردخانانوپه مرسته اوبدرګه دکندهارڅخه ترکابله راورسیدی.دادقوس میاشت وه،یعني ۱۹۲۹م نومبراو ډسمبراوله میاشت وه.چی دغه میاشتي همیشه هرځای یخ وي،خو! په کابل کی په بشپړه توګه یخ وو.د کندهارملي مبارزین دلته دوې میاشتي پاته سوه.

چي په دې وخت کی په هیوادکي په دولتي مقامونوکي تغیرات راغلل او سردارمحمدهاشم خان دهیواددصدراعظم په توګه اعلان سؤ. څوورځي وروسته دهیوادصدراعظم د مکافاتودورکولویومجلس اعلان کی،چي دکندهاردقومونو څخه ئې هریوقوم په جلا،جلا توګه وروغوښتل سؤ.

کله چي داڅکزوواری سؤ،نوئې وهغه اڅکزوته چي په کندهارکی ځايي وه، هغوی ته ئې وویل: چي تاسوته مکافات نه درکول کیږي،ځکه چی تاسوخپلو ځانونواوخپل هیوادته خدمت کړی دی.کورموودان نورحق نه لری.خو!هغه کسان چی دسرحداڅکزي دي،یادخارج څخه راغلي دي.هغه د مکافاتواو امتیازاتومستحق یاوړګڼل کیږي.ترټولولومړی نوم چي دمکافاتودورکولودپاره واخیستل سؤ،هغه زکوم خان اڅکزی ؤ،دته ئې ملکي فرقه مشري اودرې زره کابلۍ سالانه تنخواه ورمقرره کړه .

۲ – دوهم سړی حاجي محمد انورخان اڅکزی وو.چي دی هم ملکي فرقه مشراودرې زره(۳۰۰۰) کابلۍ کلنی معاش یاتنخواورته مقرره سوه.او همدغسي د مکافاتو فرمان ورکړل سؤ.

۳– دریم سړی حیات خان اڅکزی وو.چي غونډمشرمقررسو.اودوه زره (۲۰۰۰) کابلۍ تنخاه کلنی ورته وټاکل سوه .البته دیادولو وړده چي په دغه مکافاتوحیات خان قناعت ونه کی.اووې ویل :چي زه تر پورته دوکسانوڅخه کم

یم؟ که قوم دی او خاني ده خوزه هم قوم لرم اوهم خان یم.! پردې خبره باندې سردارمحمد هاشم خان په قهرسؤ.

وروسته ترهغه چی دمکافاتوغونډه پایته ورسیدل نو.حاجي محمدانورخان اڅکزی د محمد هاشم خان څخه مننه وکړه.اووې ویل : چی فتحه یوازي موږ دغه ځوحاضروکسانونه ده کړې؛بلکي نورکسان هم سته چی دکندهار او سیدونکی دي،محمدهاشم خان دحاجي محمد انور خان اڅکزي څخه مننه وکړه. خو؛حیات خان اوزکوم خان دلیست مخالفت وکی. موضوع دلته یوه اندازه په تاوتریخوالي بدله سوه.ځکه چی ملک شهنوازخان ادوزي،پرحاجي محمد انور خان باندی لفظي تعرض وکی،خو! دهغه دخبرودفعه لومړی ملک نظرمحمد خان اوابراهیم خان ملیزورد کړه اووې ویل: (چي دغه اوسنۍ نیک نامي یا ښه نوم ، موږ ته د محمد انورخان دبرکته را په برخه سوی دی.)

ورپسې سردارمحمدهاشم خان ، وشهنوازادوزي ته مخ ورواړاوه.اوې ویل : (زه محمدانورخان دپلاراونیکه دوختونوپیژنم ، دی ستاسو په ملکۍ او خانۍ اړه نه لري. همدغسي ئې حاجي محمد انورخان ته وویل : که ته غواړې چي بیرته ګلیستان ته ولاړسې،تاته هم هلته هم دغه تنخاه دررسیدلای سي). خو! حاجی محمدانورخان اڅکزي افغانستان ته ترجیح ورکړه.

کله چی د مکافاتومجلس په کابل کی پایته ورسیدی،نودکندهارمخورخلک بیرته کندهارته راستانه سوه.

همدغسي هغه کسان چی دپښتونو مشران وه او دافغانستان په آزدۍ کی بشپړه برخه اخیستې وه هغوی ته هم دخپل استعداد سره سم ، دولتی امتیازات ور کړل سوه.چی دهمدغه جملې څخه مؤلوی بهرام خان اڅکزی،چی هم ئې په سیمه ئیزلحاظ په پښتنوپه ځانګړې توګه بیا په خپلوسیمواواڅکزوکی بشپړه محبوبیت اونوم اونښان درلود،هم هلته ئې په کابل کی داوقافو په څانګه کی ریس مقرره کی اوترهغه راوروسته دکندهاردزون قاضي القضات مقرره سو.اودولتي جایداد او امتیازي معاش ځکه ورته حواله نه سو،چی ښاغلی قاضي بهرام خان اڅکزی هم دلته په افغانستان کی ژونددرلود.اودهغه مبارزه یوه ملي مبارزه او

دیوه ملت داستوګند وی په توګه ئې ترسره کړې وه، ددولتي قانون پربنسټ دملت هروګړی حق لري چي دخپلي خاوري اوټولنیزوارزښتنو څخه ددفاع په خاطردخپل سراوماله څخه تیرسي.په دې ویش اوحالت ترهغه ځایه چی ما دمرحوم سره اړیکي درلودلې خپله هم په دغه ملي مبارزه اودوخت دارتجاع پرضددافغانستان دخلکودعمومي سهولت اوډموکراسۍ اوملی حکومت درا منځته کیدوپربنسټ هم دخپلو مبارزواوقربانیواوهغه ستونزی چی دمرګ تر سرحده تهدیدونه ورته متوجه وه دټولو ناخوالو څخه دآزادۍ په خاطرخوښوو.

مرحوم قاضي صاحب دخپلو ناخوالوپه څرګندولوکې که څه هم دجنګ ډیري ستونزي پرتیري سوي وې،محاصرې ئې ماتي ګړی وې، پردښمن ئې دتخت پول په سیمه کي شپول اجرا کړی وو.هغه دتخته پول دشپول په باب داسي څرګندونه وکړه.:(څه وخت چی دسقاولښکرپه دې وپوهیدل چي اڅکزي دبولد که څخه راتیرسوی دي اومخ دکندهارپرلورروان دي. نوهمدغسي یوډیرتعداد عسکرئې دجنګ دپاره دډیرودرنوسلاحوسره دبولدک پرلورتخت پول سیمي ته نژدې ورواستول ،څومخه ئې وربنده کي اواڅکزي وکندهارته راونه رسیږي. سقاوي دولت فکرکاوه چي هرومرو به ئې مخه همدغه لښکرونیسي،خو! د مر حوم قاضي بهرام خان دخولې کیسه ده ، چي په ریښتیا هم دسقاو دزوی دحبیب الله لښکرهم دکمیت له مخي ډیروه.اوهم په درنوسلاحوباروه.دلته موږیعني اڅکزودولسي جنګی میتودیعني شپول څخه کارواخیسته.شپول ددښمن پر عسکروشاه وخواراګرځیدل وه.نومرحوم بهرام خان وویل : څه وخت چی موږ پردښمن باندي شاه وخواراوګرځیدونومودټیمانوپه وسیله دډولونوپه وسیله یوه هنګامه ددښمن پرقوتونووړډیره کړه اوناري سورې موپرووهلې.دشاه وخواڅخه موټکان پروکړه،دښمن فکروکی چي موږدهری خواڅخه لکه چی محاصره یو.نوددډیروتلفاتوڅخه هم ده ده وسوه اودښمن هم مفت تسلیم سو.چی داڅکزو څخه هم محد ود کسان شهیدان اوددښمن محد ود کسان شهیدان اوزخمیان سوه). پسله همدغه محاصرې اوجنګ څخه دقاضي صاحب له نظره نورهم داڅکزوروحیه غښتلې سوه.اود کندهارپرلورئې په لږوخت کې پرمخ تګ وکی.ترڅو کندهار فتحه کړل سؤ.

که څه هم په لومړي سرکی دکندهارڅلوردروازې بندي وې اودسقاودزوی حبیب الله پلویانودروازې تړلي اوښارد محاصرې په حالت کي وو.خو! دکندهار دښاردباندي شاه وخوا لکه ذاکر،کرزاو بالاکرزدقومونواوولسونودخواڅخه او هم دننه دښارڅخه دخلکودمقاومت په زوردروازې خلاصي سوې اوملی مبارزین وکندهارته را ننوتل،دا ځکه چی پخواکندهارڅلوردروازې او څلوربازاره درلودله. لکه چی وائي:

ښاد سي کندهاره ــ څلور دی دروازې څلور بازاره

نوموړې لنډۍ ممکن په همدغه وخت کی ویل سوې وي .چی خلک په دننه کي دسقاودظلمه څخه په تنګ راغلی وه،خو!بازاراودروازې هم بندی وې.نوځکه خلکودغه ناره ترخولې راایستله، ترهغوچی دغه محاصره ماته کړل سوه.او خلک آزاد کړل سوه. دکندهاردخلکو دسقاوۍ دحکومت څخه ډېر نفرت کیده، نو څه وخت چی ملی مبارزینودکندهار بندی دروازې خلاصي کړې نودخلکو په ملګرتیادولت دکندهارمشرانوته تسلیم کړل سو.چی په دې وخت کي ښاغلی مؤلوي قاضي بهرام خان اڅکزی دطالبانو په هدیره کی کښیناست.اود قضا چاري ئې دهمدغه ځایه څخه دخلکواوخپلو ملګرو په مرسته ترسره کولې، بیله محکمې څخه اوبیله دقاضي صاحب دحکم څخه څوک نه محکمه کیده، نه وژل کیده اونه زورول کیده.چي په همدغه حساب قاضي بهرام خان ډیرخلک دمرګ اوشکنجو څخه وژغورل،هغه برسیره پردې چی د کندهارولسي خلک ،هغه کسان چي دسقاو دحکومت سره ملګری وه.اوهغه کسان چی د کندهارنه وه او دنورو ولایتوڅخه دسقاودحکومت په طرفداري راغلی وه.یا حکومتي چارواکي وه، په ځانګړې توګه دافغانستان دشمالي ولایتو خلک همدغسي ټوله دقاضي بهرام خان په امرسره وساتل سوه.اوپه غزني کې دغزني دحاکم په وسیله تر خپلو ځایونواو کورونو پوري ولاړه،دلته دیادولوخبره داده چي دهمدغه مشرانو په وسیله لکه قاضي بهرام خان اڅکزی، حاجی محمد انورخان اڅکزی،معین خیروجان کرزی،مهردل خان بارکزی زکوم خان اڅکزی اونورمشران چي تعدادئې ډیردی.دهغوی پوهه په همدغه ځای کی وه؛چي دستي ئې قانون په لاس کی واخیستی اوقانون ئې ترهربل حکم اودستورمعتبره اوبرلاسی وګڼی،

غيري قانوني پريکړوجوازنه درلود.اوسرکښنوته جزاورکول کيده. محترم قاضي صاحب په لږ وخت کي شريعت اوقانوني کړني جارى وساتلې اودڅارنوالۍ، محکمې تشکيلات ئې په خپل لاس کی واخيستل.اودهمدغه طالبانودحضريه (هديره)څخه ئې قضاوت کاوه اوداترهغه وخته چي مرکزى حکومت خپل يوګډ حکومت دافغانستان په ټولوولاياتواوولسواليوکي حکومتونه جوړسول.

اودهمدغه وخته څخه بياوروسته په رسمي توګه محترم قاضي صاحب بهرام خان دسترقاضي يا قاضي والقضات په نوم په رسمي توګه دنده را پيل کړه او دمرکزي حکومت په امررسمی وګمارل سو. اودنوموړى ګمارل هم ديوه شاهى فرمان په وسيله چی دشهيد نادرخان ّه مهراوامضاء سره ؤ. مقرره کړل سؤ.

په دې باب د محترم ليکوال پو هنيارسيد مسعود دکتاب په ۲۰۰ مخ کی داسي يادونه سوې ده: (دافغانستان په ډيره بيا دکندهارپه سياسي تاريخ کي ښاغلی مؤلوي بهرام خان اڅکزى اوحاجي محمدانورخان اڅکزى دشلم قرن په لومړى پنځوس کلن تاريخ کي دقدروړخدمتونه ياونده اخيستي ده.په ځانګړې توګه دسقاوى په کورني جنګونوکښي.په سقاوى کی مولوي بهرام خان اونورافغانان دغازي امان الله خان په طرفداري راپورته سوه،خو!دډيروستونزو وروسته په دې بريالى سوه،چي دکندهارترښاره ځانونه راورسوي.کله چي دوى کندهارفتح کی نودکندهاري نوروقومونوهم ددوي ملاتړوکی).لکه څنګه چي مخکی هم وويل سوه دکندهار دروازې خلاصي سوې.اونوبيامولوى صاحب بهرام خان په دوځايوکې ځانته دکندهاردخلکو په مرسته ټاټوبی وټاکه چي يوخرقه شريفه اوبل دطالبانوحضيره(هديره) وه.چی هم دلته ئې هم رسمي عدالتي چاري پرمخ بيولې اوهم ئې نوروزده کونکوته ديني اوعلمي درسونه ويل.محترم مسعودبيا هم ليکي : (څرنګه چي دغه وخت دګډوډۍ وخت ؤ، نو يوازنی سړى مؤلوي صاحب وو، چي په سلهاومات سوسقاويانوته ئې نجات ورکی.اوسقاويانو هم ودته فناه را وړې وه،ده سقاويان دباوري اڅکزو پرلاس دقلات پرلوري ليږل او هلته ئې په غرواورغوکی ايله کول،چي په همدغه توګه به سند بيرته اڅکزووقاضي صاحب ته راوړى).همدغسی څه وخت چي نادرخان پرتخت کښيناسته نودکندهاريولړمشران په دې باورنه وه چي بيعت دي وجنرال محمد نادر خان

ته ورکړي، خو! قاضي صاحب اونورواڅکزودکورني جنګ دمخ نيولو په خاطرد نادرخان حکومت د منلو وړوګاڼه.

هغه څه چې ما دسترګو ليدلی حال دی او دقاضي صاحب سره مې زما دخاله دلورپه کورکي چي دکريم خان اڅکزي ميرمن وه.اودقاضی صاحب دکور ناوې يامږ.ورکيده،دقاضي صاحب ځانګړني مي په ډيره دقيقه توګه وليدلې، چې هغه دخپلوځانګړنوڅخه يوه هم داوه چي دنرم طبعت خاونداوپرخپلو خبرو باندې بشپړه حاکميت درلوداوهغه څه ئې ويل چي نوموړي په هغه برخه کي بشپړه معلومات درلودله. مرحوم قاضي صاحب خبري په احساساتو نه کولې او په خبروکې قسمونه نه اخيستل،په ژورفکراوژورتحليل ئې موضوعات څيړل او خبري ئې پرکولې.مرحوم بهرام خان په نړيواله کچه دخپل وخت تحليل په ډيرو ښوالفاظواود فهم وړجملوسره کاوه،ډيرمعلومات ئې دهغه وخت په سياست اوټولنيزوپيښوکي درلودله. په داسي حال کی چې مرحوم بهرام خان په دغه وخت کي ناروغه هم ؤ، خو! بيا ئې هم خبرونه اوريدل او دورځنيو پيښو څخه خبرؤ.برسيره پرنړيوالوپيښودافغانستان پرداخلي موضوعاتوئې هم د معاصر وخت دشرايطوسره سم فکرکاوه،هغه په فکرکی ځوان يومنورسپين ږيری ؤ.

لکه چې شاعر وائي :

دځوانی فکر په عمر نه بد ليږي
چې خصلت ئې وی دځوان ځوان پاته کيږي
که ئې خيال او فکر دواړه دزاړه وي
په ځوانی او په زوړوالي زوړياديږي

«ننګيالی بڅرکی»

په همدغه وخت کي مرحوم قاضي صاحب دځوان فکر،خصلت خوی اودوخت سره ځوان خيالات درلودله. ډموکراسی ته عقيده مند،دښځوآزادئ اودښووني اوروزني دغورځنګ پلوی اودځوان نظرخاوند ؤ.چي په همدغه دليل زما هم د مجلس ملګری اوده هم زما په نوؤ خبروخوند اخيسته، دی دهغو سپين ږيرو

دجملې څخه هم نه ؤ،چی دځوانانواودعمردکوچنیانوسره ئې دخپلوخودخواهانه مریضیوپه خاطرمجلس نه کاوه.اودکوچنیانوسره مجلس به عیب ورته معلومیده او ځان به کښته ورته معلومیده،خودبرعکس داسی فکرکاوه چی زما تجریبې او خیالات بایدزه وخپلو کشرانو ته ووایم، ځوهغه زما دتجریبو څخه هم ګټه واخلی اوهم دځوان پرفکر باندي دهیوادپالی اغیزي وسي، نوئې په بشپړه اخلاص زما سره خپلی لرغونی تجریبې اوزده کړی شریکولې.

مرحوم قاضی صاحب مینه درلودله چي دهیوادسمسورتیاپه خپل ژوند کې ووینې،نوبه ئې همیشه،هم پوښتنه کوله اوهم به ئې تو ضیحات ورکوله. یعنی هم به ئې غوږنیوی اوهم به ئې اورول کول.ځکه نوزه اوس دلته دنده لرم چی دنومورې دنیکونظریاتوڅخه هم ګټه واخلواودرتلونکی نسلونودپاره دقاضي بهرام خان اڅکزي خاطرات ژوندی پاته سي.دغه دروند انسان په دغه ناروغه حالت کي خپل تاریخي مسؤلیت دخلکواوافغانستان دراتلونکي نسل دپاره مسؤل ګڼه،چی اوس هم دې بیا دښاروالۍ پرستیجودچارسوپه منځ کي اودخلکو په منځ کی ودریږي اودافغانستان خلک دزړواړیکوپرضددنوښت ګرۍ پرلورروان کي. اودارتجاع څخه ئې راجلاکي اودتکامل مسیرورته په ګوته کي.نوبه ئې همیشه همدغه خبره کول:چی تاسویوه لویه غونډه جوړه کی چی زه وخپل ولس ته دخپلوتجریبوپربنسټ دهغوی دوست اودښمن ورو‌پیژنم.هغه په دغه وخت کی دهرډول راست افراطیت اوچپ افراطیت ضد وو، خو! دهرڅه دپاره ئې دټولنې داقتصادي اوفرهنګي اړیکوپه رڼاکی دخپل وخت اوزمانه سره دعیني شرایطو په لیدوسره تحلیل اوڅیړنه درلوده.مرحوم قاضي صاحب ته دافغانستان عنعنوی ټولنه ترهرچاه ښه معلومه وه.نوځکه ئې دایخوان المسلمین ګروپونه هم دخپلو احساساتي اومذهبي تحریکاتومخالفت کاوه.اودغه ډول سیاسی اسلام ئې په ټولنه کی دخلکوپه تاوان ګڼه هغه په اسلام کی دنوښت طرفداره اوداسلام اواسلامی فکردنوي زمانې سره دبرابولوپلوي کول.دمرحوم قاضي صاحب په عقیده هغه مسلمان دقدروړګڼه کیده چی هم به مسلمان او هم به دټولني دعیني شرایطوسره ښوونیزؤ.هغه به ویل:ښځه باید دیوه مسلمان په کورکي هم ډاکټره سي اوهم انجنیره اوهم استاد.اوهمدغسي اسلا م بایددیوه سیاسي تجارت دپاره،دسیاسي

قدرت دلاسته راوړلو دپاره دپرديوپه خدمت کی ورنه کړل سي.اونه بايد دهمدغه لاري څخه مسلمان دتظاهردپاره ګټه ترینه پورته کی اونه هم دخپلووټيزوګټودپاره ګټه داسلام دنوم څخه ترلاسه سي. مرحوم قاضي بهرام خان به ټول عمردحاجی محمدانورخان دخيالاتوملاتړکاوه اوويل به ئې:حاجي محمدانورخان اڅکزی زموږپه قوم کی يوتغيراودقدروړ خدمت وکی،ځکه دهغه دکورټوله ښځي اونارينه زده کړی سوه، چی همدغه جرئت ئې زموږنورو اڅکزواوپښتنوقومونوته ورکی.اوهمدغسي هغه اڅکزو چی خپلي ښځي ئې دتعليم اوتربيې يا ښوونی اوروزني څخه محرومی کړي دي ، هغوی اشتباه يا غلتی کړيده، ځکه راتلونکی نسل دښځواو نارينوولوړي علمی سوې ته احتياج لري،نوموږبه په علمی برخه کی څوترڅو ودې ته اړيوچي دخارجه يوڅوک زموږهيوادراجوړاوآباد کړي. داوبوبندونه موراوتړي،معدنونه موراوباسي اوياهم موږته نوې تکنالوژي رازده کړي.ياپه کاروا چوي.مرحوم قاضي صاحب دځينوملايانودغه خبره رده وله چی دغه دنيازموږنه ده اوزموږدنيااخيرت ياهغه بله دنيا ده؛مرحوم قاضی بهرام خان اڅکزی په دې اندؤ،چي هغه دنيا هم سته اودغه دنيا هم خدای (ج) دانسان دپاره پيدا کړې ده اوانسان بايدکوښښ وکړي چي دغه دنيا ښکلي وساتي اودانساني ژونددپاره ئې داسي استعمال کي چي هم خپله ګټه ځينی واخلي اوهم ئې ديوه ميراث په توګه دراتلونکونسلونودپاره د ګټي وړوګرځوي.نوځکه ئې دوخت دمولوی صاحبانو څخه دغه هيله درلوده چي دعمومي پرمختګ مخه ونه نيسي.اودنړۍ دسيالوهيوادونوسره په تخنيک اوپرمختګ کی اسلامی هيوادونه هم سيالي وکړي. وقاضي صاحب بهرام خان ته دکندهاردښارځيني ملايانوچي دواقعي اسلام غوښتونکی وه،ډير قدروركاوه اودمولوي صاحب د فلسفې پلوی به ئې کول.خو!ځينی داسی ملايان هم وه چي دسياسي غرض په خاطربه ئې ددغسي عالمانوعقيدې به ئې دخپلو ګټوپه خاطرورتحريفولې ياغلتې ګڼلې،دځانه به ئې نومونه ايښول اوقاضي صاحب ته ئې دهغه مترقي خيالاتوپه وجه دوهابي اونورلقبونه ورکول.چي ډيرتعداد ددغو کسانوڅخه چی دحاجي محمدانورخان عقيدې اود قاضی صاحب بهرام خان عقيدې ئې تحريف ولې هغه به يا دوخت دحکومت تنخاه خوره وه اويابه ئې هم دبهرنيو هيوادوسره اړيکي درلودلې.اويابه هم هغه تعويض ور کونکی وه،چی

سمدلاسه ئې دعلمي کسانوسره ګڼې په خطرکي وې، نوځکه به ئې د مدرن اسلام یا په اسلام کي دعیني شرایطو سره سم د کړنو مخالفت کاوه.

همدغسي مرحوم قاضي بهرام خان دچپوافراطي خیالاتوهم ضدؤ.اوهغه ئې هم دټولني دعیني شرایط سره برابرنه ګڼل اوچپ افراطیت ئې هم په خپلو منطقو سره رداوه.هغه په ټولنه کي دچپو کمونستي شعارونومخالف اودغه تفکر ئې دټولني دعیني اوذهني شرایطوڅخه لیري اوزموږپه افغاني کلتوري اوعقیدوي ټولنه کي دتطبق وړنه ګڼه، دمرحوم قاضي بهرام خان اڅکزي له انده هرټولنیز،سیاسي فکردخپل وخت اودټولنیزواقتصادی شرایطوسره سم باید وڅیړل سي.اوترهرڅه دمخه بایددخلکو ذهنونه وکتل سي چي هغه څه غواړي، زموږ ټولنه چي وروسته پاته ټولنه وه،دټولیدی قواو پرمختګ دومر ه نه ؤ په ټولنه کي چي خلک اوعام ولس دي ودې ته اماده وي ، چي زموږ دټولني دغه کمونستي شعارونه دی ومني.نوځکه دچپوافراطیانوڅخه ئې هم دټولني دهمدغه قوانینوپه رڼاه کي تعادل غوښتی.اوچپ افکارئې هم نه خوښول. چي په ټولیز لحاظ ئې راست اوچپ افراطیت رد کړی ؤ.

مرحوم دغه خیالات اوعمومي فکر،سیاسي اوټولیزي کړني دهند په مدرنه ټولنه کي دخپل ځوانۍ په وخت کي زده کړي وې. او په افغانستان کې دیوه نوی فکر بنسټ تقویه کی، ملي فکر ئې درلودی،خیالات ئې دټولنیزو شرایط سره برابروه اودناستي اوولاړي کسان ئې هم دوخت هغه مترقي خلک وه،چی دټولني دعمومي قوانینو سره ئې سم پرمختګ غوښته،دهغه ترټولولوی ملګری حاجی محمدانورخان اڅکزی،محمدرسول خان پښتون،عبدالهادی خان بحر(توخی)، جیلانی خان مدیرصاحب(الکوزی)فیض محمدانګار،محمدعلم بڅرکی،ګل پاچاالفت،دکتورمحمودي،غلام محمدغبارصاحب صدیق الله ریښتین صاحب، خادم صاحب،رشادصاحب اوداسي نورچي په وروسته کي به ئې دوبیښ ځلمیانو په برخه کی په تفصیل خبري پروکړو.داهم هغه کسان وه چي ټولني په ډیرښه نامه سره پیژندل،احترام ئې ورته درلودی.دوی ټوله یوه ډیره لوړه مترقي ډله وه.چي دخلکوپه زړونوکې ځای درلودی.دهرډول افراط ضد او ټولنی ته ئې په

خپلوقربانيو سره د موکراسي راوستل،چي دهمدغه قربانيوپه سبب ټولني ته نوي فکرونه، دآزاد فکرانسانان ورزل سوه.اوګوندونه په پرله پسي ډول جوړسوه.

محترم صالح محمدزيرى چي دخلق دموکراتيک ګونددمرکزي کميټې غړى اودهغه دموکراسۍ چي په ۱۳۴۲هـ ش کې ګوندونوته اجازه ورکړه.دويښ زلميانودقربانيوپه نتيجه کي رامنځته سوه.اوپه ۱۳۴۳هـ ش کې دخلق دموکرا ټيک ګونددنورمحمدترکی په مشرتابه جوړسو،صالح زيرى ئې د مرکزي کميټې اصلي غړى ؤ،دى دخپل کتاب (دنيمي پيړۍ خاطرات) په ۵۱مخ کي دمرحوم بهرام خان اڅکزى په باب دخپلوسترګوليدلی حال داسي بيانوي:«قاضي بهرام خان اڅکزى زموږدکوڅې پراړخ په يوه بله کوڅه کي اوسيده.خوزموږ په کوڅه کې دخپلوانوکورته ديوې مورۍ (دربچې) په واسيطه لاره درلودله.ددغي لاري څخه به کوچنيانو تګ اورا تګ کاوه،دقاضي صاحب ميرمن يوه عالمه او پوهه ښځه وه،موږ مورا بلل (مورا په کندهار کي دملا صاحب ميرمني ته وائي) چي ددواړوکوڅو ماشومانواونجونوته به ئې افتخاري دسپارې اوقران شريف سبقونه ويل،دهغه کوردومره صفا ؤ،چي کوچنيانواوښځوبه ويل چي دهغې په کورکي مچ هم بڼ نه سي وهلاى.قاضي صاحب پرکورباندی انضباط اوکنترول درلودى،با انضباطه انسان ؤ.محترم زيرى صاحب يادونه کوي:چي زه په ماشوم توب کي يوځل دهمدغه مورۍ دخوادموراکورته تللی وم.دکور دغولي مځکه ئې په خښتو فرش وه،کورئې ترټولونوروکوروپاک ولاړؤ.دقاضي بهرام اولادونه په ديني علوموپوهه وه.د کندهار دمنورينوسره ئې ناسته اوولاړه وه،دځينواولادونوئې سترنج لوبه هم زده وه اوشوق ئې ورسره درلود».

همدغسي ترهغه ځايه چې زما په يادراځي ،دمرحوم قاضي صاحب بهرام خان اڅکزي کورد کندهار دلرګو په ګنج کي دبي،بي هواپه کوڅه کي ؤ.چي داوخت زموږ کورهم هلته ؤ.زموږکوردوې لاري درلودلې، چی يوه ئې عمومي کوڅې ته وتلې وه اوهغه بله لاره ئې يوې بندي کوڅې ته وتلې وه.چي موږ د مسجد کوڅه هم ورته ويل،داهغه مسجدؤچی مرحوم حاجي محمد انورخان اومرحوم قاضي بهرام خان به هم دلته لمونځونه کوله.چي دغه ګډ مسجد ممکن دمرحوم محمد انورخان اوحاجي بهرام خان اڅکزی ددوستی يوه ډيره ښه نخښه وه،ځکه

دوی په هرکارکي دومره سره متحداويوفکردرلود،چی ضرورت ددې ؤ، چی دوی همیشه سره ووینی، ډیرسره ووینی.اودضرورت په وخت کي سره نژدې وی.

مرحوم قاضي بهرام خان دخپل آزادفکرله مخي ازاداوپه عقید وي مسئايلوکې دخپلواولادونوسره هم د ملګروپه څیرکړنه کوله.خپله ئې هم اوږده ږیره نه درلودله اوښایسته کوچنۍ ږیره ئې درلودله،مناسب قد اواندام ئې درلود،خو! په غوښه پېټ ؤ،هغه که څه هم دستیج پرسریا دمهراب پرسراويادکنفرانسونو اوعمومي غونډوپه مخ کي یوژبوراو دخلکو دتوجوراجلبولودپاره ډیر ښه ویاند وو،خو! په عامومجلسونو کي یو ډیرښه اوریدونکی هم ؤ.

دلته دیادولووړبولم چي ولیکم مادمرحوم محمد علم بڅرکي په کتاب کي هم دمرحوم قاضي بهرام خان اڅکزي څخه په ۱۵۶مخ کي یادونه کړې ده چي یوه ورځ مي دمرحوم قاضي صاحب څخه وپوښتل: چي ځیني ملایان پر دغه ږیره باندي ډیرزور اچوي او دهر چاه دپاره ئې حتمي او ضروري ګڼي،خو! زه چي تاته ګورم اوستا وه نظرته ګورم تا هم اوږده ږیره نه ده پریښې اوستا اولادونه هم اوږده ږیره نه لري. ستا نظرداوږدې ږیري په باب څه دی؟

ځواب : قاضي صاحب په داسي حال کی چی دخپل خندان طبعت په لرلو سره ئې یوه کوچنۍ مسکا وکړه، وې ویل : په دې کي شک نسته چي ږیره سنت طریقه ده.اورسول الله (ص) پرایښې وه.اوترهغه دمخه نورونبیانوهم پرې ا یښې وه.خو! په اسلام کي پرږیره پابندي نسته اوږیره دزینت یوه مسئله ده نوکه ئې څوک پریږدي که ئې خرئي،که ئې لنډه پریږدی که ئې اوږده پریږدي. دادانسان په ذوق اړه لري.موږد مسلمانۍ پنځه بیناوی لرو.اودښواوبدودپاره قوانین لرو.نوځکه په ټوله اسلامي هیوادونوکی دږیري پابندی نسته اوپه دې باب خلک آزاددی.ماته ددې لوړدینی پوهه دمنطقوقوت مخکي هم رامعلوم ؤ، خو! بیا مي هم واوریدل.دلته ما یوه شوخي هم وکړه اوورته ومي ویل : که چیري په پخوازمانوکي خلکواوهیوادونودغه ډول لکه نن زمان چي (سیون کلاک دږیری چړې درلودلای،نوته فکرنه کوې چي هغه وخت به ډیرو کسانوږیره خریلای ؟.

ځواب :امکان لري. خو!ما په کوم کتاب کې په دغه باب څه نه دی لیدلي. نوځکه زه هم پردغه موضوع څه نه سم ویلای.همدغسی،دمرحوم قاضي صاحب سره زما مجلسونه دهغه په هغه اخیرو شپو کی وه سوه، چی دیوه پلوه زه هم ډیرکوچنی وم.اوهغه هم ترډیره ځایه دخبرو ډیرتوان نه درلود.خو زړه ئې غوښتل چي خبري وکي اومجلس وکي، خاطرات بیان کي.داڅوشیان چي مرحوم په خپل ځان کی درلودله اودی ئې دنوروزاړه فکروسپین ږیروڅخه بیلاوه هغه عبارت وه:

لومړی : قاضي صاحب په فکر ځوان وو،نو ځکه ئې دځوانانو سره هم دمجلس موضوعاتي او مسایل طرحه کولای سو.

دوهم : قاضي صاحب دخودخواهۍ نښي نښانې نه درلودلې،دکوچنیانو سره به کوچنی اودغټانو سره به غټ ؤ. دپوهانوسره پوهه اوهمدغسي دهرچاه سره ئې د مجلس او خبرو ګډ ټکي درلودلې .

دریم : څرنګه چي دځوانۍ اوهلک توب دوران ئې په هیوادپالنه اوسیاسي کړنلاروکي ترسره کړی ؤ،نوهمیشه ئې خوښیدل چی سیاست وکي اودسیاسي خبرودلاري ئې دځوانانواصلاحات غوښتل،دحکومتونوتعریف ئې دهغه وخت دخلکودژوند دسطحي پرطبقاتي غوښتنو او ناخوالوباندي کاوه. دښاغلي قاضي صاحب په اصطلاح چي ویل به ئې:هغه حکومتونه ښه،خوشبخته اوبریالي دي چي کښته طبقه یعني مسکینان په کښي لږوي.او همدغسي لوړه طبقه خانان چي حاکمه طبقه دټولنی ده دوی هم لږوي.خو! متؤسطه طبقه چي عمومی کارګران اودټولني زحمتکښان شمیرل کیږي ، نوموړې طبقه باید په اقتصادي لحاظ دښه ژوندخاوندان اوپه ټولنه کي متوسط ژوندولري.اویادژونددلومړنیوضرورتونو درلوونکي وي.هغه دیولړطبقاتي ټولنودهیوادونونومونه واخیستل:لکه:افغانستان ،پاکستان،هندوستان،تایلنداوداسي نور...افریقائي هیوادونه چي هلته خلک یاډیرخانان دي اویاهم ډیرمسکینان دي، خو! متوسطه طبقه یا نه لري او یا که ئې لري هغه ډیره کمه ده.

څلورم:قاضي صاحب دخبروله مخې چې ماتريوځايه دمجلس په وسيله وپيژندی ، دميړاني اوپرخپله خبره منطقي ډول ټنيګ ولاړوو.هغه په ښه آسانه څه نه منل خو! کله چې به په منطقي ډول ورته ښه ثابته سول، چې دغه خبره اويا دغه حرکت دسولي،هيواداوخلکو په ګټه دی نوبيا به ئې هغه منل او قربانی ته که به ضرورت پيداسونو! قرباني ئې هم پرخپله خبره ورکول.دخپل هوډڅخه نه اوښتی.چې ددې خبري ثبات ئې موږتاسو دهغه په ملي اوډموکراټيکو مبارزوکي دسرښندي پرميدان اودسياسي بنديخانې په عملي کړنوکی وليدل.يعني قاضي صاحب پرقول ولاړؤ،پرخپله خبره ولاړاودسياسي ثبات خاوند ؤ.

ډيروکسانوسياست دځاني ګټوپه خاطرکوی،ترڅوغټ نوم پيداکي اوشتمني تر لاسه کړي،خو! دنيکه مرغه قاضي صاحب چې دلوړي پوهي خاوندؤ، په سياست کي زحمتونه وګالل.اودژوندترپايه هم دوخت حکومتونو په دولتي لوړو مقامونوباندي تطمع نه کړای سو.هغه هيواددسقاوی اوظلم څخه وژغوری، اوخلاص ئې کړی،هغه په هيوادکي ډموکراسي غوښته اودمطلقه شاهی حکومت اړول ئې په مشروطه شاهي غوښتی ، قانون اساسي ئې دهيواد دخلکو اورا تلونکي افغانستان دپاره غوښته همدغه کارئې هم ترسره کی.چې دغه ټوله دده دلوړشهامت اوغيرت نماينده ګي کولای سي.

پنځم :مرحوم قاضي بهرام خان اڅکزی هغه دينی عالم اوپوهه وو،چی مذهب ئې دسياست سره نه ګډاوه.دقاضي صاحب دنظره عقيده يوه مقدسه مينه ده،هغه به ويل چي مينه اوعقيده انسانان وه يوه داسي لوری ته بيا ئي ، چي انسانان ئې په سترګونه سي ليدلای،خو! دعقيدي پربنسټ ئې بايدومني.هغه ددې خبري داثبات دپاره قران کريم يورهنما ګڼی.چي موږ ته دښولار ښونه کوي.هغه به ويل : په عقيده کي ايمانداري، ټينګ عزم په کار دی.

خوسياست بياددولتونواوحکومتونوکاردی،چي څه ډول دوخت اوزمان غوښتنه وي په هم هغه ډول دشرايطوسره سم قانون جوړوي.قانون دتاريخي ،اقتصادی اوسياسي شرايطو سره تغيرخوړلای سي، خو! مذهبي قوانين په ټوليزډول تغير نه منونکی دی.نوځکه بايدسياست دمذهب څخه جلاکړل سي. مولويان اوملايان دی وخلکوته ددين لاري وښيي،خو! سياست مداران دی بيا دټولني دپرمختګ

عمومي قوانين وخلکواوټولني ته ورپه ګوته کوي.او ټولنه دي په وټيزلحاظ پر مخ بوزي، دخلکو دپاره دي،دآزادفکر ښه شرايط،دکارښه شرايط اودسولي اوډموکراسۍ په رڼاکی دي ټولنه پرمخ بوزي.هروخت که مذهبي مشرانوخپله دنده وپيژندل اوددين پرلاره ولاړل، نوبه ټولنه د فساد څخه هم راوګرځي.

همدغسي سياست مداران چي ترهرڅه دمخه ئې دنده دټولني داقتصادي پرمخ تګ پياوړی کول دی.بايددهمدغه لاري څخه ټولنه په کلتوري اوفرهنګی لحاظ دبدبختی څخه راوګرځوي.دمرحوم قاضي بهرام خان له نظره؛اقتصاد دټولني يو ترټولومهم فکتوردی، چی فرهنګ اووروسته پاته والی اوفيوډالي ورسته پاته اړيکوته خاتمه اودپای ټکی ايښولای سي.سواداو زده کړه پرنراوښځوباندي يوحتمي اوضروري شی دی.نوځکه دمرحوم قاضی صاحب دسياست پوهانو څخه غوښتنه هم داوه،چي په افغانستان کي بايد سواددنراوښځودپاره په يو شان ترسره سي.ځوښځي په اقتصادی ډګرکی راشاملي سي.اودخپلو حقوقوڅخه خپله دفاع وکړي.او دافغانستان دغه نيم نفوس هم دژوند په ټولو خوا وکي فعاله په کارواچوي.

شپږم : دنړيوال سياست په با ب د قاضي صاحب نظر :

څرنګه چي قاضي بهرام خان دفکرله مخي يوآزادي غوښتونکی،هيوادپال اوپه همدغه ملي او ډموکراتيک نظرکې دځوانۍ څخه بيا ترمړيني پورې، دهيواد په چوپړکي شپې اوورځي تيري کړي وې. اودژوند کړاونه ئې په همدغه لاره کي ليدلي وه،همدغسي ديوه ځانګړي هيوادپالني دتفکر پلوی ؤ.مرحوم قاضي بهرام خان دهيواد دپاره په لومړي قد م کي سوله غوښته،بيا ئې په هيواد کي دنړيواله پرمختګ سره سم دافغانستان پرمختګ غوښتی، مرحوم بهرام خان دهيڅ يوه هيوادسره دښمني دافغانستان نه غوښته،هغه دګاونډي هيوادوسره لاهم دهمز يستۍ اوسولي په فضأکي ژونداوښه ګاونډيتوب غوښتی.خو!هغه وخت چي انګريزان په سيمه کي دېښتنو پرسيموتجاوزکړی وو،په سيمه کي،ټولوآزادي غوښتونکوقوتونودانګريزانوڅخه ددې خاوري دخوشي کولو هيله درلودله،چي په ټوليز(مجموعي) توګه دکانګريس ګوند،انجمن وطن ګوند،خداي خدمتکارن ګوند،اوداسي نورلوی اووړوګوندنودانګريزانوپرضددآزادۍ اواستقلال دلاري

مبارزه اعلان کړې وه،نو څرګنده خبره ده چي قاضی بهرام خان اڅکزی چي دکانګريس سره ئې اړيکي درلودلې، دهمدغه آزادۍ دلاري مبارزاو دانګريزانو خلاف مبارزه کړې ده.په نړيواله کچه په دې وخت کي چي دروپنځوسو ۵۳هيوادونوداستعمارضدړغ اوچت کړی وو، لکه دشمالي افريقا هيوادونه دآسيا نوي آزادسوی هيوادونه اوهمدغسي دلاتين امريکاهيوادونه يا منځنۍ امريکا نوي آزادسوي هيوادونه دآروپائي هيوادوڅخه،دهمدغه دريمي نړۍ دهيوادونوآزادۍ ته ئې احترام درلود.اوپه دغه وخت کی دنړيوال سياست په رڼا کي دنوي آزادي بخښونکوغورځنګونواوهيوادونوملاتړی وو.چي دقاضي بهرام خان دزوی دمحترم کريم خان ډګروال صاحب له قوله چی ويل ئې: قاضي صاحب بهرام خان په دې باب يولړنويشتې هم درلودلې چي دبده مرغه دوخت دبدوشرايطواومهاجرتونوپه سبب نوموړي نويشتې اوس دستي زموږپه لاس کي نه سته.خودومره ويلای سو،چي په نړيواله سياست کي هغه دهيوادونوترمنځ دسولي غوښتونکی ؤ.اودهيوادونوپه منځ کې يودبل وسرحداتوته داحترام دروحيې پلوی ؤ.اودخدای بخښلی خان عبدالغفارخان ، عبدالصمدخان اڅکزی ، ګاندي او نهرودلاري مل ؤپه نړيواله سياست کي.

اووم : دمرحو بهرام خان اڅکزي کړنه ده کورنۍ اوملګرو سره :

لکه څنګه چي مخکی ووېل سوه، قاضي صاحب ،په ژوند کي ، دژوند په کړنو کی يوروښانفکره،منورخيالات ئې درلودله.هغه دخپلواولادونواودکورنۍ دغړو دپاره ښوونه اوروزنه په علمي ډول سره ترسره کړه،ټول اولادونه ئې زده کړي وه. دهغه پنځه اولاده وه ، خو! لورئې نه درلودله، همدغه پنځه زامن ئې لکه : عبدالکريم خان، اسدالله خان ،عصمت الله خان ، نصرالله خان او نجيب الله خان وه. دوی هريوباسواده پرديني تعليم برسيره ئې دښووني اوروزني علمي زده کړي هم تر سره کړي وې.که څه هم مرحوم قاضی صاحب دژوند په دغو کلونو کي د۱۳۳۰هـ ش څخه بيا تر ۱۳۴۳هـ ش پوري دسختو ستونزو سره مخامخ سوی دی.اودزندان په بدو شرايطو کې دکړاونو ډک ژوند تيروه، دغه وخت دمرحوم اولادونه ډيرکوچني اوياهم دمړاني ترعمره يا ځوانۍ تر عمر نه وه رسيدلي،خپله محترم ډکروال صاحب په دې باب ماته يادونه وکړه چی زه په

دغه وخت کی چي زمامرحوم پلارقاضي صاحب بهرام خان دصدارت په سياچال يا توروکوټوکي بندي وو،عبدالکرم خان ويل:زه نوی داتلسوکالووم، چی دهمدغه سياچال په خاطرزماپلارته د فلج ناروغي څکه ورپيداسوه چي ډيروخت ئې په توره تياره کي ساتلی وو،اودلند ه بل په وجه دپښودحرکت څخه ولويده.چي دوخت حکومت دخپلي بيري له کبله قاضي صاحب وعلی آبد روغتون ته وسپاری.په همدغه روغتون کی هم سخته پيره پرولاړه وه.په دې وخت کی محترم ډگروال صاحب يادونه کوي چي ؛ شيرمياشتي په روغتون کي بستروْ.خوپسله شپږمياتوڅخه ئې بيرته ولايت ته بندی بوتلی.ترڅو ١١ کاله ئې دبندموده ترسره کړه.هغه دبنديخانې په وخت او د مخه تربنديخانې اوهم وروسته تر بند يخانې دخپلی کورنۍ سره بشپړه مينه درلودله .اودهغه ميرمن دهغه دکړاونو شاه ته د قاضي صاحب ملکرې وه

خو! لکه څنگه چي يوه عامه خبره ده چي دهربريالي سړي وشاته يوه بريالۍ ښځه ولاړه وی همدغسی دمرحوم قاضي صاحب ميرمني (وزيره) دهغه دکورټوله ستونزي په خپله حلولې.ميرمن وزيري د کورځانگړې سليقه درلودله. اوهم ئې په مادي لحاظ ډيري مرستي دخپل خاوند مرحوم بهرام خانه سره کړي وې،همدغسي ويل کيږي چي دتيموريانواومرغانوجايدادهم وزيري په خپلوپيسو رانيولی ؤ،چی کورپه اقتصادي برخه کي نوموړي جايداد مرسته ورسره کوله.

اوهغه وخت چي مرحوم قاضي صاحب بندي وو،دهغه ميرمني داولادونوپالنه په ډيره ښه توگه ترسره کړه.په کورني ژوند کي قاضي بهرام خان بريالی وو،دکورنۍ سره ئې اړيکي ديوه دوست اوملگري په توگه پاللې.

خو!دمرحوم ډيرلرغوني دوستان لکه مخکی چی وويل سوه، مخکی تر هغه چی افغانستان ته راسي اودسقاو حکومت ته دپای ټکی کښيږدي.هغه دمرحوم حاجی محمدانورخان اوهم دغسي دقاضي صاحب عبدالعلي اخوندزاده سره ډيري نژدې اوايډيالوژيکي اړيکي درلودلې.عبدالعلي اخوندزاده هم يوپوهه طبيب ،سياستمدار،اديب ،ټولنيزپوهه اودډيروخلکو په منځ کي پيژندلی منلی سړی ؤ.

دمرحوم عبدالعلي اخوندزاده پرهڅې به دوخت منورین سره راټولیده اوملي او ډموکراتیکه مبارزه به ئې پرمخ بیوله.په همدغه دعطارۍ په هټۍ کې مرحوم انورخان اوقاضي صاحب یودبله سره وپیژندل اوپه وروسته کې ددوو ړنوپه ځیرئې ژوند سره کاوه.اودبندیخانې ترسیاچالونوترحده هم دیوه نظرخاوندان وه.هم دلته یا دعبدالعلي اخوند زاده په هټۍ کې دوی دسقاوي حکومت دړنګولو پلان جوړکړ.څکه دسقاو دحکومت ړنګول اودخلکوحمایه حاصلول،دیوه عالم سړی فتواته اړتیاوه. چې مرحوم بهرام خان اڅکزي فتواورکړه نوبیا زقوم خان اودقوم نورپښتانه اواڅکزي رامخ ته سوه.څودسقاوزوړرژیم ړنګ کړل سو. تردغه لوی پیښې وروسته بیا مرحوم قاضي صاحب نه یوازې په اڅکزوکی، دجنوبي پښتونخواپه سیمه کي بلکي؛دکندهارپه نوروقومونواوخانانوکې شناخت اوددوستۍ ملګري پیدا کړه.

چې هغه دیوه مشهوره سازمان دویښ زلمیانو دسازمان برجسته غړي وه، په کابل کي دوطن دګوندغړی،آزادمنورین اوددموکراسۍ دلاري پلویانوسره ئې هم دزندان په دغه سترې دوران کی وپیژندل. نودقاضي صاحب دشناخت ساحه هم پراخه سوه.اودسیاست تجربې ئې هم ډیري سوې،خودغه ټولوکړاونواو ستونزو قاضی بهراخان نه یوازې داچې دخپل هیوادپالني دهوډځخه وانه ړوی.بلکي؛ نورئې هم عزم ورفولادي، ټینګ اومضبوط کی.

مرحوم بهرام خان اڅکزی دملګروسره ډیرښه دوست اومهربانه ؤ،دتکلیف په وخت کي ښه دوست اودهردرد د واؤه.

مرحوم جیلانی خان الکوزي به ټول عمرد قاضي صاحب ستاینه کوله،هغه ئې دویښ زلمیانواودکندهاردمنورینو،مذهبی مشرانودجملې څخه یوډیرښه مشرګانه. او څه وخت چې قاضی صاحب دښاروالۍ ومخ ته دخلکوپه منځ کی یوه پراخه بیانیه دیوهاندعبدالشکوررشاد دشورادکاندید په توګه دهغه په پلوی کي ورکړه، نودکندهارخلکوپه ډیرواحساساتودعبدالشکوررشاد په پلوی کي ودریدل.او حکومت هم لکه څنګه چې دویښ زلمیانواومنورینوپه مقابل کی ولاړؤ.نوئې رشاد صاحب ته ډول،ډول پلمې جوړي کړې .چې تفصیل به ئې په وروسته کي دموضوع په اړونده،دویښ زلمیانو په برخه کي وکړو.

نوهمدغسي په افغانستان کي دشناخت په سلسله کې دحکومتي لوړپوړو چاروا کوسره ئې پيژندلګلوی هم پيداسوه.اوځپله هم دهيواديولوی لوړپوړی چارواکی وګرځيده،هغه دځپل لوړفکراولوړوفکري ملي اوډموکراتيکو مبارزو په درشل کی دهيواددوخت پاچاسردارمحمد نادرخان،محمدهاشم خان، شامحمود خان چي د صدارت دوره ئې هم تيره کړې وه په هيوادکي اوهمدغسي نورودولتی چاروا کواوپه کورډيپلوماتيکوچارواکوسره ئې هم نا سته اولاړه وه.اوپه دې باب ئې دشاهي دولت څخه امتيازات،ستاين ليکونه اوفرمانونه هم ترلاسه کړي دي.خو! بيا هم پر دغه ټولو امتيازاتو برسيره دځپلو نيکو،ملی د موکراتيکو ارمانونونه دی تيرسوی.دشاهي دولت څخه ئې غوښتنه داوه چی مطلقه شاهي رژيم په مشروطه شاهي واړوي اودهيوادخلکوته په دولتی ارګانونواودهيوادپه سر نويشت جوړونکوپيښنواوموضوع ګانوکي ونډه ورکړل سي.هيواد قانون ولری او قانون پر ټولو چارواکواو،دولتی ارګانونواو خلکو باندی يوډول تطبق سي.

خو! بيا هم ديادونی وړبولم چي وليکم : دوخت مغرورو شاهي کورنۍ داسي څوک چي هغه دی نوم او نښان ولري اودافغانستان په خلکوکي دي نفوذاو محبوبيت ولري، نه سوای منلای. نو ئې ځکه دوخت دمنورينو سره تکرراغلی اوهغه نوی جوړسوی ګوند چی دهيوادارمانونه ئې ترسره کوله،دهغوی ددغه نيک نوم،شهرت څخه وبيريدل،نو ئې بيا سمدلاسه مرحوم قاضي بهرام خان او دهغه نورانډيوالان زنداني کړه.

چي ددوی په زنداني کولوسره دسيمي مترقي غورځنګونه په لراوبره پښتونخوا کي خوابدي سوه.دخدای بحښلي حاجي محمد انور خان او بهرام خان اڅکزي پلويان يوازي په پښتنوقومونوکي نه بلکي،دافغانستان په مختليفو قومونو کي دهغه دايډيالوژۍ ملګري وه. لکه څنګه چي مخکی وويل سوه،په سيمه کي دهيواد دننه مترقي حلقي لکه دښاغلي غلام محمدغباراودکتورمحمودي چي داعصابوپه برخه کي يووتلی دکتوراودسياست د ميدان وتلی سياست پوه ؤ، همدغسي دجلال اباد او مشرقي په سيموکي وتلي اديبان ، لکه:ګل پاچاالفت، صديق الله ريښتين او خادم صاحب اونور دده پلويان اودفکر ملګري وه.

خو! دډيورنډ دغيري رسمي کرښي پښتانه چي پخوا ئې لا شناخت او انډيوالي دمرحوم قاضي بهرام خان سره درلودله. لکه:خان عبدالغفارخان،خان عبدالصمد خان اونورمنورين چې مخکې مې هم ليکلي دي.دوی ټوله دقاضي بهرام خان په زنداني کيدو خواشيني سوه. اودوخت دحکومت څخه ئې دغه توقوع هم نه درلودله. خو! دغه وخت دايوه عجبه پيښه وه، يعني نوې پيښه ګڼل کيده، چي هم دي دولتي چارواکې وي،هم دي دوخت خان وي،همدي په علمي ژوندکي نامتو کسان وي .او بيله کوم جرمه دي زندان ته ورټيل وهل سي.

خان عبدالغفارخان اوخان عبدالصمدخان چي دغه وخت نامتوکسان وه.او دپښتنوسترمشران هم وه، هغوی به هميشه چي افغانستان ته راغله نوبه دمرحوم قاضي بهرام خان پرکورميلمانه وه.اودوخت ستونزي به ئې سره هوارولې. ددوی په منځ کې مينه او محبت دهيواد پالني پر روحيه منځ ته را غلی ۀ.ددغه وخت مشران ديو اوبل په ايمانداری باندي خورابښه پوهيده اوپه همدغه دليل ئې يوپربل باندی باورهم درلود.دوی هر يوه په عمل کې دتوری ارتجاع او خارجی استعمارپه مقابل کې لاسونه سره ورکړی وه.اوپه دې لاره کې بندونه، زحمتونه اودلوړي اعتصابونه په ميړانه سرته رسولي وه.نو په دې چې پرنوموړې موضوع رڼا واچو.اوددغه وخت دسياست،وفاداری اويوپربل باور، سياسی تقواباندی وپوهيږو نولازمه ده چي دوخت پرستونزوبرسيره دهمدغه وخت سياسی غورځنګونه اوسياسي مشران وپيژنو.اووپوهيږوچي ددوی په منځ کي ،څومره ډيرنژدې اړيکی اوګډ تړکی سته.که څه هم دغوځينورهبرانو او مشرانو به يو دبله نه وي سره ليدلي.اوپه مخامخ ډول به ئې خبري هم نه وي سره کړي، خوددوی ځانګړني، خويونه يودبله سره نژدې وه. ټولودغه سياست پوهانومبارزه دخلکوپه خاطرکول، خپل ځانته ئې دقدرت په وخت کي هيڅ اقتصادي بې عدالتي هم نه وه کړه، هر يوئې دصداقت سمبول او نښانه وه.ددغه وخت مشرانو راهبرانو دولس او تودو سره يوځای ژوند کاوه اودتودوپه ستونزودډيرنژدې څخه خبروه.هغوی دولس زړونه ، مينه او محبت خپل کړی ۀ.دولس په زورئې خپل فکراومبارزه پرمخ بوتله،وروسته د قدرت اويا دمړيني په وخت کې، ترمړينی وروسته ئې په شخصي حسابو کي بهبودچاه نه دی

ليدلی.ولي؛ دوی خپل هرڅه دخپلي عقيدې په خاطر ترولسونواودهيواد دآزادئ اوپرمخ تګ په خاطردلاسه ورکړه.خوعقيده ئې بريالۍ سوه.البته دغه روحيه په دغه ټولومشرانو کی په دې پراخه سيمه کې سره يوشانته وه.ګاندی او نهرويه هندوستان کي،جمال عبدالناصر،محمدسوکارنو،مارشال ټيټو،خان عبدالغفارخان ،خان عبدالولي خان اوعبدالصمد خان اڅکزی، ايوب خان اڅکزی قاضي عبدالعلي اخند زاده اونوردډيورنډدپولي هغه غاړه کي په پښتونستان کي او همدغسي په افغانستان کي بيا غازي امان الله خان ،محمود طرزي ، مولوي شهيد عبالواسيع ، حاجي محمد انور خان اڅکزی، قاضي بهرام خان اڅکزی اونور سياسي مشران،يه همدغه وخت کي دهيواد او خلکو رشتيني دوستان اودبريالۍ مبارزې مشران وه .

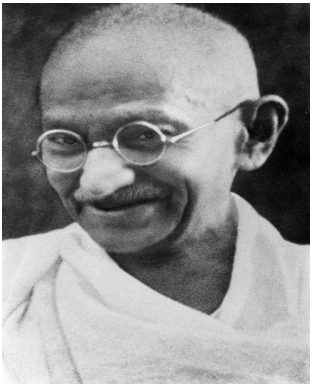

مهاتما ګاندي : مهاتما ګاندی چی ټوله نړې ئې دنوم سره بلده ده،خپل بشپړه نوم ئې ګاندي - موهندوس کرم چند (مها تما) دی.ده هغه مبارزې ځانګړی سبک او ميتودونه درلودله. هغه لومړی دخلکودذهنو په روښانه کولو کي، خپل ځانګړی مهارت درلود. اوپه ډيرلږ وخت کې خپل آوازدنړئ ټولو خلکوته داستعمارپه مقابل کی ورساوه.ګاندي دهندوستان په غربي برخه کي دشهرپوربلدرپه سيمه کې دې دنيا ته سترګي روڼي کړې.اودلوړوزده کړو دپاره انګليستان ته ولاړی،او بيرته دزده کړوڅخه خپل هيواد ته را ستون سو.او دسياست وډګر ته لومړی په بمبی او بيا په جنوبي افريقا کې ورودانګل،سياست

ئې را پيل کړ.په جنوبي افريقا کې دانګريزانو پر ظالمانه ،استعماري سياست سخت ګذارونه وکړه او انګريزان ئې اړايستله چې يولړ اصلاحات را ولي، چې دا دګاندي لومړئ پيروزي وه. همدغه پيروزي ګاندی ته ډير شهرت ورکی.او دهمدغه پيروزئ څخه وروسته ګاندی په ۱۹۲۱م کي بيرته هندوستان ته را وګرځيدی.اوپه هندوستان کی دده محبوبيت دومره ډيرسو،چی دکانګريس دګوند ټوله مشرتابه ئې ودته وروسپارل. ګاندی دخپل ځانګړي سياست په لړلو سره (عد م تشد د) په وسيله ئې دانګريزانواونړيوال استعمارپر ضد يوه لويه هنګامه جوړه کړه،همدغه لويه هنګامه ئې دسياست په ډګرکی برياليتوب ته ورسول.که څه هم انګريزانوخودسيمي په کچه دهندوستان آزادي نه منل اوهغوی دغه پراخه سيمه چيري دلاسه ورکوله نوئې دزوراو جبرڅخه هم کاراخيسته، په ۱۹۲۲م کال کې دشپږو کالو دپاره په دې نوم ګاندي بندی کی، چی ددولت پرضد توطعه کوي، ناآرامی منځته را ولی اونور. خو! هغه دزندان عمر تر دوکالو ډير تير نه کړی، ځکه چي په دباندي کي عام ولس دهغه دخوشي کولو غوښتنه کوله اوګاندی هم دغذانه خوړلواعتصاب ته دوام ورکړ،په شپو، شپو ئې بوک ارتال ته دوام ورکی.خو! انګريزانو دسخت مقاومت وروسته دخلکو ودغه حالت ته فکروکی اودائې دځان دبقااوپايښت دپاره بهتره وګڼل چی نورپردغه انقلاب دتسکين اوبه وښندي. نوئې دخپل يوڅه وخت دپايښت دپاره ګاندي بيرته دخلکو دخښم آراملو په خاطر دزندانه څخه خوشي کړ.او څه وخت چی ګاندی بيرته دزندان څخه را خوشي کړل سو، نوسمدلاسه ئې تر پخوا په کلک عزم دکانګريس دګوند لارښوونه په ښه او زړه وره توګه پر مخ بوتله.خوانګريزانوپه بيا ، بيا سره هغه زندانی کاوه دلږ مودې دپاره او نړيوالو دهغه دآزادولوغوښتنه کوله،چی په همدغه توګه پرملي محبوبيت برسيره ئې نړيوال ملاترهم ترلاسه کړی ؤ.دلته په هندوستان کي کورپه کوردګاندي او کانګريس دګوند مينه يا محبوبيت ډيريده؛ نو انګريزان په دې وپوهيدل: که چيري موږ هندوستان ته ديوه جوړسوی پلان له مخي په مسالمت اميزه توګه آزادي ورکړو،هنديان به موږ ددې سيمي داينده نفوذ څخه محرومه کړي،نو سمدلاسه دهند دآزادئ يوپيشنهادپه ۱۹۴۶م کال کی وړاندی کړ.چي دهغه په نتيجه کی هندوستان خپله آزادي په ۱۹۴۷م کال کي اعلان کړه.اوانګريزانوهم

د خپلوشوموهد فونوپه خاطریونوی هیوادپاکستان جوړکړ،چي علي جناح ئې مشرکی اوترنن پوري هم دغربي استعمارګرانود قدم ځای دی.دپا کستان جوړید نه دسیمی دخلکوغوښتنه نه وه.او ترنن ورځي پوري، بلوڅ، پښتون ، سیند او پنجاب سره جوړنه دي، بنګال خو خپله آزادي تر لاسه کړه.نو دغه وخت خدای بخښلی قاضي بهرام خان په هند او ځیني وختونه په کوټه کی اوسیږي. اودی خپله یادونه کوي چی موږاوخان عبدالصمد خان ډیرکوښښ وکی چی دهند اوپا کستان په جلاکیدوکی دي دپښتونستان موضوع هم تربحث لاندی ونیول سي. چي دغه یو ډیرښه وخت دپښتنو دهیواد دآزادئ کیدای سوای. خو ځینی په دې نظروه،چی یوځل دکافرڅخه جلاکیږوبیا مسلمان خودمسلمان سره جوړیږي.دغه یوه تیروتنه وه،چي دانګریزانوپه خوښه ځینوکړیوپه هوښیارانه اوغیري هوښیاری سره پښتونستان دپاکستان سره یوځای کړ.اوستونزه ئې تراوسه پښتانه ګالي.

جواهر لعل نهرو:

پسله ګاندی جی څخه دآزادئ دلاري مبارزاوپه هندوستان کي داستعمارسره دمبارزې دلاری ټینګ سیا ست پوه ملګری د ملی اوډموکراتیکوآرمانوودترسره کولوپه خاطرد کلک عزم خاوندجواهرلعل نهروؤ.هغه هم دهندوستان د تاریخ یوه ځلانده څیره ده.

جواهرلعل نهروده ۱۸۸۹ څخه تر ۱۹۶۴م کال پوري ژونددرلود.نهروپه هندوستان اونړئ کي د ملي ډموکراتیکونظریاتودتقویې په خاطرډیري هلي ځلی کړي دی.په هند کې دانګریزی استعمارپه مقابل کي د ګاندی جی پرڅنګ دآزادئ ناره وکامیابئ ته ورسول.نهرودآزادئ په لاره کی سخت زحمتونه ګاللی

دي،هغه لس کاله دانګریزانودستم اوظلم په زندان کي، په پلاو،پلاوبندي سوی دی. خو! دخپل هوډ څخه نه دی اوښتی.نهرواودهغه کورنۍ دهند اونړۍ په کچه یوه منوره کورنۍ ګڼل کیږي.دهغه کورنۍ په هندکي دآزدۍ دلاري بنسټ اېښود ونکي دي.خپله نهرویوحقوق پوه ؤ،چې دانګریزانودزندانوپه وخت کی به ئې خپله د فاعیه په خپله جوړول.نهروپه نړیواله کچه یوادیب اوښه لیکوال هم ؤ.چي نامتوکتاب ئې(نګاهي برتاریخ جهان)یانړۍ ته یوه کتنه په نوم خپورسوی دی. نهروپه زندان کي هم دخپلي کورنۍ پالنه کوله،چي هغه وخت ئې خپلي لوراندراګاندی ته دلیکونوپه سلسله کي دآزادۍ دلاري تیوري،دتیری اواستعمارپرضد د مبارزې روحیه ورکول.چی نوموړي لیکونه دیوه کتاب په څیرخپارسوی هم دی.ولورته لیکونه (نامه های پدربه دختر). نهروپسله هغه چی ګاندي جي ترورسو،دکانګریس دګوندمشري پر غاړه واخیسته.اودهندوستان دآزادۍ لومړی وزیریا صدرعظم ؤ.چي په هوښیارانه توګه ئې خپل ملت ته په بشپړه صداقت سره نوي تحولات راوستل.نهروته دخلکودخواڅخه پاندیت یامعلم لقب هم ورکړل سوی دی.پسله هغه چي نهرودهند دآزادۍ څخه وروسته لو مړنی صدراعظم وټاکل سو، نو ئې دهندوستان په پراخه خاوره کي ، زاړه قوانین لغوه کړه او نوي قوانین ئې خپاره کړه. نهرو په نړیواله کچه دعدم انسلاک یا نه پیوستون دسیاست پلوی ؤ.او په نړۍ کې همدغه نظریه تقویه کړه.

دنهرو سره په نړیواله کچه دعدم انسلاک پلویان خورا ډیروه، چي ډیرپیژندل سوي کسان ئې لکه : جمال عبدالناصر د مصرمشر، مارشال ټیټو دیو ګسلا ویا سو سیالیست دولت مشر،غازي امان الله خان دافغانستان آزادي غوښتونکی پاچا اوداستقلال راهبر،همدغسي احمدسؤکارنودانډونیزیا دآزادۍ اواستقلال مشرؤچي د۱۹۰۱م کال څخه ئې تر ۱۹۷۰م کال پوري ژوند درلود.چي پسله هغه چی دهالینډ څخه ئې خپله آزادي ترلاسه کړه،دانډونیزیالومړی وزیروټاکل سؤ.پورته کسان دزبیښاک په مقابل کي سترمشران وه.او دهمدغه مشرانو په بنسټ دعد م انسلاک یا نه پیوستون سیاست په نړۍ کي پرمخ ولاړی.

عدم انسلاک یا نه پیوستون سازمان په نړیواله کچه په ۱۹۵۴م کال کي په کمبود یاکي اعلان سوه اوده دریمي نړۍ په هیوادونوکې اغیزي وښندلې.

جمال عبدالناصر: د مصردهيواد دآزادئ اوعد م انسلاک(نه پيوستون) دلاري مشرجمال عبدالناصرد۱۹۱۸م څخه تر ۱۹۷۰م كالونو پورې دژوند زمانه وه.

جمال عبدالناصرد مصردوهم ريس جمهوردی چي پسله محمد نجيب څخه ريس جمهور وټاكل سؤ.مخكي ترهغه دمحمد نجيب په وخت كې هم لوړپوړی چاروكی او د مصرد صدراعظم په توګه ئې دنده ترسره كوله.جمال عبدالناصر دمصر دسكندرې په ښار كي زيږيدلی دی.چي د مصردشاهي دولت دړنكولو وروسته واک ته ورسيدی،ناصربرسيره پر دې چی دعدم انسلاک دغړو يو فعاله غړی ؤ، هغه دافريقائي اتحادې مشرهم ؤ.چي دعربواوافريقائي هيواد ويووالی ئې ټينګ كړی ؤ.ناصر دخپلوعقيدوله مخي برسيره پردې چي د هرنوع زبېښاک اوښكيلاک ضد مبارزؤ؛ هغه دصهونيزم اسرائيلي اشغالګرو پرضد هم خپلی نه ستړي كيدونكي مبارزې مخته بيولې. ناصر دآزاد اونوي فكرخاوند ؤ.اوهمدغسي دلاتيني امريكا دآزادئ دلاري دنامتو مبارز چيګوارا سره ئې هم ناسته اوولاړه درلودله.اودافريقائي هغه هيوادوچي تر ښكيلاک اوزبېښاک لاندي ئې ژوند كاوه. دهغوي دآزادئ دپاره ئې په يوه سنګر كي مبارزه هم كوله. ناصر په ۱۹۵۰ ــ ۱۹۶۰ كلونوكي دافريقائي هيوادونوګډه ټولنه جوړه كړه. ترڅودافريقائي هيوادونواوعربي هيوادونو ترمنځ ګډی اړيكی را منځته سي.

په هدغه نيكو كارونو سره ئې په نړئ كې شهرت پيداكړ.اولوړنوم ئې ترلاسه كی. ناصر په كال ۱۹۷۰م كال كی په قاهره كي مړسو. روح دې ښادوي.

يادونه : دافريقا دآزادئ دلاري نامتو مبارز پاتريس لوممبا وو. چي دکانګو صدراعظم سو.چي وروسته بيا چومبې د(C.I.A)په مرسته او تحريک کودتا ورته وکړه.اوهغه ئې مړکی،خپله صدراعظم سو.چي چومبې ته بياموبوتوکودتا وکړه.اوهغه ئې ايسته کی،خپله صدراعظم سو.

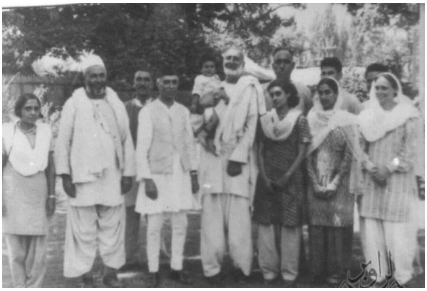

خان عبدالغفار خان : چي دنوم سره ئې ټوله پښتانه اوافغانان پيژندلګلوي لري.

خان عبد ا لغفار خان څوک وو؟

خان عبدالغفارخان *Khan Abdul Ghaffar Khan*) چې په څوستاينونومونو لکه: *فخرې افغان* ،*باچا خان* ،*بادشاه خان* اودسرحدګاندي هم ياد شوى دى. د پيښورپه هشنغرسيمه د اتمانزوپه کلي کې ، دخان بهرام خان محمدزي په کور کې په کال(۱۸۹۰م - ۲۰ جنوري کي زيږيدلى دى او په ۱۹۸۸م کي وفات

سؤ.) دی دعدم تشدد په موخه د خدايي خدمتګاریوه ټولنه جوړه کړه او د انګرېزانو په مقابل کې دوخت دنومولي هندي سیاستوال مهاتما ګاندي سره یو ځای د انګرېزانو د اشغال پروړاندې مبارزه پیل کړه.

عبدالغفار خان د ترنګزو دحاجی فضل واحد تارن کاکړ په ملګرتیا یې د استعمار په ضد د افغانانو دراویښولو او ملي حکومت د جوړولو له پاره تاریخي کارنامی په سررسولی دی. خان عبدالغفارخان په (۱۹۲۰ م = ۱۲۶۸ ش) کې د خلافت د تحریک په بهیر کې له یو زیات شمیر خلکو سره کابل ته هجرت وکړ او د بیرته تلوپه وخت کې د انجمن اصلاح الافاغنه ټولنه جوړه کړه. دغه ټولنه په (۱۹۲۹ م= ۱۳۰۷ ش) کې دخدایی خدمتګارانوپه ټولنه بدله شوه،خان عبدالغفارخان په (۱۹۳۱ م= ۱۳۰۹ ه.ش) کال کې د کانګرس په ملګرتیا د هند د نیمی وچی د ازادولو له پاره زیاتی مبارزې وکړې و له ۱۹۳۱ را په دیخوا د استعمار سره د مخالفت په جرم په اوه کاله بند محکوم شو.

فخرافغان خان عبدالغفار خان د نړی په دوهم عمومي جنګ کې د انګرېزانو سره دعدم تعاون په جرم د کانګرس د نورو مشرانو سره دوه کاله په زندان کې ؤ.اود(۱۹۴۷ م) کال راپه دیخوا دپښتنوملی خپلواکی دغوښتلو په جرم پاکستاني حکومتونود استعماردلاسه په وار، وار جیل ته لیږل شوی دی.
خان عبدالغفارخان د زوالفقارعلی بهټودحکومت په وخت کې دنیشنل عوامي پارټي د صوبايي حکومت په بلنه په (۱۹۷۰ م) کې د کابل څخه پېښو ته ولاړ اوکله چې دهغه حکومت ړنګ شو بیرته افغانستان ته راغی اوتر(۱۹۸۰ م) کال پورې کله په کابل اوکله په ننګرهارکې اوسیده.دیادولووړبولم کله چی به خان عبدالغفارخان افغانستان ته راغلی نوبیا به که چیري کندهارته راغلی نو دقاضي بهرام خان اڅکزي او محمد انورخان اڅکزي سره به ئې لیدنه حتمی کول. داپه دې چي دوی مخکی هم دکانګریس دګوند دمبارزو په وخت کي یودبله سره پیژندل.نودژوندتروروستیووختونوپوري یودبله پرسیاسي اړیکوبرسیره دشناخت اوملګرتیا ویاړونه ئې هم یودبله سره درلودله ، ددې علت دا هم کیدای سي چی دوی دخپل وخت تراخیره د ملی مبارزې دلاري نامتواودعمل دمیدان سیاسی مبارزین وه.فخرافغان دافغانانو،د ملی آزادي غوښتونکواوطنپالونکولوی لاربنوداو (بابا) وو.اوحضوریې دافغانستان اوسیمې دازادیخواهانو لګیدلی مشعل وو ده د جنرال ضیاءالحق دحکومت په دوره کې سختی ورځی او شپی تیرولی څوناروغه شواودشپږومیاشتود کوما دحالتو دورپیښیدلواودمغزفلجیدولووروسته په کال(۱۳۶۶ ش) ددلوي په اوله د چهارشنبی د سهارپه څلوروبجووپه پنځه

ځلوېښت دقيقود پېښورپه ليډی ريډنګ روغتون کې وفات شو.اوجنازه يې د وصيت سره سم دجمعی په ورځ د (۱۳۶۶ ش) کال ددلوې په درېمه (۱۹۸۹ م) د جنوری په شلمه په ډيره درناوی دننګرهارپه مرکزجلال اباد ښارکې خاورو ته وسپارله شوه.دخان عبدالغفارخان مينه دافغانستان سره ترحد ډيره وه، هغه افغانستان خپله خاوره ګڼل اوپا کستان ئې دپردويوهيوادونودسياسی مقصداو غرض يوه جوړه سوې دسيسه ګڼل.نو دهغه دغه وصيت ددې معنالري چې خان عبدالغفارخان په ريښتياهم يوافغان اوفخرافغان ګڼلای سو.جناره ئې دډاکټر نجيب دحکومت په وخت کې افغانستان ته راوړل سوه.اودخلکو په ګڼه ګونه اوپوره احترام سره په ننګرهارکی خاورو ته وسپارل سوه.«روح دې ښاد وي».

خان عبدالصمد خان اڅکزی

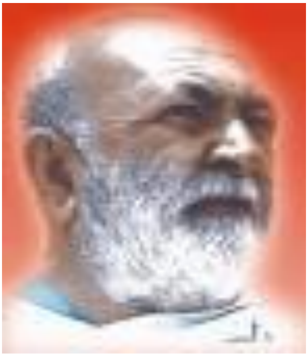

په پورته عکس کی دکوټي،پېښورملي مبارزين ليډل کيږي:عبدالغفارخان عبدالصمد خان اڅکزی او جعفرخان اڅکزی.

دخان عبدالصمد خان اڅکزی لنډه پيژندنه:
خان عبدالصمدخان چی دسيمي يو پيژندل سوی سياسي او دآزادۍ دلاري وتلی مبارزۍ،يودهغو کسانودجملې څخه ؤ.چی دمرحوم قاضي بهرام خان سره ئې ډيري نژدې اړيکي درلودلې.اودسيمي په کچه به ئې يودبله صلاح،مشورې سره کولې اود ګډوهد فونوپه خاطربه ئې ګډي مبارزې،ناسته ولاړه سياسي مجلسونه اوددوستۍ دوستانه اړيکي سره پاللې،خان عبدالصمدخان برسيره پردې چي دمرحوم بهرام خانه سره ئې دقوم اواتنيکي اړيکويوه اوږده تاريخي پيژندلګلوي درلودله، هغه دخيال اوفکرپه سبب هم د مرحوم بهرام خان ډيرنژدې دوست ؤ. ځکه ددوی ستونزه يوه وه.اودواړودخپل سياسي اوټولنيزنفوذ په وسيله يود بله سره دوستي اوهمکاری درلودله.دخان صاحب دقيقه پيژندنه ضرورده، ځکه دهغه دمبارزوپه درشل کی موږ.کولای سوچي د قاضي صاحب دسياسي ژوند جاج واخلو.نودخان عبدالصمد خان په باب دغه ليکنه دمحترم بختياني صاحب ډيره دقيقه ده اوموږ ئې دلته دراوړلوضرورت وليدی.په نوموړې ليکنه کي دخان صاحب پيژندنه دکرونو لوژۍ له مخی سوې ده.ما نوموړی مضمون دګندهارا (Gandhara) دويب پاڼي څخه را اخيستی دی.

ښيرنوال عبدالرحيم بختاني خد متګا ر: د خان عبدالصمد خان اڅکزی د ژوند، ادبي او سياسي خدمتونوکرونولوژی.

۱۹۰۷

- خان عبدالصمد خان اڅکزی په ۱۹۰۷ز کال د جولای پر اوومه نيټه د پښين د ګلستان په بازارپورې مربوط په عنايت الله کاريزنوې کلي کې زيږيدلې دی . دی د نورمحمد خان زوی د سلطان محمد خان لمسۍ د عنايت الله خان کړوسۍ د بوستان خان کوسۍ او په قبيلوي لحاظ اڅکزی، په اڅکزو کې ګوجن زی په ګوجن زوکي حميدزی په حميدزو کي جليزی او په جليزو کي برخورد ارخان له تاريخي کاله څخه دی . دغه دوران دستراحمد شاه بابا يعني دنوي افغانستان دخښته ايښونکي پاچاه دوران دی او داحمدشاه په در بار کي برخوردار خان لوی نوم در لود. او په ټولو جنګونو کي داحمد شاه بابا په څنګ کی ولاړ ؤ.

۱۹۱۷

- په ۱۹۱۷ز کال کې د خان عبدالصمد خان پلارنورمحمد خان په حق ورسيد. د خان بابا روزنه خپلې مورچې (دلبره) نوميده پر خپله غاړه واخيسته . خان عبدالصمد خان په کوچنيوالي او ځوانئ کې د خپل وخت متداول علوم ولوستل او د ښوونځي تحصيلات يې هم تر اتم ټولگي پورې رسولي وو.

۱۹۱۹

- د پلار مړيني نه وروسته يې ماما محمد على خان سرپرستي پيل کړه . د ديارلس کالوو، چې په ۱۹۱۹ز کال کې د گلستان په مډل سکول کې په دريم ټولگي کې داخل کړی شو، په قومي کاردغومره پوهيده چې د خوارو خلکو خدمت به يې کاوه .

- په ۱۹۱۹ز کال کې خان عبدالصمد خان درسونه ويل او ماشوم و. په همدې وخت د افغانستان خپلواکۍ ترلاسه شوه او اعليحضرت غازی امان الله خان پاچا شو . خان عبدالصمد خان په ماشومتوب کې د افغانستان د خپلواکۍ هغه جگړې په خپلو سترگو ليدلي دی ، چې د دوی په سيمو کې روانې وې او دده په ذهن او ژوند يې اثر پاتي شوی دی .

- په ۱۹۱۹ز کال کې غازي امان الله خان د افغانستان د آزادۍ او استقلال اعلان وکړ، او د افغان او انگليس دريمه جگړه پيل شوه . دې جگړې د خان شهيد پر ژوند ډير نقش پريښود.

۱۹۲۰

- په ۱۹۲۰ز کال خان عبدالصمد خان د ديارلسو کالو ماشوم ؤ.او د گلستان د ميانځی مډل سکول د دريم تولگي زده کوونکي و .

۱۹۲۱

خان عبدالصمد خان چې په څلورم ټولگې کې وو په ټول ولايت کې لومړی شو او د مياشتې د ولس کلدارې وظيفه يې وگټله ، نو هغه يې خپل لوی استاد ته ورکوله ، چې هغه پر ناچارو زده کوونکو لگوله .

۱۹۲٤

- خان شهيد په ۱۹۲٤ز کال کې چې اتم ټولګي ته ورسيد نو تعليم يې بس کړ ، که څه هم چې د کورنۍ غړواو استادانو ډير وهڅاوه چې لوړې زده کړې وکړي ، ځکه دی خورالايق زده کوونکی و، مګر ده ونه منله، لوړ تعليم د استعمار په انګريزۍ ژبه کې ورته د ښکيلاک په لمن کې پرېوتل ښکاره شول او ځان يې پر ځمکوالۍ او د ميوو په سوداګرۍ بوخت کړ .

۱۹۲٥

- په دې کال کې خان عبدالصمد خان د تجارت لپاره سند او پنجاب ته ډير سفرونه کول، له همدې کبله انګريزې ژبه يې ښه زده کړه ، په دې مهال ئې دوخت د پوهانو کتابونه ولوستل او وايي چې دلته ايله د لوستولواو پوهنې په خوند پوه شوم .

۱۹۲۷

- په ۱۹۲۷ز کال کې خان شهيد د خپلو ملګرو، عبدالسلام خان ، محمد ايوب خان او محمد عيسى خان سره له کوټې څخه ډهلي ته ولاړل او هلته خان شهيد او ملګري يې په ډيره علاقمندي سياسي جريانات تعقيبول او د کانګرس په جلسو او ميټنګونو کې يې ګډون کاوه . ده هلته د هندوستان سياست دقيقه مطالعه را پيل کړه . دا سفر د خان شهيد سياسي تفکر نويو افقونو ته رهنمايي کړ .

- خان عبدالصمد خان د ټولنې او کتاب د مطالعې ترڅنګ، د خپلې سياسي مبارزې تګلورى او تګلاره هغه وخت وټاکل ، کله چې ده هند ته په ۱۹۲۷-۱۹۳۱ کلونو کې سفرونه وکړلو له لويو مبارزينو لکه ګاندي ، جواهر لعل نهرو او باچا خان سره يې ليده کاته وشول او د کانګرس په تودوغونډو کې يې ګډون وکړ. خان شهيد په دغو سفرونو کې د مبارزې له ډېرو مهمو مسايلو سره آشنا شو او دوه مهمو ټکوته يې پام وشو ، لومړى دا چې انګريزان د پښتنو او بلوڅو له اختلاف څخه ګټه اخلي. دويم د پښتنو د ځپلو او کمزوري کولو لپاره يې هغوى په څو برخو ويشلي دي . خان شهيد له دغو سفرونو وروسته خپله تګلاره وټاکله .

- خان عبدالصمد خان په ۱۹۲۷ز کال کې د هندوستان پلازمينې ډهلې ته سفر وکړ او هلته يې له نږدې د انګريزانو دسيسې وليدې او د هندوستان د حالاتو ژوره مطالعه يې وکړ .

- د خان عبدالصمد خان سیاسي ژوند د ۱۹۲۷ز کال څخه پیل کیږي . په دې مهال په افغانستان کې داخلي اړدوړ جوړ شو ، عبدالصمد خان یو شمیر رضا کاران راټول کړل او د امان الله خان سره خپل ملاتړ اعلان یې وکړ ، خو انګلیسانو هغه بندي کړ .

- په همدغه کال په کوټه بلوچستان کې د عبدالصمد خان او محمد ایوب خان له خوا د انجمن وطن د ګوند پیلامه کښیښودل شوه او بیا د دغه ګوند رابطه دیوې خوا په هند کې له کانګرس سره د بلې خوا په پښتونخوا کې د خدایي خدمتګارانو سره وتړل شوه . د دغه انجمن غړو ډیر زیار ویوست چې په افغانستان کې د امان الله خان ملاتړ وکړي، خو د دغه ملاتړ ټینګ مخنیوي وشو . په دغه مخنیوی کې د کویټی د سی ای ډی د دفتر معاون عین الدین خان پوپلزي چې د امان الله خان په ماتیدلو کې ده ته د خان بهادر لقب ورکول شوی و ، لویه برخه درلوده .

۱۹۲۸

- په ۱۹۲۸ز کال کې ، په هغه مهال چې د افغانستان د ترقي غوښتونکي باچا قدرت د استعمار د پټو دسیسو او ښکاره لاسوهنو تر خطر لاندې راغی، ځوان عبدالصمد خان د سیاسي مبارزې ډګر ته راووت . په دې توګه دده سیاسي عملي ژوند له هغه وخت نه پیل شو، چې په افغانستان کې د کورنی اغتشاش اوربل شوی وو ، ځکه نو خان عبدالصمد خان وغوښتل چې له ډیرو رضا کارانو سره د افغانستان په نجات کې عملاً برخه واخلي . کله چې انګریزان پرې خبر شول ، خان یې له ملګرو سره بندی کړ . بیا انګریزانو وغوښتل چې خان په ضمانت خوشي کړي ، خو ده له ضمانت ورکولو څخه سخت انکار وکړ او نه میاشتي یې له مشقت سره بند تیر کړ .

- غازی امان الله خان په ۱۹۲۸ز کال کې د چمن او کوټې پرلار هند او اروپا په دوره ولاړ . خان شهید او په زرګونه پښتانه چمن ته د هغه هر کلي ته ورغلي و ، نور پر قلعه عبدالله خان، ګلستان بوستان او کوټې پښتانه ورته ولاړ و ه. ددې ورځې او په دې ورځ له پښتنو سره د غازي امان الله خان ښې وضعې ډیر زیات نقش جوړ کړ ، په دې اړه خان شهید وایي : ((د غازي امان الله خان مینې او سړیتوب پر پښتنو ډیر برید کړی و ، په میاشتو خو به دغه خبرې کیدی تردې چې لاتر اوسه خلک ددغې ورځې خبرې ډیرې په خوند او مینه کوی)) .

خو په دې ورځ یودوه پېښنو پرخان شهید داسې نقش جوړکړو، چې دده د ژوند دلارې په ټاکلو اورغولو کې یې ډېر لاس دی .

۱۹۲۹

- په ۱۹۲۹ز کال کې خان عبدالصمد خان خپل سیاسي ملګري د بلوچستان د وطن ګوند د ډلې مشر خان محمد ایوب خان د خپلو څو تنو ملګرو سره سیاسي مهاجرینو په حیث د مبارزې د دوام په هڅه لومړی د توبی مرکز ته راغلل ، د مرکزي تشکیل د مهاجرینو د کمپونو د جوړولو او سختو جنګونو وروسته افغانستان ته راغلل او په بلوچستان کې د وطن ګوند د ډلې په ځای د ورور پښتون ډله جوړه شوه .

- په ۱۹۲۹ز کال کې د غازی امان الله خان حکومت سقوط وکړ او امان الله خان کابل پرېښودلو او قندهار ته ولاړ په دې حالاتو کې محکوم افغان د غازی امان الله خان پر لور و ، او دده په لښکر کې ګډون په حق کې و . پیرانو ، ملایانو ددې مخنیوی کاوه ، ماړه خلک له انګریزانو سره تړل شوی و . په دې اړه خان شهید وایي ((د خلکو په زیاته د پوهو ځوانانو زړه د غازي امان الله خان سره و)) .

- په ۱۹۲۹ز کال چې خدایي خدمتګارانو او د هند ملی کانګرس ګوند د انګریزانو سره د عدم تعاون اعلان وکړ، خان عبدالصمد خان هم له خپلو ملګرو سره په هغه کې برخه واخستله . د انګریزانو استعماري حکومت هم ، لکه څنګه چې د خدایي خدمتګارانو او کانګرس مشران د هغه اعلان په اثر ونیول ، عبدالصمد خان او دده ملګري هم بندیان کړل . خان عبدلصمد خان او خان عبدالغفار خان تر دریو دریو کلونو وروسته له دې قید څخه آزاد شول .

- په ۱۹۲۹ز کال کې د کانګرس کلنۍ ناسته لاهور کې وشوه، خان عبدالصمد خان په دې غونډه کې برخه واخستل او ځینو کسانو لکه صنوبر حسین کاکاجي اوډاکتر سیف الدین کچلوسره لیدنه کتنه وشوه. ددې نه علاوه (نو جوان بهارت سبها) او(کرتي کسان تحریک) ځینې کسان یې هم ولیدل .

۱۹۳۰

- خان عبدالصمد خان او د هغه ملګري ئې په ۱۹۳۰ز کال انګريزانو د وطن د آزادئ په الزام کې زندان ته وغورځولو .

په ۱۹۳۰ز کال په پسرلي کې د خان عبدالصمد خان زوی پيدا شو ، په دې ماشوم سيف الدين نوم کيښود .

- خان عبدالصمد خان په ۱۹۳۰ز کال کې د وسلو استعمال بند کړ او د (عدم تشدد)) سياست په عملي ډول پيل کړ، په دې اړه دی ليکي : ((په زرګونو کارتوس او ګولۍ مې وچلولې د ټوپک ويشتل چې په پښتنو کې تل د وياړ کار بلل شوی دی ، ښه مې زده کړ . دا د خوند او ګټې ساتيری نژدې لس کاله پس په کال ۱۹۳۰ کې هغه وخت را څخه پاتې شو چې ما قامې کار پيل کړ هغه هم د زغم او ټينګار (عدم تشدد) يا بيله زورزياتي په وسله او خپلې ټولې وسلې مې لرې کړې .

- د خان عبدالصمد خان په سياسي ملګرو کې ديني عالمان هم شامل وو، په دې اړه هغه داسي ليکي: ((په کال ۱۹۳۰ کې چې مونږ قومي کار پيل کاوه، ملا ايوب شاه په ګلستان کې ملا وو، او د شاوخوا ټولو کلو په ملايانو کې يوازې او تنها مولا وو ، چې زمونږ ملګري شو .

- په ۱۹۳۰ز کال کې د هند کانګرس ګوند د انګريزانو په وړاندې د عدم تعاون مبارزه اعلان کړه، په دې لړ کې خان عبدالصمد خان هم د خپلو ګوندي ملګرو سره دغه شعار تاييد کړ .

۱۹۳۱

- په ۱۹۳۱ز کال خان عبدالصمد خان د يو هيئت په مشرتابه کې د هندي آزادي غوښتونکو په ګردي ميز کانفرانس کې د ګډون لپاره بمبئ ته لاړ، نو برتانوی مقاماتو دغه تصديق وکړو چې دغه پښتون مشردراتلونکي لپاره ډيرې لوی نقشي په ذهن کې لري، نودهغه د بيرته راستنيد و په وخت کې يې هغه ونيو او زندان ته يې وغورځول .

- د ۱۹۳۰ او ۱۹۳۱ کلونه په شمالي پښتونخوا او جنوبي پښتونخوا کې د انګريزانود فشار ډير سخت کلونه وو، په ۱۹۳۰ز کال کې د قصه خواني دبازار فاجعه منځ ته راغله چې ډير پښتانه پکې شهيدان شول . په ۱۹۳۱ د

پښتنو او بلوڅو سیاسي مبارزانو اورو شنفکرانو د کوټې په های سکول کې په ګډه یوه غونډه جوړه کړه او د ملکي انجمن په نامه یې تشکیل منځ ته راوړ، چې وروسته د انجمن وطن ګوند هم په همدغه بنیاد منځ ته راغي ، د دغه وخت پښتنو او روشنفکرانو څخه خان عبدالصمد خان او د بلوڅو له روشنفکرانو څخه میر یوسف علی مګسی مصلحتاً دې فیصلې ته ورسیدل چې سیاسي ګوندونه او د سیاسي اخبارونو له لارې د انګریزانو پر ضد سیاسي مبارزه پیل کړي ، چې پر همدغه اساس وروسته خان شهید استقلال اخبار او انجمن وطن ګوند تاسیس کړ، او میر یوسف علی مګسی البلوچ اخبار او اتحاد بلوچان ګوند تاسیس کړ، خو په دغو دواړو تبلیغاتي او ګوندي فعالیتونو کې پښتانه او بلوڅ یو ډول فعال وه .

- خان عبدالصمد خان د ۱۹۳۱ز کال نه وروسته ډیلي ته څو سفرونه وکړل او د منظمې سیاسي مبارزې لپاره یې ځان چمتو کړ .

۱۹۳۲

- د ۱۹۳۲ز کال په دسمبر کې د یعقوب آباد په ښار کې د بلوچستان د مختلفو سیمو د استازو لویه جرګه جوړه شوه . جرګې په اتفاق سره د بلوچستان د پښتنو مشرخان عبدالصمد خان اڅکزی د رئیس په توګه وټاکه . . . د جرګې تعلیمي او تنویري هدفونو د خان عبدالصمد خان شخصی نظریات هم منعکس کړل ، دده یوه نظریه دا وه چې د بلوچستان د پښتنو د وروسته والی او بیرته پاتې والی او بد وضعیت اساسي علت دا دی چې دلته په بلوچستان کې په ښوونځیو کې تدریس په مورنۍ ژبه نه دی. بلکې استعمار خپله ژبه په کار اچولي دی . خان عبدالصمد خان ددې کلک طرفداروچې په ښوونځیو کې دی تعلیم په مورنۍ ژبه وی .

۱۹۳۳

- د ۱۹۳۳ز کال په دسمبر کې شهزاده احمدیار خان د قلات خان شو، څرنګه چې د هغه سره د بلوڅو د سیاسي مبارزانو ملګري موجوده وه ، نو په همدغه سیاست د آل انډیا بلوچ کنفرانس په جاکوب آباد کې جوړ شو چې فیصلو یې انګریزانو په تشویش کې واچول اوکوښښ ئې وکړ چې په دغه وخت کې د بلوڅو او پښتنو ترمنځ اختلافات راولی ، خو د خان عبدالصمد خان په تدبیر نه یوازې پښتنو د بلوڅو سره زړه بداوي ونه کړه ، بلکې د دغه کنفرانس د پریکړو ملاتړ یې اعلان کړ .

- خان عبدالصمد خان د بلوچستان د پښتنو په باره کې د ((پښتونستان او بلوچستان)) تر سرليک لاندې داسې ليکي : ((زه د بلوچستان په پښتنو کې پيدا شوی او لوی شوي يم او دا قدرتي خبره ده چې زما په سياسي ژوند او مقاصدو کې د دوی ضروريات او مسايل پيښ دي . ما په سر کې دا محسوسه کړه ، چې د هغوي د عقب مانده گی او زمونږ د بې وسۍ ترټولو لويه وجه د زده کړې ناقصه طريقه ده ، په دې چې دا د دوی په مورنۍ ژبه کې نه ورکول کيږي . ددې په نظر کې نيولو سره په ۱۹۳۳ز کال کې په جيکب آباد کې د بلوچستان کانفرانس پر موقع چې ددې سيمې په تاريخ کې لومړۍ ملی غونډه ده دا قرار داد منظور کړی شو چې ابتدايي زده کړې د زده کوونکو په مورنۍ ژبې ورکول کيږي)) .

- په همدې کال کې د استقلال اخبار د لومړی ځل لپاره د عزيز پريس په نوم مطبعه کې چاپ شو. د اخبار مديريت د کراچې د يو شخصي کالج استاد قدوس نعمانی ته وسپارل شوه . په اخبار کې په اردو او پښتو مقالې خپريدې او خان عبدالصمد خان پخپله په پښتو دغه اخبار ته مقالې ليکلې .

۱۹۳٤

- په ۱۹۳٤ز کال کې خان شهيد د بلوڅانو په طرفداري خپل آواز اوچت کړ او انگريزانو ده ته ډيرې ستونزې پيدا کړې او تر ۱۹۳٦ز کاله پورې په زندان کې وساتل شو .

- د اتحاد بلوچان د گوند سکرتر جنرال عبدالعزيز کرد، چې د لاهور په اخبارونو کې يې د بلوچستان د بد حالت په باب خپرونې کولې د ۱۹۳٤ز کال په جنوري کې د قلات د پوليټيکل اجنټ لخوا دعوه پرې دايره شوه . دغه ملي شخصيت يې په درې کاله با مشقته قيد محکوم کړ . د دغه عمل پر ضد په همدغه کال خان عبدالصمد خان په کراچۍ کې غونډې او مټينگونه جوړ کړل او دا عمل يې په شدت وغندې اوله دې سره خان عبدالصمد خان هم بندي شو .

۱۹۳۵

- د ۱۹۳۵ز کال د مې پر ۳۱مه نيټه د کوټې تاريخي زلزله وشوه ، په زرگونه خلک مړه شول د مالونو تاوانونه خلکو ته ورسيدل او په دې کې د خان

شهيد ملګرى او دوست د بلوڅ ملي تحريک مشر مير يوسف علي خان هم مړ شو ، چې پښتون او بلوڅ ملي تحريکونو ته ستره ضايعه وه.

- په ۱۹۳۵ز کال کې د خان عبدالصمد خان په بلنه خان عبدالغفار خان بلوچستان ته سفر وکړ. پاچا خان ددې سفر په اړه داسي ليکي : ((د ډيرې مودې زمونږ د بلوچستان د رونو دا خواهش و ، چې زه دې بلوچستان ته لاړ شم ، ما ډير څله کوشش وکړو خو حکومت نه پريښودم په دغه ورځو کې عبدالصمد خان آڅکزى چې د بلوچستان د پښتنو رښتينى خدمتګار او رهنما دى په ما زور ولګوو چې زه بلوچستان ته ولاړ شم . کله چې بلوچستان ته ورسيدو، عبدالصمد خان اڅکزى سټيشن ته راغلى و، سټيشن ته نور ډير هندوان او مسلمانان راغلي وو. ما يو څو ورځې کوټه کې تيري کړې او بيا د کوټې نه فورټ سنډ مې، قلعه عبدالله، ګلستان، چمن، لورلايې او د بلوچستان د نورو ځايونو دوره مې وکړه .

۱۹۳۶

- خان عبدالصمد خان کله چې په ۱۹۳۶ز کال کې د دريو کالو نه وروسته د قيدنه آزاد شو د خپل ګوند انجمن وطن د بنسټ د قوى ساتلو په منظور د آل انديا کانګرس سره ابتدايى روابط قايم کړل . او د فعاليت د پراختيا له پاره يې يوه مطبعه تاسيس کړه چې عزيز پريس يې نوم کښيښود، او دا نوم يې هم د بلوڅانو د نهضت د يوه رهبر عبدالعزيز کرد سره وتړل او هم يې د استقلال په نامه يو اخبار راويوست .

- د ۱۹۳۶ز کال د مارچ په ۲۵ مه کله چې خان شهيد يوې محکمې ته وړاندې شو ، ده د خپل بيان په ترڅ کې وويل چې زما د ژوند څلور موخې دي : ۱- د اسلامي تعليم خپرونه . ۲- د معاصرو پوهنو دو دول ، ۳- د صداقت اظهار ، ٤- د خپل ملک لپاره بهترين حکومت .

- په ۱۹۳۶ز کال کې کله چې خان شهيد له زندان څخه راووت، نو په عملي توګه د انجمن وطن ګوند فعال کيدو ته اقدام وکړ. ده خپل ملګري راټول کړل او د انجمن وطن په نامه يې سياسي ګوند تاسيس کړ او د استقلال اخبار يي هم د هغه نشراتي اورګان وټاکل . د انجمن وطن د ګوند د موسسينو په لومړى غونډه کې خان شهيد خان عبدالصمد خان د ګوند په رهبرۍ وټاکل شو .

- په ۱۹۳٦ز کال کې په جنوبي پښتونخوا ((برټش بلوچستان)) کې د اخبارونو او مطبوعاتو قانون د خان عبدالصمد خان او د هغه د ملګرو د هلو ځلو په نتيجه کې جوړ شو .

- په ۱۹۳٦ز کال کې د انګريزانو په غوښتنه په چمن کې د افغانستان او انګريزي بلوچستان ګډه جرګه جوړه شوه . خان شهيد د دواړو خواوو د جرګو په پرتله کې کيسه کوی، چې يوه ورځ به جرګه د افغانستان په خيمو کې او يوه ورځ به د انګريزانو تر واک لاندې بلوچستان کې کيده . په يوه پيښه کې د بلوچستان لوري يو کس د کړيو او زولنو سره جرګې ته راووست، افغاني لوري وويل دی هم زمونږ پښتون دی او مونږ د پښتنو بې عزتي نه شو زغملای نو بايد کړۍ او زولنی تري لري شي ، که هر څومره د بلوچستان لوري ټينګار وکړ چې دا سړی خطرناک دی وبه تښتي خو افغاني لوري ونه منله او له جرګې څخه د وتو ګواښ وکړ او بالاخره انګريزان مجبور شول له هغه څخه کړۍ او زولنې لرې کړې.

- د ۱۹۳٦ز کال په مې کې د قلات د تعليمي سکرتر مير محمد فاضل په مشرۍ د انجمن اسلاميه قلات ټولنه رامنځته شوه . د دغه جمعيت صدر د بلوڅو ملی شاعر مير ګل خان نصير وټاکل شو او د ملک عبدالرحيم خواجه قتيل فعاليت هم ورسره ملګرى شو . د مسلم ليګ په لاربښونه دغه جمعيت ډيرو خطرناکو لارو ته ور برابر شو . څو پښتانه او بلوڅ روشنفکران چې يو د بل په ژبه پوه وه ډير ژر سره په مصلحت کې شوه او خان عبدالصمد خان ، ميرګل خان نصير بلوڅ چې د انجمن سره يو وخت فعال ملګرى وو ، دې ته متوجه کړل شو چې د دغه خطرناکې لارې څخه ځان رابيل کړي .

۱۹۳۷

- خان عبدالصمد خان په ۱۹۳۷ز کال کې له بلوخ مشرانو سره خپل ملګرتوب لاپياوړی کړ .

- انجمن وطن ګوند چې د ۱۹۳٦ز کال په پای کې نيم بنده فعاليت پيل کړی و ، په ۱۹۳۷ز کال کې هم لاپوره فعاله نه وه . خو په ۱۹۳۸ز کال کې د هندوستان سياسي ټولنې په دې قانع کړي، چې دا واقعاً يوفعال سياسي ګونددی.

۱۹۳۸

- په ۱۹۳۸ز کال د خان عبدالصمد خان په بلنه خان عبدالغفار خان بلوچستان ته راغی او هغه د خان شهيد سره يو ځای په جنوبي پښتونخوا او بلوچستان کې د خلکو او سياسي رهبرانو سره ليدني کتني وکړلې او د باچا خان دغه سفر د راتلونکي لپاره ډيرې لويې نتيجې درلودې .

- ((استقلال)) د هغه اونيزې نوم دی چې په سويلي پښتونخوا کې د انجمن وطن ارگان و . دا اونيزه د خان عبدالصمد خان لخوا په ۱۹۳۸ز کال کې په پښتو او اردو ژبو له چاپه ووت. د استقلال اونيزه له ۱۹۳۸ ز کال څخه بيا تر ۱۹٤۷ز کاله پورې خپروني کړي دي .

- خان عبدالصمد خان د ۱۹۳۸ز کال د جنوری په مياشت کې د باچا خان په بلنه د شمالي پښتونخوا دوره وکړه او ښه په تفصيل سره يې دلته سياسي حالات وکتل ، ورپسی بل کال ۱۹۳۹کې عبدالصمد خان باچا خان ته د جنوبي پښتونخوا د دورې بلنه ورکړه او ښه په تفصيل سره يې دلته سياسي حالات وکتل .

۱۹۳۹

- د ۱۹۳۹ز کال د جون د مياشتي په ۱٦ او ۱۷ مه کې د انجمن وطن د گوند لومړی کالنې غونډه وشوه . په دې غونډه کې خان عبدالصمد خان وينا وکړه او د گوند د هدفونو، سياست او تنظيم پر ډيرو اړخونو رڼا واچوله .

- په ۱۹۳۹ز کال کې نړيواله جگړه پيل شوه . انجمن وطن پر خپل بنياد د انگريزانو سره د عدم تعاون پاليسي جوړه کړه .

- په ۱۹۳۹ز کال کې چې مهاتما گاندي شمالي پښتونخوا ته مسافرت وکړ، او باچا خان او ډاکتر خان صاحب يې ميلمه پالان وو، نو خان شهيد هم اراده وکړه چې هلته ور شي ، ده ته د باچا خان ليک هم رسيدلي و، خو د انگريزانو په اداره کې د دغې سفر له پاره تحمل نه و، ځکه په بيلوبيلو پلمو يې خان شهيد تر هغه وخت وځنډاوه چې مهاتما گاندي له صوبې څخه ولاړ .

- په ۱۹۳۹ز کال په جولای کې د انجمن اسلاميه قلات فعاليتونه په قلات کې ممنوع شو. د انجمن فعالينو ملک عبدالرحيم خواجه خيل، مير غوث بزنجو، عبدالکريم شورش او ميرگل خان نصير د گوند د فعاليت مرکز له قلات څخه

کوټې ته رانقل کړ او په کوټه کې په مستقیمه توګه د خان عبدالصمد خان او د انجمن وطن حمایت ورسره ملګري شو .

۱۹٤۱

- په ۱۹٤۱ز کال د بلوچستان انګریز ایجنټ مټکاپ د خان عبدالصمد خان ورځپاڼه (استقلال) بند کړ په دې اړه خان عبدالصمد خان دهند د اخبارو جرګې ((آل انډیا نیوز پیپرس ایډیټرس کانفرس)) ته خپل شکایت وړاندې کړل .

۱۹٤۲

- په ۱۹٤۲ز کال کې د هند ملی کانګرس د انګریزانو د ویستلو لپاره له هندوستانه چغې پورته کړې ، نو انجمن وطن بیا پر خپل بنیاد په دې تحریک کې ډیرې هلې ځلې وکړې ، نو انګریزانو خان شهید او ملګري بندیان کړل .

۱۹٤٥

- په ۱۹٤٥ز کال کې خان عبدالصمد خان په شاهي باغ کې په آل پولیټیکل پارټیز کانفرس (د سیاسي ګوندونو عمومی کنفرانس) کې ګډون وکړ .

- په ۱۹٤٥ز کال کې خان عبدالصمد خان اڅکزی او نور سیاسي بندیان خوشي کړل شو ، مګر په همدغه کال بیا د پښتونستان د آزادۍ د مطالبي په اثر ونیول شو، د څو میاشتو بند څخه وروسته خوشي او پخپل کورکې د بندیزونو لاندې نظر بند وساتل شو .

۱۹٤٦

- په ۱۹٤٦ز کال کې خان عبدالصمد خان کانګرس ته نږدې شو، ځکه چې په کانګرس کې د کراچۍ په ځانګه کې دا پریکړه وشوه ، چې دوی به هڅه کوي چې د صوبو خود مختاري به د ژبو پر بنیاد وي .

۱۹٤۷

- په ۱۹٤۷ز کال کې د هند دویش مسله منځته راغله ، پدې وخت کې خان شهید ډهلی ته ولاړ او هلته تر لږ ځنډنه وروسته کراچی ته راغی او دلته د باچاخان ، سندي رهبرانو جي ایم، سید او عبدالمجید سندهي سره وکتل او د

منشي احمد الدین سره یي د یوې نوي ګوند د جوړیدو په اړه مشورې وکړې ، په پای کې د دوی لخوا د پیپلز اورګانیزیشن په نامه یو سازمان منظور شو . خو کله چې خان شهید کوټې ته ورسید نو د پاکستان د نوي تشکیل شوي دولت لخوا د تحفظ عامه د قانون تر حکم لاندې ونیول شو او زندان ته واچول شو او د استقلال اخبار چې په نیم ژوندي توګه کله کله خپریدې په دایمی توګه بندیز ورباندې ولګید .

- په ۱۹٤۷ز کال کې د هند نیمه وچه وویشل شو او د هند او پاکستان حکومتونه جوړ شول . د پښتنو او بلوڅو پر حق باندې سترګې پټې شوې . د پښتونخوا په صوبه کې یو مصنوعی ریفرندم وشو. خدایي خدمتګارانو او زیاترو پښتنو پکې برخه وانه خستله . نو د پښتنو ستر مشر خان عبدالغفار خان او په زرګونو خدایي خدمتګاران بندیان شول . خان عبدالصمد خان هم چې د پښتنو د مستقل سرنوشت غږ پورته کړی وجیل ته واچول شو .

دري میاشتي وروسته پاکستاني واکدارانو ته نور تحمل پاتي نشو او خان شهید یي د مچ مرکزی زندان ته واستاوه، چې بیا نو تر ۱۹٥٤ز کاله پورې هلته بندې و، دی د مچ په زندان کې و، چې د بلوڅو د نورو سیاسي رهبرانو په جمله کې شهزاده عبدالکریم او نور هم ونیول شول .

- د ۱۹٤۷ز کال د جون په میاشت کې په بنو کې یوه قامی لویه جرګه جوړه شوه ، په دې جرګه کې قاضي عطاء الله خان پیشنهاد وړاندې کړ چې د پښتنو دپاره یو آزاد حکومت جوړ شي ، چې دغه ملت په خپل ثقافتي بنیاد ولاړ وی . دا پیشنهاد د رایو په اتفاق تصویب شو . نوموړی پیشنهاد د خان شهید او د هغه د ملګرو لخوا هم تائید شو .

۱۹٥٤

- خان عبدالصمد خان اڅکزی په ۱۹٥٤ز کال کې د کوټې په میاشتنۍ مجله (پښتو) کې د (پښتو یا پښتونولۍ) تر سرلیک لاندې یو لیک چاپ ته سپارلي . دا لیک په خورا عالمانه توګه د پښتو یا پښتونولۍ په باره کې له ځینو قشري او تش احساساتي لیکنو سره توپیر لري او له دې څخه ښکاري چې خان شهید کوښښ کاوه چې قومي مسایل د علمي اصولو او موازینو پر بنسټ تحلیل شي او تش د راجز خوانئ په قلمرو کې پاتې شي .

- خان عبدالصمد خان د میاشتنۍ ((پښتو)) او اووه ورځنۍ ((پیغام جدید)) په باره کې وایي: ((په جولای ۱۹٥٤ کې زه په کور کې نظر بند کړی شوم ، نو پر ما د تحریر او تقریر او له کلي د باندې خلکو سره لیدلو باندې بندیز ولګیده او له دې سره د ((ورور پښتون)) دوې رسالې (میاشتنۍ پښتو)) او ((اووه ورځنۍ پیغام جدید)) باندې د یو کال لپاره بندیز ولګیده)) .

- په ۱۹٥٤ز کال خان عبدالصمد خان او نور سیاسي رهبران د زندان څخه راووتل. په دې وخت کې خان عبدالصمد خان د ((ورور پښتون)) په نوم نوي سیاسي سازمان د یوه ګوند په شکل کې تشکیل او د پښتو په نامه یې یوه مجله خپره کړه .

- د خان عبدالصمد خان اڅکزی د کیمیای سعادت پښتو ژباړې هغه برخه چې د ځان پیژندنې تر سرلیک لاندې ده ، د کوټې د میاشتنۍ مجلې د ۱۹٥٤ز کال په ۷-۸ ګڼه کې د فارسي متن سره یو ځای چاپ شوی ده . د دغه ژباړې یوه ځانګړنه داده چې د ژباړونکي لهجوي خصوصیات پرې لاري دی.

۱۹٥٥

- د ۱۹٥٥ز د ستمبر په ۱٦ مه نیټه خان عبدالغفار خان په پیښور کې اعلان وکړو، چې هغه به په بلوچستان کې د یوه یو نټ د منځ له راوستلو پر ضد د اجتماع لپاره یوه مبارزه شروع کیدونکی ده. هغه ته د ورور پښتون د باني خان عبدالصمد خان له خوا بلوچستان ته د راتګ بلنه ورکړی شوې ده.

۱۹٥٦

- په ۱۹٥٦ز کال کې چې پخوانۍ ګورنر جنرال سکندر میرزا د پاکستان د جمهور رئیس په توګه منځ ته راغی او د سهر وردی تر صدارت لاندې د یو یو نټ فعالیت پیل شو نو په سیاسي صحنه کې نوي عکس العملونه را اوچت شول . د خان شهید او د پاکستان د چپو رهبرانو ترمنځ یو کنونشن منځ ته راغی ، چې په لومړی سر کې د شپږو ګوندونو کنونشن منځ ته راغی چې په موسسه کانګره کې یې د ورور پښتون په مشرۍ خان شهید ، د خدایي خدمتګارانو په مشرۍ باچا خان ، د ستمان ګل په مشری شهزاده عبدالکریم بلوخ، د سندهاری کمیټي په مشرۍ حیدر بخش جتویی ، د سند عوامي محاذ په مشرۍ جی ایم ، سید او شیخ عبدالمجید سندې ، د آزاد پاکستان د ګوند په

نمايندگۍ ميا افتخار الدين برخه اخيستی وه ، دوی په ګډه دنشنل پارټی په نامه يو تشکيل منځ ته راوړ او فيصله يې وکړه ، چې د يو يونټ د تحريک پر ضد به فعاليت کوي . هغه مهال چې په دغه کنونشن کې د بنګال څخه مولانا بها شانی ملګری شو نو د دغه سازمان نوم پر نشنل عوامې پارټي واوښت .

- په ۱۹۵٦ز کال کې کله چې پاکستان په دوو شرقي او غربي يونټونو وويشل شو ، د هغه هيواد سياسي ، ملی ګوندونو او شخصيتونو ورسره مخالفت کاوه . ددې کار لپاره ملي محاذ جوړ شو . د محاذ د نهضت په سر کې خان عبدالصمد خان واقع و . په دې لړ کې د شپږو ګوندونو په کنونشن کې خان عبدالغفار خان ، خان عبدالصمد خان ، شهزاده عبدالکريم، حيدر بخش جتويی، او جی – ايم سيد او شيخ عبدالمجيد په ترتيب سره د خدايي خدمتګار ، وروړ پښتون ، د بلوڅو د استان ګل ، د سندهاری کميټی او د سند د عوامی محاذ د استازو په توګه شامل وو . ددې کنو نشن په تجويز د پاکستان نيشنل پارټی جوړه شوه .

- د خان عبدالصمد خان يوه رساله د ((پښتو ژبه او ليک دود)) ترسرليک لاندې لومړی ځل د ۱۹۵٦ز کال په جون کې چاپ شوه . خان بابا په دې رساله کې د پښتو لپاره د خپل ځانګړي ليک دود په باره کې خپل ځانګړي نظريات په مدلل ډول وړاندې کړي دی . خان بابا ډير آثار لری چې څه يې چاپ شوي دي او څه يې ناچاپ دي .

- د خان عبدالصمد خان يو اثر چې ((پښتو ژبه او ليکدود)) نوميږی په ۱۹۵٦ز کال کې چاپ او خپره شوې ده . د خان عبدالصمد خان نور تاليفات پښتو ډ کشنری ده ، په دغه قاموس کې خان شهيد د محمد ګل خان مومندله ((سيند)) څخه هم استفاده کړی ده . بل کتاب يې ((زما ژوند)) نوميږی چې دده د خپل ژوند پيښي بيانوی . ((زما ژوند ته يوه کتنه)) يې د خپل ژوند په باب بل اثر دی . د خان عبداالصمد خان له دغو آثارو څخه معلوميږي چې هغه په ترجمه، ژبني مسايلو او هم تخليق ډوله ليکنو کې د پوره صلاحيت خاوند و .

- د ۱۹۵٦ز د جون په ۱٦ مه نيټه خان عبدالغفار خان ونيول شو، په همدې نيټه په بلوچستان خان عبدالصمد خان هم ونيول شو .

- خان شهيد چې په ۱۹۵٦ز کال کې له بند نه خوشې شو نو يو خوا يې د يو يونت او استبدادي استعماري حکومت په خلاف سياسي کار روان کړ او بل

خوا يې د پښتون ، بلوچ، سندهي او بنګالي قومونو د خپلواکئ ولسي تحريکونو او د پنجاب د ولس واکي تحريک اتحاد هلې ځلې پيل کړې . د ۱۹۵٦ز په پای کی د خان شهيد او نورو ګوندونو د مشرانو په هلو ځلو دا ګوندونه سره ګډ او مدغم کړل شول او د نيشنل ګوند يو ملي ګوند جوړ کړی شو .

- کله چې په ۱۹۵٦ز کال کې نيشنل عوامې پارټۍ تاسيس شو ، په دې ګوند کې د خان عبدالصمد خان فعاليتونه دومره جدی و ، چې دوه کاله وروسته په ۱۹۵۸ز کال کې کله چې مارشال ايوب خان په کودتا قدرت ترلاسه کړ نو په لومړی سر کې يې خان شهيد په کوټه کې ګرفتار کړ او نور نو پوره لس کاله خان شهيد د ملتان ، سکر ، مچ ، هزاره ، هری پور او لاهور په زندانونو کې تير کړل او دغه شاقه زندان يې روغتيا ته هم سخته صد مه ورسوله .

۱۹۵۸

- د ۱۹۵۸ز کال د اکتوبر په ۷ مه نيټه د پاکستان قواوې چې پخوا لا بلوچستان ته ليږل شوې وې پرقلات يې ډيره لويه حمله وکړه . د قلات د ښار ډيره برخه د توپونو په ډزو ورانه شوه او د خان قلات د اوسيدو ځای د ميری کلا ډيرې برخې ورانې او وسوځيدلې، د خان کلات ميرمن او کورنۍ زخميان شول او خان قلات احمديار خان نظامي قواوو بندي کويټې ته راووست .

په همدې ورځ خان عبدالصمد خان اڅکزی په کويټه کې ونيول شو او جيل ته وليږلي شو او د پښتنو او بلوڅو ډير سياسي کار کوونکي جيلونوته ولاړل .

- د ۱۹۵۸ ز کال د اکتوبر په ۱۱مه نيټه خان عبدالغفار خان او د ختيځ پاکستان ۸ نامتو ليډران ګرفتار کړی شول . پاچا خان د چارسدی د تحصيل په يوه کلي کې د غني په هستوګنځي کې ونيول شو . په همدی نيټه خان عبدالصمد خان هم ګرفتار شو او ورته د ۱٤ کالو د سخت قيد جزا ورکړی شو .

۱۹٦۹

- خان عبدالصمد خان اڅکزی له فارسي ، او انګريزي ژبو څخه ترجمې کړي دي . د فارسي ژبې څخه د ګلستان ترجمې، له اردو څخه د مولانا

عبدالکلام آزاد ترجمان القران چې په ۱۹٦۹ز کال يې د مچ په زندان کې کړی ده .

- په ۱۹٦۹ز کال خان عبدالصمد خان خپلو ځينو ملګرو او د کورنۍ غړو سره کابل ته راغی ، چې د پښتنو او بلوڅو د ملي ورځې په مراسمو کې برخه واخلي ، خان محمد ايوب خان اڅکزی، محمد عثمان کاسی ، عبدالصادق ، هاشم غلزی ، محمد علی کاکړ او نور ملګری له خان عبدالصمد خان سره راغلي وو . خان عبدالغفار خان هم په کابل کې و ، او له پيښور نه خان عبدالولی خان ، اجمل خټک ، ميرمهدی شاه مهدی ، قلندر مومند او نور سياسي شخصيتونه هم راغلي وو .

۱۹۷۰

- د ۱۹۷۰ز کال په اګست کې د جنوبې پښتونخوا ځوانانو په کوټه کې د پښتونخوا نيشنل عوامي پارټۍ په مشرتابه د ((پښتون ستوډنس ارګنايزيشن)) په نوم يو سازمان جوړ کړ او فعاليت يې پيل کړ . دغه سازمان د خان عبدالصمد خان د دريځ ملاتړ وکړ .

- د پاکستان په سياسي صحنه کې نويو تبديليو او د پاکستان څخه د بنګال د جلاکيدو او د بنګله ديش په نامه د نوي دولت منځ ته راتلل او د ايوب خان له منځ تلل او د جنرال يحيی خان بر سر اقتدار کيدل او بيا دده او ذوالفقار علی بوټو ترمنځ د اختلافاتو ، بحرانونو د نويو سياسي فعاليتونو له پاره لاره خلاصه کړه . خان شهيد چې د سياست په نبض پوره بلد و ، نو د خپلو سياسي ملګرو په مصلحت او همکاري يې په ۱۹۷۰ز کال کې د پښتونخوا عوامي تحريک ګوند تشکيل کړ . د همدغه کال په دسمبر کې د صوبايي اسمبلې انتخابات وشول ، خان عبدالصمد خان د نماينده په توګه وټاکل شو . خان شهيد چې د پاکستان د سياسي ګوندونو د کار کوونکو سره په تماس کې وه ، زيات کوښښ يې وکړ چې دولت د ديموکراسی تطبيق ته راوبولی ، خو ستونزې ورځ تر بلې زياتيدې .

- خان عبدالصمد خان د علمي او ادبي کارونو سره هم مينه درلود، ځينې ادبي مضامين کابل ته د چاپ لپاره ليږل . د خان شهيد يو ليک د زيري جريدې د ۱۹۷۱ز کال – ۱۳۵۰ هـ ل کال په ۲۷ ګڼه کې نشر شوی دی .

- په بلوچستان کې د پښتو اکاډمۍ په افتتاح کې خان عبدالصمد خان اڅکزی ګډون کړی و، د بلوچستان پښتو اکاډمۍ په ۱۹۷۱ز کال د اکتوبر پر نولسمه نیټه د پښتون کشمنر ښاغلی نصرمن الله په لاس پرانستل شوه .

۱۹۷۳

- د ۱۹۷۳ز کال د دسمبر د دوهمې ورځې سهار وختی د خان شهید کورته بمان ورګوزار شول او دغه په قهرمانیو سرلوړي او د پښتنو په غم غمجن رهبر په ډیره بی دردۍ په شهادت ورسیدې . دده جنازه په ګلستان کې په پلارنۍ هدیره کې خاورو ته وسپارل شوه او فاتحه یې په جنوبې پښتونخوا ، شمالي پښتونخوا، بلوچستان ، افغانستان ، پاکستان ، هندوستان او بنګله دیش کې په درناوي واخیستله شوه.

دخان عبدالصمدخان اڅکزی یادونه دلته ډیره ضروري وه، ځکه دهغه د مبارزو روحیه چی په بهرام خان اڅکزي کی وه،هغه په ګډه توګه دسیمي په سیاست پوهانو، ټولنیزو شخصیتو نوکي په یوه ډول سره موجوده وه.نوموړ.د مرحوم بهرام خان اڅکزي سیاسي پوهه، تجربیه او دژوند دمبارزې ډولونه دهغه په شان دسیمي په سیاست پوهانوکې ترلاسه کولای سو.که ګاندي جي خان عبدالصمد خان یاخان عبدالغفار خان په خپلو سیموکي غورځنګونه دبریالیتوب وپولي ته ورسول؛خو!همدغسي مولوی بهرام خان اوخان محمدانورخان بیا دخپلوقربانیو اومبارزو په لړکي خپل هیواد ته هم استقلال وګاټه اوهم ئې د موکرا ټیکه مبارزه پر مخ بوتله چي په نتیجه کې (۱۱ کاله) زندان وګاله همدغسي ګاندي هم (۱۱کاله) زندان دآزادۍ په لاره کي وګاله.چي دسیمی ددغه غاړی یا افغانستان او پا کستان پښتانه دیوه مشترک هدف په خاطر د مبارزې یوډول روحیه درلوده. او یود بله سره ئې تجربیې او علمی میتودونه ګډ ډول درلود.

خان محمد ایوب خان اڅکزی

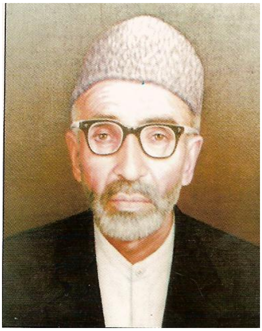

دمحمدایوب خان اڅکزي په باب یوڅوخبري: دپښتونخوا دسیمي وتلی سیاسي اوادبي شخصیت چي دخپل ژوند یوه لویه برخه ئي په سیاسي مبارزواودخلکو په خد مت کي تیره کړې ده دحاجي محمد انور خان اڅکزي وراره اودهغه دمبارزودلاري ادامه ورکونکی سیاسي شخصیت وو. خان محمد ایوب خان اڅکزی په قوم اوولس کی دبشپړه محبوبیت خاوند.او دسیمي دمحبوبواوبانفوذوکسانودجملي څخه ؤ.هغه دخپل طبعي خصلت له مخي دوخت هیڅ قدرت ته ځان نه دی تسلیم کړی او همیشه ئې ژوند په ریښتیا او حقیقت ویلو کي تیر کړی دی. دحقیقت په ویلو کي دهیچاه څخه ډار نه درلود او نه ئې هم دچاه لحاظ کړی دی. مرحوم خان صاحب په غښتلتوب سره شهرت درلود،په منور توب اولیاقت سره ئې دخلکو په منځ کی ډیرمحبوبیت ساتلی ؤ.

خان صاحب دانګریزانو پروخت که څه هم دلږعمرخاوند ؤ، خو! په سیاسي او ملي مبارزه کي ترډیرومشرانوهم په کمه نه ؤ.مرحوم خان محمد ایوب خان دپښتونستان په ګرمه جبهه کې دډیورنډ پرخط دانګریزانواوبیا دهغه دلاس پوځي نظام پا کستان پرضد ګرمه مسلحانه مبارزه کړې ده.په همدغه لاره کي بندونه ګاللي دي،دهیواداوکورڅخه فراره سوی دی. دمهاجرت بد شرایط ئې تیرکړې دی،همدغسي دخپلواولادونواوکورنی څخه دځوانی په عمرکې محرومه سوی دی.

خان محمد ایوب خان اڅکزی دخپلو صادقانه مبارزو په لړکي،په افغانستان کي دمهاجرت په دوران کي دافغانستان ددولت له خوا دیوه درانه میلمه په توګه ژوند کاوه.دخان صاحب دپیژندني سره دغه کیسه دلته لازمه ګڼم،چي یادونه وسي،هغه

وخت چي خان محمد ایوب خان دکابل په پروان کارته کې ژوند کاوه. په ۱۳۵۲هـ ش کال کي دمحترم سردارمحمد داود په وخت کي ، وخان صاحب ته ددغه کورچي دی خپله په دغه وخت کې په کبني اوسیدی.په باب یووړاندیزخپله دسرادرمحمدداودخان له خواڅخه وسو،چي دغه کوردافغانستان حکومت غواړی چي ستا په نوم ئې ونوموي.اوته دغه قباله امضأ که.... خان محمد ایوب خان دغه وړاندیزپه ډیرمتانت سره رد کړاووې ویل:زه دلته دیوه سیاسی مطلب دحصیلولودپاره راغلی یم، چي هغه عبارت دی : دپښتونستان دآزادئ اودپښتنو دیووالي مسئله ده.زه خپله په ګلستان کي جایدادلرم. هغه ما ددغه آرمان په خاطر نن پرایښی دی.

سردارمحمد داود ورته وویل:خان صاحب دغه ستا خپل حق دی.ته دلته اوسیږې اوسبابه هم دلته ستاپه نوم دغه ځای ولاړوي.موږدغسي یوکورونورو پښتونستانی ورنډوته هم ورکړی دی.لکه : خان عبدالغفار خان، اجمل خان خټک، ولي خان اوهمدغسي نور...نوستا څخه موهم هیله داده چي دغه کورپه خپل نوم کړې.اودغه قباله امضأ کړې.لیکن ترپایه هم خان صاحب دغه کورپه خپل نوم سره ونه مانۍ. اووې ویل :هرچاچی دلته دافغانستان څخه جایدادترلاسه کړی دی، دادهغه خپل کاردی.زه خپله هم په ګلستان کي خپل دپلاره راپاته سوی جایدادلرم.اودلته می افغانستان ته دراتګ مؤخه یوه سیاسي غوښتنه ده. نوکه دافغانستان دولت زموږسره مرسته کوي،نودی دیوه آزاد اخباراوآزادوراډیوی خپرونوزمینه را ته برابره کي.هغه کورچی وخان صاحب ایوب خان ته ئې ور کاوه.زه هغه کورته وغلی وم،چي ډیرښه موقیعت ئې هم درلوداودهغه ده کور وڅنګ ته یوه لویه لیسه د نادرخان شهید (نادریه لیسه) په نوم باندي وه.

دخان محمد ایوب خان لنډه پيژندنه : -

خان محمد ایوب خان د ګلیستان دخانانو څخه ؤ. په ۱۹۰۶م کال کي زیږیدلی دی.دمحمدیعقوب خان زوی- دسعادت ملوک خان لمسی،دسربلندخان کړوسی – دیارمحمد خان کوسی – اودروشن دل خان کودی اودعرض محمدخان بیګي پردی کیږي. چي نوموړې سلسله د۱۸۰۰م کال څخه را پیل ده.دمحمد ایوب خان په وړکتوب کي موروفات سوه.اومحمد ایوب خان دپلاریوزوی ؤ، چی پسله دپلاردمرګه دکورټوله زمداري دده په غاړه سوه،خان صاحب تراتمی ټولګی پوري په ګلستان کي زده کړي وکړې، خو! ورسته ئې بیاخپلي زده کړی

په شخصي ذوق سره ترسره کړې،په انګليسي،اردو،فارسي اوپښتوژبوئې ليکل اولوستل کولای سؤ.

خان محمد ايوب خان چي دانجمن وطن د مرکزي کميټې يا مرکزي هستې دمشرانوڅخه ؤ.دانګريزانوپرضدئې يوولسي حرکت را پيل کی. په ډير لږوخت کې په سيمه کي بشپړه نفوذ وکی.انګريزان ددې حرکت څخه سخت په ډارکی سوه.نو سمدلاسه ئې په ۱۹۲۸م کال کی پر همدغه مرکزي هستې يا مرکزي مشرانو باندي بريد وکی.او فرنګيانو خان محمد ايوب خان ، عبدالصمدخان، سلام خان او محمد عيساخان ونيول اودبلو چستان دګورنر(وُډ – بليارډ Wood Bulliard) په حکم ونيول سوه.او ددري نيمو کالو په قيد دمچ سخت زندان ته واستول سوه.دمچ په زندان کي دې سياسي مشرانو خپلي غوښتني انګريزي حکومت ته وړاندی کړې،چی ډيري ئې دپښتنودخپلواکۍ پرشاوخوارا ګرځيدې، ترډيره وخته انګريزي حکومت ددوی غو ښتنی ونه منلې. اودې ته نه حاضر کيدل،چی ددوی سره دډيپلوماسۍ په فضأ کی خبري اتري وکی،نوخان صاحب ايوب خان اوملګرې دې ته حاضرسوه چي دلوږي اعتصاب(بوک ارتال) وکي، همدغسي ئې ۲۳ورځي دډوډۍ نه خوړلواعتصاب وکی. په پای کي ولس هم ودې ته مجبورسو،چی دخپلو مشرانوڅخه بشپړه ملاتړاعلان کي، نوئې پرانګريزي دولت فشارراوست اوده محمد ايوب خان په سيمه کې دانګريزانو يوميجرفرنګی (فيرلې) اوبله فرنګۍ (ميرمن فرير)وتښتول.داوخت ډيرحساس وخت ؤ.چی دهندي برتانوي دپاره دکانګريس د ګوند په فشارسره انګريزانو پلان درلود چي يونوی حکومت دپاکستان په نوم جوړکړي،دلته دبله پلوه دوطن دګوند د مشرانو صحي وضعت هم دډوډۍ دنه خوړلو په سبب دغه حالت ته را رسيدلی ؤ، چي ددرويشتوورځوپه جريان کي د مرګ پولی ته رانژدې سوی وه.خو!دخپل هوډ څخه وانه وښتل، نوژرئې دفشارونوپه سبب دزندانه را خوشي کړه او دډاکټرانوترمعالجې لاندي ئې ونيول.ويل کيږي چی ددوی حالات دومره خراب وه،چی دغه خپلوملګرويودبله لاهم نه سره پيژندل.دهغه وروسته چی دوی راخوشي کړل سوه، دخان محمد ايوب خان تشويش دانګريزانوددغه بدتصميم څخه ؤ.چی په سيمه کي دوه هيوادونه دهندواومسلمان په نوم سره جلاکوی.اودپښتنولويه خاوره هم په دغه هيواد (پاکستان)پوري تړي.ځکه دخان محمدايوب خان داهم نه وه خوښه چي دغه لوی مستقيل قوم پښتانه چي دتاريخ په اوږدوکې آزادهيواددرلوداوهيڅ قدرت ته ئې سرنه ؤټيټ کړی.نن په يوه غلام هيوادپوري وتړل سي.اودافغانستان څخه رابيل سي.خو! داسي حالات را

غله چي پښتونخوا دپا کستان سره وتړل سوه.نو همدغسي په ۱۹۵۰ م کال کي مرحوم محمدايوب خان دافغانستان دحکومت سره اړيکي ټينګي کړې.اودخپلو دغه ملګرو سره لکه : عبدالقادرکاسی – عبدالباقي اڅکزی – حيات الله اڅکزی اواخترمحمدکاسي سره يوځای دخپل کوراوځايه څخه بې ځايه سوه اوافغانستان ته راغله.

همدغسي ئې دپښتونستان غوښتنه په دوګرموجبهو کي راپيل کړه، چي يوه جبهه ئې په معروف کی راپيل کړه اوايوب خان په دې وخت کي دجنوبي پښتونستان دقبائيلومشرياريس وټاکل سؤ.

دوهمه جبهه ئې په وزيرستان کي پرا نيستل ، چي دهغه جبهې مشراوريس ئې فقيراپيي ؤ.چي هغه هم دوزيرستان په سيمه کي دښه شهرت څښتن ؤ.او دانګريزانو پرضد ئې ډيري مبارزې کړی وې. همدغسي ديوه ملي مبارزپه څيرئې دخلکو په منځ کي ډيرمحبوبيت درلودی.

دمحمد ايوب خان اڅکزی ستونزي خورا ډيري وې اودا دغه وخت ؤ چي هم دښمن ډيرقوي ؤ. اوهم په پښتنوکی پريوه خوله اوخبره باندي جوړجاړی نه کيده.اودافغانستان حکومت په صدا قت سره ددوي مر سته نه کوله. نو همدغسی ئې دژوند ټوله برخه په کړاونو، زندانونواودکوراواولادو څخه په جلاوالی کي دکړاونوشپې اوورځي تيري کړې.اوهمدغسي د کال ۱۹۵۰ څخه تر ۱۹۷۶م کال پوري د کورڅخه مسافراوپه کال۱۹۷۶م کي په کابل کي د کارته پروان په سيمه کي په خپل کورکی دتنهائي په فضأ کي وفات سو.اودشهدای صالحين په حضريه (هديره) کي دمنورينواودچارواکوپه بدرګه خاورته وسپارل سؤ.(روح دې ښادوي).ده دقاضي صاحب سره دلرغوني زمانې شناخت درلودی.

دقاضي بهرام خان دوخت ستونزي دهغه وخت دعينی شرايطو په رڼاه کي هغه عيني اوڅرګند حقيقتونه وه.کوم چي دی او دده ملګری ورسره مخاخ وه.په هغه وخت کی که خدای خد متکارانوګوندؤ،که دوطن ګوند اويا هم کانګريس دوی په خپلوکي ګډهد فونه يامؤخي اومرام نامې درلودلې. ستونزې هم يوډول،دښمن ئې هم يوډول اودوخت عيني شرايط ئې هم يوډول وه. که مهتما ګاندي دزندان اودلوږي اعتصاب کاوه، بندئې پرځان مانه همدغسي مولوی بهرام خان اڅکزي هم ديولسوکلنو دزندان توانمدي دخلکودآرمانونودپوره کولواوپه ټولنه کي دنوښت راوستلواوټولنه دبشري پرمخ تګ پرلوربيول اودارتجاعي کړيو سره

مبارزه ددوی مؤخه وه.ددوی په منځ کي دوستي ملګرتوب اودسرومال څه تيريدنه يودبنوکړنواوځانګړنوڅخه حسابل کيږي.په همدغه مؤخه څه وخت چی خان عبدالغفارخان به افغانستان ته راغلی نودخپلو دوستانو قاضي صاحب او حاجي محمد انورخان اڅکزی پرکور به ئې خامخادميلمستيا ورځي تيرولې، لرغونی يادونه به ئې تازه کولې،دټولنواوقومونوستونزي به ئې هوارولې. يو دبله به ئې تجربيې سره شريکولې. دژوند ترپايه به ئې دوستي سره پا لل.تر دغه ځايه چی زماددوی په باب څيړنه وه،په واقيعت کي دغه دوره داستعمارا و دموکراټيکواصلاحاتويوه ځانګړې دوره وه.نوددوی يعني دهغه وخت دمشرانو يادونه ډيره ضروري ګڼل کيده چی دخپلو ځانګړنوله مخی موږدهرمشرپه باب لازمي خبري هم وکړو.اودهغولنډه پيژندنه موهم دهغوی دخپل دغه کتاب جزکړل. څوپه اينده کي دنورمحقيقينو دپاره دښوڅيړنوښه شرايط په آسانه توګه ترسره سي.اودهمدغه کتاب څخه دوخت شرايط هرمحقق وڅيړلای سي.په همدغه برخه کي چي دسقاو دزوی حبيب الله اودهغه په تړاودانګريزانوهلي ځلي په سيمه اودبرطانوي هنداوپښتونخواکي ستونزي دمولوي بهرام خان دژوند سره تړاولری اودهمدغه وخت شرايط ،دده مبارزې او دوخت سياسي بهرانونه اوپه همدغه لوړواوژوروکي دقاضي صاحب ژوند ټوله تړلی ؤ، نو ځکه موږ ددې دپاره لازه وګڼل چی دهغه وخت پر سياسي پيښو باندی څيړنه وکړو. او همدغسي دوخت منورين چي په روحي لحاظ ديوې عقيدې اويوه هوډخاوندان وه،پرهغوموهم رڼاه واچول.اوهم داسي به دهغه وخت ستونزي زموږپه ګران هيوادافغانستان کي ترڅيرني لاندی ونيسو.دلته مرادپه لنډه توګه دسيمي د مبارزينوڅخه دا ؤچي ددغه وخت روحيه موږ دخدای بخښلي قاضي صاحب دمبارزودښه پيژندني اوشناخت يا دهغه روحيه ښه درک کړو.نومودهغه دوخت دملګروپرګډه مبارزه اوسياسي شناخت اوټولنه پيژندنه باندی يوه منا سبه وړڼا واچول. بيرته به دافغانستان پيښواوهغه پيښوته راوګرځوکوم چي خدای بخښلی قاضی بهرام خان ورسره لاس اوګريوان ؤ.

دحبيب الله کلکهاني راتګ دانقلاب انګيزه سوه

دشلم قرن په پيل کي ، په نړيواله کچه ستراقتصادي او ټولنيز تغيرات را منځته سوه، په نړۍ کي د مشروطيت،جمهوريت اوډ موکراسۍ دورد ملي غورځنګونو او ګوندونودخواڅخه په انقلابي روحيه په اروپا ، آسيا ، امريکا او افريقا کي يو توفان رامنځته کی اود ديکتاتورۍ پرضد دنړۍ منورين سره يو موټي سوه.او دفيوډالي ياخان خانی،مطلقه شاهي نظامونوپه مقابل کي دقربانيو ترکچي دنړۍ

منوره طبقه راغونډه سوه.اودغه د ټولنيزوفرماسيون فيوډالي،قبيلوي شرايط او ځانګړني ئې په سرمايداري ټولنواوا ړيکووا ړول. دهر ډول آزديوناړې را پورته سوې.اتحادجماهيرشوروي پرسوسياليستي هيوادونوورغول سو.په چين ،کوبا، ويټنام اوشرقی اروپاه کي هم نوي سوسياليستي دولتونه جوړسوه.

هغه توليدي اړيکي چی دخان او فيوډال،بزګردمځکي پر سرموجود وه او ډيره ورسته پاته ټولنه وه دومره زړه سوه چي نورئې په اروپاه کی خپل جوړښت دلاسه ورکی.اودهمدغه فيوډالی نظام په خيټه کي يوبل توليدي نظام دسرمايداری رامنځته سوه،چی دتوليد پراړيکوباندي دسرمايداراوکارګري طبقې ترمنځ توليدي اړيکی را پيداسوې. دسرمايداری دپرمخ تللي ټولني دجوړيدو سره نوي ټولنيز شرايط او ډولونه هم دتوليد پرسراوهم دټولنيزواړيکوپرسر(په روبنا او زيربنا) کي تغيرات راوستل. کارګرانو دځانونو دساتلو اووتيزوګټواو دتوليدپرسردتوزيع دښوشرايط دلاسته راوړلودپاره خپلي ټولني يااتحادې جوړي کړې.دښځوونډه په کاراوتحصيل کي ترنظر لاندی ونيول سوه.اوپه نړيواله کچه و ښووني اوروزني ته بشپړه پاملرنه وسوه،همدغه رازد کارشرايط اوقانون په توليدي مؤسيسواودولتی اداروکی تصويب سوه،چی هم دغه کيفي تغيرات په ټولنه اونړيواله کچه کي نوي انقلابونه راوزيږول.که څه هم بورژوازي انقلابونه داروپاپه مختلفوهيوادونوکي په مختليفووختونوکي منځ ته راغلي دي،خود۱۹پيړی په پيل اونيما ئي کی وپوخوا لي ته ورسيدل.چي دبيلګې په توګه ئې مو ړ دلته ديوڅو هيوادونو بيلګي يادوو.

هاليند:په ۱۶ميلادي پيړی کي په هاليند کي بورژوازي انقلاب منځته راغلی.په دغه وخت کي هاليند په نړيواله کچه يواقتصادي هيوادؤ.اودهاليند دخلکوپه ژوندکي دغه پياوړي اقتصادي شرايطوپرفرهنګ اوټولنيزوبنسټونواغيزي وښندلې.دکليساصلاحيتونه محدود کړل سوه.اومذهبونه،کليساوي د قانون تر کنترول لاندی راغله.مخکي چي هاليند دهسپانيا د د ولت مستعمره اوتراغيزي لاندي ؤ.اودهسپانيا د۱۷ولايتو په جمله کي حسابل کيده.دهمدغه ځانګړی وتيز پرمختګ په درشل کې،يوه ۲۰۰ کسيزه ټولنه جوړه کړه.اودټولني دجوړيد و هدف اومؤخه وتيزپرمخ تګ آزادي اومذهبي اړخ درلود. نوموړي ټولني ۴۰۰ کليساوي لوټ کړې.شتمنی،دسروزروکټوري اومجسمې ئې ځينی يووړلې. دلته تضادونه سره ډيرسوه.په ۱۵۷۹م کال کي دهاليندشمالي برخي خپل ۷ولايتونه جلا کړه اودهاليند په نوم ئې مملکت جوړکی.دهسپانياڅخه بيل اوخپلواکي ئې اعلان کړه.په همدغه ډول په اروپاکې دهاليندانقلاب لومړی بورژوازي انقلاب

يادولاى سو.دلته چې دهسپانياحکومت اوامپراطوري ړنګه سوه.نوهاليندېو غښتلی اوقوی هيوادجوړسو.اودسرمايدارانوواک په خپل وخت کې ډيرکړل سو. لومړي بورژوازي انقلاب دمذهب خپل سري دمنځه يووړه.اوپه چټکۍ سره ئې دتوليداوټولنيزوازادي ګانوپرمخ تګ ديوې نوی مرحلې ياپړاوپه څيرراپيل کړ.

همدغسی دانګليستان بورژوازي انقلاب د۱۶۴۰ – ۱۶۶۰م کال اودانقلابه څخه وروسته دعلوموواوساينس پرمختګ ددې سبب سوه،چې دغه اروپائي هيوادونه په سلا،تخنيک اودټولني په قانونی کولوکی مخ په وړاندي ولاړه.دلته لوی شی په انساني لحاظ چی داروپاه دپرمختګ سبب وګرځيدی، هغه په انګليستان کي فردي آزادي اودهمدغه فردي آزادۍ له برکته دوی د کليساوو، فيوډالي کلتور څخه آزاد فکرته را خلاص سوه.

همدغه آزاد فکرچی مبتکرين ئې په آروپاه کي وه.لکه:سپنوزواپه هاليند کي دآزادفکرفيلسوف ؤچي ترده وروسته بيانورفيلسوفان لکه:جانلاک،ولتر، منتيکو اوروسومنځ ته راغله.د وی دمذهب دپولي څخه تيرسوه،اکاډمۍ ئې جوړي کړې، دآزادفکرمفکوره ئې دکليسا په مقابل کي وپالل،چې دغه دآزادفکرفلسفې دانګليستان اوداروپائي هيوادونوپرمستعمره هيوادونوباندي هم بشپړه اغيزي وښندلې.اوپه امريکاکي هم دآزادي فکرونه داروپا پرضد، داستعمارپرضد راپيداسوه.اود۱۴۹۲م کال دکرستف کلمب په واسيطه دامريکا د کشف څخه وروسته،دهاليند، هسپانيا،ناروې،سويډن،فرانسي اوپوليندپه مقابل کې دآزادفکر دپلار(جان لاک) څخه الهام واخيستی.اوپه ۱۷۷۶م کال کې دآزادۍ اعلان وکی اوپه ۱۷۸۷م کې آزادي ترلاسه کړه. ۱۷۸۹م کال ئې خپل قانون توشيح ياخپورکی.همدغسي دغه نړيوال شرايط وه چي په افغانستان ئې هم اغيزه وکړه.د۱۹پيړۍ اوشلمي پيړي په پيل کې مشروطه خواهان اودآزادفکرڅښتنان راوزيږيده.

دغربي هيوادونوپه ډيره بيا دانګريزانودنوي استعماراوزاړه استعمارکمبله په آسيا اودهند په پراخه خاوره کی مخ پرختميدوسوه.افغانستان چي په دغه وخت کي ديوې پيړۍ نه ډير دانګريزانو سره په جنګ کي لاس،ګريوان ؤ.چی ددې خبري شاهددافغان انګليس درې جنګونه دي.پايله ئې پردې سوه چي نوردافغان ملت ټول ولس رابيداره سوی دی اودخارجي يرغلګروپه مقابل کي دخپلوګټو څخه تيردی، دخپلو داخلی تضادونوڅخه تيردی.اويوه مؤخه لري چی هغه دافغانستان هيواددآموڅخه تراټکه پوري ددې هيوادآزادي اوديوه مرکزی

حکومت جوړښت دی.دافغانانوله خوا څخه. د۱۹۱۹م کال پاڅون دامیرامان الله خان په مشرۍ ،دانګریزانومخامخ یرغل ته دپای ټکی کښیښودل سو.ولي دغه وخت خپله انګریزان پر دغه هم بیریږي چی که افغانان سره یوموټي سي ، نو ددې ډیرامکان سته چی پرهندی برتانوي اډي دی،اغیزي وښندي اودغه خاوره دی هم آزاده کړي.امکان سته چي دهندپراخه خاوره دی آزاده کړي.ددې احتمال خو بیځي ډیرشتون درلود چی دډیورند تحمیلی کرښه دي ماته کړي.نودهمدغه وحم اوبیري په سبب،انګریزانودافغانانودژونداومداخلې څخه لاس نه اخیستی. اوخپل هررنګه امکانات ئې دافغانانودهیوادد ناارامه کولوپه خاطرپه کاراچول. دغه وخت ئې دغلویوه ډله د کابل په شمال کي په کهدامن کي ترنظرلاندی و نیوله، هغه نامتو ډله دحبیب الله کلکاني ترمشرۍ لاندي،هغه ډله وه،چی دشپې به ئې دخلکوکورونه لوټول،لوی لاري به ئې نیولې اود کابل په شمال کې بې ناارامي رامنځته کول.څه وخت چي حبیب الله په پیښورکي دانګریزانو دامنیت په سیمه کي وانګریزانوته په لاس ورغلی نوسمدلاسه ئې دخپلولاس پوځو ملایانو په مرسته دهغه غله څخه (خادم دین رسوالله) جوړکی.دغه غل ترمخه دانګریزانوملایان ئې ترشاه ودریدل.

ولس په دسیسه پوهیده.لږوخت نه وتیرسوی چي دافغانستان خلکودسرحددهغه غاړی مشرانو،دانګریزانودغه نوې دسیسه ورشنډه کړه، قاضی بهرام خان چي دسیمي پیژندل سوی مبارزۀ،دحبیب الله پرضد د ملی مبارزې فتواوړاندی کړه، لږوخت لانه وتیرسوی چي دسقاوزوي اودهغه پلویان ئې دخپل قوم اوکندهاری ولس په مرسته دکندهارڅخه ترغزنی پوري وشړل.اودغازی محمدنادرخان سره ئې دآزادافغانستان تړون وکی.اونادرخان ئې دپاچاپه توګه پرتخت کښیناوه. پاچاه نادرخان سمدلاسه وقاضي بهرام خان اڅکزی ته دغه لیک راولیږه.چي نوموړی لیک خپله دجنرال غازي محمدنادرخان په قلم اولاس لیکل سوی دی. دلته دانګریزانو په مقابل کي دملي غورځنګونواوملی فکر دهغه نړیوال سیاست زیږنده وه ،کوم چی دسیمو مشرانو دنوي تخنیک سره سم نوی فکردانګریزانو درا تګ سره، دتولیدی اړیکو سره سم دهند دکانګریس دګوند څخه زده کړی ؤ.

دجنرال محمد نادرخان په قلم د لیک نخښه اواړیکي:

دپاچهانودځانګړتیاوو له مخي اویاهم دهغه مغروروجنرالانواونظامیانودځانګړ تیا له مخي،هغوی دهرچا سره اړیکی نه ساتي اونه هم دومره وخت لري چي ، په خپل قلم خپل ارزښتمند وخت ضایع کړي،لیک ولیکي او دهیواد ستونزي په

عيني ډول وقاضي صاحب ته بيان کړي.خوجنرال محمد نادرخان پوه، هوښيارجنرال اوپاچا ؤ. چې دقاضي صاحب په ټولنيزارزښت پوهيده.او په دې اړيکو سره ئې ګټه هم ترلاسه کړه.محمد نادر خان ته هم په ښه توګه څرګنده وه چې دکندهارخلک دافغانستان دتاريخ په جوړيدوکې بشپړه برخه لري.او دهمدغه ليک په وسيله ئې وقاضي بهرام خان ته هم توضيح کړيده چې لوی کندهاريوځل بيا دازمايينت په درشل کی دی.ځکه انګريزانوکه دافغانستان آزادی په رسميت پيژندلې ده؛خو!غواړي ديوبل چال له مخي په دې هيواد کي دقدم ځای ځانته پيدا کړي.هغه داچی:خپله په مخامخ توګه هيوادته دعسکرو سره نه راداخليږي.اودغه تجربيه ئې حاصيله کړې ده. خودخپلولاس پوځو په وسيله هيوادترا شغال لاندی نيسي.چې هغه بيسواده اولاری وهونکی امتياز طلبه دسقاوزوی حبيب الله ئې دخپلولاس پوځوملايانو په وسيله پرتخت اوتاج دقدرت کښيناوه.دغه موضوع ښاغلی جنرال محمد نادرخان په خپل دغه لاندي ليک کي به ډيره ښه توګه ليکلې ده.په هرصورت په دغه ټولنيزو شرايطو کي دهيوادپه لاره کي نوميالی،پوه اودخلکومشرقاضي بهرام خان هم دهيواددګټوپه خاطرديوه ملي حکومت په جوړولوکی د محمدنادرخان دغه دريځ دملت په ګټه ګڼي.او در ناوی ئې کوي، دوی په دغه ملي ګډتفاهم سره، په هم دغه حساسه موقع کي هيوادته نجات ورکی.برسيره پردې چې ستونزی وې، خو! يوه ملي وحدت ته هم ضرورت موجودوو.چی په لاندي ليک کي د ملی پيوستون ضرورتونه په ګوته سوی دي.

ماته ددغه تاريخی ياده سره دغه شعرسمدلاسه ذهن ته راغلی.

ده ګټلی نوم نښان دی،هرغازي ئې قهرمان دی

دلته پروت لوی احمد خان او ميرويس خان دی

دلته ګور داستعمار دی کندهار دی،کندهاردی

هربچی ئې قهرمان دی،که اکبر که عبدالله دی

په ميراث راپاته سوی،دغه ښه نوم اونښان دی

دامــرکزدآسيا دی، کندهار دی کندها ر دی

۱۳۴۸
۷ صفر

بوره

برادران عزیزم ریش سفیدان و خوانین و ملکان و عموم افراد (اچکزی) ولایت قندهار را

باین مکتوب صادقانه برادرانه ام اطلاع میکنم

انقلاب و حالت فلاکت و پریشانی امروزه افغانستان و این لکه بدنامی و ننگ و عاری که بدوش با [illegible]
سلطنت افغانی از دست برد یکنفر دزد بی شرف و جماعه فاسقان شریر او پیدا شده عموم اقوام
افغانستان را به نزد اقوام عالم بدنام و بی غیرت نشان داده که هیچ یکنفر افغان ازین بدنامی ابدی تا که دوباره
ننگ و غیرت ناموس سلطنت و مملکت خود را بجا نکنند - خلاص ندارد. مگر یادتان هست که ما و شما اقوام درانی که
پادشاهی افغانستان از عرصه یکصد و شصت سال بهمت و فداکاری و اتحاد و اتفاق آبا و اجداد مان بما رسید
و امروز از بی همتی و بی غیرتی و تنبلی از دست ما یک دزد بی سر و پا ربوده یکصد و شصت سال اقوام که
پادشاهی کرده بودند بغلامی و مزدوری خود نامزد ساخته خیلی تأسف آور است. آیا حضرت شیخ بخیر مغفور
احمدشاه بابا که سکه شهنشاهی اقوام افغانی خصوصاً از اقوام درانی در ممالک هند و [illegible] پادشاهی
و آمریت مان را [illegible] مرتبه قایم کرده دول ها و اقوام بزرگ دنیا را مطیع و فرمانبردار
خود ساخته بود. و نسل بالنسل تا این دم سلطنت بخاندان شما باقی بود. و بعموم اقوام افغانستان
حکمرانی می نمودند - فراموش خاطر شما شده؟ آیا شما چطور این بی همتی را قبول کرده میتوانید
که بعد از حکمرانی این عرصه زیاد غلامی و مزدوری یک قوم بی لجام [illegible] را که تا شش ماه قبل
بمزدوری خود آنها را قبول نمیکردید - امروز بالای شما پادشاهی میکنند. اگر بگویم که آنها
بقوهٔ جبریه ما را مغلوب ساخته - آیا قوه شان چه بود و در کجا هست. نه هیچ زبان عذر
که ازین بدنامی و بی شرفی ابدی ما را خلاص کند ندارم. چراکه همه اقوام دنیا دانسته اند که ما از
تنبلی و بی اتفاقی و بی همتی دوچار این تهلکه شده ایم - پس بما و شما لازم است که غیرت
و همت را از دست نداده زحمت دو روزه را که در نتیجه آن ان شاء الله راحت ابد
و فلاح دارین ماست قبول کرده کمر همت و غیرت را بیک اتحاد و اتفاق برادرانه
مسلمانیت [illegible] بسته این خاینان و غداران را بسر کوبی سخت داده دامن خود را
ازین لکه بی شرفی پاک نمائیم - و ننگ دیرینه خود را بجا کنیم. شما خود غور کنید
که امروز هند و مسلمان هندوستان بحال ما و شما غیرت خورده این لکه بدنامی پادشاهی
یک دزد را قبول کرده نمی توانند - و ما و شما را نفرین و لعنت می کنند - از برای خدا ما و ا

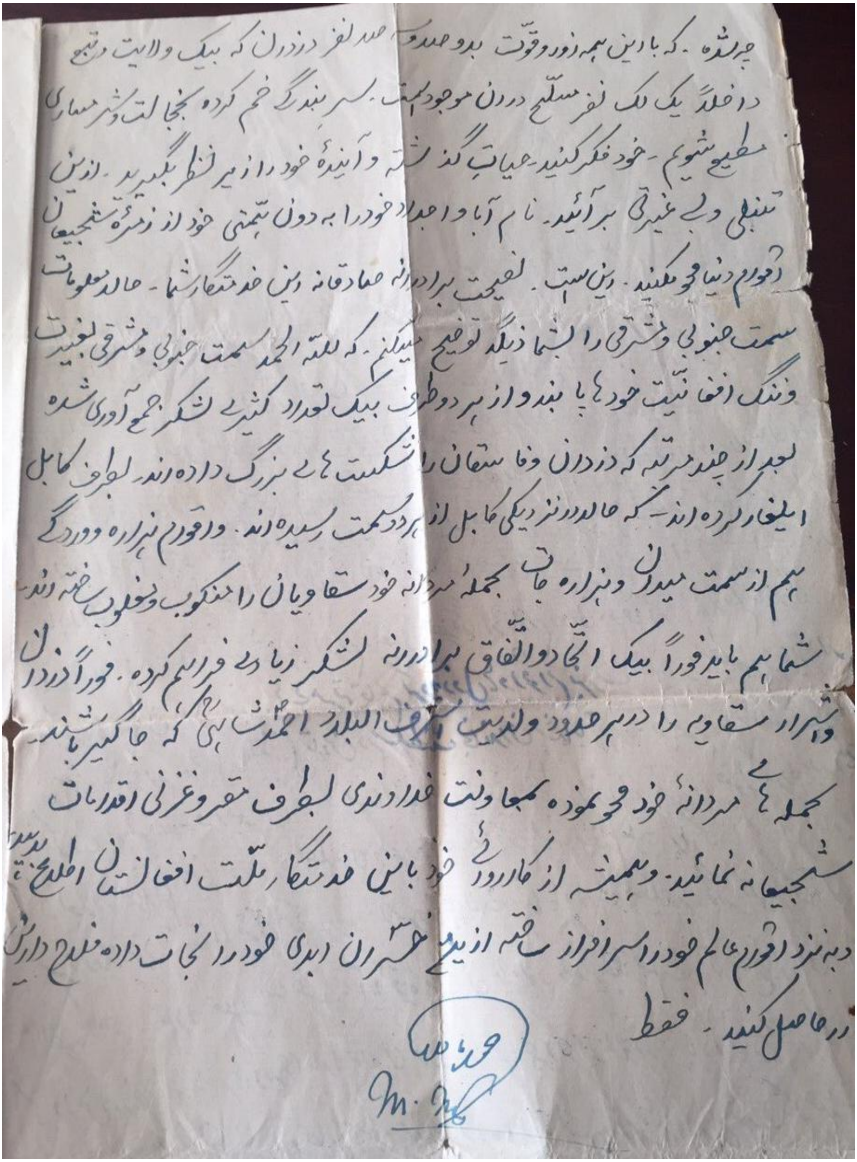

چه شده. که با این همه زور و قوت بدو صد و صد نفر دزدان که بیک ولایت در تبع

داخل اند یک لک نفر مسلح در ان موجود هست. سر بندگی خم کرده بخجالت و شرمساری

مطیع شویم. خود فکر کنید. حیات گذشته و آینده خود را زیر نظر بگیرید. ازین

تنبلی و بی غیرتی بر آئید. نام آبا و اجداد خود را به دون همتی خود از زمرهٔ شجیعان

اقوام دنیا محو مکنید. درین سبب. نصیحت برادرانه صادقانه این خدمتگار شما. حالا معلومات

سمت جنوبی و مشرقی را بشما ذیلاً توضیح میکنم. که لله الحمد سمت جنوبی و مشرقی بغیرت

و ننگ افغانیت خود ها پابند و از هر دو طرف بیک تعداد کثیری لشکر جمع آوری شده

بعد از چند مرتبه که دزدان و فاسقان را شکست های بزرگ داده اند. بطرف کابل

ایلغار کرده اند. که حالا در نزدیکی کابل از هر دو سمت رسیده اند. و اقوام هزاره و وردگ

هم از سمت میدان و هزاره جات بجملهٔ مردانهٔ خود سقاویان را منکوب و مغلوب ساخته اند.

شما هم باید فوراً بیک اتحاد و اتفاق برادرانه لشکر زیادی فراهم کرده. فوراً دزدان

و اشرار سقاوی را در هر حدود و ولایت بطرف البلاد احمد شاهی که جا گیر باشند.

بجمله های مردانهٔ خود محو نموده بمعاونت خداوندی بطرف مقر و غزنی اقدامات

شجیعانه نمائید. و همیشه از کارروائی خود باین خدمتگار ملت افغانستان اطلاع بدهید

و به نزد اقوام عالم خود را سرافراز ساخته از دست خسران ابدی خود را نجات داده فلاح دارین

را حاصل کنید. فقط

محمد نادر

M. Nadir

دليک يافرمان بشپړه ژباړه ۱۳۴۸نمبرفرمان

داڅکزود قوم محترموخلکو،د قوم مشرانو،سپن ږيرواوخانانوته په کندهار کې په صادقانه توګه دهمدغه مکتوب په وسيله خپل پيغام رسوم.

دغه انقلابي حالت،دشرم اوبيغيرتۍ کړنه چې ديوه نفرغله،لارۍ وهونکي د پر ديومزدوراوياغي بيغيرته کس لخوا،پردولت اوسلطنت باندي يوه تورلکه تحمل سوه.هيڅ يوافغان دغه بدنامه نوم اوشخصيت منلای نه سي. په ځانګړې توګه زموږ درانی قوم ته چي ۱۶۰ کاله ئې ددې هيوادخد مت اوچوپړوهلی دی، موږته دغه بدنامه شخصيت د منلووړنه دی.دغه دافسوس ځای بولم چي يو دپرديو غلام ،بې سواده اوبې نوم اونښانه څوک راولاړيږي،دپردديوپه غلامۍ اومرسته زموږ د۱۶۰ کالودزحمت لاسته را وړنه دخاوروسره برابروي.او بيا افغانستان ددنوروقدرتونوترواک لاندي دهرډول پرمختګ څخه را ګرځوي.

تاسوپوهيږی چي لوی خدای بخښلی احمدشاه بابا پرهندوستان او دسيکهانو پر مرهټه سيموباندی،همدغسی پرنوروغټوقومونوباندی په ميرانه دافغانانوپه همت يوه لويه امپراطوری جوړه کړې وه.چی دغه ټوله زموږ دهمت اوغښتلتوب استازيتوب کولای سي.نودغه هيوادموږته نسل پرنسل په ميراث راپاته دی. اوساتنه ئې زموږ دنده ده.خو! نن يوتجريد اقليت بې هويته قوم راولاړيږي او ټوله ستاسودهيوادافتخارات درڅخه اخلي.په داسي حال کی چي شپږ مياشتي مخکي ددغه بغريتوڅخه تاسودنوکرۍ دپاره هم نه نيول.ليکن نن پاچهی در باندي کوي.دغه مؤقت اواجيره قوه دوی له کومه کړه.ايا دا کيدای سي. نه هيڅ وخت به په هيڅ ژبه دغه تعبيراوڅرګنده نه سي چي موږ دی ودغه اجيرو کسانوته تسليم سو.خو بيا هم نرۍ په دې پوهيږي چی دغه ټوله زموږ دغفلت، بې اتفاقۍ اوبې تفاوتۍ پايله ده.نوموږته بيا هم موږ ته لازمه ده چي غيرت او همت دلاسه ورنه کړو.نو به ددوورځودهمت په نتيجه کي، فتحه اوبری زموږ په نصيب وي.او په يوه آوازاو يوه همت به ملا وتړو او دوروری اواسلامي وحدت په زور به دغه بې هيمته ،غداران به سرکوبه کړو.او خپله لمن به ددغه بې ننګيودلکې څخه پاکه کړو.او خپل تاريخي وياړبه ترلاسه کړو.تاسي پو هيږی اوفکرکولای سی، چي نن هندواو مسلمان په هندوستان کی زموږپرحال اوغيرت وياړي.اودغه دغله پا چهي او تورلکه نه سي قبلولای.خو موږاو تاسو ته لعنت وايی. دخدای دپاره څه وسوه؟؟ چی ددغه ټوله زوراوطاقت سره چي موږئې لرو،ديوې سيمي،ددودروسوغلوڅخه،موږوبيريږوپه داسي حال کي چي

یولک نفره مسلح په داخل کی موجودسته موږدغلامۍ سردوی ته ټیټ کړو؟.او په دغه شرم سره قناعت وکړو؟.خپله فکروکی،خپل تیرتاریخ اووسني شرایط په نظرکی ونیسی او نتیجه لاسته راوړی.اوددې ټنبلۍ اوبې غیرتۍ څخه ځانونه را وباسی. دخپل پلاراونیکه ګټلی نوم دنړۍ ولسونواومشرانوته دبیا دپاره څرګنده کړی.دغه دی!ستاسودیوه خدمتګارصادقانه اودوستانه نصیحت یادونه.اوس نو تاسوته دختیځ اوجنوبي افغانستان دبرخواحوال درته توضیح کوم.دخدای په فضل دجنوبي اومشرقي باغیرتواوبا ننګو مبارزینویوډیرتعدادلښکرسره راغونډ کړې اوټول کړې دي.پسله ځوځلوچي غلواوهیواد پلورنکو تیښته وکړه.سخته ماته ئې وخوړل،نودکابل پرلوري ئې ورودانګل اوپه لږ.وخت کې د کابل شاه وخواهم ترخپل کنترول لاندی راوستل.اوددولاروڅخه کابل ته را ورسیدل. همدغسي هزرګانواورد ګو هم په خپلوسیموکې دسقاویانومشران اوسرداران سرکوبه او مات کړی دي.اوهم همدغسي تا سوهم په یوه وحدت اوملي یووا لي سره غټه قوه برابره کړیده.نوسمدلاسه د دغه غله اودهیواددښمنان سقاوي اشراردااحمدشاهي لوی کندهارڅخه ترغزني پوري دابدله پاره وشړی اوپه خپله میړانه ئې ریښې دغزني ترشاه وخواسیمو پوري دخدای په مرسته ورو باسی.او ترغزني پوري سیمه ددغوغلواوهیوادپلورنکوڅخه خلاصه کړی.اودبریا لیتوبو نوهرپړاوموزموږ.سره شریک اوهم غاړی کړی،ترڅویودبله سره خبریو. د همدغه مبارې په نتیجه کي به دخلکوپه منځ کي تاسومشران باعیزته اودلوړهمت خاوندان وشمیرل سی.دهمدغه تل پاتي بدنامۍ ،خرابیو څخه به هیواد وژغورل سي. نورنودغه فتحه اوبریالیتوب ستاسوپه برخه دی. دغه بریالیتوب ځانته دغه بریالیتوب به ځان اوهیواد ته حا صیل کړی.همدغه ...

محمد نا د رخان

لاس لیک خپله دشهید پاچاجنرال محمد نادرخان په خپل قلم

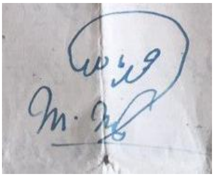

دوهمه برخه یا دوهم څپرکی

په افغانستان کي د مشروطیت غورځنګ اوپه هغه کي دمرحوم بهرام خان اڅکزي دافکاروونډه

دامیرشیرعلي خان په دوران کي په افغانستان کي نوي قوانین،دټولني دپر مختګ په مختلیفوساحوکي رامنخته سوه،دچاپ ماشینونه یامطبعه جوړه سوه، حربي ښوونځی،عسکري نومونه اودقانون ترادارې لاندی حکومت دامیر شیرعلي خان دوخت ښه کارونه و سوه.

امیرشیرعلي خان چي دپلارامیردوست محمد خان د مرګه څخه وروسته دوصیت سره سم پا چهی ته ورسیدی.په دې وخت کي دامیرشیرعلي خان په ذهن کي دغه دوه عامیله وه چي ستر تاثیر ئې وکړ.

لومړی:داچي امیرشیرعلي خان دپلارسره دانګلیستان په سفرتللی ؤ،چي داروپا دنوي اومډرن قوانینوتراغیزی لاندي راغلی ؤ.اوپه دې هاندسوچي ټولنه باید مډرنه سي اوپه اقتصادي لحاظ پیاوړې سي.اوهمدغسی آزادی یوازنۍ لاره ده چي دټولنی وخلکوته دپرمختګ ښه زمینه برابرولای سي.نوپه همدغه ډول د۱۸۷۲م کال څخه وروسته چي واک ته ورسیدی اوپه اصلاحاتوئې لاس پوري کی،غوښتل ئې چي فابریکې اوماشینونه هیواد ته راوغواړي .لکه پورته چي اشاره ورته وسوه.

دوهم: په روبنائي لحاظ یولړپرمختګونه دامیرشیرعلي خان په وخت کي را څرګند سوه چي محرک ئې په دغه وخت کي دافغانستان سترشخصیت جمالدین افغان ؤ.سیدجماالدین افغان چي دامیردوست محمد خان په دوران کي هم دبشپړه عتباروړؤ،اودنړې یولړهیوادونه ئې لیدلي وه لکه:هند،عراق ،سوریې اوحجازته ئې سفرونه کړي وه.چي دنړۍ دهمدغه هیوادوتجریبې ئې هم دځانه سره را وړې.اودټولني دپرمختګ دپاره ئې داساسي قانون مسؤده جوړه کړه،خو! دوخت د بد و شرایطو پربنسټ د هیو اد نه د باندي وتلوته مجبورسو.لیکن:اصلاحي پرو ګرامونه ئې پریښودل.

په ۱۸۷۴م کال کي امیرشیرعلي خان پرعصري پرنسپونوباندي دولتي تشکیلات جوړکړه.دا دافغانستان په تاریخ کي لومړی ځل ؤ،چي په عصري ډول یوه کابینه جوړه سوه.په کابینه کي صدراعظم اووزیران پیژندلي خلک،یوه

اودسوادلرونکي زده کړي خلک وه.چي په کارهم پوهیدل.داميرپه همدغه کابینه کي دشاهی کورنئ څخه ئې یوه نفرهم مقرره نه کی چي دخلکو دباوروړ وګرځیده اودروبنائي رفورم جوهرهم په دغه ځای کي ؤ.دښه اداري اوښه تنظیم دپاره امیرشیرعلي خان یودولس کسیزه مشوراتي کمیټه جوړه کړه .اوبیائې اوه کسه وزیران وټاکل چي دوزیرانو مشر سید نور محمد شاه دده خپل باوري شخصیت ؤ.

پردغوکارونوبرسیره امیرشیرعلي خان دهند برتانوي دسفرڅخه وروسته دنوی اوعصري مطبعاتو بنسټ هم کښیښود.لکه څنګه چی مخکی هم اشاره ورته وسوه، دخپرونو ماشینونه راغله اوپه ۱۸۷۳م کال کې لومړئ جریده دمیرزا عبدالعلي په مدیریت(شمس النهار) خپره کړه.چي دشکل اومحتواله مخي ئې دعصري جریدې نماینده ګي کوله.محترم کاندیداکاډمیسن محمدابراهیم عطائي صاحب په خپل کتاب(دافغانستان معاصرتاریخ ته یوه لنډه کتنه) کي په ۱۰۱مخ کی داسي لیکي:«دشمس النهارجریده په ۱۶مخونوکی خپریده،چي ژبه ئې ډیر برخه فارسي اوسخته فارسي وه،خوپښتوهم لږپه کښي خپریده،چی همدغه جریدې دمعاصرافغانستان په تاریخ کي دخلکوپرذهنونوباندي ډیري ژوري اغیزي وکړې»تجربیې ډیري سوې اونورهم ټولنه دمشروطیت اوډ موکراسئ خواته په نوي فکرکي سوله.دغه وخت یولړکتابونه،رسالې هم خپرې سوې. لکه:قواعدورساله چي داميرپه امراودمحمدابراهیم خان په وسیله وژباړل سوه. چي دعصري مطبوعاتودلومړیوښوکارونوڅخه شمیرل کیږي.اودخلکوپه تنویر کې لویه برخه درلوده.ددغه لنډپراوڅخه خلکوبشپړه ګټه واخیسته.دلته دیادولو وړخبره داده.چی ددغه وخت لوی فیلسوف او پوهه سید جمالدین افغان دخپل اصلاحي پروګرام په وسیله امیرشیرعلي خان ځینوشیانوته متوجه کی.خو! خپله امیرهم یومنورپاچاه ؤ.اودافغانستان راتلونکي ته اندیښمنداویوپوهه انسان ؤ.څه وخت چی دغه چټک پرمختګ اودانګریزانواستعماري کارونه دعصري مطبعاتودخواڅخه وغندل سوه،اودخلکوذهنونه ورځ تربلي روښانه سوه.نو انګریزانودخپلولاس پوڅو په وسیله دامیرپرضد دسیسې راپیل کړې.اوپه دوهم افغان انګلیس جنګ کي ئې چی په ۱۸۷۸م کال دنوامبرپر۲۱راپیل سؤ.پر افغانانوجنګ وترپل سو.نودغه اصلاحي پروګرامونه ئې ګډوډکړه.اودافغانانو ارمانونه هم ورسره،ګډو،وډکړل سوه.دامیرشیرعلي خان لومړی پیراودوران ؤ. چي تردې وروسته بیا د مشروطیت لومړی پړاوراپیل کیږي.خوزما دانده دغه دوره که څه هم داستعماري دولت انګلیستان اغیزي پر سیمي دومره ډیري وې

چي په بشپړه توګه ئې ونظام اوحکومتونوته تغيروركولاى سو.خو! بيا هم دغه دوره دافغانستان په تاريخ کي يوه روښانه اودډيرارزښت وړدوره ګڼلاى سو.داځکه چی په نړيواله کچه دآزدی،مشروطيت اوآزاد فکر،خيالات په غرب اوبيا په شرق اوآسيا کي را څرګنده سوي وه.نودلته منورين لکه په راتلونکي او تردغه دمخه دوروکي دډموکراټيکوآرمانونو په خاطر دزړوارتجاعي فکرونو اواړيکوسره سخت لاس په ګريوان وه،همدغسي دملی مبارزي دپاره يا توره په لاس اوياهم دقلم په وسيله بوخت وه.ددغه وخت منورين په لاندی ډول وه.چی تاريخ به هميشه ددوی منورخيالونه په يادولري.

برسيره پرسيد جمالدين افغان ، خپله امير شيرعلي خان يو منورپاچاه ؤ.چی دافغانستان دنوي کولو،دتمدن دراوستلواوعلم اوپوهي ته دکارکولوپربنسټ ئې دانګريزانوسره اړيکي خرابي سوې.اوسختي ورځي ئې په خپل هيوادکي دپرديواستعمارګرانو دلاسه وليدلې.اودده سره دهغه کابينه لکه : سيد نور محمد شاه کندهاری ټول مختاريا صدراعظم – حبيب الله خان ورد ګ لوی ملک يا وزيري ماليه – ارسلاجبارخيل لوی مين دباندي يا وزيري خارجه – عصمت الله خان غلجی لوی مين دغرويا وزيري داخله – ميرزا محمد حسن خان لوی کښل يا دحضور سر منشي – حسين علي خان پنجشيری ټول مشر يا سپه سالار يا وزيري جنګ – احمد علي خان چغتايی لوی ټولول يا دخزانې وزير.

دغه اوه کسه مخورچارواکي دخپل وخت ډيرستر پوهان وه چي په چټکۍ سره ئې دافغانستان مډرن کول غوښتل اوښوونی اوروزني ته ئې مخه وکړه.او خپله هم دغه ټوله ښوونيزانسانان وه.

که څه دغه عصردويښ زلمواومشروطيت عصرنه دی خودمشروطيت او ويښ زلميانودپاره ئې خښته کښيښوده.اوراتلونکې زمانه ئې د منورينودپاره دآزاد فکرروحيه راژوندۍ کړه.چي تردغه دورې ورسته بيا افغانان سره يو موټي کيږي.اوملی ډموکراټيکه مبارزه پرمخ بيا ئي.په دغه وخت کي نړۍ ټوله دستونزوسره مخامخ وه.همدغه علت ؤ،چی لومړی نړيوال جنګ پراستعماري ګټوباندي راپيل سو.دغه وخت اميرحبيب الله خان داميرعبدالرحمان خان زوی پرسلطنت قبضه کړې وه.اواميريوعياش اوخود سره خودخواه انسان ؤ،په درباراوشاه وخوا کې باوري کسان نه درلودله،حتاپه خپله کورنۍ کې هم تضادونه ورته پيداوه.دشهزاده امان الله خان مورچي دشاغاسي شيردل خان لور وه.اودبارکزوپه لوی بهيرپوري تړلې وه.وروړئې لويناب خوشدل خان اودهغه

زوی والي على احمد خان چي د ملکې زوم هم ؤ.دوی په دربار کي هم ځای درلود.اود قوم په کچه د کندهار خانان هم وه.امير ددوی سره دمخالفت په اساس دامان الله خان مورته طلاق ورکی اوشهزاده آمان الله خان ئې ددرباريا قصرڅخه هم وه شړی.خوورسته دنصرالله خان په شفاعت وبخښل سؤ.

په ۱۹۱۸م کال کي په افغانستان کي هم دنوي ځوانانو دمشروطيت غور ځنګ را څرګند سوه.داځکه چي ديوه طرفه امير حبيب الله خان په عياشيو بوخت ؤ، خودبله پلوه دځوانانوغوښتنه داوه،چی په هيوادکې قانون دديکتاتورۍ ځای خپل کړي نودلته لومړني مشروطه خواهان را څرګنديږي .

ددغوڅيرنوڅخه مراد دادی چی څنګ بيا دويښ زلميانو ګوند په خپل وخت کې راپيداسو،نودلته موږبايد دهغه پرلومړي قد مونواوبنسټونوباندي رڼاواچوو.ځکه دويښ زلميانو ګوند تصادفي شکل نه لري،ولی مخکی هم کارورته سوی ؤ. تر څوپه خپل وخت کې ديوه نوي غورځنګ په توګه دويښزلميانوګوندخپل فعاليت را پيل اودپيروزۍ ترسرحده ئې ملی د موکرا ټيک ار مانونه تر سره کړه.

«لومړني مشروطه خواهان داميرحبيب الله خان په دوران کې»

داميرحبيب الله خان دبې پروائي په سبب په ملک کې رشوت اوفسادورځ تربلي ډيريده،اميرهم ددربارډخلکواومنورينوپه مقابل کي دزوراوستم څخه کاراخيسته. خوهرڅومره چي داميرستم اوظلم ډيريده په هم هغه اندازه،دخلکونفرت هم ډيريده اوپه هيوادکي دثبات ځای بې ثباتۍ ونيوه.اميرپه دې وخت کي ، دمنورينواومشروطه خواهانوپه مقابل کي سخت قوانين وضع کړه.اوديولړ منورينومشروطه خواهانو په اعدام ئې لاس پوري کړ.دخلکو نفرت دامير حبيب الله په مقابل کي ددې سبب سو، چي چپ قوتونه نورهم سره منظم سي،داميرپه مقابل کي يولړانګريزانوهم دسيسې کولې،ځکه چی په دغه وخت کی امير انګريزانوته داستقلال پيشنهادهم کړی ؤ،مرحوم تاريخ پوهه کانديد اکاډ ميسن محمدابراهيم عطائي دخپل کتاب (دافغانستان معاصرتاريخ ته يوه لنډه کتنه) کي ليکي:په ۱۹۱۸م کال کي چي اميردخپل زيږيدني کليزه نمانځل دشوربازارڅخه په موټرکي تيريدی.اوديوه دکان دسره څخه ئې پرموټرفيرونه وسوه.خواميرته څه تاوان ونه رسيدی،خوپه سبائې بيانيول، نيول را پيل سوه،داميرجاسوسانو د کاکا سيداحمدخان لودي کندهاري زوی ورته په ګوته کی، اميردهغه ځوان زوی اوخپله لودي صاحب زندانيان کړه.داميرپه باب ليکني سته چي هغه دخپل قدرت

دساتلوپه خاطرلومړني مشروطه خواهان دومره ډيرمړه اوبنديخاني ئې په ډکي کړې،چې چپ قوتونه هم په مقابل کی دومره قوي سوه،دمشروطه خواهانو ګوندونه هم دومره قوی سوه،چي په خپله په شاهي ارګ اودرباركې نفوذوكی،په دغه چپ اوانقلابي مشروطه خواهانوكي دامان الله خان مور، نصرالله خان ، عنايت الله خان جنرال محمدنادرخان اودمحمودطرزي كورنۍ اوداسي نور...وه. دوی دغه وخت دغه ګوندته (حزب سری)یاپټ ګوندويلی.دلته دمشروطه خواهانواواميرحبيب الله خان ترمنځ تضاددومره ډيرسو،چي اميرهم دغه احساسولای سؤ،نوځكه هم دسري ګوند ځوانان په دې وبيريدل چي نه بايدچي اميرحبيب الله خان دخپل پلارپه څيردقدرت پرسرمرګونه ونه کی.نوئې دهغه دمرګ پلان جوړکی.لومړی داميردمرګ په پلان کي نصرالله خان داميروروړ هم ورسره موافق ؤ،خو!څه وخت وروسته ئې نظروګرځيده يوازي ئې دامير ياخپل دوروړپه بندي کولو سره موافقه درلودله.

څه وخت چي اميرحبيب الله خان په ۱۹۱۸م كال په اخير كي يعني ژمي كي اميرجلاباد ته دژمی دشپودتيرولو په خاطرولاړی.شهزاده امان الله خان ئې په كابل کی پريښوداودكابل حكومت ئې وروسپاره؛تاريخ پوهان وائي:چی ممكن داختلاف په وجه ئې دځانه سره نه وي بيولی،چي نه بايده كومه دسيسه ونه كړي.خودا په هرصورت؛خودهمدغه ژمي په يخوورځوكي په دغه بل كال يعني ۱۹۱۹م كال كي دجنورۍ پر لومړی نيټه اميرحبيب الله خان په جلال اباد كي دڅه وخت تيرولووروسته دماهيانو دښكارډپاره لغمان ته ولاړی.خو نصرالله خان ورسره نه ولاړی.اوپه كوركي پاته سؤ.اوهلته دفبرورۍ په شلمه نيټه په خپله خيمه كي ديوې بې ږغي توفنګچې په وسيله پرسروويشل سو. داميرقيصه نوره پايته ورسيده،دلومړي مشروطه خواهانوډله بريالۍ سوه.كه څه هم په لومړي سركي نصرالله خان ځان دپاچهی مستحق ګاڼه خوځنګه چي داميرامان الله خان وشاه ته هم دويښوځلميانويامشروطه غوښتونكوغورځنګ ولاړؤ،هم دغسي خزانه هم دده په واک كي وه،دبله پلوه دكابل نظامي قوه هم ورسره ولاړه وه، نوئې دپاچهي چانس ډيرسو.اوعنايت الله خان اونصرالله خان دبيعت غوښتنه وكړه اميرامان الله خان په رسمي توګه پاچا سؤ.څه وخت چي دغه ځوان پاچا دخپل مترقي افكاروسره په شلمه پيړۍ كي قدرت ته ورسيدی،نوئې دټولني عيني شرايط تحليل كړه،ستونزي ئې دبدبختۍ دهمدغه وروسته پاته فيوډلي نظام په بطن كي را وسپړلې ،سمدلاسه ئې دنوی افغانستان دجوړښت په فكركی سو،ترهرڅه ئې لومړی دبې سوادۍ د مخه نيولوپه خاطرښوونځيوته

مخه کړه.اودعلم پیروزي پرجهل په نوم ئې په ۱۹۲۵م کال کې دکابل په نوآباددهمزنګ کي یومنارپرانیستی .دې منارسیمي اوخلکوته وښودل چي افغانستان نوردهغه حالت څخه دراوتلوپه حال کي دی،چي دفیوډالانواومذهبی مرتجیعینوپه ولکه کي بندپاته ؤ.اوپه واقیعت کې هم په دغه دوبرخوکي ډیرد قدرکارونه ئې سرته ورسول.لکه:ښوونه اوروزنه،یاهم دخپرونواومطبعاتوپه برخه کي.نوموړی منارتراوسه هم دیادګارپه توګه پاته دی.

همدغسي دښووني اوروزني په برخه کي کارپه چټکۍ سره مخ په وړاندي ولاړی،دهیواددننه استادان اودبهرڅخه راغوښتل سوه.استادانودښوونی اوروزي پروسه ډیره چټکه کړه،په هیوادکي(۵۱۰۰۰)یوپنځوس زره شاګردان ښوونځیوته داخل سوه.۳۲۲ابتدائیه ښوونځی دهیوادپه ولایاتوکي جوړي سوې،همدغسي لیسې اومسلکي ښوونځۍ هم جوړي سوې.دبهر څخه په ډیره بیا داروپاه څخه تکړه ښوونکي په کارولویده.همدغسي دمطبعاتوپه برخه کي هم په همدغه چټکتیا سره ګامونه واخیستل سوه.چي دهیواد دتنویرپه برخه کې لوی رول ولوبوی،دولتي جریدې رامنځته سوې،۴څلوردولتي ورځپاڼي، دوې دولتي مجلې اودرې آزادي ملي جریدې نشرات راپیل کړه سوه.همدغسي ملي کتابخانه یا کتابتون پرانیستل سوه.دلومړي ځل دپاره په پغمان کي یوه دتماشې تیاتراوپه کابل کي یوه ملي سینما په کارپیل وکړ.چی په همدغه سره په هیوادکي یوداسي لوی تحول په ذهني لحاظ راغلی چي دیوه قرن په اندازه ئې دهیواد فرهنګي سطحه دنهو(۹) میاشتوپه جریان کی لوړه کړه.هیوادته ئې د قانون لاره پرانیستله اودقانون نظام نامه یا اساسي قانون برسیره ئې ۷۷ نوري نظام نامي تصویب کړې.دقانون په تطبیق کي خپله هم ولایاتوته تلی اوهلته ئې دولتي مامورین ترخپل نظارت لاندي نیول،همدغسي د کابل په مرکزکې هم په دولتي د فتروکي دکارکتنه کول اونواقص ئې کتل، ځانته ئې معلومول.دافغانستان دغه مترقي پاچاچي دخلکواومنورینوسره ئې لاراولیکه درلودله،دخلکوپه ستونزه خبرؤ.دټولني طبقاتي تضادونه ئې درک کړي وه.اود محکوموااومظلموطبقو پلوی ؤ.نوځکه خلکوهم ډیره مینه ورسره درلودله.اوترنن ورځي ئې یاد ژوندی

دی.دامیرامان الله خان څخه وروسته دهغه پرملګروبده ورځ راغله.چي بیلګي به ئې په لاندی ډول وګورو.

دهیواد سرتیری مبارزعلي احمد خان

والي علي احمد خان دخوشدل خان بارکزی زوی،چې په لوی ناب (لوی نا ئب) سره يې هم شهرت درلود،دکابل والي په ۱۹۲۵م کې ؤ.اوداعلیحضرت غازي امیرامان الله خان په کابینه کې دکورنیوچارویا (داخلي) وزیروو.او دانګریزانو سره دسولې په خبروکې مهم شخص ؤ.دسقا و دزوی حبیب الله له خوا دکابل په بالاحصارکې دتوپ په خوله کې وتړل شواووالوزول شو.مخکې تردې چې دی دتوپ پرخولې پورې وتړي نو!دسقاوزوی ته يې وویل:چې ماپه میړانې اوغیرت سره ژوندکړي دی،بیغیرتي اونامردي مې نه خوښیږي.نوکه ما وژني نومخامخ مې ټټرتوپ ته وتړه؛نه داچې دشاه له خوامې دتوپ خولې ته وتړې.سقاوي غلودی په دې توګه شهید کړ. (انځور دخوشال ځدراڼ د پاڼې نه)

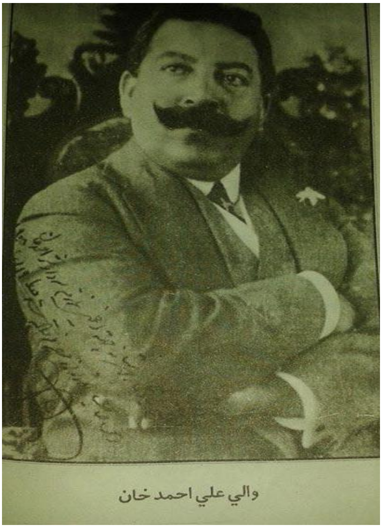

غښتلی اوایمانداره علي احمد خان چي دخپلو عقیدو دپاره ئي دسرورکولو ته هم تیاري نیولي وه،خودانګریزانووجاسوس دسقاوزوی حبیب الله کلهکانی ته تسلیم نه سو.لاندی عکس دهغه دغښتلی توب او هیوادوستۍ استازیتوب کوي.

دسقاويانوظلمونه ډېرديوپه قومنده اودستوردمنورينو سره په همدغه ډول ؤ.کوم چی په پورته ډول په تصوير کي وينی .

موږ دلته دغه فارسی متن ديوه ويب پاڼي څخه ترلاسه کی .دغه متن دسقاو دبې سوادئ يوه ډېره ښه نمونه کيدای سي.

ذهنيت بچه سقا و

وقتی بچه سقاورابه ارگ آوردند فورآدستوردادکه تمام گلهای ارگ راازبين ببريدوبه جای آن ترکاری بکريد،هربارکه بچه سقاوحرکات دورازانسانيت انجام ميدادفورأملالنگ اعلان ميکرد که بچه سقاوولی است ومستقيمآازخداوند دستورميگيردومردم متردد‌ميشدند،بچه سقاوسه ماه بعدازشاهی خودسه بارتوسط سربازان سوارو‌پياده خودبه ولسوالی تگاب که همه مردم آن ولسوالی پشتون هستند حمله کردوهرسه بارشکست دندان شکست خورد،بچه سقاودستورحمله چهارم رادادوگفت اگربازهم مردم تگاب مقاومت کردنداطفال شانرابکشيد وگاوبزوگوسفندشانراباخودبياوريد،وقتی لشکرسقاوی سمت تگاب حرکت کردند ديگرحوصله شکست درتگاب رانداشتند قريه بنام افغانيه که مربوط ولسوالی نجراب ميشوديک قريه کوچک ومردم آن پشتون هستند موردحمله قرارگرفت .سرانجام لشکريان بچه سقاوتمام مواشی مردم قريه افغانيه راباخودآورد،بچه سقاوخرداشت که نام اورا(واوو) مانده بودتقريبا ١٧ ساعت درارگ باخود

نگهداری کردوبعداز ۱۷ ساعت خر ناپدید شد.بعضی مورخین مینویسند که خر بچه سقاو توسط دوست محمد یکی از نزدیکان بچه سقاو بسیار مخفیانه از ارگ به بیرون رانده شد. بچه سقاو در مدت حکمرانی خود تمام مکاتب دخترانه را منع اعلان کردودستورداد دختران مکتبی که درسنین بالا از ۱۴سال باشند باید به سربازان بچه سقاو نکاح کنند.همچنان تمام کورس های زبانهای خارجی را منع اعلان کردودستورداد که منبعد غیر ازسبق دینی دیگر مضامین درمکاتب تدریس نشود.بچه سقاودستوردادمنبعد چیزی رابه نام مالیه جمع نمیکنیم مردم باید مالیه خودراهرساله خیرات کنند وبه ملاها بدهند. درحکمرانی ماه هفتم بچه سقاوجوان انگلیس بنام oliur jarry به عنوان ماهنامه نویس ازبچه سقاو پرسید:اولیور : بنده کی هستی ؟ بچه سقاو:من بنده امت هستم !اولیور: به امت کی هستی ؟بچه سقاو: به امت خدا!اولیوربازپرسیدآخرین نبی ازجانب خداوندکی است ؟بچه سقاو:حضرت آدم !- - - ((گرفته شده ازصفحه دوست محترم .....دوستان عزیزمن درجستجوی مواردديگرازبچه سقاوهستم درکتاب the king of miracleکه سه جلد میباشد بیش از 153 مورد درباره جهالت بچه سقاوذ کر شده .

دغه ټوله علتونه اودانګريزانو شومي دسيسې وې ،چې افغانان اودسيمي مترقي غورځنګونه په دې وپوهيدل،چي انګريزان غواړي چي په دغسي ملايانو اوارتجاعي کسانو باندي ددې هيواد څخه دښوونی اوروزني پروګرامونه ايسته کي ، همدغسي دافغانستان خلک دعمومي پرمختک څخه دارتجاعي مذهبي خلکواوچارواکوپه وسيله ليري وساتي.تر څودغه ملک بيسواده او تر ابده پوري وغلامی اودانګريزانوداستعماري ګټوښکارسي.دهيوادهغه منوروچي دانګريزانو غيري انساني اوغيري علمي لاري ئې مطالعه کړی وه.او دهغه په هر فورمول اودسيسه باندي ښه پوهيده لکه تفرقه وا چوه حکومت وکړه - يوتعدادخائينان رانيسه اوقدرت په لاس ورکړه،ملي غورځنګونه په وټکوه.همدغسي نورشوم پروګرامونه.دلته ديادولووړده چي قاضي بهرام خان اوملګرودپاره ئې هم دغه انګيزه ددې سبب سوه، چی مبارزې ته ورودانګي.

نوقاضي بهرام خان يودهغه قهرمانانو مبارزينواوويښومترقي کسانوڅخه ؤ،چې خپل ځان ئې سپرکی اودغه ملت ئې ددغه غلامی څخه راوايستی اودافغانستان استقلال ئې دخپلوسرتيروملگروپه مرسته دبيادپاره وګاټه.خو! دوی هم دپيروزۍ څخه وروسته دهيوادلوړپوړي چارواکی سوه.ليکن د مبارزې او دهيواد دمظلوموخلکودملاتړ څخه ئې لاس وانه خيستی.اودډموکراسی بيرغ ئې لړوخت وروسته په ښوررا وست .

که څه هم لکه مخکي چي په اسنادوکې راغلي دي،دغه وخت خپله قاضي بهرام خان اودهغه ملګري ددولت لوړپوړي چارواکي وه.اودولت ته ډيرنژدې منورکسان وه.خپله ئې هم په ټولنه اوخلکو کي ډيرمينوال اومحبوبيت درلود. سياست ئې وګاټه،ارتجاعي دسيسې ئې دهيواده څخه محوه اونابودي کړې.اوپه همدغه پړاوکې،ډيرسترکاردملي مبارزينوپه توګه سرته ورسوه.هم ئې په پراخه پيمانه پراخ بنسټه حکومت جوړکی.خو!دا ديوې مرحلې يا پړاوپه حيث قاضي بهرام خان اودهغه ملګرووګڼی،دوهم ګام ددوی په هيوادکي قانونيت،ډموکراسي،آزادي دبيان ،آزادي دمطبعاتو اودګوندنو دجوړولو آزادي، چي ديوه آزادهيواد دځانګړنوڅخه ده، ددې دپاره ئې ددولت اوحکومتي چارواکوسره مخالفت اواپوزيسون جوړکړ.دقاضي صاحب دوينالله مخي،دوی دحکومت څخه داساسي قانون غوښتنه وکړه،دحکومت څخه ئې وغوښتل چي په دولتي چاروکي دملت اراده اوتصميم هم شريک کړل سي.چي دغه کاردشاهي حکومت په ګټه هم دی،په هيوادکي بايد ملت اوخلکوته دګوندونودجوړولوحق ورکړل سي.که څه هم په ښکاره خوحکومتي چارواکوداومنل خوپه وروسته کې دشاهي حکومت له خوادتوطيولاره خپله کړه سوه.په همدغه دليل څه وخت چي دغه ويښ ځوانان په دې وپوهيدل چي دحق اخيستل مفت اوپه زاريونه کيږي.بلکي؛حق بايد د قربانيوپه نتيجه کي ترلاسه سي.نو همدلته هغه حلقه چي دويښ زلميانو جوړه سوې وه. د مرحوم قاضي بهرام خان او محمدانور خان اڅکزی په شموليت په يوه ګوند واوښته. او دهغه وروسته ئې مرام نامه او بنستيزاصول ځانته غوره کړه.اوديوه منظم ګونداوتشکيلاتوسره سم ئې دحکومت اوحکومتي چارواکو څخه دخلکودارادي اواساسي قانون غوښتنه

وکړه.اودويښ زلميانوګوندبيله بيري څخه په ميړانه خپل کارراپيل کی.اودهيوادپه ګوټ،ګوټ کې پلويان اومنورين ځانته جذ ب کړه.

دويښ زلميانو ګوند او دقاضي صاحب شموليت

دويښ زلميانوګوندپه ۱۹۴۶م کال کي ديوې مترقې حلقې په وسيله په داسي حال کي پيټ اوښکاره فعاليت راپيل کی، چي د محمد هاشم خان دديکتاتورۍ دوره پا يته ورسيدل اوښاغلی شامحمودخان دهغه پرځای صدراعظم وټاکل سؤ. دافغانستان دوخت منورين اوعام خلک په دې تغيرسره خوشحاله وه.په هر خوا کي دهيواددډ موکراسۍ ډولونه ږغيدل.نشرات اوخپروني هم دادبياتوپه څنګ کي هغه سياسي خپروني کولې چي ددولت اواسلامی مقدساتو سره ئې ټکر نه کاوه.دغه منوره انقلابي حلقه لومړی په کابل کي ددغه اديبانواو قلم دخاوندانو په وسيله پرحرکت راغله .اوپه خپلو کورنوکی به ئې شخصي ليدني کتني، سياسي بحثونه او دهيوادپرچاروبه سره ږغيدل.دکابل مجله چي ددغه وخت يوه نامتومجله وه اومسؤل مديرئې محترم عبدالروف بينواؤ،په همدغه وخت کي دادبياتواونوښتګرۍ په برخه کي دپام وړخدمتونه تر سره کړه، چي ددې حلقې نامتواديبانواوليکوالانودخوا څخه مضمونونه ورکول کيده .دغه منوره حلقه که څه هم دهيوادپه ګوټ،ګوټ کې نوم او نښان درلودعبارت وه له:عبدالروف بينوا – ښاغلی ارسلان سليمي - محترم قيام الدين خادم - ښاغلی نورمحمد ترکی - ښاغلی فيض محمد انګار- ښاغلی غلام حسن خان صافی - ښاغلی ريښتين صاحب او محترم ګل پاچاالفت داهغه کسان وه چي دلومړي ځل دپاره ئې دغه ډله يا حلقه جوړه کړه.اوپه ډيرلږوخت کې شهرت دهيوادپه ګوټ، ګوټ کی دځوانانواومنورينوپاملرنه ځانته راواړوله.

وروسته په دې غورځنګ کي د ګډ وهيواد پالوهد فونوپه خاطردهيوادهرډول منورين لکه:ملايان،صوفيان،نوښتګرمنورين چپ ځوانان اونوروبرخه په کښي واخيستل.ددې حلقې دفعاليت شعاوي کندهارته راورسيدلې،همدغسی په کندهارکي هم دهغه وخت د منورينو بحثونه دډ موکراسۍ اودهيوادداقتصادي پر مختګ دپاره روان وه.اوپه کورونواورسمي ځايونوکي ناستي اوولاړي سره کيده او په دې وخت کي دګوند بنسټ هم د کندهارپه ښارکي کښيښودل سؤ.

چي دکندهارمنوره حلقه بيا دهمدغه وخت عبارت وه له:محمد رسول خان پښتون چي دغه وخت دبغلان ولايت دويښ زلميانو په حلقه کي وو.– حاجي محمدانورخان اڅکزی ـ قاضي بهرام خان اڅکزی ـ مدير صاحب غلام جيلاني خان الکوزی ـ قاضي عبدالصمدخان ـ عبدالهادي خان هادي مشهورپه (بحراوتوخی) اوحضرت محمد يوسف آغا ؤ.

محترم محمد يوسف ختيځ يار په يوه يادونه کي ليکي:په ۱۹۴۵م کال په بغلان کي هم فعاله وه،چي مشران ئې محمد رسول خان پښتونه ،محمد سرور ايوبي، غلام حيدر خان ،آغامحمد خان «نوري» ، محمد عثمان خان «پوپل»، محمد سرور خان غور بندی ، غلام علي خان کابلی اوداسي نوروه. محمد رسول خان پښتون چي دقندودشرکت ريس وو،ونيول سو او ۱۲کاله ئې زندان تير کی.

همدغسي ځيني ځوانان هم دګوند پلويان وه، چي دګوند حرکت ته ئې ځانګړې ځوانه انرژي وروبخښل.د مشرانوپه څنګ کي دويښ زلميانو.غ يوپه ځوچنده کی.دغوځوانانوهم په خپل وخت کي سترنوم اونښان درلود.اوداستادانوپه توګه په کندهاراوشاه وخواکي پيژندل سوي وه. دوی ته ئې ددوهم پړاواو يا ترپورته مشرانو کښته پوړځلميان ويل چي عبارت وه له : ښاغلی عبدالشکوررشاد ـ آغا محمد خان کرزی ـ محمد ابراهيم خان خواخوږی ـ حاجي محمد حسين خان ـ محمدحسين خان ريدی ـ صوفي ولي محمد خان ـ محمدعلم خان بځرکی ـ نوراحمد شاکرـ شيراحمد جان ـ محمد علي خان ـ حاجي لعل محمد خان ـ محمد اصف خان اومسلم صاحب .دوی ته ئې ځکه دوهم پوړملګری ويل چي عمرونه ئې ترلومړيوګوندی مشرانولږ وه.اودخپل وخت ځوانان وه.ليکن دفعاليت په ميدان کي ډيرکارينده اودسياست نه ماتيدونکي ځوانان وه.

څه وخت چي دکابل ګوندي حلقې اومنورينوپروګرام د کندهاردويښ زلميانو دپروګرام سره شريک سؤ.نودکندهارويښ زلميانودهغوی سره بنستيزاوصول مرام نامه شريکه کړه،اودکندهارمنورينوهغه حلقوی اړيکي په منظم سياسي اوسازماني اړيکوبدل کړه،نودهمدغه ځايه څخه دويښ زلميانوګوندجوړاو دافغانستان په ګوټ،ګوټ کې پلويان ومونډل اودافغانستان خلکوهم وپيژندل، خو!لږوخت لانه ؤتيرسوی چي نړيوال شهرت ئې هم پيداکی.او دوخت حکومت دهمدغه سترو سياسي مبارزينو څخه په لړزه اوبيره کي سو.دسيا سی مبارزينو يا ويښوزلميانوفعاليتونه ئې ځارل. که څه هم ډير دغسي کسان په ويښ زلميانو

کی وه چي دحکومت په حمايه خو! دقانوني نظام پلويان وه.او دنادرخان ددولت په جوړيدوکې ستربرخه درلودله، همدغسي شاهي دولت اوکورنۍ ته هم نژدې وه.لکه:مرحوم قاضي بهرام خان اوحاجي محمدانورخان اڅکزی.چي دسقاو دزوی حبيب الله په چپه کيد وکې لويه برخه درلودله.اوشاهي کورنۍ هم دوی ترهغه وخته نازول اوسترامتيازات ئې ورکول،چي دوی ددولت اوشاهی کورنۍ ټوله امرونه بيله کوم دليله په پټوسترکومنلي وای.خوداچي قاضي صاحب بهرام خان اوحاجي محمدانورخان ويښ زلميان سوه.نوديوه پلوه دخلکوباورپرګوند اودويښ زلميانوپرلارښونوباندي نورهم ډيرسو.شاهی دولت ته دايوه لويه ستونزه سوه.داځکه چی دوخت قاضي والقضات دشاهي مشروطه،قانوني اساسي،دښځودآزادۍ اوښووني اوروزني ته دپاملرني په خاطرږغ پورته کی. دانويوه معمولی خبره نه وه،شاهي دولت که څه هم دغه وخت دډموکراسۍ ايکټ کاوه.اودسردارشاه محمودخان دوران ؤ.چي نړۍ هم دافغانستان حالاتوته په ځير،ځيرکتل.تريوه وخته ئې دغه دويښ زلميانوعلني فعاليتونه تحمل کول، خو! وروسته ئې فکروکی چي دغه فعاليتونه اودخلکومينه اومحبت دهمدغه ځوان ګوندويښوزلميانوسره دشاهي حکومت په ګټه نه دي، ځکه دغه خلک دهيواد پالني په ميدان کي ددوی حرکت ، فعاليت ده شاهي نظام ترکنترول بهر دي.اومغروره،پوهه اودټولني هغه معتبره قشر،سياست پوهان اودوخت پيسه داره خلک هم شموليت په کښي لري.نوئې ځکه وجودپه لړزه کي سو.خو! ويښ زلميان بياشاهي حکومت تسليت ورکاوه،چي موږټوله فعاليتونه علني، اسلامي اودشاهي مشروطه حکومت،دټينګښت دپاره کوو.ليکن حکومت په دغه وخت کي دخپل نارضايت په خاطردغه کسان چي دويښ زلميانو ګوند ته وفادراره وه،هغه ئې دحکومتي صلاحيتنوڅخه ګوښه کړل.اوپه عوض کې دسازش کونکوعناصرواوماموريونوڅخه ګټه اخيسته،چي دحکومت اوويښ زلميانوترمنځ په کرار،کراراختلافات ودې سطحي ته ورسيدل،چی په علني توګه بيا حکومت دويښ زلميانوسره مخالفت کاوه.دا وخت په ويښو زلميانو کی ددولت لوړ پوړي ايمانداره چارواکی وه، چی حکومت دګواښ سره مخامخ کړی ؤ.داځکه چي هغه ايمانداره کسان ،په کارپوه،علمي شخصيتونه وه، چي حکومت هم دوی ته ضرورت درلوداوهم ئې د ګواښ څخه بيريدل.ترډيره ځايه ددولت دغه

چارواکي چی بیا په وروسته کی په ویښ زلمیانو کي د د موکراسۍ اوټولني ته دقانونیت په راوستلو کي ږغ پورته کی.که چیري دولتي چارواکوبیله قید اوشرطه په آسانه سره ددوی غوښتني منلي وای، نوپه دې کي شک نسته چي دغو کسانوبه دخلکواوحکومت په منځ کي پوره محبوبیت اوواک ترلاسه کړی وای.خو!حکومت هم ددغه ځایه څخه په بیره کي ؤ.چي دوی باید مخ ته پرې نه ښودل سي. که څه هم دټولني اودولت په نظرډیرلوړکسان هم وه.

مرحوم محمدعلم بڅرکی دویښ زلمیانو په خپل لیکل سوی کتاب کی کښلي دي.

دغه کسانوپه کندهارکي دویښ زلمیانو ګوندجوړکی اوپرپیښوئې ودروی.لکه : ښاغلی محمد رسول خان پښتون – غلام جیلاني خان مدیرصاحب – قاضي عبدالصمد خان – حاجي محمد انورخان اڅکزی – مولوي محمد بهرام خان اڅکزی – عبدالهادي خان هادي – حضرت محمد یوسف آغا .

داهغه کسان دی چی نومونه به ئې همیشه په تاریخ کي نویشته وي.اودخپل وخت دتاریخ هغه مهم منورین وه.چي په تیرتاریخ کې هم د ملي دولت په جوړید وکي غزاوي کړی وې.خو! نن ئې دهغه دولت سره چي دوی منځ ته را وړی ؤ، دهغه سره پرډموکراسۍ اودښووني اوروزني په برخه کي اختلافات دبندي خانې ترحده ورسیدل، دلته داپوښتنه را منځته کیږي چي ایا دولت نه غو ښته چي دشلم قرن په دغو وختونو کی دي قانون اوډموکراسي راولي؟. زه فکر کوم چي دغه وخت حکومت هرڅه ترخپل نوم لاندی راوستل.اوښه نوم ئې یوازي دشاهی خاندان د کورنۍ دپاره خوښ ؤ، ملت ته ئې دارزښت په سترګه نه کتل.او نه ئې غوښتل چي په ملت کي دي یوه ډله دخلکو په منځ کي دسیاسي نوم اونښان خاونده سي.نوپه همدغه دلیل ئې هغه کسان چي قومي اوملي، سیاسي محبوبیت ئې دخلکو په منځ کی پیداکړی ؤ،هغه ئې دسیاسي صحنې څخه لیري کول.اوپرځای ئې هغه کسان پرکارباندي ګمارل،چي دانتقادکولو روحیه دحکومت پرضد باندی ونه لري.نوپه همدې دلیل ئې دیوځل اخطارسره سم دوی ددندی څخه لیري کړل ، چي په دې ترځ کی ځینوویښوزلمیانوخپله استفاء خپله وروسپارل،خوځینی لیري کړل سوه،خویولړویښ زلمیانوبیاپه دولت کي هم ځانونه وساتل اودویښ زلمیانوملګري ئې هم په پټه سره کوله. نودولت

هغه کسانوته چي پرخپل هوډ ټينګ ولاړوه، هغوی ته ئي دبند سزاوي ،ترهغه حده واورولې چي کوټه قولفي،سياچالونه اودتاريکوکوټوبنديخانې ئې په وليدې،سخت تکليفونه ئې پرراوستل،خو!دهغوی هوډئې دخپلي قانوني او انساني ،سياسي مبارزې څخه وروانه ړولی.چې دهمدغه جملې څخه موږبياهم دقاضي بهرام خان اڅکزي نوم يادولای سو.چي په صدارت کې په يوه سيا چال کی يولس کاله (۱۱) بندي کړی ؤ، څه وخت چي دزندانه څخه خوشي کړل سو نو سمدلاسه دډاکټرانوترتداوی لاندي سواودپښوفلج ورته پيداسؤ.چي ترپايه ئې زنګونونه په درداخته وه.اودپښودرداوشکايت ئې دژوند ملکری سو.

د قاضي بهرام خان له نظره دويښ زلميانو اوحکومت ترمنځ ټکر

مرحوم قاضي بهرام خان اڅکزی، چې دويښ زلميانو دهغه مشرانودجملې څخه دی هغه په دغه وخت کي دقاضي القضات چوکۍ هم درلودله او خپله هم ددغه دولت يولوړرتبه باوری مامورؤ،خودملت دګټودپاره بيا ددغه ټولوامتيازاتوڅخه تيراودخپل وخت نوښت ګراوروښان فکره ويښ زلمی وو.چي دحکومت سره ئې دملي او د موکراتيکو ګټوپربسټ تضادونه را منځته سوه.

هغه ماته په يوه ځانګړي مجلس کی دغه موضوع ډيره ښه وڅيړل اووې ويل : دغه وخت زموږ ټولنه دنړيوالوشرايطوسره سم ويوه پراخ نوښت اوتغيرته ضرورت درلودی،نودانوښت دسيمي په کچه هم روان ؤ.دافغانستان ويښوخلکو خپل فعاليتونه دويښ زلميانو د ګوند ترمخه اوبيا ورسته چي دويښ زلميانو ګوند جوړسو.په پټه اوښکاره ډول ترسره کاوه،په مجلسوکي بحثونه کيدل،په خپرونوکي منورينودډموکراسۍ دپاره تبليغ کاوه،په بهرکی په پټه دافغانستان دحکومت پردغه چپ اوديکتاورانه سياست،ددرواغوپرډموکراسي، دمحمدهاشم خان اوشامحمودخان پرحکومت باندی نيوکي اوکتابونه خپريدل.اوبيا دافغانستان خلکوته په پټه راوړل کيده اوتوزيع کيدل به،ترڅوددې خلکوذهنوته دډموکراسۍ نومونه اودټولني دروڼ اندۍ ياروشنفکرۍ خيالونه وروړسيږي. تردې وروسته دويښ زلميانوکړنوپه ټوله افغانستان کي ريښي وځغلولې.اودوخت دحکومت چال اوچالبازۍ ئې رسوا کړې.دولت که څه هم دغه وخت ديوه پلوه دپارلمان او ډموکراسۍ ډول واهه،خو! دبله پلوبيا دپاکستان سره ستونزه روانه وه او

دپښتونستان مسئله په منځ کی پرته وه؛ که څه هم دغه وخت دپښتو نستان مسئله یوه بهانه اودپاکستان دبوخت ساتلواوضعیفۍ په خاطرئي خلک په بوخت کړی وه.خو!داسی معلومیده چی خلکوهم دحکومت دغه چالبازۍ تریوه ځایه پیژندلې وه.نوداوخت چي حکومت اوددولت سردارانو افغانستان دځان شخصي مالکیت ګڼله اوحکومتي مداخلې دخلکودژوندپه هره ساحه کی رواني وې.نتیجه یا پایله ئې داسوه چي، په۱۹۵۰م کال څخه وروسته دولت دخلکوغاړي ته لاس ور واچاوه. دټولنی پرمنوړینو،سیاسي اوټولنیزوخلکوئې په مختلیفوولایتونوکې دهیوادفشارونه راوسته اوډیرمهم کسان ئې ونیول.په انتخاباتوکې دحکومتي مرتجعینوپه ګټه مداخلې راپیل کړې،دحکومت اوخلکوترمنځ بې باوري نوره هم ډیره سوه.حتا تردغه اندازې چي خپل هیوادوال ئې دافغانستان په دښمنانوبد نامول اوخپل اصیل افغانانوته ئې دپاکستان ددولت دجاسوسۍ اسناد جوړوله.چی په دې باب دویښ زلمیانو یوتکړه لیکوال مرحوم محمد علم بڅرکی دخپل کتاب (ویښ زلمیان دافغانستان یو سیاسي تحریک) په کتاب کي په ۶۴مخ کي داسي لیکي :(کله چي حکومت تصمیم ونیوه چي په هیوادکي سیاسي غورځنګونه او سیاسي شخصیتونه له منځه یوسي،نوئې په داسي دسیسولاس پوري کړه.چي هغه په تاریخ کي خپل ساری نه لري.په دې وخت کي دسلطنتي کورنۍ ترټولو لوی کاسه څټی،عبدالغني خان قلعه بیګي ؤ.

چي دغه وخت دکندهارنائب الحکومه ؤ.داسړی هر چیري چي مقرره سوی دی، ددغه سلطنتي کورنۍ دپاره ئې دولس په وینولاسونه رنګ کړي دي. او دسیسې ئې جوړي کړي دي.چي دغه دسیسه ئې دبیلګي په توګه راوړم.

لومړی:یوه ورځ فضل محمدخان اڅکزی چي په هغه وخت کي دقبائلومدیرؤ، دآغا محمد خان کرزي سره په مجلس کي داسي اعتراف وکی:

آغا محمد خان کرزی وائي ؛یوه ورځ فضل محمد خان خوراخوابدی ناست ؤ.ماورته وویل : مدیرصاحب نن یوڅه خوابدی ښکاریږي ،خیریت خودی؟؟

فضل محمد خان وویل :هو! خیریت دی.خوکیسه داسي ده.چي برای شپه زه او اکبرپرواني نائب الحکومه غني خان وروغوښتلواوهدایت ئې راکړ،چی تاسویو

داسي رپوټ جوړکی، چي برای شپه موږ (فضل محمد خان او پرواني) يو چيري ميلمانه ؤ،تقريبأدشپې پردويا دروبجوکله چي په کندهارکي دپاکستان دکونسل ګری څخه راتيريدلو،ددې کونسل ګری څخه حاجي محمدانورخان اڅکزی اومولوي قاضي بهرام خان اڅکزی راووتل.دوی موږپه خپلوسترګو وليدل. فضل محمد خان اضافه کړه،چي موږهم دنائب الحکومه صاحب په هدايت همداسي وکړه،بيامود موضوع رپوټ مرکزکابل ته مخابره کی،حاجی فضل محمدخان وويل: زه اوس په دې سره ډيرسخت خواشنی يم،وجدان ته ډيرسخت خجالت يم .

دغه موضوع خپلودوستانوته آغامحمد کرزي وروررسول اوهغوی ئې دحکومت دجاسوسانواودغني خان ددسيسوپه مقابل کی خبرکړه.محترم قاضي صاحب دغه کيسه ماته کړې وه.خومادغه کيسه دمرحوم محمدعلم بڅرکي دکتاب په سند سره دلته وليکه.محترم قاضي صاحب به ټول عمرويل:چی حکومت ددرواغواو دسيسو څخه کاراخيستی اوهميشه به ئې دويښ ځلميانودبد نامولودپاره دغسي دسيسې جوړولې.اوپه دې باب به ئې دخپلودولتي مامورينواودخپلوپټوجاسوسانو په خوله درواغ جوړوله،ترڅوخلک اومترقی غورځنګونه سره بيل او ددوي په منځ کي فاصيله پيداکړي.که څه هم خلک په دې پوهيدل چی حکومت درواغ وائي،خوځينودګټوپه خاطرږغ نه سوای پورته کولای،ځينوبيادبيري په خاطرخاموشي اختيارکړې وه.اودريمه ډله خلک بيا په دغه خاطرچي موږ يوآزاد دولت لرونه داچی دغه آزادي موتهد يد سي نو به چپ پاته کيده.

مولوي صاحب بهرام خان په دې دروسرونظرياتوکی بيا دغه خپل څلورم نظر درلود.دغه نظرئې تائيداوه،چي ملی حکومت هيڅ وخت په درواغونه سي جوړيدای،که چيري جوړهم سي پايښت به ونه لري.هغه به ويل:چي دافغانستان شاهي حکومت تيروتنه کوي،چي دهيوادهوښيارخلک،سياست پوهان اودعملي تجريبې لرونکي کسان ياپه پاکستان پوري تړي اوياهم دخپلوجاسوسانوپه درواغوئې بندی کوي.دغه ډول سياست خپله دحکومت،خلکواودانيده راتلونکو په تاوان دی.نوخلک بايد سره يو موټی سي اودحق آوازپورته کړي.

قاضي صاحب به ويل:حکومت چي به هروخت زمونږ (حاجی محمد انور خان او قاضي بهرام خان) په مقابل کي شوم تحريکات کوله نومونږ به ئې په پاکستان پوري تړلواودادشرم خبره وه چي يوحکومت خپل خلک په پرديوهيوادوپوري تړي اوبد نامه وې ئې،په داسي حال کی چي دپاکستان چارواکواودافغانستان چارواکودواړولاسونه سره يوکړی اودخلکوپرضد ئې د سيسې کولې.

ددې خبري معناداده چي مرحوم قاضي صاحب به ويل: دپا کستان اوافغانستان دچارواکولاس وملت ته يودی.دلته بياهم د مرحوم محمد علم بڅرکی صاحب د کتاب دغه يادونه ډيرښه دليل کيدای سي.

مرحوم محمدعلم بڅرکی دخپل کتاب ويښ ځلميان دافغانستان يوسياسي تحريک په ۶۵مخ کي داسي ليکلي دي: دوخت دچارواکواودپا کستان ددولت دسياسی ډيپلوماټانو څخه پرده پورته کوي.

هغه ليکي:بله دسيسه چي نائب الحکومه عبدالغني خان دپا کستان په مرسته جوړه کړې وه،هغه په خپله زما (محمد علم بڅرکي) په حق کی وه.

هغه دسيسه داسي وه:مرحوم بڅرکي ليکلي دي،چي په هغوشپوکي زه اوملګری بنديان کيږو، زه د کندهاردښارجنوب خواته په يوه کلي کی چي تيموريان نو ميده او سيد م.يوه ورځ زه د کلی څخه دښار وخواته را روان وم،چي دپا کستان دکونسل خانې يو نفرچي عبدالعزيزنوميده.او ما داسړی دپخوا څخه چي دی په چمن کي ؤ،پيژنده په لاره کي زماپه انتظارولاړؤ.نوزه چي ئې وليدلم نوخورا خوشحاله سو.اوزماپرخواراروان سؤ.

راته وې ويل: دپا کستان کونسل خورا ډير سلامونه درته ويل.او ماته ئې دغه پيغام راکړی دی.

چي دپاکستان حکومت ستا ورا تګ ته ښه راغلی وائي،هلته په کوټه کښي ستا دپاره انتظام سوی دی.بنګله (کوټۍ) اونورلوازمات ټوله درته برابرسوی دي.کافي معاش درته په نظرکي دی.اوهم دپاکستان حکومت تاته وعده در کوي،چي دافغانستان دحکومت پرخلاف چي هرډول تحريک چلول غواړې

دچلولودرته اجازه ده.اوهم قونسل صاحب وفرمایل؛چي ترپاکستانه درسید و انتظام دي هم موږ کوو.او هم ئي دغه خبره را ته وکړه: چی ! که ته داسي ونه کړې،نودمعلوماتو سره سم ته د لته بندي کیږې.

خو! په هرصورت خبري ئې ډیري راته وکړې.مګرماکورټ ځواب ورکړ. همدغسي دعبدالعزیزدوینا سره سم یوه هفته لا نه وه تیره سوې ،چي پولیس را ته ودریدل .اوزندان ته ئې ورکش کړم.مرحوم محمد علم بځرکی زیاتوي : اوس نوکه دغه پورته دسیسې سره پرتله اومقایسه سي، نوځرګندیږي،چی دعبدلغنی خان قلعه بیګي اودپا کستان دکونسل ګرئ چي په کندهار کښي وه، لاس سره یوؤ.اویاپه بله توګه دافغانستان حکومت اودپا کستان حکومت دافغاني ولس په مقابل کی په پټه لاس سره یوکړی ؤ.اودا یوازنی حکومت ؤ چي دخپل ولس په مقابل کې دخپل دښمن پا کستان سره لاس یوکړی ؤ.

دوی دپښتانه بهیرهغه تاج داران وه،چي یونیم سل کاله ئې دغه رنګه پا چهي را باندی کړې ده.

مرحوم بځرکی صاحب دارواح ښاد د کتورمحمودی صاحب دغه جمله دلته را وړي چی ویلي ئې وه:په نړئ کي ځیني کسان کرک بازان وي،ځینی بیا سګ بازان وي، ځینی بیاکوتربازان وي.خود کابل سرداران بندي بازان دي.خو دمرحوم محمدعلم بځرکی دنظره پردغه ټولوبازانوبرسیره دغه جمله هم ور ډیره سوې ده.د کابل سرداران دسیسه بازان هم دي.

دحکومت غلط سیاست ددې سبب سو،چی هغه دکندهارآرام خلک دعلم اوادب پتنګان،دسولي اوآزادئ دلاري قهرمانان دهیواد په لاره کی دخد مت اولاسته را وړنوځخه په یوه مصیبت ګرفتاره کړه.هري لوری ته تشویش،ناامیدئ اوددولت په وړاندي تاوتریخوالئ او ددولت او حکومت څخه دخلکو د فاصیلې ډیریدل ورځ تربلی په ښه توګه احساسیدل،حکومتی چارواکو په ډیره بیا دکندهاروالی عبدالغني خان قلعه بیګي دسلطنت ته دچاپلوسئ په خاطرد ملی خلکوځورونه ډیره کړه.اوهغه کسان چي په خلکو کي منل سوی کسان وه، دهغوی دځوروڵو په خاطرئې ډیري ځورونی اودسیسې وکړې.دکندهارګل بڼ ئې په تورتم سره

تبديل كړ.اودوخت طبقاتي حكومت غوښته چي دزوراوجبردلاري خپل شوم اعمال پرخلكوباندى وترپلي.داوخت زموږ دهيوادخلك تربل هرراتلونكي وختونو جاهل اوبې سواده وه.خلكوته دحكومت دلوري اوهغه ملايانواوملنګانو ،پيرانودلورى داسي تبلغ كيده چي پاچا دخداى (ج) سايه ده.خداى قدرت وركړى دى.اوخداى ئې ساتي.دغه هغه خبري وې چي دحكومتى چارواكو كار ئې دحده ډيروراسانه كړى ؤ.نوكه منورينو قانوني غوښتني درلودلې، يا به ئې په دولت كي عدالت غوښته يا به ئې دقانون غوښتنه كوله.نوسمدلاسه به د ملايانو اومذهبي ټيكدارانو دسخت مقاومت سره به مخامخ كيده.اودياغي، كافراوملحد حكم به دحكومت د تالى څټو دخوا څخه پركيده. خلكوهم دمذهبي پيرانو خبرو ته بيله دليله غوږ نيوه.چي دغه دشلم قرن ډيره غټه ستونزه وه.زموږپه دغه غريب افغانستان كي ، چي تراوسه هم دولتونه اودافغانستان حاكمه طبقات دهمدغه تشي يادرزڅخه ګټه اخلي.خوددې په مقابل كي بياديولړسياسي مخورو مبارزه چي برحقه مبارزه وه،په شدت ،هوښيارى او د قربانيو څخه ډكه مبارزه وه. چې دحكومت دغه ټول مقاومت ئې په خپلوقربانيواواصولى منطقوسره ورمات كړ.اوبلااخيره ئې دهمدغه ويښوزلميانوپه روښانه فكرونوسره په افغانستان كى دسولي اوقانونيت دګوندونوقوانين په دولت باندى ومنل.دويښ زلميانو قرباني اوسرسختى مبارزې په دغه ډول دهيوادپه دننه كي راپيل سوې،كه څه يوه برخه ئې موږ په پورته بيانونوكي هم واضيح كړه، خودلته ئې بيا هم دمرحوم قضي بهرام خان د مستند سند اودهغه د مبارزودتايخ سره يادونه اودهغه دخبرو يادابنتونه را وړل لازم ګنم.

بهرام خان اڅكزى دويښ زلميانو دبندي ګرى كيسه داسي كوي :

زموږ اوددولت ترمنځ باورهغه وخت دمنځه ولاړى كوم چي موږ ددولت څخه داصلاحاتوغوښتنه وكړه،موږهم ددولت لوړپوړى چارواكى ؤ، خو! دولت بيا په دې خوښ نه ؤ، چې يوه ټولنه اويايوسياسى ګونددي محبوبيت پيداكړي.او دهغه غوښتنى دي په دسته جمعي اوسياسي ډول ومني،كه څه هم دنيكواصلاحاتومنل دقانون منځ ته را تګ او قانوني دولت خپله دهرنظام په ګټه ؤ.خودولت دزور

او بې باورۍ څخه کاراخيسته.اوپسله هغه چي پرمنورينو ئې دجاسوسانوتور ولګاوه،دحکومتی دندوڅخه ئې ليري کړل، دټولنيزژوند په ساحه کې بنديزونه پرولګول اوداسي نوروبې واکۍ سره ئې مخامخ کړه،په پای کې دبندي کولو او ترفشارلاندي دراوستلوهڅي هم راپيل کړې.په لومړي سرکې دلومړي ځل دپاره محترم خواخوږی ونيوه اوزنداني ئې کړ.چي دنيکه مرغه هغه بيرته ددومياشتو زندان څخه وروسته راخوشي کړل سو.دغه وخت دويښ زلميانو تحريک دهيوادپه ګوټ،ګوټ کي پياوړی سوی ؤ.اومحترم خواخوږی صاحب په دې وخت کي چي داحمدشاه بابا دښوونځی ښوونکی اودځوانانوپه منځ کي دتنوير اودويښ زلميانود ګو ند د فعاليت پربنسټ په ۱۹۵۰م کال کي دوالي صاحب محمد يونس خان په امرونيول سو،په ۱۳۳۱هـ ش دحمل پريولسمه نيټه د کندهاردويښ زلميانومشران لکه : زه (قاضي بهرام اڅکزی)حاجي محمدانور خان اڅکزی،عبدالهادي خان توخی (بحر) غلام جيلاني خان الکوزی (مديرصاحب) حضرت صاحب (محمد يوسف آغا)، قاضي عبدالصمدخان ټوله په ټوله ايزډول دوالي صاحب عبدالغني خان دغوښتني سره سم ولايت ته وروغوښتل سوه.اوهلته ئې دتيزواوتاوتريخوالي د ډ کو خبرووروسته ،چی يوه بهانه ئې هم دغه وه چي دپاکستان دخوا تاسو ته پيسې راځي،تاسو دلته مکتبونه او ښوونځی په جوړوی.

په دې باب مرحوم حاجي محمد انورخان داسي ځواب ورکی:لومړی خوموږته پا کستان پيسې نه را کوي اونه موږدپاکستان څخه پيسې اخيستي دي... دوهم: خبره داده که چيري ستا ددغه غلط نظر سره سم موږ پيسې اخيستي وي.او هغه پيسې بياموږپه ښوونه اوروزنه مصرف کړي وي.نوداخوموږبياهم يونيک کار دښووني په باب ترسره کړی دی.خوافسوس پردغه باندي چي تاسو دافغانانو په نامه دخارجه پيسې اخلی اوهغه بيا په خارجی بانکونوکي ذخيره کوی.دغه يو ملي خيانت دی.پردې خبره والي صاحب سور،شين اوزرغون سؤ.خوسمدلا سه ئې ددوی اوزما بهرام خان په شمول دګرفتاری امروکړ.اوموږئې کابل ته بند يان بوتلو.

مرحوم محمد علم بڅرکی دخپل کتاب دويښ زلميانودلومړيومشرانودبنديخانې اودهغوی دانتقال په باب داسي ليکي:کله چي دويښ زلميانولومړی ګروپ دبهاوالدين پوليس په وسيله دعبدالغني خان نائب الحکومه سراچې ته وروستل سوه،تردغه وخته لادغه دويښ زلميانودمرکزي کميټې غړی په دغه نه وه خبر،چي دوی دبندي کيدو دپاره راوستل سوی دي.څکه نوموړی بهاوالدين دوی ته ويلي وه، چي نائب الحکمه صاحب يوه مشوره درسره کوي.نوکله چي دوی هلته ورغله نوبيا دتوقع خلاف حالات اواوضاع بل ډول ښکاره کيده.يو ګړی وروسته نائب الحکومه دکوره څخه راووتی،په مجردددې چي راووتی عسکرهم پرزلميانوراوګرځيده اوپه ګيره کښې راوستل.

خو همدغسي بيا هم دپا کستان تورونه اوناحقه تورونه پرولګيده اودهمدغه ټولو ځواب ټولوويښ زلميانو ردکی،نوسمدلاسه نائب الحکومه امروکی چي په موټر کې واچوی،او کابل ته ئې بوزی.ښاغلی قاضي بهرام خان زيا توی چي داسی معلوميده چي دغه دسيسه دکابل دخواڅخه وه.اوپه مرکزکې ددې پريکړه سوې وه،چي دويښ زلميانوپرګوندباندي فشارونه راوړي.اومرکزی هسته ئې ور بنديان کړي.څوپه دغه ډول دغه نوی ځوان غورځنګ د منځه يوسي.دنائب الحکومه دامرسره سم يوه زړه لاری موټرودريدی اودهيواد دغه نازولي مخور مشران ئې دکابل پرلورروان کړه.مرحوم محمدعلم بڅرکي هم دغه صحنه په خپل کتاب کي په ډيرمستند ډول ليکلې ده.خوما خپله هم دخدای بخښلي قاضي صاحب څخه هم دلاری د کړاونوپه باب اوريدلي وه.اوهم مي د مرحوم محمد انورخان دخولې څخه دغه کيسه اوريدلې وه.چی په رېښتيا هم دغه داستان يولوی سياسي داستان دی،اودوخت دحکومت دظلم اوبې پروائي دبشري حقونو اود سياسي بنديانو دحق خوړلو يوه ډيره ښه نمونه کيدای سي.

څه وخت چي دويښ زلميانومشران د صلااومشورې په نوم دوالي صاحب حضورته ورځي، په دې کی شک نسته چي دوی په يوه جوړه کاليواوساده لباس هغه هم د کندهاردآب وهواسره برابرلباس کې دوی والي صاحب ته ورغله. خوداچي ديوې زړې لاری موټرپه وسيله دهغه وخت دکنداوکپرسړکانوپر لارودوی کابل ته راوستول کيږي، نوپه دې کې شک نسته چي ستونزي به ئې

هم ډېري ليدلي وي.دوی ترښارصفاپوري چی راورسيدل،نو!هلته ئې موټر خراب سو،دوی مجبورسوه چي هم هلته شپه وکي.دښاري صفاپه بازارکي شپه سوه.اوهلته په يوه کنډواله کې بيله تيل تکه اوناليچې څخه شپه سبايا سهار کړه.په سبا بيا يوبل موټراوموټروان راغلی،چي موټروان ئې سيد محمدعمر نوميده.هغه هم دويښ زلميانودټولني يا ګوندغړی ؤ.موتروان دمرحوم قاضي بهرام خان دخواڅخه په اشاره پوهه کړل سو،چی ځان ناګمانه واچوي(ځان ښکاره نه کړي).عسکروبند يان دسيد محمدعمرموټرته ورواچول،دويښ زلميانو دبنديانو لومړۍ شپه په ښاري صفأ اودوهمه شپه ئې وه مقرته راورسول. خو په دريمه شپه دکابل په چوکي ارغندی کښي وه.چي همدغسي ئې څلورمه شپه هم په کابل کی اوپه پنځمه شپه ئې دکابل د صدارت وه مانې ته وروړسوله. حکومتي چارواکوکوښښ کاوه، چي ولس ددغو درنومخوروپه بندی کيدوخبرنه سي.اوهم دوی ئې دولس داړيکوڅخه ليري ساتل،نوپه همدغه دليل دوی لومړی په کابل کی په يوه نا کاره سرای کی پټ ساتل سوی وه.او سيدعمر موټروان او دهغه کنينرهم ددوی سره وه، خوددوی موټروان اوکنينردپروګرام له مخي دهغه سرای ترمورۍ ووتل؛اود محترم قاضي صاحب اودهمدغه بنديانودوستان ئې خبرکړه.داکاريومعمولي کارنه ؤ،ځکه دولت په خپل ټوله توان ددې کوښښ کاوه چي خلک اودويښ زلميانونوردوستان په دوی خبرنه سي.خو!دابيا دويښ زلميانو محبوبيت ښوي چي دحکومت دغه پلان ئې ورشنډ کی.

خدای بخښلی محمد علم بڅرکی په خپل کتاب دويښ زلميانو سياسي تحريک په ۷۰ مخ کی يادونه کړيده چي : سهاروختي ترټولولومړی سړی صوفي ولي محمد خان چي په زړه ډک ملګری ؤ،بنديانوته ئې ځان وروړساوه.اوددوی داړتياوړشيان ئې وربرابرکړه.اودوهم ځوک ښاغلی محمدنورخان چي هم دسرسختوملګرو دجملې څخه ؤ،هغه هم ځان وروړساوه او د مرستي اطمنان ئې ورکی.

دغه وخت چي په ټولنه کی سياسي فعاليت بندؤ.اوپه سياست کي داخليدل دحکومت سره دلاس اوګريوان په معنا وه،نودايوه عادي خبره نه وه چي په دغه حساس وخت کي دي ځوک ځان ته داسی غم اومصيبت جوړکي چی هغه دي

دده را تلونکې دي په خطرکې واچوي.خو!برسیره پردغه ټولوستونزوچی هرڅوک په دې پوهیدل چی دوېښ زلمیانوسره تماس درلودل اویادهغوی مرسته کول یو خطرناکه عمل دی.خو!بیاهم ډیرکلک خلک وه،چی پردغه ټولو خبرو برسیره ئې هم خپل ملګري تنها پرې نه ښودل.چي په زندان کې دي خپل دوستان تنهاپه غم اوتشویش کی تیرکړی،هرملګری دنوروملګرود کور خبراخیسته.اوخپلوملګروته به ئې با وریا اتمنان ورکاوه.اووبند یانو ته به ئې په بندیخانه کی رسید ګي کوله،چی ددغه خطر ناکه عمل په نتیجه کې بیلګه لکه چی محمد نورخان ددندی څخه دوېښ زلمیانوپراړیکوباندي ایسته کړل سؤ. همدغسي چي دایوه لویه غمیزه ورته پیښه سوه.رسمي حقوق ئې ځیني واخیستل، کورنۍ ئې داقتصادي کړاونوسره مخامخ سوه.نوپه همدغه سبب ډیرو ګوندي ملګروبیاځانونه یاپټ ساتل. اوزندانوته به نه ورتلل .دوی هم زندانو ته نه ورتیل وهل کیده،خوهغه مشران چي زندانوته ولاړل،لکه: چي محترم عبدالهادی خان،مدیرصاحب جیلانی خان،حضرت صاحب محمد یوسف خان او قاضي عبدالصمدخان ئې ددې جملې څخه لومړی توقیف خانې ته یووړل. اوحاجی محمد انورخان،قاضي بهرام خان ئې دشاولی خان زاړه کورته بوتلل او بندیان ئې کړل،ده هغه کوریوه زړه کنډواله وه.

څه وخت چې عبدالهادی خان اودهغه پورته ملګري توقیف خانې ته بوتلل سوه. نوبیا ئې دهغه ځایه څخه دکابل محبس ته بوتلل،چی د محبس دامریامشربندیوان نوم نثاراحمدخان ؤ.دشپې پریولسوبجوئې ونثاراحمد خان ته په داسي حال کي وروسپارل چي دشپې تاریکه وه.اوګروپان یابرق ئې قطعه کړی ؤ.البته داپه دې خاطرچي ددباندی خلک په خبرنه سي، خو! برسیره پردې هم دکابل ډیرخلک په خبرسوه.چي جوپې،جوپې ئې پوښتني ته راغلل.دیادولووړده چی یادونه وسي کله چي دوی محبس ته ورتسلیمول،نوترقران شریف ئې وایستل؛ داځکه چي یوه روحی شکنجه ورکړي،هغه کسان چي به اعدام کیده یا به د مرګ سزاور ته ورکول کیده،هغوی به ئې ترقران ایستل، نوځکه ئې داتشویش دوی ته هم ور واچاوه.همدغسي پرفزیکي فشارونوبرسیره ئې دغسي نورروحي فشارونه هم ورکول.ددوستانولیدنه مشکیله وه، لیکونه نه ورپریښوول کیده، په دباندی کې

هم اوازه داعدام اوحبس ابدخپرې کړي وې.دوی په لومړي سرکي کوښښ کاوه چي په سياسي بنديانو څوک خبر نه کړي، خو! خپله دعسکرو په وسيله ددباندي خلک اودبنديانوملګري،دوستان خبرکړل سوه اودزندانيانوځای ئې وروښوده. کرار،کراردبنديانوشرا يط ترپخواهم ښه سوه.دامنې قومندان او خپله والی صاحب ئې هم وروسته دليدودپاره راتلل، خوويل کيږي؛ چي دبنديانوبرخورد دچارواکو په مقابل کی ډيرسخت اونه تسليم کيدونکي وه، په دغه محبس کي دکابل ځينی سياسي بنديان هم وه،همدغسی دهغه وخت دنامتو ګوندونونماينده ګان لکه: ندای خلق،دوطن ګوندغړي هم بنديان وه،چی دزندان په بد و شرايطوکې شپې اوورځې سباکولې،حتاهغوی ته د کوردخواڅخه خواړه اوډوډۍ راتلل،خوحکومت وروسته بنده کړه،چی په نتيجه کې اعتصاب اعلان کی، خو پسله دوورځواوشپوڅخه ئې د کورډوډۍ بيرته ورايله کړه.ويل کيږي په دغه اعتصاب کی ويښ زلميانودکابل دبنديانوسره دنه خوړولوداعتصاب ګډون ونه کړی.اوعلت ئې جيلانی خان داسي ويلی دی ، چی موږ د کندهارؤ،نوځکه مواعتصاب ونه کی موږته دحکومت دخواڅخه ډوډۍ راکوله کيده.کورونه موهم په کابل کی نه وه.بيله هغه مو هم دغه سرکاري ډوډۍ خوړل.

په لومړي سرکی خو د کابل بنديان ددوی سره يوځای نه وه اوپه جلا،جلا ډول دغه دوخت سياسي بنديان ساتل کيده،خو! وروسته بيا دوی سره يو ځای سول ، دلته دوطن د ګوند،ويښ زلميانوګوند،ندای خلق اوجميعت په نوم ګوندونه او دګوندنونما ينده ګان وه.هغه وخت چي دغه ټوله سياسي بنديان سره يوځای سوه نوخوراډيرئې سات تيرؤ.دوی به په خپلو منځوکي کنفرانسونه اوپرموضوعو ګانو باندی تبصيرې اودټولني تحليل همدغسي نړيوالي موضوعو ګانی به ئې مجلس ته راوړې.او تبصيرې به ئې پرکولې،دوی به د فرانسې دانقلاب انقلابي سندري هم زمزمه کولې،چي دغه حالات پردولتی چارواکو باندي بد ولګيده اوپرسياسي بنديانوئې نورهم فشارونه اوکړاونه ورډيرکړه لکه: پرپايوازانوباندي سخت شرايط،د کتابونو،قلمانواوکاغذونوبندول اوتراووکالو غڼ به ئې نه ورپريښول.دبلی خوابه ئې دځينوخلکو په وسيله پيغامونه ور ته راليږل؛چي سياسي خلک اوبنديان بايدتوبه وباسي،څودبنديخاني څخه دحکومت

د مرحمت په وسيله معاف اودندي بيرته ورکړل سي.خو! داکار سياسينونه کاوه ، دډموکراسۍ هوډئې کړی ۋ.اودحکومت څخه ئې غوښتنه هم داوه چي، حکومت بايد خبروته حاضرسي.اودټولني ستونزي بايددهمدغه سياسينوسره خلاصي کړي.چی په دې باب،مرحوم محمد علم بڅرکی ليکي:(يوه ورځ عبدل حسين خان(عزيز) چي دسلطنتي کورنۍ باوري څوک ۋ،هغه دخپل زوی (عبدالحی عزيز)دليدودپاره محبس ته ورغلی ۋ. دبنديانو سره ئې ليدنه وکړه.او خپل زوی ډاکټرقيوم رسول ته ئې داسي وويل : ننی حکومت يوبې پروا حکومت دی.غواړي چی تاسوتوبه وکاږۍ ،خوشي به موکړي؛کنه نوممکن اته کاله به مونورهم په بنديخانه کې وساتي.محترم ډاکټرقيوم رسول اوعبدالحي عزيزته لومړی دغه موضوع دخپلوملګرودوطن ګوندسره شريکه کړه،خو! وروسته ئې بيا دويښ زلميانوسره هم داموضوع شريکه کړه). چي دويښ زلميانوغبرګون په دې باب ډول،ډول ۋ.

دعبدالهادي خان هادي (بحر)يا توخی انځور

دبيلګی په توګه عبدالهادی خان هادي داسي نظردرلود.هرهغه څوک چی ګناه وکړي اوپرخپله ګناه باندی اعتراف نه کوي؛ترهغه بې همته سړی نه سته.اوکه چاګناه نه وي کړې،اوپه ګناه اقرارکوي؛ترهغه پست سړی نه سته.حکومت دي تاسوته ستاسوګناه دروښۍ؟،که موپه ريښتيا ګناه کړې وه،نوبه عفوه وغواړی،نو

ښه به هم په وايسی.حکومت به تاسووبخښني دابه ددوی لوړ همت ښکاره کي.او که هيڅ هم نه وي سوي،نوعفوه غوښتل بې معنا ښکاري.

دلته هرسياسي مشربيل،بيل نظرونه درلودله ،چي موږ دلته دمرحوم قاضي صاحب نظرداسي ليکو:مرحوم قاضي صاحب بهرام خان اڅکزی چي دکلک مقاومت پلوی ؤ، هميشه ئې ترڅان دهيواد ګټو ته باوري ؤ.اودهيوادپه خاطرئې خپل ژوندپه خطرکي اچولی ؤ.هغه خپل نظرداسی وړاندي کی:دهرسياسي بندي نظرخپل نظردی،دهرچانظردهغه شخصي موضوع ده.چي داترډيره ځايه دسياسيونوپه تقوااوټينګښت اړه لري.ددوی خپله خوښه ده چي سياسي مرام ته ارزښت ورکوي. اوکه خپلوګټوته،څوک دهيواددګټو دپاره مبارزه کوي او څوک بيا دخپلو ګټودپاره مبارزه کوي،هغه کسان چي هوډ مند دي نوپرخپل هوډ داسي ولاړوي چي ترهغوئې دهيوادپالني هوډنه وي ترسره سوی، دوی خپله توره پر مځکه نه ايږدي.سيا ست اومبارزه پرربښتيا ولاړه وي.نوځکه يوه اندازه قرباني غواړي.نو هيوادپال بايد دغه قربانيوته ځانونه ټينګ کړي.اوامتيازته ، سازش ته اوبې همتۍ ته تسليم نه سي،دمرحوم قاضي بهرام خان اڅکزي دغه ويناأو نظر دمرحوم حاجي محمدانورخان اڅکزی هم خوښ سو.ځکه دوی دواړوټوله عمريونظردرلود.مرحوم جيلاني خان الکوزی چي دسنګر ټينګ انډيوال ؤ، او همدغسي ډيرکلونه ئې سخت بند هم تيرکړی ؤ،هغه هم دتسليم طلبۍ نظرنه ؤ خوښ.غلام جيلا ني خان الکوزي هم په زغرده دټينګ مقاومت نظرتائيد کی.

د جيلا ني خان الکوزي انځور په کال ۱۹۹۵م کې په کوټه کي ننګيالي بڅرکي اخيستی دی

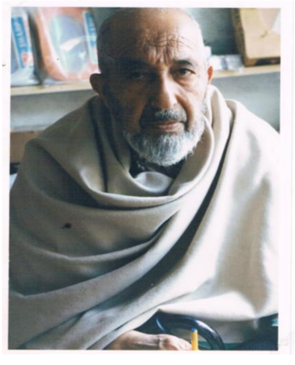

اود محترم جيلاني خان الکوزي نظرهم دقاضی بهرام خان او حاجي محمد انور خان نظرته ورته نظرؤ.محترم قاضي صاحب به همیشه ویل چي په سياست کی درواغ،محافظه کاري،خطاايستل اوپه بهانوباندي دځان ساتنه اودسياست دلاری ځانته مؤقف ګڼل په حقيقت کې دسياست مدارانوکارنه دی.اونه هم دغه ډول سياستونه بريالي وي.هغه به ويل چی دويښ زلميانو سياست پرسياسي تقوأ او دخلکوپر باوراودخلکوپرګټوته دوفاداری پربنسټ ولاړوي.نوموړ.بايدهم دغسي موقف يا دريځ دحکومت په اړونده نيولی وای. موږ سوله دحکومت اوسياسی مخالفينوترمنځ غوښته،موږپه هيواد کی ډموکراسي،دفکرآزادي اودقانون دلاري دهيوادپه آبادولوکی دخلکوونډه اودښوونی اوروزنی په پروسه کي دهيواد دچارواکوپاملرنه غوښتل اواوس ئې هم غواړودايوروااومشروع حق دی.موږ دهمدغه حق په خاطر مبارزه کوو،موږدخپلومبارزواوقربانيوڅخه پښيمانه نه يو،موږدهمدغه وا قيعت پربنسټ ولاړيو.زندان اوهرڅه موقبول دي.زموږغو ښتني پرځای دي اوزموږدغوښتنو سره دخلکواوافغانانوبشپړه ملاتړسته.پاته سودحکومت ددرواغو ډ موکراسي دادچارواکوکاردی،چی په همدغه زمانی مقطع اووخت کي چی دحکومت په رأس کی هرڅوک ولاړوی که ئې دهيوادپه ابادولوکي برخه واخيسته اوددرواغوسياست ئې ونه کړی، نوپه راتلونکي کی به دهيوادخلک اوتاريخ پرهغوی باندی پريکړه وکړي.نواوسنی حکومت که دخلکوارادوته نيک نظرولري نو بايدزموږ دحق دلاري مبارزه هم زموږ سره ومني.دلته که ديوه پلودبنديانوترمنځ نظرونه غوښتل کيده اوپه بنديانو کی درجه بندی کيده،چي څوک څومره مقاومت کوي،نرم اوکلک سياسي مبارزين په کښي په نښه کيده. هم دغسي دغه مبارزه د محبس په دننه اودباندی نورومبارزينواو حکومت ترمنځ روانه سياسي اوټولنيزه مبارزه وه.چی په دغه جريان کي بيا ځينی سياسي بنديان دندای خلق ، ويښ زلميانوهم راخوشي سوه.خو!دلته يوه بله پيښه چی ديادولووړده هغه ددسردارشا محمودخان صدراعظم دخپلي ناروغۍ له کبله استعفا وکړه.اوپرځای ئې ځوان ديکتاتورخودخواه سردارمحمد داودخان صدراعظم سؤ.په دې وخت کي دندای خلق دسياسي ګوند دغه کسان پسله يوه کال بنده را خوشی کړل سوه.لکه : عبدالرحيم – محمد عظم – امان الله - دکتور يوسفی اوداسي نور.دهمدغه بنديانو په خوشي کيدوسره نوروسياسي بنديانو ته

يوه اندازه اميدواري ورپيداسوه.خو!خبره دنرميش پرځای وسخت ګيرۍ اوديکتاتورۍ ته رسيږي.ځکه سردارمحمدداودخان دخپل طبعت سره سم دهيواد ټولومنورينوته معلوم ؤ.چې دی ظالم اوبې عاطفي دی.دفيوډالي فکرخاونداو خود خواه سردارؤ.څه وخت چي سردارمحمد داودخان صدراعظم سو،نودخپلو مخالفينوسره ئې ديکتاتورانه چلند کاوه.په بنديخانوکي په تيره بيا دسياسي بنديانو سره چلند سخت سو،په دباندي کی هم خلک دبيری سره مخامخ وه، سياسي ګوندونه اومنظم اوغيري منظمي حلقې دسخت خطرسره مخامخ سوې.او په هيواد کي سياست نورهم ترفشارلاندي راغلی.اوخلکو به يا مخفي سياست کاوه اويابه ئې په سياسي فکرسره ځان اوکورنۍ دخطروکندی ته ورغورځوله. پربنديانوباندي کنترول،ډيرسو.دبنديانوپه منځ کی تفرقه اچول اودسيسې دحکومت دپاليسۍ يوه برخه وګرځيدل،مخکي چي بنديانوته ډوډۍ اوخواړه ورکول کيده ،ورسته تردې دولت دوی ته دنغدوپيسوورکولو پريکړه وکړه.خو! يولږبنديانودغه پريکړه رد کړه،يولږبنديانوبيادنغدو پيسوغوښتنه درلودله.چې دا خپله يوډول اختلاف ؤ.هغه کسانوچي پيسې په نغده کښي نه غوښتي دليل ئې دا ؤچي حکومت موږ په دې باندي خوشحاله کوي،خوموږ دحکومت دپيسومهرباني نه غواړو،بلکي دحکومت سره دسياسي مسئلوپرحل باندی دخبرولاره پرانيستل غواړو.اوهمدغسي دنغدوپيسواخيستل ئې پرسياسي مبارزويوه توره لکه ګڼل.اودنغدوپيسو اخيستل ئې دسياسيونو دپاره يوه تاريخی بد نامي ګڼل، نوځکه ئې په ډيرجرئت سره نغدي پيسې وررد کړې.

محتر م مرحوم بهرام خان اڅکزی ويل: هغه کسانوچي دنغدوپيسوغوښتنه ئې نه درلودله اونغدي پيسې ئې نه اخيستلې عبارت وه:حاجي محمد انورخان اڅکزی،زه(بهرام خان اڅکزی)،جيلاني خان الکوزی،غبارصاحب،د کتور محمود دي صاحب،فتح محمد خان،عاطفی صاحب ،شايان صاحب اوعبدالهادی خان هادي صاحب.اوهغه کسانوچي پيسې قبلولي کړې د مرحوم محمد علم بڅرکی په ويناهغوی ته دورځي (۱۵)افغانی خرڅ ورکول کيده.چې په همدغه ډول دبنديانو ژوند دوام درلود.خو! دويښ زلميانو لومړۍ ډله د مارچ پرشپږمه په کال ۱۹۵۵ کي راخوشي کړل سوه.چې دهمدغه لومړي راخوشي سوی ډلي

کسان عبارت وه:مديرصاحب غلام جيلاني خان – قاضي عبدالصمد خان اوحضرت محمد يوسف آغا. مرحوم محمدعلم بځرکی ليکي:څه وخت چی دوی دکابل څه وکندهارته راورسيدل،نوپه کندهارکې دخپلوانو،ملګرواودکندهاردښار دخلکودخواڅخه خوراتودهرکلی ئې وسو.

چي وروسته ترهغه بيا دکابل دبنديانو څخه په ۱۹۵۶م کال دمی دمياشتی پر ۱۵ دکابل څخه بياحاجي محمدانورخان اڅکزی دبنده راخوشی کړل سو. اود کندهارپرهوای ډګرئې سخت هرکلی وسو.خلک په ډلو،ډلوورته راوتلی وه. خو داد ده مينه او ګرا نښت ؤ دخلکو سره.دی برسيره پردې چی دهغه وخت دسخت زندانه څخه تازه راوتلی سپن ږيری مشرؤ.بيا ئې هم ددې توان مندی دلودله چی په همدغه هواي ډګرکې،خپل دهوډدپاره،دخپل هيواددپرمختګ، قانون او ډموکراسۍ دپاره خپل دريځ وخلکواودوستانوته په متانت څرګند کړي. اوپه هم هغه لحظه کې چی الوتکي څخه راکښته کيږي.وخلکوته باورمندی ورکوي.اودهغوی دهمدغه توداستقبال درناوی کوي.اوپه پراخ نيت،غټ جرئت سره وخلکوته اعلان کوي وائي:(زموږاودحکومت ترمنځ څه روغه جوړه نه ده سوې،زموږ دګونددريځ هم هغه دی؛چی ؤ.) داخبره ديوه تازه راوتلی زنداني وه، چي دسختو مشکيلاتو ،نارغيوتيرولو، لوږواو خواريوګاللوڅخه وروسته دطبقاتي ټولنی،دورسته پاته ظالمی فيوډالی ټولنی دزندانه څخه راخوشي کيږی، خودی!بياهم ځان وزندانه ته اماده بولی اودزندان دستم څخه هيڅ پرواهم نه لري. دمرحوم حاجي محمد انورخان دغه يادونه دخلکوعقيدې نوري هم ور غښتلي کړې.اودغه ډول جرئت دسردارمحمد داودپه حکمرانۍ کې يوه معمولي خبره هم نه وه.بلکي ددې خبري معناداوه چی بياهم زه اوزماملګري دخپلو غوښتنواودخلکو دارمانونو په خاطر بيرته زندان ته هم چمتويو.

دغه تعدادوينښ زلميان خودبنديخانې څخه راخوشی کړل سوه،خوددوی نور ملګري لاپه زندان کي پاته دي، چي ددې مبارزينونومونه ديادولووړبولم.

محترم قاضي بهرام خان اڅکزی،چي دهيواديوپيژندل سوی سياسي مبارزؤ، همدغسی په خپل وخت کي ددولت جګ پوړی چارواکی ؤ،دمرحوم عبدالهادي خان بحراومرحوم د کتورمحمودی سره يوځای د کابل په محبس کی پاته سول.

لږوخت وروسته ئې يولړنوربنديان هم ددوی سره يوځای کړه.خوڅه وخت لا نه ؤ، تيرسوی چی دهغو بنديانو پرځای چي تازه خوشي سوی وه، نوربنديان ئې هم زندان ته ورداخل کړه اوسرداري دولت خپله دساديزم عقيده پرې تسکين کړه.دغه کسان عبارت وه :عبدالملک عبدالرحيم زی اودهغه سياسي ډله.اوس نوپه دهمزنګ کی دغه نامدارکسان سره يوځای سوه لکه : مرحوم قاضي بهرام خان،عبدالهادي خان بحر(توخی)،محمودی صاحب، خدايدوست،سرورخان جويا،برات علی خان تاج،سيداسماعيل بلخي،سيدحسين مزاري،غلام علي خان،قانون مزاری،عزيزتوخی اوبياپه وروسته کي باشي عالم اويعقوب خان اودده زامن هم محبس ته وروستل سوه.دنورمعلوماتودپاره دمرحوم محمدعلم بڅرکي کتاب «ويښ زلميان دافغانستان يوسياسي تحريک»۷۸مخ وګوری.

خو!مرحوم قاضي بهرام خان ددې پيښويادونه داسي کوي:هغه وخت چي زموږ هغه تعداددوستان اوملګري راسره وه اووروسته بيارخصت سوه،د ملګرو پرليري والي مويوه اندازه نااميدی دځانه سره وګالل،ځکه ترډيره حده په خوی اوبوی،ځانګړنوسره بلد سوی ؤ.خو دنوی دوستانواوسياسي ملګروپه راتګ باندی موداسي فکرکاوه، چی ګواکی زموږ دخلاصيدوچانس به هم وي،خو کله چی مودولت داستازوروحيه کتله هغوی زموږ څخه دپښيمانۍ اوتوبي کولوغوښتنه درلودله.چی دازموږدسياسي،افغاني اوسيکولوژيکوخواصوسره برابره نه وه،نوموږ هم ددولتي مقامونوسره دميراني اوسياسي تقواپرروحيه خبري کولې.خو!ديادولووړده چي دوی زموږدغه دمقاومت اوسياسي تقوا اوروحيه نه خوښوله،نوئې فشارونه راباندي نورهم ډيرکړه.

حتا تردغه حده چي په تاريکوکوټوکي واچولواوپه ورځ کي به ئې يوځل لمرراباندي ليدی.ددوستانوليدنه ډيره لږسوه،ددباندی څخه ئې دوستان نه را پريښول يابه ئې په ډيروخت کي دوستان راپريښول، که به کالی ياهم نور دضرورت وړشيان راتلل هغه به ئې بيرته ګرځول اوپيسي خو ئې همدغه ډول نه راپريښودلې،داهغه زحمتونه وه،چی پرسياسي بنديانوئې پيرزو درلودې. همدغسي دهمدغه زحمتونوپه باب د مرحوم قاضي صاحب نظرداسي ؤ... هرڅه تيردونکي دي، په لومړی سرکی لکه څنګه چی می وويل : ډيره سخته

وه چي يوه بله مرحله يا داسي پړاورا باندی راغلی چي زموږ د صلاح او مشورې دوستان راڅخه ولاړه، خودبله پلوه هرڅه تيردونکي دي، خدای تعالله په انسان کي همت اوتوانمندي ايږدي،نوځکه زموږهمت هم ورځ په ورځ ډيريدی.اودهرډول ستونزواوکړاونو په مقابل کی موډير ښه توان مندی درلودله او بيا دهمدغه حالت سره موځانونه قا نع کړه،چي پرموږ باندي دوخت حکومت بيله کومه جرمه څخه داسی حالتونه راوستل.اودائې پيرزوبلل.نو موږ هم ځانونه مودخلکوارادی اودخدای وپيرزويني ته سپارلي وه.هلته مودبدو اوښو شرايطو سره ځانونه برابرکړه.چی دغه روحيه چي موږدرلودله داهم پرچاروکو ښه نه تماميده،اميدئې درلود چی موږشکايتونه اوزاری وکړو.دوی داسي غلط فکر کاوه چي فشارونه پرسياسي بنديانودحل لاره ده.خوداسي نه وه ، مرحوم قاضي بهرام خان يادونه کوی چي فشارونه پرسياسي بنديانوباندي نو،نورهم اراده دسياسي بنديانووړډيره وي،نورهم په ټکولوباندي اوسپنه په فولادوبدليږي. همدغسي بدله هم سوه. داځکه چي مخکي دسياسي بنديانو اندازه او تعداد کم ؤ، خودوبيښ زلميانو دبندي کولووروسته دبنديانوتعداد موږوليده چي نورهم ډيرسو. دبندي خانې څخه بهرغښتلو افغانانو چي دغه حال وليده چي يولړپوه اوهيوادپال افغانان په زندانو کي ناست دي اودظلم اوستم ترفشارونو لاندی شپې اوورځي تيره وي،نوسمدلاسه پرچاروکونيوکي ډيري سوې اودهيوادڅغورلودپاره خلکوسياسي ډلي اونوي ګوندونه جوړکړه،اوآزونه ئې اوچت کړه،څو ځانونه ئې زموږ په شان ترزندانونوراورسول.مرحوم قاضي بهرام خان دبندي خانې حال دځان اوبنديانو دپاره يوه تجربه ګڼي اوهغه وائي چي موږ دافغانستان دګوټ،ګوټ څخه دهيوادهغه اصيلوبچيانويودبله سره وپيژندل، چی مخکي مو يا نه سره پيژندل اويا مويوازي نومونه يودبله سره اوريدلي وه.موږ په دې خوښ وو،چي موږپه ژوندکي يوهدف لرواودهمدغه هدف په خاطرقرباني ورکوو،چي په دې قرباني دافغانستان خلک خوشحاله وه.اوهم هغه تاريخی دنده چی موږ ته ديوه هيوادپال په څيررا سپارل سوې وه،هغه موپه ايمانداری سره ترسره کړه.همدغسي مرحوم قاضي په دې عقيده ؤ،چي تاريخ خلک جوړوي ،خو! مشران بيادخلکودمنځ څخه سياسي ډګرته راوزي اودخلکوباورپرځانونودهمدغسي قربانيوله مخي ترلاسه کوي. بيانو

مشران اودتجريبولرونکی لاربښونکي په خپل نوبت سره خلک پرځان را ټولوي اودحقايقو په ښوولوکي خلک ورسره هم غاړی کيږي،ځوټولنی ته دوخت دشرايطو پربنسټ تغيرورکړي.نوزموږ بندونه بيځايه نه دی. اوولس نن دهمدغه قربانيو په سبب روښانه لاره وميندل.موږ خوښ يواودبنديخانې څخه شکايت نه لرو.پسله يولسوکالوزندان تيرولووروسته مرحوم قاضي صاحب په داسی حال کی خوښي ښول چي صحت ئې هم دلاسه ورکړی ؤ.اودپښو يا ځنګونوپه شديددرداخته سوی ؤ.خو په اخيرکې بيا دفلج ناروغی هم ورته پيداسوه.مرحوم قاضي بهرام خان لکه څنګه چی مخکی وويل سوه په ۱۳۳۱هـ ش کال کی زندانی سواو په ۱۳۴۲هـ ش کال دبنديخانې څخه په داسي حالت کی راخوشی سو،چی دوخت حکومت چي دمحمد ظاهرشاه پاچهي مطلقه حکومت ؤ.خوډ موکراسۍ ته ئې ناچاره غاړه کيښودل.اوقانون اساسی هم را منځته سو،ګوندونه هم جوړکړل سوه اودغه نامتوګوندونه لکه: دخلق ډموکراتيک ګوند،شعله جاويد ګوند،پرچم،مساوات ،حزب الله،افغان ملت ، ملي ستم ګونددطاهربدخشي په لاربښونه اونورګوندونه وه.

په همدغه وخت کی يولړسياسي بنديان هم راخوشی کړل سوه.څو دډموکراسۍ تظاهرپروکړی،خومرحوم قاضي بهرام خان هم په ناروغه حالت دبنديخانې څخه راخوشي کړل سؤ.همدغسی دشاهي حکومت يا دظاهرخان دآل يحيا دخاندان دعاد ت سره سم بياهم ددغوراخوشي سووبنديانو پرځای ئې نوربنديان هم زندان ته وليږل لکه صالح محمدزيری،دستګيرپنجشيری اونوردا په دې خاطرچي زندان اودزندان کوټې خالي پاته نه سي.اودطبقاتي حکومت خمارمات سي نوبه ئې دعـاد ت سره سم ديوې ډلي دراخوشی کولوسره سم بله سياسی ډله زندان ته په يوه پلمه اوبله پلمه سره ليږل.دويښ زلميانو دقربانۍ په بدل کي چي نوی اساسی قانون او نوی حکومت جوړسو، نوسمدلاسه داخبارونو دخپرولواجازه هم ګوندونوته ورکړل سوه.خو دجريدواواخبارونو دخپريدووخت هم ډيردوام نه کاوه، کله به دګوتو په حساب يوڅوشمارې خپرې سوې اوبيا به حکومت په يوه اوبله بهانه سره نوموړې جريده اواخباربند کړه. اودخپريدو اجازه به ئې ځينی واخيستل،چی په دې لړ کی دخلق جريده پنځه شمارې خپرې

سوې او۱۳۴۵هـ ش کال کي مصادره سوې.دشعله جاويد نهه شمارې خپرې سوې اوپه ۱۳۴۷هـ ش کال کی بندی سوې.همدغسی کومک يوه شماره خپره سوه خو! په۱۳۴۷هـ ش کي بيرته مصادره سوه.همدغسي نوري جريدې اواخبارونه هم چي دوخت دحکومت تبليغ اوګټي به په کښي نه وې نو؛به ئې سمدلاسه مصادره کولې.خودغه لنډه موده اووخت بياهم دملي اوآزادي بخښونکوغورځنګونودپاره غنيمت سو.په دې وخت کي ديادسوګوندونو دخوا څخه ډيرځوانان په نړيوال سياست،دهيوادپه وتيزوعلومو، وتيزو اصطلاحاتو سياسي فکراود مبار زې په سيسټم اورازداريووپوهيدل.په همدغه دوران کي دډموکراسۍ په مرسته زموږدهيوادډيري ښځي اونارينه دښوونی اوزده کړي څخه دپوهنتونواوپه خارجي هيوادوکي دمسلکي زده کړودپاره ښه چانسونه ترلاسه کړه.په دفترنو او توليدی مؤسيسوکې دښځووندې هم تر يوه حده ښکاره اوڅرګنده سوه.دډموکراسۍ په مرسته ښځو د کورنو څخه بهرهم کولاې سوو، چي په لڅ مخ را ووزي. چی دغه ټوله پرمختګونه دويښ زلميانوپه لاسته راوړنوکی حسابل کيږي.اومرحوم قاضي صاحب بهرام خان اڅکزی هم دخپل بندپه ارزښت پوهيده.

«خدای بخښلی قاضي بهرام خان اڅکزی دپوها نوله نظره»

قاضي بهرام خان اڅکزی د محمد علم بڅرکي له نظره :

مرحوم محمدعلم بڅرکي چی دمرحوم قاضي بهرام خان اڅکزی سره ئې دډيري نژدې اړيکی درلودلې،دهغه دژوندپه باب ئې ډيرښکاره نظردرلود. مرحوم محمدعلم بڅرکي به ټول وخت دمرحوم قاضي صاحب دکلک مقاومت، پرانډيوالۍ ولاړاوټينګ انسان ګاڼه.دهغه هوډدمبارزې اودخلکودسوکالۍ په لحاظ نه ماتيدونکي هوډ ؤ.قا ضي بهرام خان، مر حوم محمد علم بڅرکي او حاجي محمد انورخان چي درې سره ديوه سنګر ملګري وه.او په ټولوکښته اوپورته کړاونواوخوښيوکې سره يووه،هميشه به ئې دنژدوسره پالل.اوپه ځينو ټولنيزو اوسياسي پيښوکي به ئې ګډنظرسره وړاندې کاوه.دوی به صلاح او مشوره سره کوله اوکه به د قربانۍ ځای راغلی نوبه ئې په عمل کي هم يودبله سره مؤفق وه. قربانۍ اوزندانونوته چمتووه، هم دغسي په ښاديوکي هم يود بله

سره نژدې اوهم غاړي ياهم نظره وه.دوی دکندهاردلرګو په ګنج دبي،بي هوا په کوڅه کی درپه ديوال نژدې ګاونډيان وه.مرحوم محمد علم بڅرکي به ټول عمرد مرحوم قاضي بهرام خان اڅکزي دجرئت،هوښياری،رښتين ولی اودهغه دښو خويونو ستاينه به ئې کول.ترهغه ځايه چی ماته می پلارمحمدعلم بڅرکي دزړه له کومي دوخت دغښتلواوايمانداروملي مبارزينو دستاينوکيسې اونقلونه کړی دي يوهم مرحوم قاضي بهرام خان اڅکزی دی.مرحوم قاضي بهرام خان اومرحوم حاجي محمد انورخان اڅکزی لکه دوه ورونه هم دغسي سره ګران وه، دوی په يوه کوڅه کي په يوه مسجد کی ليدنه کتنه اولمونځونه سره کوی.دښارخلکوهم دوی دوه ډيرنژدې دوستان ګڼل او کله ، کله به ئې ددوورڼواويا لکه دوې هم عمره خوندي يا ددوګرانوخوندونومونه اولقبونه ورکوله.اوپه وا قيعت کي هم دغسي وه.

خو!مرحوم محمدعلم بڅرکی ترقاضي صاحب ډيرکشرؤ.خو!دعقيدودلاری تعقيبونکی ئې هم ؤ.نواوس به راسودمرحوم محمدعلم بڅرکی دنظره به ددې لوړشخصيت په باب څه وګورو.

مرحوم محمدعلم بڅرکی دخپل کتاب(ويښ زلميان دافغانستان يوسياسی تحريک) دکتاب په په ۱۴۸مخ کي دمولوي بهرام خان اڅکزي ترعنوان لاندی دغسي تحليل دمرحوم قا ضي بهرام خا ن په باب کړيدی:دافغانستان په تيره بيا دکندهارپه سياسي تاريخ کښي ښاغلی مولوي بهرام خان اوحاجی محمد انور خان دشلم قرن په لومړئ پنځوس کلنه موده کي،دقدروړونډه(حيصه) درلوده.په ځانګړې توګه دسقاوئ په کورنيوجنګوکښې.اوهم دهيواد په سياسي غورځنګونو کښې.دوی دواړواوړه پراوړه دويښ زلميانوپه غورځنګ کښي کارکړی دی.که وويل سي چي بهرام خان اڅکزی اوحاجی محمد انورخان اڅکزی دوی دواړه ددې غورځنګ روح وه؛مبالغه به نه وی.مولوی صاحب بهرام خان په ۱۸۹۰ م کال کښي زيږيدلی دی.او په ۱۹۷۵م کښي په کند هار کښې وفات سوی دی.دی دسپين بولدک په ولسوالی مؤله ده يا (موليده) په کلي کښي ئې لومړنی زده کړي کړي دي.وروسته بيا دنورتحصيل دپاره ډيلي (هندوستان) ته تللی دی.او هلته ئې دفلسفې اومنطقوډګری يا ډيپلوم ترلاسه کړی دی.او هم ئې په فقه کښې

ښه معلومات درلودله.مرحوم قاضي بهرام خان دزده کړي په وخت کی هم دافغانستان په سياسي چاروکښي ځان نه دی ژغورلی.اوهروخت ئې دخپل سر په سوداګډ ون په کښي کړی دی.کله چي په هيوادکښي، دسقاوی په نوم کورني جنګونه راپيل سوه،مرحوم قاضي صاحب خپل ځان ونه سپماوه.اوهمدغه رنګه دويښ ځلميانو په پا څون اوغورځنګ کښي.په سقاوی کښي دی اونوراڅکزي مشران دسقاوی پرضد داميرآمان الله خان په پلوی راپورته سول.اوهمدغه رنګه دډيرومبارزو وروسته دوی بريالي سوه،چی کندهار فتحه کړي اودکندهار تر ښاره ځانونه راورسوي.نوکله چي ئې کندهارفتحه کی،نو!نوروقومونوهم ددوی ملاتړاعلان کی.دکندهاردښاربندي دروازې خلاصي سوې،سقاويانوماته وکړه، په دې وخت کښي،مرحوم قاضي بهرام خان دکندهاراوشاه وخوادزون په کچه دعدليې قاضي ؤ.نوڅرنګه چي داوخت دګډوډۍ وخت ؤ.او په جنګ کې پرمات سوهيوادوالو(سقاويانو)با ندي هرځای ظلم کيده،نو!يوازنی کس دی يعني مرحوم قاضي بهرام خان اڅکزی ؤ،چي په سلهاوسقاويانوته ئې نجات ورکی.او سقاويانوهم تقريبأ دته پناه راوړې وه.ده به سقاويان دباوري اڅکزوپه لاس د کلات پرلورليږل.اوهلته به ئې په غرواورغو کښي خوشي کول.اوهمدغسی اڅکزوبه بيرته قاضي صاحب ته سند راوړی.

خو! کله چي غازی محمد نادرخان بيعت ترلاسه کړ،نو کندهارهم خپل مقاومت ونه کړاوبيعت ئې ورولیږه.

مولوي صاحب وخلکوته تدريس هم کاوه،لومړی قاضي صاحب دکندهارپه خرقه شريفه کښي درس ورکاوه،يائې په خپل ابايی جومات کښي چي دکورو څنګ ته ئې واقع ؤ، دخلکودسواداودينې زده کړودپاره ئې درس ورکاوه،مر حوم قاضي صاحب په مذهبي زده کړواوسياست کي يونامتوښوونکی يا استاد ؤ.څرنګه چي زماددوی سره ناسته ولاړه ډيره وه،نوځانته داحق ورکوم، چي د مرحوم قاضي صاحب پرځانګړنوياطبعت هم څه وليکم.

مرحوم قاضي بهرام خان اڅکزی په طبعت کښي يومتين،ثابت قد مه اوديوې خولې سړی ؤ.دهيوادسره ئې ډيره مينه درلودله،دهيوادپه هره ښه خبره او ترقۍ ډيرخوشحاله کيده.اوپه بد و ئې هم ډيره خوا بدېد له. مرحوم قاضي صاحب يو

ډ موکراټ سړی ؤ.اوهم دغه سبب ؤ، چي ده په عمل کي په ۱۹۴۶م کال کي، دويښ ځلميانوپه غورځنګ کښي،فعاله برخه واخيستله،په دې وخت کښي مر حوم قاضي صاحب دکابل د مرا فعې قاضي هم ؤ.مرحوم بهرام خان په همدغه وخت کی دخپل ځان جاه وجلا(شان اوشوکت) پروا ونه ساتل.او په ملي،سياسي چوپړکښي ئې دپټنګ په څيرپه اوروركډسو،نوهمدغسي کله چی په ۱۹۵۲م کال کښي ويښ زلميان اوياسياسي بنديان جوړې،جوړې بنديان کيدل،نو دی هم زنداني اوګرفتارکړل سو.مرحوم قاضي بهرام خان اڅکزي يولس كاله (۱۱) بند وګاله اوپه ۱۹۶۳م کال کښي دکابل دده مزنګ دزندانه څخه راووت،په دغه دزندان په بدوشرايطوکې صحت په کافي توګه دلاسه ورکړی ؤ.نورنو ددوی سياسي نقش په همدغه ځای پا يته رسيږي.په درناوی. «محمد علم بڅرکی»

ياداښت : ښاغلی محمد يوسف ختيځ يار بيا هم يادونه کوي،دسقاود زوی ترناتاروروسته،حاجي محمد انورخان اڅکزی دنادرخان له خوا داندراب حاکم مقررسو.نوموړي په اندراب کې ترهر څه مخکي لومړی ښوونځی جوړه کړه، څرنګه چی ښوونکی نه وو.نوده خپله اودده زوی محمد اکرم خان «مجبور»په وړيا توګه درس ورکاوه.او داندراب هلکان ئې دسواددنعمت څخه بهرمندکړه.

قاضي بهرام خان اڅکزی دمحمد ولی (ځلمي) له نظره :

دښاغلي محمدولي زلمي دتحليل اونويشتې له مخی چي په خپل کتاب (داستبداو مطلقيت په مقابل کې دځينو افغانانو**<u>ملي مبارزې</u>**) په ۳۳۸مخ کې ليکلی دي : (دی په ۱۲۶۰ش کال کې دکندهار دارغستان دموليد په کلی کي زيږيدلی دی.او ابتدائي تحصيل ئې د خپلو شاه وخوا سيمودملايانو څخه په سررسولي دي.) .

دلته دښا غلي ولي ځلمی يوه غته تيروتنه بولم ، كه چيري بل څوک هم دځلمی صاحب دغه کتاب لولي نودې دغه جملې په همدغه لاندی ډول اصلاح کړي .

لومړی:مولوي قاضي محمدبهرام خان اڅکزی په ارغستان ولسوالۍ کي نه ؛بلکي : په مه ليدې يا موليدې کلي کي چي دکندهار دسپين بولدک په ولسوالۍ پوري اړه لري زيږيدلی دی. چي اوس نوموړې کلی دتخته پول په ولسوالۍ پوري اړه لري.همدلته زيږيدلی دی.اولومړنۍ زده کړې هم دلته دخپلو مشرانو اوپوهانو څخه کړی دي.

دوهم:دښاغلي ځلمي صاحب په کتاب کښي په همدغه مخ کی د مرحوم قاضی بهرام خان دزیږیدونیټه په تیروتنه لیکل سوې ده. ښا غلي محمد ولي ځلمی دمر حوم قاضی بهرام خان اڅکزي دزیږیدونیټه ۱۲۶۰ش کال ښوولی دی، خو!! دبده مرغه دغه سنه هم صحیح نه ده.ځکه مرحوم بهرام خان اڅکزی په ۱۲۷۴ش کال زیږیدلی دی اوپه ۱۳۵۴ش کال دسردارمحمد داودخان دلومړني جمهوریت په دوهم کال د ډ ګروال محمد کریم خان اڅکزي په کورکي چي دمرحوم بهرام خان مشرزوی وو،ددوامداري ناروغۍ په سبب وفات سو.روح دې ښاد وي.زه په همدغه وخت کي دمر حوم قاضي صاحب ومجلس اولیدنی ته ډيرورتلم.اوټول عمربه مي پوښتني اومعلومات ځینی ترلاسه کوله.اودلته هم زما دیادونی څخه یوازنی مراداوغو ښتنه داده چي دغه د محترم ځلمي صاحب سهوه اصلاح سي. نومی یادونه ضروري وګڼل.

محترم محمد ولی ځلمی دقاضي بهرام خان اڅکزي په باب په خپل همدغه درند کتاب کی دمرحوم قاضي صاحب دژوند لیک په باب داسي لیکي..دوام ورکوي : ابتدائي تحصیلات ئې دخپلي شاه وخوا سیمو د ملایانوڅخه په سررسولی دي.اوبیا ئې دپخواني هند په یو شمیر ښارونو کي لکه: ډهلی،لاهوراوکوټه کې دکلام فقي اوفلسفې علوموتحصیل کې زده کړه کړې ده.اودهنددآزادی غوښتلواو سیاسي فعالیتونوهلي ځلي ئې دنژدولیدلي اوپه نتیجه کي ئې،دغیري ملي حکومتونواواستبدادی رژیمونوسره ئې سخت حساسیت پیداکړی ؤ.هغه وخت چي په ۱۳۰۸ش کال کی کندهارته راغلی،دلته ئې دملی حکومت دجوړولواوولسي اتحاد قایمولو دپاره ډيرزیارویوست.دی وروسته کابل ته وغوښتل سو.اودعلماؤ په جمیعت کی داخل سو.ده ده د۱۳۳۴ش کال دلوئي جرګي په انتقادي وینا کولو سره دبرسراقتداره رژیم خواتوره کړله.اوڅه وروسته ئې دآزاد مشربۍ یا (آزاد فکر) اوپه ټولنه کي دآزادبیان اودحکومت پرناخوالوآزاد بیانونه ورکړه.(خو له ئې نه بندیدل) په دې چي دمرحوم قاضي صاحب خوله بنده کړی نوئې تورزندان ته ولیږی.او ۱۱ کاله ئې په بند کي تیر کړه،دبنده څخه دآزادې دوه کاله وروسته یاڅه موده وروسته وفات سو.اوپه کندهارکي د صاحب آغا په هدیره کي خاوروته وسپارل سو.روح دې ښادوي.

د ښاغلي ځلمي کرزی له نظره بهرام خان اڅکزی :

محترم ځلمی کرزی چي دآغا محمد خان کرزي زوی دی،اوپلارئې هم دويښ زلميانو د مخورواودرندومشرانودجملې څخه ؤ. په خپل کتاب (په افغانستان کي دمشروطيت غورځنګ) ترنامه لاندی دافغانستان دمشروطه غوښتونکو لرغونی تاريخ ئې په ډيرښکلی ډول سره دډيروغنی موادوسره ليکلی دی.چي دافغانستان دسياسي غورځنګونويوپه زړه پوري کتاب دی،په همدغه کتاب کې په ځانګړې توګه دويښ ځلميانوپرغورځنګ ئې هم دپام وړرڼاچولې ده.اوپه ډيرزحمت سره ئې نوموړي مستند موادسره راټول کړی دي.چي کارئې دنوروليکولانو دپاره ډيراسانه کړی دي.اودويښ ځلميانو پرژوند،سياسی مبارزواوکړاونوبر سيره ئې دهغه وخت دځوانانوټولنيزژوندهم په ډيره ښکلي بڼه ښودلی دی. محترم زلمي کرزي په خپل دغه ارزښت ناکه اثرکي دويښ ځلميانو پرمشرانو اواعضاوباندی په جلا،جلا توګه ارزښت ناکه مستندی ليکني کړي دي.چی دنوموړی کتاب ويل دارزښت وړبولم .

همدغسي ئې په وارو وارودمرحوم قاضي بهرام خان اڅکزي دنوم يادونه کړې ده اومرحوم بهرام خان ئې دويښ زلميانو دلومړي پوړدمشرانو په قطار کي راوستلی دی.اودهغه د۱۱کالودبنديخانې يازندان په باب ئې يادونه هم کړې ده. محترم ځلمی کرزي يادونه کړيده:اومحترم محمدرسول خان پښتون صاحب ئې دګوندمشرښودلی دی.اودګوندخښته اېښودونکی يادکړی دی..خو!محمدانورخان اڅکزی اوقاضي بهرام خان اڅکزی دويښ زلميانو هغه ملګري وه.چی دمحمد رسول خان پښتون سره ئې دګوندپربنستيزواصولومؤفقه وکړه.اوپه کندهار اودهيواد په کچه په افغانستان کې ددوی په شامليدوسره ګوند روح پيدا کړه.او دخلکو دباور وړوګرځيده.په دې باب ښاغلی زلمی د مر حوم تاريخ پوهه غبار صاحب دخولې داسي نقل کوي: مايوه ورځ محترم غلا محمد غبار په ۱۳۵۵هـ ش کال کی د مکروريانوپه پارک کی وليدی اودويښ زلميانو په باب مې پو ښتنه ځنی کړې وه،محترم غبار صاحب و زلمي کرزي ته وويل :چی په اصل کی دويښ ځلميانو ګوند په کندهار کی جوړسوی دی.او کندهاری منورينو دغه ګوند جوړکړی دی.نوځکه کندهاري منورينو ډيره قربانی هم په دغه ګوند کی

وليدلې.محترم زلمی کرزی صاحب دويښ زلميانو دګوند مرکزی کميټه اودګوند لومړی پوړمشران داسي ښووي.

ښاغلی محمد رسول خان پښتون ،غلام جيلاني خان الکوزی (مدير صاحب) ،قاضي عبدالصمدخان ،حاجي محمد انور خان اڅکزی،مولوی محمد بهرام خان اڅکزی ،عبدالهادی خان هادي،حضرت محمد يوسف آغا دغه دعمر په لحاظ دګوند مشران وه.

همدغسي په دغه وخت کي بيا دعمر په لحاظ يولړکشران هم وه، خو! په کاراو فعاليت کی ترمشرانوپه کمه هم نه وه.نو ځکه ئې دوهم پوړګوندی فعالين بولي. محترم ځلمی کرزی ددوهم پوړکشرانونومونه داسي ذ کر کړي دي.

ښاغلی عبدالشکوررشاد،آغامحمد کرزی،محمدابراهيم خان خواخوږی،حاجي محمدحسين خان،محمدحسين خان ريدی،صوفي ولي محمدخان،محمدعلم بڅرکی ، نوراحمد شاکر،شيرمحمد جان،محمد علي خان ،حاجی لعل محمد خان، محمد اصف خان او مسلم صاحب.

دلته زما دنظره : دګوند مشران اوکشران د فعاليت په اساس ټوله په لومړۍ درجه ګونديانوکي راځي.اود کاراوفعاليت اوستونزو،دقربانيوپرسرديوډول کړاونوسره مخامخ کيږي.کشران په فزيکی ګوندی کارونوکی ځانونه ستړي کوي اومشران لاري د مبارزې شيوې ورته تنظيموي.خوديوه تعدادمشرانو اعتبارپه دولت اوخلکوکي دتاريخی سوابقو په اساس ډيردی،نوځکه دهغوی ګډون په ويښ ځلميانوکی پردولت باندي درنده تمامه سوه.لکه مر حوم قاضی بهرام خان اڅکزي (قاضي والقضات) دخپل وخت او دسقاويانو په جنګ کي فاتح عالم او پوهه مبارز، همدغسی محمد انور خان اڅکزی ،محمد رسول خان پښتون صاحب اونورمشران چي دوخت ددولت لوړپوړي چارواکي دي او دولت يا حکومت ئې دسياسي فعاليت څخه په بيره کی ؤ.

مولوي بهرام خان اڅکزی دپوهنیار سید مسعودله نظره :

که څه هم دويښ زلميانوتاريخ په مفصل ډول نه دی ليکل سوی،خو!يوازي دمرحوم محمدعلم بڅرکي کتاب تريوې اندازې پوري دوخت دويښ ځلميانو دتاريخ يولنډبيان ئې دخپل ژوندپه ورستيووختونوکی وليکه. چی تريوې اندازې ستونزی حلولای سي،خو! لکه څنګه چي دغه غورځنګ په افغانستان کی ډيره ستره دنده ترسره کړيده.اودخپلومبارزوپه نتيجه کې په ۱۳۴۲ش کال کې هيوادته ډموکراسي راوستله داددوی دپراخومبارزويوه برخه وه،خودښځو دآزادئ اونورو ډ موکراټيکوقوانينوپه برخه کې هم دپام وړکارونه ترسره کړی دي.دلته زمادليکنی مؤخه داده چي تريوه ځايه پوري ټولوليکوالانو ديوڅو محدودوماخذنو څخه ګټه اخيستې ده. چی په نتيجه کی ويلای سم چی په دې باب ډيرلږکارسوی دی.اودليکوالانوماخذونه تريوه ځايه پوري سره يوشانته دي.او هغه تحليل چی يوه محقيق ياڅيړونکی کړی دی هغه په عينی حال کی که دبل څيړونکي په څيړنه کې هم ليدل کيږي.خو!په لږتفاوت سره. نوموړی ليکوال هم هغه تحليل کړی دی چی په دې باب زه ودې ته وهڅول سوم چی هم دنورو محقيقينو ياڅيړونکو نظرونه ترهغه ځايه چي زماپه کتابتون کی سته هغه سره راټول کړم.اوخپله زه هغه تجربې اويادونی چي د مرحوم پلارمحمدعلم بڅرکی دخواڅخه راپياددېږي،هغه ددوستانوسره شريک کړم اوما چي خپله مرحوم قاضي بهرام خان اڅکزی د ډ کروال محمد کريم خان اڅکزي په کورکې زمادخاله دلورپه کورکي **ليدلی دی،هغه** دسترګوليدلی حالتونه اودمرحوم قاضي صاحب دخولې بيانونه مي ستاسوسره شريک کړي دي.نوکه دځينوڅيړونکو خبری يوشان اوتکرارهم وي،خوزه ئې دلته دهغه ليکني متن د کتاب دماخذ سره راوړم.

محترم پوهنيارسيد مسعودپه خپل کتاب کي ليکي:

دلته دښاغلي پوهنيارسيد مسعودپه کتاب کي(ظهورمشروطيت وقربانيان استبداد درافغانستان)په لومړی او دوهم جلد کې:تردغه عنوان لاندي مخ۲۰۰کي .

مولوی بهرام خان اڅکزی : دافغانستان په ډیره بیا د کندهار په سیاسي تاریخ کي ښاغلی بهرام خان اڅکزی اوحاجی محمدانورخان اڅکزی دشلم قرن په لومړی پنځوس کلنه موده کي دقدروړونډه (حیصه) درلوده،په ډیره بیا دسقاوۍ په کورني جنګ کې.اوهم دهیوادپه سیا سي غورځنګونوکې دوی دواړواوړه پراوړه دویښځلمیانوپه تحریک کښي کارکړی دی.**اوکه وویل سي چې دوی دواړه ددې تحریک روح روان** وه،مبا لغه به نه وي.

مولوی بهرام خان په ۱۸۹۰م کال زیږیدلی اوپه ۱۹۷۵م کال کي په کندهارکی وفات شوی دی.دوی دسپین بولدک په ولسوالۍ کي د(موله یده)یا مولیده په کلی کي زیږیدلی دی.اولومړنۍ زده کړې کړي دي.وروسته بیا دنورتحصیل دپاره وه ډهلي هندوستان ته تللی دی.اوهلته ئې دفلسفې اومنطقو ډګری یادزده کړي سندترلاسه کړی دی.اوهم په فقه کښي ئې ښه معلومات درلودله.

ده دافغانستان په سیاسي مصائیبوکي ځان نه دي ژغورلی.اوهروارئې دخپل سر په سوداګډون په کښي کړی دي.کله چي په هیوادکي کورني جنګونه دسقاوۍ په وخت کی جاري وه، ده ځان ونه سپموی اوهم دویښ ځلمیانوپه پاڅون کې.

په سقاوۍ کي دی اوحاجی محمدانورخان دمشرانوپه څیرراپورته شول اود بشپړه مبارزې وروسته دوي بریالي یا مؤفق شول.چي دکندهارترښاره ځانونه را ورسوي.نوکله چي دوی لوی کندهارفتح کی،دکندهارنورقومونوهم ددوی ملاتړ وکی.اود کند هاردښاردروازې خلاصي شوې.سقاویانوماته وکړه،په دې وخت کي خپله بهرام خان اڅکزی د کندهار دعدلیې قاضي سو.

څرنګه چي دغه وخت دګډوډۍ وخت ؤ.اومات شوي هیوادوالو (سقاویانو)باندي ظلم کیدی،نویوازنی سړی قاضي بهرام خان ؤ،چي په سلهاؤسقاویانوته ئې نجات ورکی.اوسقاویانوهم دته پناه راوړې وه.ده سقاویان دباوري اڅکزوپه لاس د قلات پرلورلیږل اوهلته ئې په غرواورغوکي ایله کول.اوسند به اڅکزو بیرته ودته راوړی.

خوکله چي غازي محمد نادرخان بیعت ترلاسه کی ،نو کندهارهم مقاومت ونه کی اوخپل بیعت ئې ورولیږی.

مولوی بهرام خان اڅکزي وخلکوته تدریس هم کاوه.لومړی دوی دکندهارپه خرقه شریفه کي درس ورکاوه،بیائي په خپل ابائي مسجد کي،چي دکوروڅنګ ته واقع ؤ.دی په مذهبي اموارواوسیاسي چاروکي دخپل وخت یورسا شخصیت ؤ.دی په طبعت کی متین،ثابت قدمه،اودیوې خولې سړی،(خبره ئې خبره وه) .دهیوادسره ئې ډېره مینه لرله،دهیواد په هره خبره اوترقی ډیرخوشحالیدی.او په بدوئې هم ډېره خوابدیدل،دی یوډیموکراټ سړی ؤ.اوهمدغه سبب ؤچي ده په عملي توګه ۱۹۴۶م کی دویښ ځلمیانوپه تحریک یاګوندکې فعاله برخه واخیستل،په دغه وخت کي دی په کابل کی دمرافعې قاضي هم وو.ده دخپل جاه وجلال هيڅ پرواهم ونه ساتل اوپه ملي، سیاسي چوپړکې دپروانې په شان ورګډشو.کله چي په ۱۹۵۲کال کی ویښ زلمیان جوپې،جوپې بندیان کیده،نودی هم ګرفتارکړل شواوزنداني شو.ده۱۱ کاله بند وه ګالۍ.اوپه ۱۹۶۳م کال کي دکابل د«دهمزنګ»دبندیخاني څخه راووتی،چي صحت ئې کافی دلاسه ورکړی ؤ.نورنوددوی سیاسي نقش په هم دغه ځای پا یته رسیږي.

د غلام محی الدین ایوبي له نظره دویښ ځلمیانوغورځنګ:

مرحوم الحاج غلام محی الدین ایوبي چی په کندهارکي داطلاعات اوکلتور مدیروو.محافظه کاره اومذهبي فکرونه ئې پالل،ښه ژورنالیست او د قلم خاوند وو.چي دژوندتراخیره ئې په ژورنالیزم کي خدمت کاوه.خودده له قوله یووخت دویښ زلمیانو په غورځنګ کې هم ځان ازمایلی وو.

محترم غلام محی الدین ایوبي په خپل کتاب سیاسي هڅي اوتلاښونوکې ، دویښوزلمیانوپه یوه کلنه غونډه کي ترعنوان لاندي داسي لیکي:په ۱۳۳۰ش کال کې زموږپه ګران هیوادکې دویښ زلمیانوپه نوم یولوی اومثبت سیاسي غورځنګ رامنځته سو.اوپه هغه کي دهیواددډیروسیموپه تیره بیا دلوی کندهار ،پکتیا،ننګرهاراوکابل یوډیرشمیروطنپال اودبیداروافکاروخاوندان شامل سول.

ددې سیاسي جریان هدف ،په هیوادکې هراړخیزه اصلاحات وو.اوویښ زلمیانو دغه وخت دحکومت څخه چی دسردارمحمد هاشم خان صدراعظم د دیکتاتورۍ څخه په تنګ اوعذاب سوی وه.وغوښتل چي دآزادومطبعاتودلاري خلکو ته دا

حق ورکړه سي چې دحکومت په چاروکي خپل اصلاحی نظريات وړاندي کړي.په حکومتی دستگاه کي دظلم ،رشوت ، خيانت اوحق تلفی ټغرټول کړل سي.حکومتي چاري پوهو او پا ک نفسو کسانو ته وسپارل سي.حکومت کوښښ کاوه چي په ټوله هيواد کې دبيسوادی، ناپوهی ، بيلا بيلو ناروغيو ،اقتصادي بې وسی لمن ورټوله کړي.افغان ملت دبدبختی اوکړاونوڅخه وژغوري.اوپه پای کي زموږ.خلک ددموکراسی دلاري په حکومتي چاروکې په خپله برخه واخلي.

چي په همدغه وخت کي سردارمحمدهاشم خان استعفاوکړه.اوپرځای ئې دپاچا بل اکاء سپهسالارسردارشاه محمودخان غازي ته دصدارت چاری وروسپارل سوې. په دغه دوره کې دحکومت سياسي اختناق له منځه يووړل سو.اوسياسی بنديان آزادسول.دهمدغه دورې څخه مرحوم غلام محی الدين ايوبي خوښي ښکاره کوي .

خو بيا دکتاب په شپږم مخ کې دويښ زلميانو دغونډي په باب چي خپله ده هم برخه په کښي اخيستې وه داسي څرگندونه کوي.

دلته زموږ.مقصددادی چي څرگنده کړوپه ۱۳۳۰ش کال دحوت په مياشت کې په کندهارکې داروا‌ه ښادعبدالهادي هادي په کورکښې دويښ زلميانو داجرااتو څرگندولو په باب يوه کلنۍ غونډه وسوه،چي په هغې کې دهغه وخت دکندهار دويښوزلميانوداجرائيه هيأت ديوغړي،ارواه ښادمحمدرسول خان پښتون له خوا ددغه جريان يوکلن اجراات بيان سول.اوپه پای کې دغونډي مشرد حاضرو کسانو څخه وغوښتل چي ددغوکارونوپه باب خپل وړانديز ونه اونظريات بيان کړي.

مرحوم ايوبي صاحب يادونه کوي: ماپه دغه غونډه کې دخبرواجازه وا خيسته.اودويښوزلميانودارزښ دڅرگندولوپه ترځ کي مې دغه وړانديزوکړ:چي وروسته له دې څخه بايد ديندراه اووطنپاله کسان په ويښ زلميانوکښي شامل کړل سي.اودشموليت په وخت کې دي دهغوی سابقه په نظرکښي ونيول سي. اونوردي داخبره نه وي چي دهرکس او نا کس گډون دلاري يوازي ددغه غور ځنگ دغړو شميرزيات کړي.

په غونډه کې ما په خپل دغه نظرتېنګاروکړچي دويښوزلميانو مشران بايد په خلکواوټولنه کې ښه سابقه اوښه شهرت ولري.اودرسمي چاروداجراکولو پروخت ئې پاک نفسي شعارګرځولی وي.اوپه ټولنه کې درشوت خور په نوم نه وی معرفي سوی.نو به دغه غورځنګ ښه نوم وګټي.اوزموږ ټولني ته به ديندارہ او هيوادپاله کسان را سي.

مرحوم ايوبي بيا هم دخپل همدغه کتاب په اووم مخ کي داسي بيان کوي: په دغه وخت کې داجرا ئيه هيائت يوغړي، چي غلام جيلانی خان نوميده، پرته له اجازې څخه را وه پا څيده؛ما ته په قهرسو.اوپه ډيره سخته لحجه ئې را ته وويل:(ته خوويښ زلمی نه ئې).... تا ته چاه اجازه درکړې ده،چي زموږ ټولني ته راغلی ئې؟.اوتاخو موږ ته اعانه هم نه ده را کړې.او حق نه لرې چي زموږ پرټولنه انتقادي اواصلا حی نظرووړاندی کړې.

مرحوم ايوبي ليکي:زه بياپاڅيدم اوداجرائيه هيات دنوروغړوڅخه مي وپوښتل: ايا!تاسوهم زماپه هکله دغسي يونظرلری؟.لکه چی غلام جيلانی خان ئې لري؟

هغوی وويل:نه! ته ويښ زلمی ئې.اوداخاص دنوموړی نظرؤ.ارواه ښاد پښتون داهم وويل:چې موږبه ستادوړانديزنوپه باب په نوروغونډوکي خبري وکړو.خو په راوروسته غونډوکې هم زما قناعت حاصيل نه کړای سو.

خودويښ زلميانويوبل سترغړی قاضي عبدالصمدحقاني زماخبري تائيدکړې. حقاني صاحب داهم وويل : چي ترهرڅه نه مخکي بايددټولني دمشرانوپه ټاکلو کی دهغوی ديانت په نظرکی ونيول سي.اومحترم ايوبي صاحب ليکي : دويښ زلميانوغورځنګ يوچپي غورځنګ ؤ،زه ئې مايوسه کړم اوبيا هيڅ وخت دهيڅ ګوند سره مي اړيکی ونه ساتلې .

محترم ايوبي صاحب د کندهار دمذهبي ډوله منورينو دجملې څخه ؤ.يو هيواد پال محافظه کاره ليکوال اوژورناليست ؤ.ټول عمرئې دليبرالانو،دموکراټانو سيکولريستانومنورينو سره دمذهب پرسراختلافات درلودله.اودعمرتراخيره ئې داطلاعاتواوکلتورپه وزارت کې دنجيب دسقوط تروختہ خدمت کړی دی.

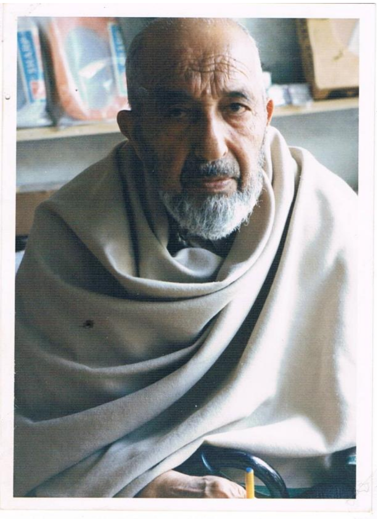

جيلاني خان الکوزی

د غلام جیلانی خان الکوزي له نظره دويښ زلميانوغورځنګ اودقاضي بهرام خان ځانګړني:

خدای بخښلی غلام جيلاني خان الکوزی چی دويښ زلميانودغورځنګ يووتلی سياسي مبارزاود قربانۍ دميدان بريالی سياسي شخصيت وو.ماپه ۱۹۹۴م کال کې دکويټې په ښارکې يومرکه ورسره وکړه چی دنيکه مرغه نوموړې مرکه بيا دملی هنداري په دريمه ګڼه کی خپره سوې ده.او زه اوس خوشحاله يم چي هغه وخت ددې فرصت پيداسوچي ددې لوړباهمته انسان سره مي دهغه دخولې څخه هغه مرغلري راغو نډي کړې،چي داينده تاريخ دپاره به ارزښتناکه وي.دوخت دپيښنوپربنسټ دهغه نظرداسی ؤ.

دنيکه مرغه په دغه وخت کي غلام جيلاني خان الکوزی ژوندی ؤ.او دمسافرۍ شپې اوورځي ئې دپا کستان دکوټي په ښارکي تيرولې.محترغلام جيلانی خان الکوزی چي دهيوادپه غم اوناخوالوکې ځوريدلی،کړيدلی اوستونزمندسوی دی لا ئې هم توره پرمځکه نه ده ايښې،هميشه به دوخت دناخوالوسره په مبارزه کي ؤ.کله به ئې دزندان دپنجرو شاته دهمت شپې اوورځی سبا کولې، کله به هم

دوخت دچارواکوتر نظارت لاندي نظر بنده ؤ.اوکله به هم ديوه ولايت څخه وبل ولايت ته جزائي استول کيده.خو دغه ټوله کړاونه دڅه په خاطر وه؟؟.اوولي په افغانستان کي دمنورينوژوند دکړاونوسره مخا مخ ؤ.؟ دا ټوله هغه پوښتني دي چي مورڼئې خپله دده دوينا څخه جوابولاى سو.

دمرکې په سرکې مي دښاغلي جيلاني خان الکوزي څخه وپوښتل:چي که دخپل سياسي اوټولنيزژوندپه باب څه راته ووايا ست ،نودافغان ملت پرتاريخي پاڼوبه څه ورډير کړل سي.اودغه به دي دنوي نسل دپاره يوسترتاريخي شؤني اويادونه پاته سي.اوهمدغه به د معاصر تاريخ سره مرسته هم وي.

جيلانى خان الکوزى چي په طبعت کي خوشحاله اوخوله ئې دخندا ډکه اودزړه دوستي اومينه ئې په څيره کي وه،په ډيره مينه ئې دخپل سياسي اوټولنيز ژوند کيسه داسي راپيل کړه.چي زه په امانت دارئ سره هم هغه کيسه تاسو ته دهمدغه کتاب په وسيله ليکم اوستاسوسره ئې شريکوم.

جيلاني خان الکوزى د کندهاردښار اوسيدونکى،لکه چي دتخلص يا لقب څخه چې څرګند يږي.په خټه پښتون،الکوزى دى.

داميرامان الله خان په دوران کې خپلي لومړنئ زده کړي کړي دي.او دفراغت څخه وروسته په ۱۳۱۴ش کال کې دتلګراف په برخه ياريشته کې په کندهار، کابل او سپين بولدک کې لومړنئ دندي را پيل کړې.په ۱۳۱۴ش کال کي دفراه په اوسني ولايت اوپخوانئ ولسوالسئ کې دتلګراف دتنظم په توګه دنده ور وسپارل سوه.چي وروسته په ۱۳۱۵ش کې بيرته کندهارته را تبديل سو.څرنګه چي دتلګراف په برخه کي مسلکي کارمندان لږوه،نودښاغلي سردارمحمد داود په امريو ګروپ زده کونکي په رسمي توګه،ومحترم جيلاني خان ته ورو پيژندل سوه.اوپسله يوه کاله مسلکي زده کړوڅخه هغه هم پرمسلکي دندووګمارل سوه.چي همدغه ئې په ټولنيز لحاظ يوسترخد مت هم ګڼلاى سو.په همدغه وخت کې سياست اودهيواددځوانانوپه منځ کي دهيوادپالني روحيه هم خپروله نو سمدلاسه دهيواددچارواکودلاسه ئې ځوروني هم وليدې ، چې دهمدغه ځورونو په وجه دندوڅخه سخت ستړى اوخسته سو.اوپه ۱۳۲۳ش کال کې کابل ته

دخپلي دندی څخه د ګوښه کیدوپه نیت راغلی،چی په همدغه وخت کې دځینو هیوادپالوپه منځ کې دیوې ټولني دجوړیدوفکرورپیداسو.اودمحترم الکوزي صاحب دوینا له مخي.چي ما هم دهمدغه فکراو دټولنی دجوړیدو دهمدغه فکر ملاتړوکی.اوبیا کندهارته درسمي دندی دخوشي کیدوڅخه وروسته دګوندي او ټولنیزفعالیت په خاطرراستون سوم؛باید وویل سی: چی دښاغلي الکوزي دروحیې څخه داسي معلومیده چي دتلګراف د مسلکي دندي څخه ګوښه کیدل ورته ستونزمنده وه.اوپریښودل ئې ګرانه وه،خو!ښاغلي الکوزي صاحب دغه رسمي دنده خوشي کړه.چي بیاوروسته دخدای بخښلي حبیبي صاحب په مرسته په۱۳۲۵ش کال کي ددرملتونونود مدیرپه توګه پردنده وګمارل سو.چی په دغه وخت کې خدای بخښلی حبیبی صاحب د مطبعاتو مرستیال ؤ.اومحمدنعیم خان دصدارت مرستیال ؤ.همدغه وخت دویښ زلمیانوځیني دوستان لکه غلام محمدغباراومرحوم دکتورعبدالرحمان محمودي په پارلمان کي دوکیلانوپه توګه وټاکل سوه.نوپه دغه خاطرښاغلي غلام جیلانی خان هم یوه غو نډه جوړه کړه. دغونډي مؤخه داوه چی دکندهارڅخه دي هم یوڅوک پارلمان ته ونومول سي.غونډي پریکړه وکړه چي ،استاذعبدالحی حبیبي دی پارلمان ته وټاکل سي. نوموړې پریکړه دغونډي داستاذ حبیبي په غیاب کې ترسره سوې وه.په دې وخت کې محترم استاذپه چمن کې دسوداګرووکیل وو.ښاغلي استاذ حبیبي صاحب نوموړې پریکړه دوتیزوستونزوپه سبب ونه منل.چي په نتیجه کې دمرحوم جیلانی خان الکوزي دوینا له مخي ځومکتوبونه وحبیي صاحب ته ولاړه اوراغله.البته نوموړی مکتوبونه هم خپله جیلانی خان الکوزي ورلیږلي وه.په پای کي جیلانی خان الکوزي په ټینګه لهجه یوبل مکتوب هم ورولیږی.او ورته په ګوته ئې کړه چي ستا استازیتوب په پارلمان کي داندیوالانودپریکړي دمخي سوی دی.اوته بایدخامخاداومني.اوستاوټیزی ستونزي هم تریوه حده پوري اندیوالان درحلوي،ددې ورستی مکتوب پربنسټ دعبدالحي حبیبي ځواب هم داستادپه امضآراورسیدی.دجیلانی خان الکوزي دوینا له مخي دخدای بخښلي استاذدپاره هم مرستی ټولي سوې.اوپه دغه وخت کي یوبل تکړه اندیوال هم نور محمد خان دپنجوائي دولسوالۍ څخه دخلکودخواانتخاب سوی ؤ.محترم غلام جیلاني خان یادونه وکړه چي دغه وخت نورمحمد خان هم زموږ په کورکې

دمرحوم استاذسره پيژندلګلوي وسوه.که څه هم دوی په غياب کی يودبله سره شناخت درلود،خومخامخ ئې دلومړي ځل دپاره زموږ په کورکې سره وپيژندل.

ښاغلی غلام جيلاني خان الکوزی وايي: چي په دې تاسووپوهيږی چی د۱۳۲۹ش کال څخه وروسته دويښ زلميانو فعالت په کندهارکې نورهم پياوړی اوفعاله سو.په دغه وخت کي مرحوم خواخوږی چي دويښ زلميانو يوتکړه غړی ؤ،دکندهاردکوکران په دارالمعالمين کي مديرؤ.دمحمديونس خان نائب الحکومه دخوا څخه زنداني سو.

خدای بخښلی خواخوږی دويښ زلميانو لومړنی زندانی ؤ.اومحترم غلام جيلاني خان يادونه کوي ،چي زه خپله دسرادرمحمد رفيق خان حکمران په امرسره ودې ته مجبورسوم چي خپله استعفا وړاندی کړم.ماهم خپله استعفا دمحمد رفيق خان په ذريعه ومحمد يونس خان نائب الحکومه ته واستوله،ترهغه وروسته دانډيوالانودپريکړي سره سم مي دمرحوم محمدابراهيم خواخوږي دخوشي کيد ودپاره يوګروپ ددغوکسانوپه وسيله جوړکی اوکابل ته ولاړو،دغه کسان دګروپ غړي وه.لکه:دويښ زلميانو دګوند مشرمحمد رسول خان پښتون – حاجي محمد انورخان اڅکزی – زه جيلانی خان الکوزی – اغامحمد خان کرزی – عبدالهادی خان توخی (بحر) چي زموږ څخه مخکي لا کابل ته تللی ؤ.محترم جيلانی خان مديرصاحب يادونه کوي چي: موږداوخت ومرحوم سردارمحمد داود خان ته ورغلوچي دغه وخت سردارمحمد داودخان ددفاع دوزارت پردندوبرسيره دکورنيوچاروو‌زيرهم ؤ.اوکتنه موورسره وکړه، پسله ډيرواوږدوبحثونواوخبرو څخه سرادرمحمد داود خان نائب الحکومه يونالايقه او بې کفايته کس وګڼی،چي محمد يونس خان والی ئې ددغه بې کفايتۍ اونالايق توب په وجه کابل ته راوغوښتل سو.اوزموږانډيوال محمدابراهيم خواخوږی خوشي کړل سو.نوموږ بريالي را ستانه سو.

هم دغسی ښاغلی جيلاني خان الکوزی يادونه کوي: چي دغه وخت زموږ دوه انډيوالان دکابل څخه وکندهارته را غلل،لکه: **خدای بخښلی عبدلروف بينوا اوخدای بخښلی ګل پاچاالفت چي دوی دځانه سره خدای بخښلی ډاکټرعلي**

احمد او خدای بخښلی دکتور محمودي ئی هم دځانه سره یوځای را وستل.او دویښ زلمیانو په غو رځنګ کې شامل سوه.

دلته ښاغلی غلام جیلانی خان یادونه کوی چی دغه مثبت فعالیتونه اودویښ زلمیانو پرله پسې لاسته راوړني دښې راهبری اولارښووني یوه برخه وه.چی دغه وخت مشران محمدرسول خان پښتون – حاجی محمد انور خان اڅکزی – قاضي بهرام خان اڅکزی زموږ درانه مشران وه.

دهمدغه ټولواوږدوبحثونواوتوضیحات البته دپوښتنوپه نتیجه کی مادجیلاني خان الکوزي څخه ترلاسه کړی دي خودلته می د موضوع دلنډوالی په سبب دښاغلی جیلانی خان الکوزي دیادونوپه ډول ترتاسوراورسول.نه دپوښتني او ځواب په ډول...

بیرته به مرکې ته ادامه ورکړم.اویوه پو ښتنه به بیا ورڅخه وکړم.

پو ښتنه : دغه وخت ستا رسمي دنده څه وه؟

ځواب : څه وخت چې ده ددرملتونونود مدیریت څخه په ناځوان مردانه توګه لیري کړم نوبیائې بیرته دقندجوړولوپه عمومی مدیریت کې دمرستیال په توګه دنده راکړه.پسله څه وخته دکابل دقند جوړولوریاست،دانحصاراتوپه ریاست واووښتی نو د کندهارد قند جوړولومدیریت هم دانحصاراتو په عمومی مدیریت واوښتی.نوزه ئې کابل ته دتفتیش دغړي په توګه وروغوښتلم.البته دا یوه سیاسی لوبه اوتبدیلي وه.ځکه ددې مؤخه داوه چي زه نورپه کندهارکي ونه اوسیږم.چي په همدغه وخت کي په ۱۳۳۰ش کال کي بیا زموږ یعنی ویښ ځلمیانودوه نامتو غړي په کابل کي ونیول سوه.لکه:خدای بخښلی غلام حسن صافی اوخدای بخښلی فیض محمد انګار.په دې وخت کي غلام حسن صافی دوه کاله زندانی سواوفیض محمد انګارشپږ میاشتي زندانی کړل سو.خوما بیا په همدغه کال کی دانحصاراتوپه موافقه په ۱۳۳۰ش دجدي په میاشت کی دکابله وکندهارته ځان را تبدیل کی.دغه وخت مي دتبدیلۍ څخه وروسته دوې میاشتي مې په کورکی تیري کړې.چي دحمل پرلسمه نیټه (۱۳۳۱ش)کال کې دیولړنوروانډیوالانولکه : خدای بخښلی عبدالهادی خان توخی،خدای بخښلی حاجي محمدانورخان

اڅکزی،خدای بخښلی قاضي بهرام خان اڅکزی،خدای بخښلی قاضي عبدالصمد خان اوخدای بخښلی محمدیوسف خان «حضرت مجد د ي»... ښاغلی جیلانی خان الکوزی وایی: موږدغه وخت دیوه خښم جن ،ظالم اوارتجاعي حکومت ته چاپلوس ټولی مشرسره چی وریښمین نومیده خو! لیکن ډبرین زړه ئې درلود.او یوڅوکسه عسکراوماشیندار ان هم ورسره وه،موږئې په دریمه شپه وصدارت ته راورسولو.همدغه وخت وو،چی درې کسه ئې نورلکه:محمدعلم بڅرکی ، فیض محمد انګاراوحاجی محمد حسین ئې د کندهارپه فرقه کې زندانی کړه.په دغه وخت کي دویښ زلمیانولارښود مشرښاغلی محمدرسول خان پښتون چي په دغه وخت کې دبغلان په ولایت کې دانحصاراتودعمومي مدیرپه توګه دنده درلودله، په خپله دبغلان په ولایت کې زنداني سؤ.اوپه همدغه ډول وروسته یوبل نفرهم چي خدای دوست نومیده،زندانی او زموږ په څیرکوټه قفل سؤ.چی اوس نو په دې حساب دښاغلي جیلاني خان الکوزي دنظره «۱۱» یولس تنه دویښ زلمیانو دمشرانوڅخه زندانی سول.

دلته دښاغلي جیلاني خان دوینا د مخی چي وایی: دابه بیځایه نه وی چی دیوه بل غښتلی ویښ زلمي په باب یادونه وکړم....

محمد نورخان په دغه وخت کي د ملي دفاع په وزارت کی دتدریساتوپه څانګه کې د مدیرپه توګه دنده ترسره کول،محترم جیلاني خان دمحمد نورخان میړانه داسي ستائي:تراوسه لاموږدهم هغه ظالم مستبد ټولی مشرترسخت نظارت لاندی وو.چي هیڅاه هم زموږ دلیدوجرئت هم درلود ... په همدغه وخت کې په ناڅاپي توګه خدای بخښلی محمدنورخان راڅرګندسؤ.دده راڅرګندیده موږ ته نورهم جرئت اواتمنان راکی،زموږزړه پوړه سو.اوسمدلاسه ئې زموږ ضروري توکی لکه سګریټ، صابون،چای ،بوره...اونورضروري توکې موږ ته راورسول.دکورنۍ په حال اواحوال ئې خبرکړو.داوخت هیڅاه ته په هیڅ ډول اجازه نه وه،چي زموږسره دي ووینې.نو ځکه ئې ژرمحمد نورخان د کوټې څخه وایستی.چي د محمد نورخان دغه میړانه دستاینې وړده.داهم دیادونی وړګنم چی دغه وخت یوټولی مشرهم زموږ سره په نه شناخت کې دهیواد پالني په روحیه زموږ سره مرسته کوله اووخت ناوخت به ئې دپایوازیا دوست په

ځيرموږ ته شيان راوړل اومرسته به ئې کول.نوموړی دغه وخت بلوک مشر ؤ.بلوک مشرصاحب په خپل لګښت موږته ضروري توکي رابرابرول.اودنورو مسؤلينوسره به ئې زموږپرسره منطق ويل، چی دنوموړي نيکي اردې دهيرولو وړنه دي.بلوک مشرصاحب زموږ په اوو۷ تنوکی هيچاه هم نه پيژنده.ليکن دومره موپيژنده چی نوموړی دکندهاردی.اويوکندهاری دی. نوموړي دکندهاري توب په روحيه اودويښ زلميانوسره دميني په مترقي روحيه زموږسره مرسته کول،خو!وروسته چی موږپوښتنه پسي وکړه، هغه د کندهار دکلاچې ؤ.اوامين الله خان نوميده.غلام جيلانی خان الکوزی وائي: چي په کابل کي دويښ زلميانو دملګروڅخه غلام حسن خان صافئ ډير فعاله او جدي انډيوال ؤ.صافی صاحب دهغه مقالې په خپرولوسره،(دعوت مردم به خرفات)په نوم چی په کال ۱۳۳۰ش کې د کابل په سرماموريت کې زندانی سوی وو.څه وخت چی دی زنداني سونوموږهم دده په خاطرکابل ته راغلو اودخپل دغه غښتلي ملګري پوښتنه موکوله.

موږپه دې وخت کي دبنديخانې څخه نه بيريدلو...ځکه! موږ په دې پوهيدلوچي دسياست لومړی پړاوزندان دی.خوموږپه دې نه پوهيدلو چی زموږ پوښتنه به بياڅوک کوي.چي هم مسافريواوهم زندانيان.خو! دنيکه مرغه په دغه وخت کي دغوڅلوروکسانو زموږ پالنه دزندان په وخت کي په ډيره ميړانه سره کوله.لکه : استاذ عبدالشکوررشاد ، ښاغلی غلام دستګيرخان پوپل،ښاغلی محمد ابراهيم خواخوږی اواستاذ نور احمد شاکر.

پوښتنه :که ستاسوپه حافظه کی وي دويښ زلميانودزندان موده څومره وه اوڅو کسان موزندان ته وليږدول سوه؟ .

ځواب :ويښ زلميان په مختلفوولايتونوکي ، په مختليفو يا بيلا بيلو وختونو سره زندانيان سوي دي چي په لاندي ډول دي.

لومړی دويښ ځلميانومشر : محمد رسول خان پښتون « يولس کاله ۱۱»

دوهم : حاجي محمدانورخان اڅکزی :«څلور نيم کاله»

دريم : قاضي بهرام خان اڅکزی : «لس کاله ،لس مياشتي او لس ورځي ».

څلورم : خپله زه غلام جيلانی خان الکوزی «څلور نيم کاله ».

پنځم : ښاغلی فيض محمد انګار: لومړی وار «شپږمياشتي اودوهم ځل څلور نيم کاله ».

شپږم: ښاغلی عبدالهادی خان توخی: «لس کاله ،لس مياشتي او لس ورځي .

اووم : ښاغلی محمد علم بڅرکی : «څلور نيم کاله »

اتم: ښاغلی محمد ابرا هيم خوا خوږی «دوې مياشتي» .

نهم : ښاغلی غلام حسن خان صافی «دوه کاله» .

لسم : ښاغلی قاضي عبدالصمد خان،«څلورنيم کاله».

يولسم : ښاغلي محمد يوسف خان مجديدي «څلور نيم کاله».

دولسم : ښاغلی حاجي محمد حسين خان «يو نيم کال» .

ديرلسم : خدای بخښلی حاجي خدای د وست « اوه ۷ کاله » بندي او په هم هغه بنديخانه کې شهيد سؤ.چي بيا وروسته جنازه ئې انډيوالانوکندهارته راوړل.

هو!ښاغلی غلام جيلاني خان دخپلومبارزوپه لړکي ډيري ستونزي ګاللي دي. اوهمدغسی ئې دخپلوانډيوالانوپه منځ کی ډيرغښتلي کسان هم درلودله ،چی دده دوينالله مخي د صفت او يادونی وړوه.خو! يولړانډيوالان ئې بيا دعمل په ميدان کي،ددوی سره ونه دريدل. محترم جيلاني خان الکوزي يادونه وکړه: څه وخت چی مورږد کابل په زندان کی زندانيان ؤ، يو لړد کابل اوسيدونکودوستانومو پو ښتنه ونه کړه.اوڅه وخت چي دزندانه راخوشي سو، بياهم دکابل دوستان موپو ښتنی ته رانه غله،څوځيني غيري ګوندی ملګرواومنورينوترميدان هوايی پوري بيابدرګه کړو.محترم جيلاني خان الکوزی يادونه کوي چي دشاه محمود صدراعظم په وخت کي چي يوه اندازه دډمو کراسۍ ايکټ را پيل سو.زموږ با شعوره ولس سمدلاسه دډموکراسۍ څخه په ګټه اخيستلو سره يوسول اوهغه

داړيکوحلقوي اړيکي په ګوندي سياسي اړيکوواوښتل.دلته درې ګوندونه په رسمي توګه رامنځته سوه.لکه:لومړی:دويښ زلميانوګوند،چي دنوم اونښان په لحاظ دښه نوم خاوندؤ.اوفعاليت ئې هم ترېوې اندازې سياسي اونورمال ؤ.او دخلکودپاملرني وړهم وګرځيدی.دوهم:دوطن ګوند چي دغلام محمدغبار په لار ښونه په کابل کي جوړاورسمي سو.هم يونامداره ګوند ؤ،چي اکثريت ځوانان ئې په کابل کي وه.اوپه لږ وخت کې ښه تنظيم پيداکی. دريم : دندای خلق ګوند ؤ، چي دمرحوم محمودي په مشرتوب ئې غيري منظمي حلقې سره منظمي کړې.اوفعاليت ئې ډيرژرپه هيواد کی احساس کړل سو.

دلته ددغه دروسروګوندنوترمنځ اړيکی هم ډيري ښې اوسياسي وې.خو!دغه غورځنګونوحکومت وارخطا کړ،داځکه چي په لږ وخت کې په خلکوکې ځای پيداکی اوپه يوه سياسي فعاله ګوندنوبدل سوه.په لږوخت کې دولسونو شعور ورسياسي کړ.نوسمدلاسه ئې دولت دنيولو دپاره مقد مات برابرکړه.اودنومړو ګوندنوپرمشرتابه راهبری ئې ژربريدوکړاويولړهغه کسان چي دګوندونو فعاله سياسي کسان وه.هغه ئې دزندان تاريکوکوټوته واستول.اويودم ئې په هيواد کي نارامي اوتشويش راپيداکی.اودهيواد آزادي ورځپاني اوخپروني بندي کړې.په دې لړکې دانګاردورځپاني ۱۶ شمارې خپرې سوې،چي په ۱۳۲۹ش کال دحوت دمياشتي (۲۸) پيل او ۱۳۳۰ش کال کی بند سو.

همدغسي دويښ زلميانوڅخه د محمدرسول خان پښتون په ګډون ۱۲تنه بنديان سوه.اودوطن دګوند څخه دمرحوم غبارپه ګډون ۱۱تنه زندانيان سوه.اودندای خلق دګوند څخه دمرحوم محمودی صاحب په ګډون ۶ تنه زندانيان سوه.

چي ټوله ۲۸ تنه په کابل کې په يوه زندان کي زندانيان وه.

نوځرنګه چی عاموخلکودډمو کراسۍ څخه اميدونه درلودله،خو! دحکومت په دې کاره سره د حکومت څخه مايوسه سوه.اويولړخلک بيادويښ زلميانومشران دحکومت سره مؤفقې ته هم ورسيدل،يعني تطمع سوه.چي دمرحوم جيلانی خان دويناله مخي دغه کسانودولتی چوکۍ ومنلې: (ښاغلی الفت دپښتوټولني دعمومی مديرپه توګه،مرحوم قيام الدين خادم داصلاح دعمومی مديرپه

توگه،نورمحمدترکی لومړی دآژانس دعمومي مديرپه توگه اوبياپه امريکاکي داتشه مطبعاتي مسؤل په توگه ،مرحوم عبدالروف بينوا په ډهلي کې دمطبعاتي اتشه په توگه وټاکل سو).

دغه وخت نوروملگرودعبدالشکوررشادترمشرتابه لاندې خپلو مبارزوته شد ت اودوام ورکړی.ويښ زلميانودغه وخت خپلي د موکراتيکي مبارزې نوري هم تيزي کړې.اوعبدالشکوررشادئې پارلمان ته وه نوموه.دغه وخت دکندهارنائب الحکومه اوعسکري قومندان خودويښ زلميانوسره سخت په ټکرکي ؤ.اوداستاد سره ئې هم سخت ټکردرلود.اودا ورته جوته وه چي داستاد تطمع کول گران کاردی.نودلته ئې داستادسره دولتي خد متگارحاجي عبدالغفورخان ئې ورسره کانديد کړی.خودعبدالغفورخان شاته حکومت په ښکاره ودريدی اود فرقې څخه ئې په ملکي لباس کې، عسکرراوستل څوحاجي غفورخان حمايه کړي.

محترم جيلاني خان يادونه کوي ، چي دولت داستادرشاد په مقابل کي هرډول دسيسه وکړه.څواستاذرشادته ئې يوه نامعقوله پلمه وکړه... چي تاعسکري په معلمي کي قبوله کړې ده اونوئې استادرشاد د کندهارڅخه وکابل حربي ليسې ته دښوونکی په توگه تبديل کی.اوپه بدل کې حاجي غفورخان خروټی ئې پارلمان ته واستوی.

مرحوم مديرصاحب جيلاني خان يادونه کوي.هغه وخت چي موږپه زندان کي ؤ.نواستادرشاد،خواخوږي اوشاکرصاحب ډيرزحمتونه وليدل.چي اوس ماته د ډيرقدراويادولووړدي.هم دغسي دويښ ځلميانويوغښتلی غړی چی دوه کاله بند ئې هم په سختو شرايطوکي تيرکی؛خوڅه وخت چی دبنديخانې څخه خوشي کړل سو،نوبيائې اړيکي دويښځلميانودمشرانوسره وشکولې.اوسمدلاسه بيا په پيښورکي دجنرال کونسل په توگه پردنده وگمارل سو.

داوه هغه ستونزي اودويښ زلميانو دشناخت په باب چي دخدای بخښلي جيلاني خان الکوزي دخولې څخه ما په ملي هنداره کي ديوې مرکې په ترځ کی دده احوال اودده دوينا څخه دهغه وخت دانډيوالانواوويښوځلميانو په با ب مي ځيني معلومات ترلاسه کړه اوهمدغسي مي دهمدغه کتاب ضميمه وگرځول.او

همدغسي زما مؤخه ددې مرکې څخه داوه چې نورهم دقاضي صاحب دوخت ستونزي ، دهغه وخت دانډيوالانوارېکی،ټولنيزي اوسياسي اړيکي وڅيړل سي. خونوموړې مر که په بشپړه توګه دلته نه ده خپره سوې، ځکه هغه برخه چي دويښزلميانوپه دوران پوري اړه لري هم هغه برخه دلته ما ليکلې ده.خوهغه نوره برخه د مرکې بياهم دخدای بخښلی جيلاني خان الکوزي، دژوند نوره برخه ده. چي دخپل سياسي ژوند په با ب ئې،پسله هغه چي دډموکراسۍ دوران خلاص سواوپه ۱۳۴۲هـ ش کي دګوندنوقانون جوړسو اودوی دزندانه څخه را خلاص سوه، نوبيا دويښ زلميانويوه برخه دښاغلي محمدهاشم ميوندوال سره ديوه نوي ګوند دجوړولوهوډ وکړ.اودسوسيال د موکراټ ګوند ئې د مساوات په نوم جوړکی.... دانوهغه برخه ده چي دويښ زلميانواو قاضي صاحب دژوند سره ډيري اړيکی نه لري.خو! که ځيني دوستان بيا دبشپړه مرکې سره مينه ولري، د ملي هنداري دريمه او څلورمه ګڼه دي وګوري .

بيرته به راوګرځو د قاضي بهرام خان اڅکزي دژوند نورو برخو ته .

قاضي بهرام خان دمحمد طاهر اڅکزي له نظره«دميوند چينه»

په دې باب دافغانستان قانون پوه اوژورناليست ليکوال محمد طاهراڅکزی داسي وائي : او خپل احساس ديوې څلوريځي په هنری فورم کي څرګنده وي.

قاضی بهرام خان

« بهرام خان » ؤ په وطن کي لوی قاضي

ملا يا نو کي و هم لـوی مـولـوي

مولوی قاضی بهرام « ويښ ځلمی » هم ؤ

دا تحريک يې و سا تلـی اسلا می

طاهر اڅکزی

قاضي بهرام خان اڅکزی او د میوند سفر

یوه نه هیریدونکې خاطره دمحمد طاهر اڅکزي له وینا څخه

یوه ورځ مي نیکه ـ محمد انورخان اڅکزي چي مانیکه اغا باله راته وویل:« د قاضي صاحب کورته ورسه اوورته ووایه چي که کولای سې سباراسی چي سره ووینو.» دقاضي صاحب څخه دده مقصد قاضي بهرام خان اڅکزی و،چي هغه هم د کندهاردبي،بې حواپه کوڅه کي اوسیده اوزموږنږدې ګاونډی ؤ.او دوی دواړه ډیرنږدې ملګري اوښه دوستان وو .

خدای دي مي غاړي نه بندوي په هغه وخت کي به زه اووه کلن وم اودا ۱۳۳۴هجري شمسي یا ۱۹۴۵میلادي کال و.په هغه وخت کي په کندهارکي لا د خلکوپه کوروکي تلیفونونه نه وه،چي یوبل ته پیغامونه ورسوي اویودبل په حال سره خبرسي،اودداډول پیغامونودرسولودپاره زماغوندي هلکانوڅخه کار اخیستل کیده.چي زمانیکه زه ورته ټاکلی وم.دقاضي صاحب د کوردروازه به زموږدکورد دروازې په شان د ورځي له خوا تل خلاصه وه، یوازي د شپې له خوا به مودکورونودروازې تړلې .

څرنګه چي زه د مخه هم څوواره د قاضي صاحب کورته ورغلی وم اوکوریې زموږکورته ډیرنږدې ونوسمدستي ورغلم.داماپښین مهال واوسم سیده کورته ورننوتلم ګورم چي محترم قاضي صاحب بهرام خان دخپل کوردغولي په منځ کي پرکوچنۍ نالیچکي باندي نیم ناست اونیم غځیدلی،دووبالښتانوته تکیه کړې وه، پښې یې نه وې غځولي اوځنګونونه یې راټول کړي وو.اوکه ریښتیا ووایم نوپه عین هغه ډول مي ولید لکه چي په همدې شیبه کي مي نیکه دکورپه غولي کي پردوو بالښتانو باندي تکیه کړې وه. د محترم قاضي صاحب:ږیره هم داسي سپینه وه لکه زمادمحترم نیکه. دواړوبه عمومادسرویښتان د دوبي په موسم کي کله په لوی ماشین کله په کوچني ماشین خریل.چي داکاریې په دې ورځو کي کړی و.زه لا ښه نه وم ورنږدې سوی چي ځای پرځای ودریدم او داشک راته پیدا سوچي غلط کړی خو به مي نه وي، دا خو به نیکه اغا نه وي. خودا شک مي هغه وخت لیري سو چي دمحترم قاضي صاحب په لاسوکي مي یو کتاب ولیدچي په لوستلویې بوخت ؤ.اود نیکه اغا په لاس کي د چایو پیاله وه. کله چي د قاضي صاحب ماته پام سو چي ځای پرځای ولاړوم نو ږغ یې راباندي وکړ: «هلکه مه دریږه نږدې راسه!» زه هم په جرات نږدې ورغلم.سلام مي

وروا چاوه اوهغه وعليک کړ.اوراته ويې ويل:« خان رااستولی يې؟» هغه به زما نيکه ته « خان « ويل اونيکه به مي« قاضي صاحب» باله.ورته ومي ويل:« هو، نيکه مي ويل چي که کولای سې سبا راسه.» راته ويې ويل:

« ورته ووايه چي سبا دا مهال به سره ګورو که خدای کول.»

بيرته کورته راغلم، نيکه اغالاهغسي بالښتانوته تکيه کړې وه.ورته ومي ويل چي هغه ويل سبادا مهال به سره ګورو که خدای کول .په هغه وخت کي خوزه کوچنی هلک وم اوډيروشيانوته مي پام نه کيده خو اوس چي د وياړلي قاضي صاحب بهرام خان د ژوندهغه حال ته ګورم اوکره کتنه پرکوم اوپه دې لړکي دهغه ژونددخپل وخت داوسنيوښاغلوسره مقايسه کوم نودهغه پاک نفسۍ ته مې په اصطلاح د حيرت ګوته په غاښ کي نيولې ده .

قاضي بهرام خان اڅکزی په وطن کي ډيرکلونه د مرافعې قاضي و.چي په قضايي چاروکي دا ډيره لويه چوکۍ ده اوده کولای سول د نورو کسانوپه شان

د دې چوکۍ څخه ډيرمال اوثروت ترلاسه کړي اوبيا دنوروپه شان بنګلې ځان ته جوړي کړي اوپه سترشان اوشوکت ژوند وکړي. خوا!د محترم قاضي بهرام کورهغه پخوانی زوړکورو.چې پرزړې ناليچکي باندي يې دوه زاړه بالښتان سرته ايښي وه. اوتکيه يې پرکړې وه.اوډيره لويه شتمني يې هغه کتابونه وو چي په لوستلو يې روح تازه کاوه.داسي انسانان تل ترخپلې ټولني مخکي دي او په ستروانسانانوکي شميرل کيږي.په دې معنی چي اوس زموږ په ټولنه کي ډير اشخاص دلوړوچوکيوپه نيولوکي پيسې لګوي اوچي دا چوکۍ ونيسي نوپريمانه رشوتونه اخلي.اوله دې لاري پيسې راغونډوي.اوترټولولادشرم خبره داده چي څرنګه چي دا پيسې په ملک کي دننه نوش جان کولای نه سي نودملک څخه يې باسي اوبهرنيوهيوادوته يې انتقالوي چي دا پريوه لوی جرم سربيره بل لوی جرم دی .

دوی ايستله د ډالرو شنه نوټونه

زرغونواوسروغميو صندوقونه

هم يې جوړي بنګلې اومغازې کړې

پاته سول قاضي بهرام ته کتابونه　　　　**طاهر اڅکزی**

ژونددخاطروډک دی اوپه دې ځای کي يوه نه هيريدونکې خاطره راپيادېږي او غواړم ستاسومحترمودوستانو سره يې شريکه کړم .

مخکي مي داخبره وکړه چي زمامحترم نيکه خپلودوستانواوملګروته د پيغامونو درسولودپاره زه ټاکلی وم.اوداکاريې شايد ددې دپاره کاوه چي ماترخپلي نژدې ځارني اونظارت لاندي ونيسي، ځکه چي زه لا ډيرکوچنی وم، چي پلار مي محمد يوسف خان وفات سو.چي د هغه مړيني چي يوښکلی اوحليم ځوان و زما نيکه سخت غمجن کړی ؤ.اوددې غم د ليري کولودپاره به يې زه د ځان څخه نه ليري کولم.اوکه به يې کله نژدې اولړ. څه ليري سفرونه کول نوزياتره وختونه به يې زه هم د ځان ملګری کړم. په دې سفرونوکي يودميوندسفرو په هغه وخت کي زمانيکه په ميوند کي نوې خپښي کړې وه اوخپله لوريې چي زما عمه کيده په ميوندکي دمحمدزوددرنې کورنۍ يوه ښکلي اومنورځوان ته چي محمدعمرخان نوميده اوپه شيراغامشهورو، واده کړې وه چي اوس دواړه د ذکر سوو کسانو په شان د دې دنيا څخه تللي دي. د ټولودي خدای مل وي .

نومحترم قاضي بهرام خان به چي دپخواڅخه لادميونددليدلواودميونددشهيدانود زيارت کولوهيله من و، ددې خپښۍ څخه وروسته زياتره زما نيکه ته ويل چي «خانه ميوندته به کله ځو» !هغه وچي زما نيکه د تګ ورځ ورته وټاکله اوزه يې هم چي په دې وخت کي به شايد تراوو کالوځومياشتي اوښتی وم ورسره ملګری کړم .

ميوندته په هغو شپوورځوکي تګ آسانه نه و،په تيره بيا سپين ږيرواوکوچنيانو ته،ځکه چي په هغه وخت کي ليري اوګوښه کليوالوسيموته دموټرولاري او سړکونه نه وه.اوداځکه چي شخصي موټرونه نه وه.اوکه به کوم شخصي موټر پيداسونو هغه به خپله د ښارپه دننه کي چليده. په دې کی شک نه سته چي ډير وطنپال افغانان دميونددليدلواو په تيره بيا دميونددشهيدانود زيارت کولو هيله من وه. خودزياتروداارمان دهمدې ترانسپورټی مشکلاتو له کبله پوره نه سو .

خو کله چي وزيرمحمد ګل خان مهمند چي يوپياوړی اوقهرمان افغان وپه ۱۳۰۹هجري شمسي يا ۱۹۳۰ميلادي کال کي دزياتواختياراتوسره دلوی کندهارد تنظيمه رئيس په توګه مقررسونودخپلوښوکارونوپه لړکي يې دميوند دشهيدانوهديرې ته هم زياته پاملرنه وکړه.دا هديره دميوندپه اصلي کلي کي چي د ميوند دچينې اوبه پرسپړې دي واقع ده، خودکليوالودکورونوڅخه يوڅه ليري

ده. محمد ګل خان مهمند چي خپله هم دهيوااددنجات دجګړې يوقهرمان وکله چي يې په کندهار کي په کارشروع وکړه ويې غوښتل ميوندته ولاړسي اود شهيدانو زيارت وکړي، خودهغه زيات واک اختيارسره سره چي په ملکي اونظامي دواړوڅانګو کي ورکړه سوی و،په مشکلاتو سره يې د ميونددشهيدانوهديرې ته ځان ورساوه.او کله چي يې وليدل قبرونه نړيدلي اوهديره ګډ وډه وه نوامريې وکړچي دا هديره بايد داسي ودانه سي چي هرڅوک يې په اسانۍ پيدا کړای سي، اودنوروهديرواوقبرونوڅخه بايد ښکاره توپيرولري.د هغه داامرژراجرا سو.اودهديرې اودقبرونودودانولوکارشروع سو.د ټولوشهيدانوقبرونه په سپينو ډبرووپوښل سول.اودهديرې پرشاوخوا باندي پوخ ديوال راوګرځول سو.او يو کلک اوجګ کانکريټي څلی پرجوړسو.دا څلی د ښه ليري څخه ليدل کيږي او هرڅوک چي يې ويني وايي « هغه ده د شهيدانو هديره! » او چي کله هديرې ته ورورسيږي اود قبرونوسپيني ډبري وګوري نوکه باران پرسوی وی يا د سهار پرخي پرې مينځلي وي داسي ځليږي لکه رڼا چي ځني راوځي .

وزير صاحب يا تنظيمه رئيس صاحب محمد ګل خان د دې د پاره چي دا هديره بيا ګډوډه نه سي او قبرونه يې ونه نړيږي نود هغې د حفاظت او ساتني د پاره يې يو متولي هم وټاکه. هغه دغه رازد ميوند دولسوالۍ ترمرکزکشک نخود پوري دموټرودتګ راتګ د پاره يوسړک هم جوړکړ.چی که څوک وغواړي په موټرکي دغي هديرې ته ځان ورسوي نوپه دښت اوپه شپلوکي به موټرنه چلوي.خو لکه چي مخکي مي وويل په هغه وخت کي په کندهارکي موټرونه ډيرنه وه.چي څوک ددې سړک څخه استفاده وکړي نو سړک وروسته کنډوکپر اولښتي لښتي سو، زياتره برخي يې بارانو يووړې اوچا ترميم نه کړه .

ميونددڅوکليواوکاريزونومجموعه ده. چي څو کاريزه يې وچ سوي اوکورونه يې نړيدلي دي. خوهغه کاريزونه چي لانه دي وچ سوي يودلوی کاريز په نامه ياديږي. دا يو پوخ کاريز دی اودرڼواوبوواله يې تل په مستۍ بهيږي.لوی کاريز د ميونددشهيدانوکلي ته نژدې دی اودشيراغا اوزما دعمه کورهم په لوی کاريز کي و .مخکي مي وويل چي په هغه وخت کي ميونداو لوی کاريز ته تګ آسانه کار نه و.اوکه به چا غوښتل ورسي نواول به يې د ميوند مرکز کشک نخودته په هغو باروړونکولاريوکي ځان رساوه چي د کندهار څخه به ګرشک، فراه يا هرات ته رواني وې، ځکه چي بسونه نه وو چی څوک دي سفرپه کي وکړي او بيا د کشک نخودڅخه ترلوی کاريزپوري ښه زيات واټن دی چي دپښو تګ دهرچا په وس نه دی پوره .لنډه دا چي موږ درې کسه ـ نيکه اغا، محترم

قاضي بهرام خان اوزه دميوندپه سفررهي سولو. يوه لارۍ مو پيدا کړه چي هرات ته روانه وه. درې سره دموټروان څنګ ته کښيناستواوپه کشک نخودکي کښته سولو. شيراغادمخه لادوه آسونه کشک نخودته رااستولي وه.اود يوه شناخته دوکاندارد دوکان مخي ته تيارولاړوو.دوکاندار چي موږوليدو،ويې پيژندلواودروغبړڅخه وروسته يې راته وويل: « دغه دوه آسه ستاسي د پاره دي، شيراغا را استولي دي. » او بيا يې يو چاته چي هلته ولاړواشاره وکړه اوويې ويل: « دی يې هم رااستولی دی چي لاردروښيي اوترکورپوري مووړسوي. « په دغودووآسونو کي يوځين کړی ؤ.اوپربل باندي پالانه تړل سوې وه.اودا ځکه چي د پالاني آس چي هرچا اخيست نوزه به يې شاته کښيناستم. موافقه پردې وسوه.چي ځين کړی آس به نيکه اغا واخلي اوپردا بل آس باندي به موږ دوه تنه سپاره سو. حرکت مووکړ، اوزموږ د آس جلو به کله لاربلد په لاس کي نيولی و او کله به قاضي صاحب ځني واخيست.ددوبي اوږده اوتوده ورځ وه، ماځيګرمهال چي لمرلانه ولويدلی صحي اوسلامت کورته ورسيد و .دا چي په ميوند کي موټولي څوورځي تيري کړې، زما پوره نه دي پياد. خو د هغه ميلمه دپاره چي نوی ميوندته ورغلی وي ترټولومهم دوه ځايه د دلچسپۍ او ليدلووړدي.يودشهيدانوهديره ده چي مخکي خبري پروسوې اوبله د ميوند چينه ده چي په ليري اوګوښه دښت کي ديوه غره دزړه څخه په ثابت اونه بدليدونکې اندازې غوړشکي اوبه راغورځوي او خدای خبرچي څوزره کاله به پرتير سوي وي.چي دااوبه په همدې ثابته اندازه اومقداراوپه ثابت فشارددغه غره څخه راوځي.وايي چي قهرماني ملالۍ به ددغي چينې څخه دميوند دجګړې غازيانو ته اوبه رسولې .

ليري دښت کي د ميوند يوه چينه ده

پر ګودر يې ملالۍ مينه پرته ده

وچکاليوکي سوې ډيري چينې وچي

د ميوند چينه لا هغسي پخه ده

«طاهر اڅکزی»

زه په دې باورلرم چي محترم قاضي صاحب اوزما محترم نيکه به دلومړۍ شپې دتيريدوڅخه وروسته په دا بله ورځ د شهيدانوزيارت ته ورغلي وي.زما د

دغوورځوډېرحالات ښه نه راپیادیږي خودومره مي پیاددي چي دوی د شیراغا په ملګرتیا دې هدیرې ته ورغلل اوزه دخپلي مهرباني عمه سره په کورکي پاته سوم. مګرکله چي په وروستیوکلونوکي به هروخت میوند ته ورغلم نوزه به هم خامخا ددغوقبرونولیدلواودهغوزیارت کولو ته ورتلم :

هیر مي نه سي د میوند ها تیر کلونه

هغه زما د ماشومتوب خواږه وختونه

آسمان، مځکه ټول ووښکلي خوترټولو

ښکلي وو د شهیدانو سپین قبرونه

طاهر اڅکزی

د دې قبرونوزیارت زماپرنیکه دومره زیات تاثیرکړی.ؤچي ډیرکلونه وروسته یې موږ کشرانوته وصیت وکړچي مابه دمیونددشهیدانوپه هدیره کي ښخوئ. کله چي وفات سو نوموږ یې هم وصیت پرځای کړاوجنازه مویې دکندهارد ښار څخه میوندته ورسوله.ډیروخلکوچي دمیونددشهیدانودزیارت کولوهیله درلوده، کله چي خبرسول چي دمحمدانورخان اڅکزي جنازه میوند ته وړل کیږي او د شهیدانوپه هدیره کي خاوروته سپارل کیږي نودې جنازې ته یې ځانونه راورسول اوحتی ځیني ښاغلي دکابل څخه راغلل چی په هغو کي یو پخوانی صدراعظم محمدهاشم خان میوندوال ؤ.چي سیاسي ملګری یې واوبل د پښتونستان یومشرخان محمد ایوب خان اڅګزی چي ورارہ یې و، هم شامل وو .

اودمیونددچینې په اړه باید ووایم چي په هغه سفر کي مي دغي چینې ته تګ تر یوې اندازې راپیادیږي. داچینه په میوند کي د شیراغا د کورڅخه یوڅه لیري په یوه دره کي ده اوموږ دکورنۍ غړي په ګډه په مېله ورغلو.هغوی چي د ښنو تګ کولای سوپه ښوروان سول اوچي په ښونه سوای تللای نوشیراغا آسونه اودسپرلۍ نورڅاروي ورته ودرول. خوځرنګه چي چینه ډیره لیري نه وه ټول پرښه وخت وررورسیدو.شیراغاخپل دښکارتوپک چي جاغوری یې باله د نښان ویشتلو د پاره ورسره رااخیستی واو دغرمې دډوډۍ انتظام یې هم کړی و.دا اول واروچي زه په کوچنیوالي کي دمیوندچینې ته ورغلی وم.او تردې وروسته

به کله چي په ځوانی کي ميوند ته ورغلم نوددغي چينې ليدلوته به مي خامخا ځان رساوه .

څه ووايم! د ميونددچينې په توضيح کولوکي ژبه اوقلم عاجزسي.اوزه هم چي دا اوس غواړم ددې چينې په اړه څه ووايم يا څه وليکم دداسي حالت سره مخامخ يم.خوبياهم جرات کوم اودومره وايم چي که څوک دميوندچينې ته ځان ورسوي اودزرغونوونولاندي داوبو پرغاړه ورته کښيني ځان به په بله دنيا کي ويني - داسي دنيا چي وخت مثبت او منفي نه پيژني او په صفر درجه کي ثابت پاته کيږي. شپه اوورځ ورکيږي، ځکه چي زرغونوونو يې سرونه راټيټ کړي او آسمان يې پوښلي وي، داوبوشرکی يې چي په څومره زوراو فشاردچاک سوي غره څخه راوځي هم تل پرخپل حال ثابت پاته وي اوچي داوبوتوبش يې د ونو جگو سروته وررسيږي نودشنوپاڼو دعطروورږمه يې په شاوخوا فضا کي خپره سي چي د انسان روح تازه کوي.اونه پريږدي چي دلمرتودوخي دازرغونې پاڼي وچي اوژيړي کړي.اوکه څوک په دغه چينه کي هرڅومره وخت پاته سي، په دې به پوه نه سي چي څومره وخت يې تير کړی دی. دا ده بله دنيا اودادنيا د ميوندچينه ده. زما دا خبره به هغه وخت څوک ومني چي يو واردغي چينې ته ورسي اويوه اوږده شيبه داوبوپرغاړه اودزرغونوونولاندي ورته کښيني او ځکه نووايم چي که څوک غواړي بلي دنياته ولاړسي نودميوندچينې ته دي ولاړ سي .

دا چي محترم قاضي بهرام خان اومحترم نيکه اغا په دې وخت کي څنگه احساس درلود، څه نه سم ويلای اوزه هم کوچنی وم چي د دې چينې په باره کي هغسي احساس ولرم چي دااوس يې لرم. خود شيراغانښان ويشتلواود جاغوري توپک دروند او ناخاپي ټک دټولوتوجه ورواړوله. شيراغا يوچاته د کاغذيوه پاڼه ورکړې وه چي څوسوه متره ليري کوم ځای يې ونښلوي اودی يې د نښان په توگه وولي. کله چي يې پردې نښان باندي ټک وکړنودغه سړي نښان وکوت چي ويشتل سوی دی که نه؟. کله چي دا سړی بيرته راستون سو ويې ويل: چي مردک د نښان څخه يوه لويشت ليري لگيدلی دی. اودامي هم ښه پياددي چي په دې وخت کي نيکه اغا او محترم قاضي صاحب دواړو وويل: چي که هوسۍ واي نوويشتل سوې به وه، ځکه چي هوسۍ خوددې کاغذ تر پاڼي ډيره غټه ده .

شير اغا ډير ښه ښکاري و او کله چي به په ښکار ووت نو زياتره وختونه به يې يوه يا دوې ښکار کړي هوسۍ د ځان سره را اخيستي وې، او غوښي به يې يو څه کورته راوګرځولې او نوري به يې پر کليوالو او بزګرو باندي وويشلې چي د هغه د ښکار دې غوښو ته به ډيرو کليوالو د اميد سترګي نيولي وې .

زه په دې اړه چي د ميوند چيني ته موږ د دې سفر په څوومه ورځ ورغلو څه نه سم ويلای او دا مي هم نه پياديږي چي موږ په ميوند کي ټولي څو ورځي تيري کړې، خو دا سفر مو په ډيري خوشحالۍ تير سو او د بيرته تګ په وخت کي شير اغا بيا هغسي ترتيبات ونيول. هغه دوه آسونه يې چي پر راغلي وو بيا چمتو کړل. پر ځين کړي آس نيکه اغا او د پالاني پر آس زه اومحترم قاضي صاحب سپاره سولو چي زه يې شاته کښيناستم. نيکه اغا وويل چي لار راته معلومه ده او بل چاته ضرورت نه سته چي لار راوښيي. خدای په اماني مو وکړه او رارهي سولو. نيکه اغا مخکي او موږ په پسې وو. کله چي د لوی کاريز د احاطې څخه راووتلو نيکه اغا ډير مخکي سوی و او کله کله به مو نه سو ليدلای. قاضي صاحب چي زما د نيکه سره به يې يوه يوه ټوکه هم کوله ماته وويل: «هلکه دا نيکه خودي د زوم پلوونه وهلي دي په موږ کي هيڅ ری نه وهي.» بيا يې راته وويل:« ځان دي په ما پوري ټينګ ونيسه چي ونه لويږې.» او آس ته يې يوه زوروره لښته ورکړه. آس په ډوبلو شروع وکړه او نيکه اغا ته چی په دې وخت کي موږته په انتظار ولاړ و ورسيدو. نيکه اغا وغوښتل تګ ته دوام ورکړي، خو قاضي صاحب چي يو څه ستړی سوی و ورته وويل: « صبر وکه، دلته به يو ګړی ودريږو. آسونه مو پر هغه ځای ودرول خو را کښته نه سولو ځکه چي د بل چا د مرستي پرته د پالاني پر آس باندي زه او قاضي صاحب په اسانۍ بيا سپريدلای نه سولو. نيکه اغا د اوبو پټک را وايست او درو سرو يو څه اوبه وچيښلې او په اصطلاح حلقونه مو لانده کړل. په دې وخت کي محترم قاضي صاحب خپله هغه ټوکه بيا تکرا کړه او نيکه اغا ته يې وويل »:خانه، يو څه کرار ځه او شاته دي هم ګوره. خپله خو پر ځين کړي آس سپور يې او شاته دي پام نه سته. داسي زوم هم ښه خوند کوي، که ما درلودای، اوس به زه هم پر ځين کړي آس سپور وای. » او نيکه اغا هم د ټوکي په توګه په فارسي جواب ورکړ او ورته ويې ويل :

«با خدا داد ګان ستيزه مکن که خدا دادګان را خدا داده است»

زما نیکه به کله کله په فارسي يو نيم شعر وايه او متلونه به يې هم راوړل. تاسي به واياست چي په هغه وخت کي چي ته اووه کلن هلک وې نو د نيکه اغا دا فارسي متل دي تر اوسه څنګه پياد دی. خو د کوچنيوالي خبري په تيره بيا چي کومه ښه او نوې خبره وي او کوم کوچنی يې په خاص وخت او موقع کي واوري تر زړښت پوري يې په دماغ کي پاتيږي. ماته « خدا دادګان » چي هغه سر پر سر دوه واره تکرار کړه نوې او دلچسپه خبره وه. په هر حال د دوی دا خبري شيراغا ته متوجه وې :

په ميوند کي شيراغا محمد عمر و

په ښه خوی او ښو اخلاقو منور و

هم ښه مشر او هم ډير مهربان ځوان و

زما هم مهربان مشر او رهبر و

د يوې لنډي وقفې څخه وروسته نيکه اغا آس په غمچينه او قاضي صاحب په لښته وواهه او دواړو آسونو په ډوبلو شروع وکړه تر څو چي په خيرو خيريت او خوشحالي کشک نخود ته راغلو او دواړه آسونه مو هغه دوکاندارته تسليم کړل .چي ځيني اخيستي مو وه. هلته مو يوه لاری چي کندهار ته روانه وه پيدا کړه او پر ښه وخت خپلو کورونو ته ورسيدو .

زما د نيکه محترم محمد انور خان اڅکزي او محترم قاضي بهرام خان اڅکزي په عمرکي ډيرزيات فرق نه و.او دواړه لکه همزولي ښکاريدل. دواړه پخواني نژدې ملګري او ياران وو. د دوی د دې ملګرتيا په اړه محترم محمد علم بڅرکی د ويښ ځلميانو په عنوان په خپل مهم کتاب کي ليکي :

«د افغانستان په تيره بيا د کندهار په سياسي تاريخ کي ښاغلي مولوي بهرام خان او حاجي محمد انور خان اڅکزي د شلم قرن په لومړی پنځوس کلنه موده کي د قدر وړ ونډه درلودلې ده خصوصا د سقاوي په خانه جنګي کي او هم د هيواد په سياسي نهضتونو لکه د ويښ ځلميانو په تحريک کي دوي دواړو اوږه پر اوږه کار کړی دی. که وويل سي چي دوی دواړه د دې تحريک روح روان وو، مبالغه به نه وي ...»

محترم بځرکي په خپل دغه کتاب کي د دوي دواړو په اړه ځيني مهم ټکي روښانه کړي دي او که څوک غواړي هغه وګوري نو دغه تاريخي او د قدر وړ اثر ته دي مراجعه وکړي .

څو زه وايم :

بهرام خان و په وطن کي لوی قاضي

ملايانو کي هم و لوی مولوي

مولوي قاضي بهرام ويښ ځلمی هم و

دا تحريک يې و ساتلی اسلامي

او دا چي :

په ټبر د اڅکزو کي انور خان و

په نامه يې مشهور سوی خاندان و

د اتيا کالو سپين ږيری ويښ ځلمی و

د ځلميانو مجلسونه په ده ځوان وو

«طاهر اڅګزی»

دعطا ئی صاحب له نظره دهمدغه وخت ټولنيز تضادونه :

په همدغه وخت کی چي په ۱۹۳۰م کال کی دسقاوی **دو**ره ختم.او يو نوی پړاو دقانون او سرتاسری حکومت يعني د مرکزي ټينګ حکومت د محمد ناد شاه په موجوديت کی را منځته سو.علت اوانګيزه ئي دسقاوي دورې زاړه پاله ملايان او پرهيوادباندي داقليت قومونوبرلاسي اوحاکميت ددې سبب سو،چي دهيواد دپرمختګ په خاطر لومړی دخارجی يرغلګروڅخه وساتل سي،دبله پلوه دهيواد دپرمختګ په خاطر يوقانونمندهيوادجوړسي.نوپه همدغه دليل دشمالی تلوالو اواقليت قومونوحکومت چاه ونه منلای سو.ځکه داوخت فيوډلي قومي جوړ ښتونه په افغانستان کی وه.انګريزانوخومذهبي وروسته پاته افغانستان ځکه

غوښتی چي خلک ئې ترمذهبي عقيدو لاندی يوبيسواده حکومت ولري، خو! دبله پلوه ئې بياواقليت قومونوته ځکه برتري يادلومړی توب حق ورکاوه،چي اقليتونه ډيرمقاومت نه سي کولای اودخپل قدرت دساتلوپه خاطربه ټول وخت دانګريزانوڅخه مرسته غواړي.اوځانونه به ساتي.همدغسي هم وسوه، دانګر يزانودپاره هم حبيب الله (دسقاوزوی) يوه ښه پرزه وه.اوپه ټولنه کې د خادم دين رسولوالله لقب ئې هم ورپه برخه کړ.اودسقاوزوی حبيب الله هم په نو(۹) مياشتو کی د امان الله خان دوخت دتمدن هغه لاسته راوړني دخاوروسره برابري کړې.دهمدغه انګيزې پراساس دهيوادمنورين سره را غونډسوه او دنادرخان حکومت ته ئې بيعت ورکړ.جنرال محمد نادر خان هم دقومي تحريک څخه په بشپړه توګه ګټه واخيسته.اود کند هار،پکتيا، ننګرهاراو پښتني سيمو څخه ئې کلک اردوجوړ کړ.اوپه نظامي،د فاعي برخوکې دپښتنولښکروڅخه ګټه اخيسته، خو په دولتي اوحکومتی چاروکې دپښتنو ونډه نسبت وه،دري ژبو ته کم رنګه غوندی وه.لکه څنګه چي موږپه تيربحث کی دمرحوم جنرال نادرخان په يوه ليک کې ولوستل کوم،چی وخدای بخښلي قاضي صاحب ته ئې را ليږلی ؤ.

دلته ومرحوم جنرال محمدنادرخان ته پسله هغه چي بيعت ورکړل سو،دا مطرحه نه وه چي حق دي وحقدارته ورسيږي.بلکي؛ داوخت هغه ته نور دخپلي کورنۍ اوځان دپاره د قدرت ساتل ډيرارزښت درلودی.داځکه چی هغه دوستانوچی دمرحوم جنرال صاحب سره ئې سر په لاس کی واخيست او دهيواد دبيا آزادۍ دپاره وجنګيدل، دهغوی سره ئې دقدرت پرويش سم چلند ونه کی.په کابينه اودولتی پوستونوکې هغه کسان وګمارل کوم چي دده په کورنۍ او شاهي حکومت پوري ئې اړه درلود.ياهغه کسان چي ده به خطرنه ځني احساساوه. اوداقليت خلکونماينده ګي ئې کوله.يابه ئې هم په بشپړه توګه چاپلوسي اوغوړمالي کوله.

نوي پاچاه جنرال نادرخان په لو مړی سرکي سخت ظالمانه برخورد دپيښنو سره کاوه اوداميرامان الله خان دوختوډيرکسان ئې اعدام کړه، چی دغه کاردخپل وخت سره دټولنی دپاره وړنه ؤ، ځکه کيدای سوای چي دهغوپه رضا کولواويا باورکولوسره ئې دهغوی زړونه ځانته را نژدې کړی هم وای.دبيلګې په توګه دغلا م نبي خان چرخي وژنه په داسي حال کی چي هغه په باورباندي کابل ته راوغوښتل سو، خوپه ناڅاپي توګه د۱۹۳۲م کال دنومبرپه مياشت کی هغه کابل ته را غلی خو پر اتمه (۸)دنومبر ئې دعدام خبرخپورسو.

په دغه حساس وخت کي دکابل امنيت هم مخ پرخرابيدوروان سو.په کابل کې په همدغه کال کې دانګليستان پرسفارت حمله وسوه.اودرې کسان ئې ووژل سوه. که څه هم د قضې په تورئې خلک ونيول سوه اواعدام ئې کړه.او دهمدغه پيښې په تعقيب بياغلام جيلاني خان،شيرمحمد خان،محمد مهدی جان (دکابل دچندولو يوقزلباش چي دامان الله خان دسرمنشي د مرستيال دنده ئې په اماني دوره کي درلوده.اعدام کړل سو. فقيراحمد خان هم اعدام سو).داوخت اوضاع د مرحوم عطائي صاحب دوينا له مخې دومره خرابه وه چي د محمد هاشم خان په زندان کې ديولړبنديانوپه دوسيه کي ليکلي وه چي په ډليزه توګه ئې تګ اورا تګ کاوه. داکار دهغه وخت دپوليسي فشارد کار څخه ليري هم نه ؤ.

که څه هم محمد نادرشاه په ښکاره خوډيرارام اوخاموشه ښوک ؤ،خو په زړه کې سخت دردمنداوکينه درلودله،ده خپله کينه اودردکنترولولای نه سو.دبيلګې په توګه: دعبدالرحمان خان لودي سره پرډوډۍ ناست ؤ.خبره ئې سره تاواو بالا سوه نادرخان هغه ته غداروواية؛چي دامان الله خان سره دي غداري کړې ده. خو!عبدالرحمان خان هم عصبي ښوک ؤ،سمدلاسه ئې دته هم غاصب وويلی، نادرخان دومره عصبی سوچی نارې ئې کړې چی دغه سړی لاندی تيرباران کړی.همدغسي خدای بخښلی عطائي صاحب ليکي:چی دځرخی غلام نبي خان وژنه هم يوانتقام جويانه عمل ګڼل سوی دی.

نودهمدغه وضعي په عکس العمل کي،دنادرخان اودهغه دورنيوونډه شتون درلود. په دې وخت کي په ټولنيزډول دپيښوسياسي اواقتصادي جوړښتونوته پا ملرنه نه کيده،دقوم مشران چي دهمدغه دوران دفيوډالی ټولنی ترټولومنظم سيستم جوړوی.دپامه غورځول سوی ؤ.دموکراتيک بنسټونه په هسته کی دمنځه تللي اوپرضد ئې ددولت په کچه په شعوري توګه مبارزه موجوده وه.ټولني ته په اقتصادی لحاظ پاملرنه نه کيده، د کاراوتوليد دپاره وسايل اودتوليدلازم ماشينونه رانه وړل سوه.دغه فرصت دنادرخان اودهغه د کورنۍ دپاره ډيروړ فرصت ؤ.چی دهمدغه وختنه څخه کيدای سوای چی هم مخالفتونه دسيمو اوقومونوترمنځ د منځه يوسي اوهم په شعوری توګه دافغانانوپه منځ کی دنوي اقتصادی اړيکوپربنسټ مډرن افغانستان جوړکړي.همدغسي قاضي بهرام خان هم نظرپه ورته توګه درلودی.د قاضي بهرام خان اڅکزي دخبري له مخي چي پسله هغه چی نادرخان واک ته ورسيدی داسي غوښتنه په بيا،بيا دنادرخان څخه وسوه،چی پرښوونه اوروزنه باندی زورواچول سي،ترڅودهيوادعام ولس ښوو نيزسي.اوپه هيوادکی دتمدن بنسټ پرهمدغه ښوونه اوروزنه باندي کښيښودل

سي.ترڅودتولیدپرمختګ اوښونیزپرمختګ په نتیجه کی افغانستان دزړووروسته پاته فیوډالي اوماقبل فیوډالي اړیکودبدو شرایطو څخه،ویوه متمدین افغانستان ته راوګرځول سي،البته دغه ډیره ښه موقع وه، چې؛دیوه پلوه مذهبی ګروپونه په ټولنه کی دحبیب الله دسقاودزوی دبدوعملونوپه نتیجه کی سخت بدنامه سوی وه اودبله پلوپه هیوادکی دانګریزانوپه مقابل کی دعاموخلکونفرت دغه اندازې ته رسیدلی ؤ،چي پرسفارت ئې خود جوشه یادنفرت له مخي حمله وکړه.اودرې کسه ئې په کښي ووژل.برسیره پردې هم دخلکوملاترډخپل نوي حکومت سره موجود ؤ.لیکن دسردارهاشم خان حکومت دشاهي کورنۍ عامه پالیسي بیا داسي وه چې دهیوادهغه سنمبولیک کسان ئې دځانه سره یوځای کول اوغټوقومی مشرانواودنوم اونښان خلک،دقلم اوتحلیل څیرونکی منورینوڅخه ئې ددولت اداره لیري ساتل.اووخت ئې نه ورکاوه چې دهیوادپه چاروکې دي، دخلکودارمانونو سره برابرنوی فکرخپورکړي.دغه عینی شرایطوپه هیوادکي داسي ذهنیتونه راژوندي اوپیاوړی کړه،چې هیوادئې دیوه بل مصیبت اودیکتاتورۍ سره یوځای کړ.اوپه هیواد کې دبندیخانواوقصادکښلوروحیه غښتلې کړه.دسقاوي دورې دوخت طرفدارانووخت غنیمت وګاڼه اوپه شمال کې دکابل دحکومت په مقابل کې قیامونه راپیل کړه.خدای بخښلی عطائي صاحب په دې باب په خپل کتاب (دافغانستان پرمعاصرتاریخ یوه لنډه کتنه) کې دموضوع په اړونده داسي لیکي : د۱۹۳۰ کال په جون کې،دشمالي هغه قومونه چي دحبیب الله کلکاني په پا چهي کې لوی ګټي تأمین وې په غټ قوت قیام ته راوپاڅیدل.دنادرخان له خواهغوته توصیه وشوه،چې دغه کار ونه کړي.خوا!هغوی خبروته غوږ.ونه نیوی،نوهمدغسي نادرشاه یوځل بیاهغو قبایلوته چي دسقاوڅخه ئې د کابل د نجات په لاره کې دده سره مرسته کړې وه مخ ورواړاوه.اوله هغي خوا ۲۵۰۰۰کسوپه شمیرقبایل پرراخوشي شول اوډیرژرئې امنیت ټینګ کی. خومالي اوځانی تلفات ئې ډیروه. همدغسی دیادولووړده چی په ۱۹۳۲م کال کې په خوست کی د ملالیوني په نامه یوبل قیام وسو،چی بیاهم دخلکوپه ملا تړنې دجرګو دلاری دهغه مخه ونیول.

دغه وخت ډیروړوخت ؤ. چې شاهي کورنۍ افغانستان په تولیدي کچه او ښونیزه کچه دنړۍ د پر مختللو هیوادو په قطار کی در ولی وای.

یوه لویه اشتباه چي نادر خان په دغه وخت کی وکړه هغه داوه چي ده فکر کاوه چې په وینوتویولواودیکتاتورۍ به دغه ملک آرام سي.خودائې غټه خطا وه.

چی په نتیجه کې ډیرتاونونه هم وکړه.دبیلګي په توګه: دځرخي راغو ښتل کابل ته اوبیا هغه اعدامول. چی په نتیجه کې خپله هم دهمدغه بدعمل نتیجه ولیدل. په ۱۹۳۳م کال په جون کې په برلین کې افغان وزیرمختارمحمد عزیز خان دپا چاه وروردیوه افغان محصیل سید کمال په توفنګچه ترورشو.

دهمدغه حالاتو په بدل کی بیا په ۱۹۳۳م کال دنومبر پر۸ نیټه اعلیحضرت محمدنادرخان ددلکشادماڼي په چمن کې،چی شاګردانوته ئي مډالونه پرځیګر ورمښلول،دعبدالخالق نومی یوه محصیل دتوفنګچې په وسیله تروراووژل سو.

داعلیحضرت محمد نادرخان دغه قتلونوډیربدعواقب درلودله.اوپه هیوادکې دغچ اخیستلولړۍ راپیل کړه.په دې باب غلام صدیق خان چرخي دغلانبی خان وراره دسراج الاخبار په ۲۲۱مخ کي په کال ۱۳۷۴ هـ ش کي داسي لیکي : (عبدالخالق دنجات دلیسي د۱۱ ټولګی زده کونکی دخپل بادارغلام نبي خان په غچ اخیستلو کی محمدنادرخان ووژی.).دډیرومعلوماتودپاره(۲۲۲مخ دافغانستان پرمعاصرتاریخ یوه کتنه) وګوری دخدای بخښلي عطائي صاحب کتاب.دلته دیادونی وړلیکنه ده.چی محمد نادرخان دنومبرپراتمه نیټه غلام نبي خان کابل ته راوغوښتی اویوکال وروسته ئې ددلکشاپه ماڼي کی اعدام کړ.همدغسي دهمدغه دلکشاپه ماڼي کې پرهغه اتمه دنومبرمحمد نادرخان دمډال ورکولو په وخت کي دعبدالخالق نومي کس له خوا څخه چی دغلانبي خان په کورکې لوی سوی ؤ.دغچ اخیستلوپه لړۍ کی ووژل سو.خوپه هرصورت دنادرخان تر وژلو وروسته د محمد ظاهرخان په پیرکي دوژلواواعدامونولړۍ بنده سوه.

نادرخان،قا ضي صاحب اود کندهار مشرانوته د سولی لاس ورکوي:

جنرال محمدنادرخان په دې پوهیدی چي یودولت قانوني پایه ونه لري او د خلکوملاتړترلاسه نه کړي، نودولت یاحکومت پایه نسی پیداکولای اوپایښت هم نه لري.نودقانوني دولت پایښت پرډموکراسي اودخلکوپه مخامخ ملاتړ پوري تړلې ده.اوهمدغسي باید په هیواد کې دخلکودسوکالۍ دپاره لازم شرایط دکار، زده کړواوغذائي موادو ته لاس رسی په اسانه توګه موجود سي. دغه کارونه که دیوه پلوه ډیر ضروري وه، خو دبله پلوه په هغه شرایطوکي بیا څه اسانه کارهم نه ؤ.ځکه دغه وخت دخلکوعام ذهنیتونه دسلفي مذهبی فکرونو تراغیزي لاندی راغلي وه.نودغه وخت هغه متل دی.چی وایي:(که کښته ګورم پاڼ دی او که پورته ګورم پړانګ دی).په دغه وخت کی چي محمد نادرخان لیدل چی

اميرامان الله خان دځينوناپوهوملايانوپه فتوادستونزوسره مخامخ سو. اودغه وروسته پاته والی ؤ.چی؛انگريزي استعمارگټه ترې واخيسته او دافغانستان منورپاچائي دداسي ستونزوسره مخامخ کی،چي په پای کې هيواد پرې ښود.نوځکه محمد نادرخان ډيرفکرکاوه چی مذهبي خلک را ټول کړي او حتادوستي ورسره وکړی.اوپه خپل شاه وخوا کې دتبلغ اونظام دساتلوپه پروسه کي گټه ترې واخلي،چی يوهم دهغه وخت دمذهبي مشرانودجملې څخه دينی يوه چی دروحانيت نوم اونښان ئې درلودی،حضرت فضل عمرمجددي مشهور په (حضرت شوربازار) ؤ.نادرخان دته دعدلې دوزارت چوکۍ ورکړه.او درې کاله وروسته ئې خپل زوم حضرت فضل احمد مجددی پرخپل ځای معرفي کی.هغه ته دخلکوعقيده اودرناوی هم موجودؤ.پردغه ټولوخبروبرسيره محمد نادرخان يوه اصول نامه چی داميرامان الله خان په وخت کې هم د قوانينود موراززښت درلودی.تصويب اودعمل ميدان ته راوايستل. خو فقط په اصولنامه کي دامان الله خان پر ځای د محمد نادر خان نوم راغلی. چی داهم يو قد م ؤ.

همدغسی لويه جر گه جوړه سوه چي، دانتخاباتو اصولنامه په کال ۱۳۰۹هـ ش کي دسنبلې پر۲۸ مه تصويب سوه.او د ملي شوراغونډه دسلام خاني په مانۍ کي په ۱۳۱۰هـ ش کې جوړه سوه.دغه وخت دنادرخان په دوران کی هيوادپه يوه نسبي توگه يوقانوني هيوادجوړسو.اونوموړي قوانين بياد محمد ظاهرخان تروخته پوري تر ۱۳۴۳هـ ش دچلند وړ وه.

دغه وخت دقوانينو تطبق دصدراعظم په خوښه کيده،همدغسي دغه وخت چي محمدهاشم خان ۱۸کاله صدراعظم ؤ،شورابه ئي هم په خپله خوښه برابروله. که څه هم دغه وخت شورا ته هغه کسان لکه مخکي چی وويل سوه،دهاشم خان په فرمايش را تلل، خوبيا هم دقانون بنسټ ئي بللای سو.ځکه دمشرانودجرگې اوملي شورانماينده گان بياهم دنظروړمشران وه،ترشخصي پريکړودټولنيزو پريکړوارزښت ډيروي.په دې وخت کی دشوراريس عبدالاحد مايارورډگ ؤ. چي د۱۹۳۲م کال څخه ئې تر۱۹۴۶م کال په پرله پسې توگه دشورارياست پرغاړه درلود.اودهاشم خان ددورې ترپايه ئې شوراپه ډيره ښه توگه کنترولوله.خدای بخښلی محمد ابراهيم عطائي صاحب دخپل کتاب (دافغانستان پر معاصرتاريخ با ندي يوه لنډه کتنه په ۲۲۴مخ) کی ليکي: په دغه دوره کي دشوراوحکومت ترمنځ پرهيڅ پيښه هم مخالفت ونه سو،خو! يوازي ده شورا په لومړۍ غونډه کې،يوازی د کندهاروکيل ښاغلی عبدالعزيز خان اومحمدنادرخان

ترمنځ يوڅودمخالفت خبري سره تيري اوبيري سوې.چي تردغه وروسته بياچاه دمخالفت ږغ پورته نه کړ.ترڅوچی هاشم خان صدراعظم ؤ.

دلته دخبری مؤخه داده چی خدای بخښلی قاضی بهرام خان اڅکزي به ویل : (چي برسيره پردې چي د کندهارخلکودتاريخ په اوږدوکې دحکومتونوسره د مرستي اودانګريزانوسره دجنګ په ډګرکی سخته ميړانه کړې وه.اوټول عمر ئې دحکومتونوپه جوړولوکی رول درلود،همدغسي کندهارمتحد قومونه درلودله اونوځکه ئې دتاريخ په اوږدوکي ارزښت هم دحکومتونوپه ځای پرځای کولو او دحکومتونوپه چپه کولوکې تعين کونکی رول درلودی،همدغسي محمدنادر خان هم وليدل چي د کند هاره ښخه بيا ترغزني پوري دسقاوی جرړي دکندهار متحدوقومونوورروايستلې.اودنادرخان په کښينولوکې اغيزي جوتي وې.دغه ښه جنرال محمد نادرخان درک کړي وه.اوپه پوهيده نوئې ځکه دکندهارخلکو ته ډيره مخه هم نه ورکوله.اوپه لوړودولتی مقاماتوکې نه مقرره وله.ولي تش په نوم به ئې د قومی نژدې اړيکوپه تړاو ګټه دکندهاري توب ښخه اخيسته).مخکي ترهغه چي نادرخان په خپلومخوکی بريالی سي،نوئې د کندهار دخلکو اومشرانو سره ډيرښې اړيکي درلودلې.اوديوه ليک په ترڅ کې خدای بخښلي قاضی بهرام خان ته داسي ليکي: تاسي بايد په چټکۍ سره په يوه اتحاد دوروروليی په فضأ کې يوډيرتعدادلښکراماده کی.اودستي په دستي سقاوي غله اوشراچونکي داحمد شاهي کندهاردښاراوشاه وخوا ښخه چي ځای پرځای سوی دي،په خپله ميړانه دمنځه يوسی.اودخدای په توکل دغزني اومقرپرلوري په خپل غيرت ورودانګۍ .اودخپلوکړنوښخه ستاسوخپل خدمتګارخبرکړی.اودخلکوپه نظرکي ځانونه محبوب کړی،همدغسي ددغه ابدي تاوانونوښخه ځانونه وژغورۍ ،پيروزي ترلاسه کړی. فقط

دغه څوخبري بيادلاندي قلمي نخسې ژباړه ده،چي محمد نادرخان په دې پوهيده چي بيله کندهاردخلکوښخه دپاچهي پرتخت کښيناستل امکان نه لري.او په دغه وخت کي د حکومت تصميمونه هم دسترقاضي القضات خدای بخښلي بهرام خان په تصميم اوهوښيارنه کړنوسره ترسره کيده.نوئې برسيره پردې چي پر کندهاريانوئې باوردرلوداويولړليکونه ئې هم دکندهار مشرانوته رااستول،چی ددغه ليکونوښخه يولړقلمي نخسې ماته په لاس راغلی دي.اوددې خبری ثبوت په کيدای سي،چي دافغانستان په داخلي پيښوکې دقاضي بهرام خان ونډه د تاريخ په جوړولوکي يوروښانه حقيقت دی.په تيره بيا په هغه تاريخي شرايطو کې.

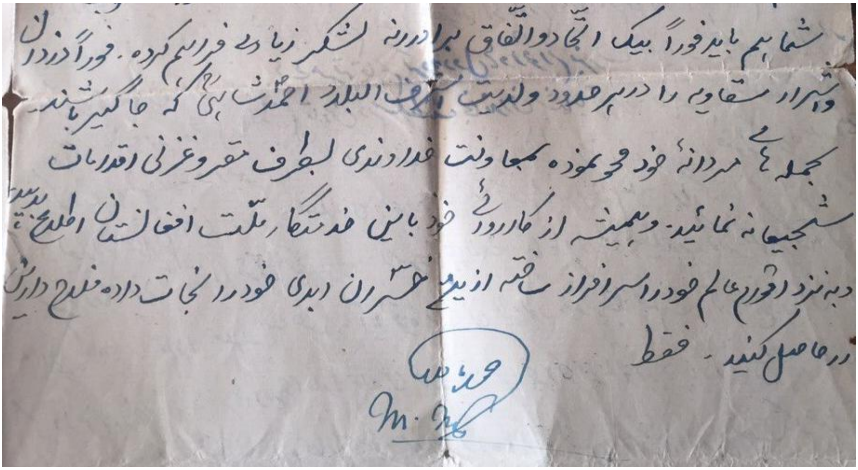
شما هم باید فوراً بیک اتحاد و اتفاق برادرانه لشکر زیادی فراهم کرده. فوراً از دزدان
وشرار سقاوی را در هر حدود ولایت بطرف البلاد احمد شاهی که جا گیر باشند
بجملهٔ مردانهٔ خود محو نموده بمعاونت خداوندی بطرف مقر و غزنی اقدامات
شجیعانه نمائید. وهمیشه از کارروائی خود بامن خدمتگار ملت افغانستان اطلاع بدهید
دبه نزد اقوام عالم خود را سرافراز ساخته از بیمه غضب سران ابدی خود را نجات داده فلاح دارین
را حاصل کنید. فقط

ښاغلی قاضي بهرام خان هم دغسي وکړه،لکه څنګه چی مخکي هم بحث پرسوی دی. دغه وخت کندهارداڅکزوقوم فتحه کی.اوبشپړه امنیت ئې په سیمه کي تامین کی.دغه وخت حاجي محمد انورخان اڅکزي اوقاضي بهرام خان اڅکزي دنوررواڅکزوسره یوځای حاجی داروخان اوحاجی زقوم خان او همدغسي حیات خان اودبولدک نظامي مشرمهردل خان اونورود کندهارمشرانو په ګډه سره یو ملي قیام په ډیره میرانه سره دبریا لیتوب وپولی ته ورساوه.

دیادولووړده چی ووایم:دغه وخت دپیښومشران اودکندهارپه نیولکي هوښیارانه کړنلاره دمرحوم حاجی محمدانورخان اوقاضي صاحب په لاس کي وه.دا ځکه چی مهردل خان اوداڅکزونوروم‌شرانوپه کافي اندازه دسوادزده کړه نه درلودله .اوسیاسی پوهه اودسیاست تجربیه ئې هم لږ وه.نوځکه دوی د محمد انورخان اودخپل وخت ددغه لوړشخصیت قاضي بهرام خان ودستورته ئې غوږ نیوه، لیکن؛نظامی قوه دخدای بخښلي داروخان اومهردل خان سره وه.قاضي بهرام خان اوخدای بخښلی حاجي محمدانورخان اڅکزی مخکي لاد کانګریس په ګوند کې ډیري تجربيې ترلاسه کړی وې.اوپرپښتواوفارسي برسیره ئې دسیمي نوري ژبي لکه اردواوانګلیسي هم زده کړه کړې وه.اوپه همدغه وخت کی محمد انورخان اڅکزی چی دګلیستان دخانانو څخه ؤ.په ولس کې یو ځانګړی ځای هم درلود.او ټولو هغه کسانوچي دکورنۍ په لحاظ ئې پیژنده نودهغوی تاریخي پیژند لګلوی ته ئې درناوی درلود.اوجنرال محمد نادرخان هم دحاجی محمد انورخان

اوقاضي بهرام خان وځانګړنوته د قدر په سترګه کتل.خو بيا هم لکه څنګه چي مي مخکې هم يادونه وکړه،دکندهارپرخلکوئې ډيرباورنه کاوه، ممکن ددغه نه باوردرلودلوعلت د کندهاردخلکوټولنيزمؤقف اوپه سياسی تاريخ کی دهغوی تجربيې وي،چي دنادرخان کورنۍ ئې ودغه سياسي دريځ ته اړايستلې وي. دمرحوم قاضي صاحب خبره ده چي نادرخان خپلي کورنۍ ته دغه نصيحت کړی هم ؤ.چي دکندهارمشران بايد هم دغسي په کښته مؤقف کی ددولت په چاروکي وساتل سي.نوپه همدغه علت ئې هم دکندهارچارواکوته ډيرکښته مؤقفو نه ورکړه،په داسي حال کي دتاريخ په اوږدوکي دکندهارمخوروخلکواو مشرانو ډيرښه رول لوبولی دی.اودغه دريځ دال يحياکورنۍ ته هم ښه معلوم ؤ.

دولت د کندهارمخوروته دسقاوۍ وروسته څه امتيازات ورکړه؟:

مرحوم محمد علم بڅرکی په خپل کتاب (دحاجی محمدانورخان خاطرات) کتاب کی ليکي:(څه وخت چي د کندهارداڅکزواونورقومونوخوانينومحمدهاشم خان سردارترکابله بدرګه کی.دادقوس مياشت وه.) دغه وخت دقدرت پرسرځينو کسانومحمد هاشم خان ته هم دسيسه جوړوله.اوددوی حکومت ئې په رسميت نه پيژنده،خو!دايوازی دحاجی محمدانورخان اوقاضی بهرام خان دقيقه مشرتابه وه،چی هغه وخت محمد هاشم خان کندهارته دکوټی اوچمن ياسپن بولدک دلاري راغلی ؤ. او په بدرګه کې خلک ورته راووتل اوهمدغسي په عيد ګاه کی چي کومه بيانيه ورکوله دامنيت چارې ئې خپله اڅکزو پرغاړه واخيستې.او بيا کابل ته دکندهارمشران هم ورسره ولاړه.خو څه وخت چې محمد نادرخان ته ئې بيعت ورکی، نووروسته بيامحمد علم بڅرکی دخپل همدغه کتاب په همدغه مخ کی ليکي:هغه کسان چی دکندهاراوسيدونکی وه،هغوی ته کوم مادی امتياز ورنه کړل سو.ځکه دهيوادڅخه دفاع خپله دهرافغان دنده ده. خوهغه کسان چی داڅکزوپه مکافاتو کې ترټولولوړې دزقوم خان نوم واخيسته، زقوم خان ته تشريفاتي د فرقه مشرملکي لقب اودرې زره کابلۍ تنخواه کښينوده.او دمکافاتو فرمان ورکړل سو.

دوهم سړی چي نوم ئې واخيسته سوهغه حاجی محمد انورخان ؤ.چي دی هم ملکي فرقه مشراودرې زره کابلۍ سالانه ورته وټاکل سوې.اوهم د مکا فاتو فرمان ور کړل سو.

دريم سړى حيات خان ؤ.چي غونډمشرمقرراوکلنی دوه زره کابلۍ ورته مقرره سوې.حيات خان په دې قناعت ونه کړ؛ اووې ويل : زه په څه تردغه دوکسانو کم سوم،که قوم دی اوخاني ده خوزه هم قوم اوخانی لرم.دحيات خان پردې خبره باندی محمد هاشم خان په قهرسو.خوحيات خان دمحمد هاشم دخښم په بدل کي خاموشه سو. په دې باب قاضي بهرام خان داسی هم ووېل : چی دغه وخت محمد هاشم خان حيات خان ته ووېل :(حاجی محمد انورخان زه داوس څخه نه پيژنم بلکي؛زه هغه دډېره پخواڅخه پيژنم.چی هغه دګليستان دخانانوڅخه دی اوپه ولس کی محبوبيت لري اوستاسواڅکزوهوښيارمشر دی.)

دغه فرمان ئې حاجی محمدانورخان ته سوغات کی:(فرمان نمبر۲۵۹۴فرمان شاهي برج قوس ۱۳۰۸).همدغسي دوزارت دفاع دخوا څخه هم بل فرمان دفرقه مشري ملکي ترعنوان لاندی ورکړل سو.چي لاندي ئې مهرمحمد نادر ليکلی ؤ.

همدغسي څنګه چي مرحوم بهرام خان اڅکزی ديوه ديني پوه په څيرفتواخپرول اودسقاودزوی حبيب الله درژيم نامشروعيت ئې جوت کړی ؤ .دسقاوي رژيم په مقابل کې په ډيره جوته توګه مبارزه ترسره کړی ؤ،نو خدای بخښلي بهرام خان ته ئې نغدي امتيازځکه ورنه کړ،چي هغه خپله دبولدک دمولدې دکلي او سيدونکی ؤ.اوهغه ته ئې دټوله جنوب غرب دحوزې قاضي القضات فرمان ورکړ،همدغسي په دولتي چاروکی دحساب وړپوهه،مبارزاوهيوادپال اود تجريبې لرونکي په څيريوه مطرحه څيره ګڼل کيده.

او لکه څنګه چي په دغه لاندی تاريخي سند کې په ښکاره توګه جوته سوې ده، چي ددولت اوحکومت دمخوروپه قطارکي دمهمو پريکړودپاره هميشه ګټه ځيني اخيستل کيده.لکه څنګه چي د محمد نادرخان دوخت په دغه نامتوجر ګه کي چي د سنمبلې پر۱۴د۱۳۰۹هـ ش کال دتاريخي لوئي جرګي دعوت ور کړل سوی دی او همدغه وخت خدای بخښلی قاضي بهرام خان پر نورو دندو بر سيره دعلما ودشورادعضويت دنده هم پرغاړه درلودله.

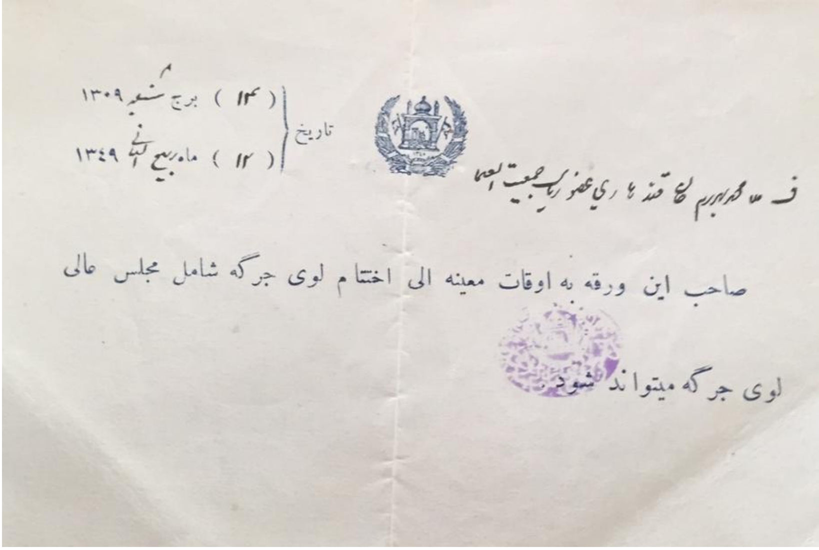
تاریخ (۱۴) برج سنبله ۱۳۰۹
(۱۲) ماه ربیع الثانی ۱۳۴۹

صاحب این ورقه به اوقات معینه الی اختتام لوی جرگه شامل مجلس عالی لوی جرگه میتواند شود.

دلته نه يوازی خدای بخښلي بهرام خان ته بلکي؛د کندهارټولومنورواوپيژندل سوتاريخي،قومي اوسياسي شخصيتونوته په دولتی لوړوپوستونوکي توجونه کيدل،ولی اعزازی القاب خوراډيرورکول کيده،چي دبيلګې په توګه موږبيا هم پسله هغه چی محمدهاشم خان صدراعظم سو،نوئې وهغه کسانوته چی د حکومت په ملاتړکې ځانونه قربانيوته چمتوکړی وه.دکندهارولس ته په ډيرلږ پيمانه امتيازورکړل سو.په دغه وخت کي د کندهاردخلکو څخه دوزارت په کچه نه سوه مقرر.اوکه په وروسته کې سوي هم وي ډيربه لږوه.چی همدغه پروسه د محمدظاهرخان ترپايه پوري تعقيب کيده.هم دغسی هغه کس چي دلومړی ځل دپاره ئې هم دانګريزانواوهم دانګريزانودوروستی مورې،يعني سقاوي دورې دسقوط دپاره لاس په کارسو،حاجی محمدانورخان ؤ.چي ديولړستونزودلرلو برسيره ئې وکولای سو،چي دانګريزانودامنيت د سيمي يعني کوټي اوګليستان کاريزه څخه دافغانستان پرلورئې راودانګل اوداڅکزو قومي مشران ئې سره راغونډکړه،همدغه مشران ئې د کندهاردنوروقومونولکه بارکزي چي استازی ئې مهردل خان ؤ،دپوپل زومشرچی استازی ئې معين صاحب خيرو جان ؤ.او همدغسي دذاکرشريف سيدان اونورمخورقومي مشران ئې سره راغونډکړه. او

دخدای بخښلي بهرام خان په فتوائې دخدای په رضأ اومرسته ئې کندهارد کلابندۍ څخه خلاص کړ.

خو! دولت دته څه ورکړه؟؟په داسی حال کی چې حاجی محمدانورخان اڅکزی، دخپل وخت سیاسی کارپوهه،دولتي کارپوهه، دعمل دمیدان مبارزاو په مروجه علوماواوژبوډیربښه پوهیده،خودهاشم خان حکومت برسیره پردې چی ډیري ښې اړیکي ئې دخدای بخښلي محمد انورخان اڅکزی سره هم درلودلې، خو! بیا ئې هم په دولت کی دباورځای نه درلود.اوخدای بخښلي محمدانورخان اڅکزي خپل ټول جایدادپه ګلیستان کاریزکې پریښود،لیکن دلته چی یوه اندازه مځکه یا امتیازورکړل سو،هغه ئې هم په ډیرجنجال دوخت دحکومت دکندهاردوالي غني خان سره دستونزووروسته چي هغه هم په بیا،بیا دهاشم خان په لیدنه اوکتنه فرمان سره ئې نوموړی جایداد ترلاسه کړ.خو دغه وخت بیا هم په اندراب کې حالات خراب اوجنجالي وه، ځینوکوهدامنیانودنادرخان حکومت ته ستونزي را منځته کولې نودهمدغه ستونزو دهوارولوپه خاطرئې یوځل بیا دخدای بخښلی محمدانورخان څخه هیله وکړه چي داندراب ولسوالي دشاهي امتیازاتو سره قبوله کړي.البته دا خواهیش دسردارمحمد هاشم خان ؤ. خو! محمد انورخان اڅکزي هم دقوم اوافغانستان ته دامن اوخدمت په مؤخه همدغه ستونزمنده دنده قبوله کړه. اوداندراب خلک ئې دحکومت وحماېې ته چمتوکړه،همدغسی ئې هلته تر ټولولوی خد مت چی وکړ،هغه په اندراب کی دخلکوستونزی وې چي دپلونونه درلودل اوښوونی اوروزني ته دولسونو تشویقول اوامادہ کول وه،دهمدغه مؤخي له مخي ئې په انداراب کي ښوونځی جوړه کړه،چي ترډیره وخته دمحمدانورخان په نوم وه.اودیادولووړده چي دغه وخت ښوونکي ډیرلږوه، نوځکه ئې خپل زوي محمد اکرم خان دښوونکی په توګه وګماری اوخپله ئې هم دزده کونکوسره مرسته کوله.چي داندراب سپین ږي ئې اوس هم خدمتونه یادوي.

دلته ددې ټولوبیانوڅخه مقصد اومؤخه داده چي دوخت حکومت دکندهار خلکوته په دې ځای نه ورکاوه؛چي دکندهارخلک متحد خلک وه، په علم اوپوهه سیاست کې نوم درلود،ترخپلوګټوئې دخلکوګټوته ارزښت ورکاوه.اوهمدغسي

تللی پاچهان هم دهمدغه کندهاره څخه راپيدا کيده.دغه وخت دولت ته هغه کسان ډيرښه اودپام وړروه،چي په قومي لحاظ،په سيمه ايزلحاظ اودشخصي اړيکوپه خاطروشاهي کورنۍ ته دمنلووړروه.خو! دکندهارخلکوډيرلږوخت وروسته په کندهارکي دډيموکراسۍ اوشاهي مشروطه يا قانونی حکومت غوښتنه وکړه. دويښ زلميانو تر نامه لاندي سره متحد سوه.

اوداهم لومړی ږغ ؤچي دويښ زلميانوپه نوم په افغانستان کي د کندهار څخه را پورته سو.نوموړی ږغ دعيني شرايطوپر بنسټ د کندهاره څخه را پورته سوی ؤ، نو ئې په ډيرلږ وخت کې په ټوله افغانستان کې پلويان وموندل.ددې ږغ قوت دومره درنداوتاثيرناکه وو،چي دوخت حکومت ئې ډيرژردبيري پربستر وغزاوه.اوسمدلاسه ئې دخپل طبقاتي خصلت له مخي نظام په ديکتاتوري، چم اوخطاايستلو،تطمع کولواوپه رنګارنګ درواغواوخطاايستلوسره پيل وکړ،که ځينووګړودغه حالت يا په شعوری توګه اويا هم په غيري شعوري توګه ددولت سره ومنل، خو دولت هغه اعتبار چي مخکې درلود په بشپړه توګه دلاسه ورکړ.

دولت دخپلودسيسوپه لړکي دويښ زلميانو هغه ډموکراتيکه ډله اوياګوند دزندان وتوروتياروته وليږه،کوم چي وحکومت ته ډيرګران اومحبوب وه.او په تاريخي پيښوکې دحکومت سره ډيري مرستي کړي وې.خو!حکومت بيا هغه چاه ته چي په ټولنه کي دخلکوپه منځ کې محبوبيت درلود هغه ئې دخپل ديکتاتوري رژيم په بدل کي يو ګواښ حسابول. که څه هم په دغه وخت کي دخدای بخښلي قاضي بهرام خان دويناله مخي چې ويل ئې: موږ دحکومت ړنګول نه غوښتل،موږ دحکومت په حمايه کی دډموکراتيک رژيم پلويان ؤ،چې په همدغه کې خپله دحکومت هم ګټه وه.اودشاهي رژيم بقأهم په قانون اوددندوپه تقسيم کی وه. دغه علت ددې سبب سو.چي دنادرخان حکومت په دوران کې دنادرخان د کورنۍ په شمول تروراوتروريسم په لويه پيمانه رامنځته سو.اودغه حالت خپله شاهی رژيم هم درکولای سو، نوځکه ئې کله نا کله دډموکراسۍ ږغ هم پورته کاوه.چي دشا محمود خان د صدارت په دوران کی د موکراسي يوه اندازه رواج پيداکړ،خو!کله چي بيادډموکراسۍ پلويانوسراوچت کړ،نوحکومت به بيرته

دخپلي ډموکراسۍ څخه پښيمانه سو.اودغه بل مخ به ئې پرکښيښوده. تر څو دلومړي ځل دپاره ئې دکندهارد ملي غورځنګ (ويښ زلميانومشران بنديان کړه).

دغه وخت چي ولسونه دهمدغه ډول دبند يانوپيښه عجبه ورته معلوميده.نوعامو خلکوته به دغه سوال ؤ،چي دهيوادښوونيزخلک،خانان اوسياسي کارپوهان ولی بايد زندانونوته ولاړسي؟.ځکه زندان خوتل دهغوخلکو ځای وي چی يا پرغلا نيول سوی وي اويا هم دټولنيزوبديوپه ډولونوکی را ښکيل وي.. نه! داسی خلک لکه محمدرسول خان پښتون چی دبشپړه عزت خاوند ؤ.اوياهم انګار ،بڅرکی خواخوږی عبدالهادی خان توخی ، غلام جيلانی خان الکوزی او داسي نوردعزت خلک چی موږئې دخپل وخت دهغه غښتلومنورينودجملې څخه وه.په دې کي شک هم نسته چي دحکومت بې باوري ئې هم په ټولنه کي ورکمزوری کړی وه.دخدای بخښلي محمدعلم بڅرکی ويناده چي ويل به ئي:نادري کورنۍ يا داهل يحيا کورنۍ ته منسوبينود کندهاردخلکو څخه په ويره کی وه اود کندهار پر خلکوئې باورنه درلود.خوهغه اعزازي نومونه چی ئې ور کړه هغه هم ديوه مجبوريت د مخي وه.ځکه د کندهاريولړخانانو دنادرخان دحکومت سره مؤفقه نه درلودله.اوداميرامان الله خان دپاره ئې دسقاو دزوی په مقابل کي ودريدل او سقاوي حکومت ئې داميرامان الله خان دبيرته راتګ په مؤخه مات کړ. خوداچی نادرخان دکابل تخت ونيوه اوهغه ئې دځان کړ،نودلته د کندهارخلکو فکروکی،چی نه بايد کورني جنګونه رامنځته سي،ياهم بيرته حکومت دپښتنو دلاسه ووزي.اوانګريزانوته داموقع بيابرابره سي چي دپښتنودبې اتفاقۍ څخه ګټه واخلي.اوبيا ښکاره اويا پټه مداخله راپيل کړي اوداقليت قومونوڅخه ناوړه ګټه واخلي اوافغانستان بياداخلي جنګونوميدان وګرځوي اوياهم نورئې ټوټه ، ټوټه کړي.

ديادولووړده چي بياهم وليکم: مادغه پوښتنه دخدای بخښلي محمدعلم بڅرکی او قا ضي صاحب بهرام خان اوهمدغسی دخدای بخښلی حاج محمد انورخان څخه په بيلابيلووختو کی کړې وه.(چی ولی دافغانستان په دغه حساس وخت کې نادرخان ددې وړوګرځيدی چي دهغه مترقي پاچا ځای دي ونيسي؟).پوښتنه په

یوه ډول ددغه دروسرو دنظرکسانوڅخه سوې وه.اوپه ټولو برخوکې ځواب هم تریوې اندازې پوري یوډول ؤ.خو هغه لږ تفاوت چې مي دخدای بخښلی حا جي محمد انورخان اڅکزي په خبروکي مي ولید.هغه داؤ، چې امیرامان الله خان په خپل لاس یو مکتوب وخدای بخښلی محمد نادر خان ته را استولی ؤ. په مکتوب کې دیوه سند په ډول لیکل سوي وه.چې زه نورافغانستان ته نه درځم اوتاسو محمدنادرخان ته بیعت درکوم. دغه لیک خپله محمد نادر خان وخدای بخښلي حاجی محمد انورخان ته وربنکاره کړی ؤ.

دحاجی محمد انورخان هم دغه نظرؤ.چي پردې خبري ټینګاروکی چي امان الله خان چي یومنوراودتجریبې لرونکی پاچادی،هغه باید بیرته راسي اودچارو واک په لاس کی واخلي.خو! لکه چي کارترکارتیرؤ،امان الله خان دخپلو تجریبوله مخي داسي احساسول چی زما په راتګ ممکن بیرته کورنی جنګونه دسره راپیل سي، نوئې ځکه دراتګ څخه پښیمانی وښودل.اودخپلي مرستي ټترئې وټکاوه.دغه خطردحاجي محمدانورخان دنظره هم داحتمال څخه لیري نه ؤ.هغه په دې دلیل هم کیدای سوای،چي دامیرامان الله خان دوختو پلویان دنادرخان سره په ټکر کي وه.نوځکه ؛امان الله خان رانه غلی ... دغه لیک خپله حاجي محمد انور خان لیدلی ؤ. اودخپلو یارانوسره په مشوره پریکړه پر دې وسوه چی بایدنورداخلي جنګونه خلاص او دپای ټکی ورته کښیښودل سي. اودافغانستان دبیاآبادولو،په هیوادکي دیوه قانوني حکومت دمنځته راتلو په مؤخه په ګډوهلوځلوسره هیوادیوځل بیادډموکراسۍ پرلورروان کړي.دغه د ډیموکراسۍ مفهوم هم یوازی دیوڅوسیاست پوهان سره ؤ.چی په دې باب دنادر خان اوملي غورځنګونوترمنځ ستونزه نه معلومیده اونادرخان هم په خپله پردغه خبره ولاړؤ،چی موږ به دامیرامان الله خان کړنلاره تعقیبوو.خو داچي وروسته ولي دخپلي خبري څخه پرشاه سو.په دې با ب بیاهم د قاضي بهرام خان نظرروښانه ؤ،هغه نادرخان یوعسکري جنرال اودتوري خاوندپاچاه ګڼه هغه سیاسي لاري ته دومره عقیده نه درلودله لکه دزوراودجنګ دتاکتیکونولاره چي ئې زده وه.هغه یوځل سیاسي قدرت ته ورسیدی اوبیا ئې دامیرامان الله خان سره د قدرت پرسرمعامله ګری وکړه.اوبیا ئې خپل د قدرت اندازه محاسبه کړه

، نو په دغه شرايطوکي هغه بل کوم داسي قدرت ونه ليده چي په نظامی برخه کی دي ترده پيا وړی وي.اودقدرت دپاره دي يوګواښ وګرځي.خوبرسيره پر دې ئې هم دافغانستان دغښتلو قومونواوهغه کسانو سره چي دنادرخان يادده دپاچهۍ په نيولوکې قاطع رول لوبولی ؤ.دهغوخوشحاله کول ئې يوازي په اعزازي اوتشريفاتی نومونوسره کوله،دا نوکه دکندهارملی مبارزين وه او که دننګرهارپښتانه وه اوياهم دپکتيا هغه غښتلي قومونه چي دنادرخان په راوستلو اودکابل په نيولوکې ترټول لومړی قدم اوچت کړی ؤ،دهغوی سره ئې هم دهمدغه چال اوچالبازۍ په کولوسره معامله ترسره کړه.اوهغوی هم په عيني ډول ستونزه درلودله چي دنادرخان سره بيعت اوسازش وکي،ترڅو بيرته مخالفين سررا پور ته نه کړي.

دلته دموضوع دښه روښانه کولوپه خاطراودلوی پکتيادغښتلوقومونوکيسه هم دکندهارترمبارزو په کمه نه ده. خودلته يوتوپيرسته چي لويه پکتيااولوګروکابل ته ډيرورنژدې دی.نسبت وکندهارته نوځکه هم دپکتيادخلکومبارزه نسبت نوروسيموته جدی اوسخته وه.ځکه دحبيب الله لښکروهم په دغه پراخه سيمه کې نفوذکړی ؤ.لکه چي دافغانستان دخپلواکۍ اونجات تاريخ د کتاب په ۳۳۱مخ کي دښاغلي غازي اونامتو مبارزجرنيل يارمحمد خان وزيري په خاطراتوکښې ليکي : دميزان درو يشتمه نيټه وه چی موږقومي مشرانو،دکابل فا تح لښکرواو سپاه سالارصاحب دښارپه لورحرکت وکړ،زموږجنګياليوډولونه وهل:ملي سندری اوغاړي ئې ويلې .دخوشحالۍ اتڼونه وه.اوهمدغسي دغازی امان الله خان نارې په ټوله لاره کښي پورته وې.اوهغه قصرته ننوتلوچي دهغه قصر سپين ديوالونه زما جنګياليوددښمن په سرووينورنګولی وه.اومادهغه قصر دسفر دپاره اوه مياشتی سفر کړی ؤ.اوخپله خيل خانې مي دحبيب الله دپلويانوپه واک کی پريښودلې،محمد نادرخان اوموږ قومی مشران هغه محل ته ولاړوچي په ارګ کښي دوی ورته سلام خانه نوم ايښی ؤ.دلته دکابل ښارمخوراوفاتح سردارانو دسپاسالارهر کلی ته را غلي وه.په دې وخت کي دسفارتونويوشمير غړي هم ترسترګو کيده.خلکودمحمد نادرخان ښه تودهرکلی وکړ،موږقومی مشران پرهغه ځايونوباندي کښيناستو،چی مخکي زموږ له پاره غوره سوی وو.

محمد نادر خان دمجلس دصدرمحل ته ولاړی،نوکله چې دحاضرینودزنده باداوښور،ږواک ناري خاموشه سوې، په دې وخت کې محمد نادرخان یوه لنډه وینا وکړه اوخپل زحمتونه اوتلاښونه ئې بیان کړه.دهیواد نجات ټولی کارنامې ئې په خپل ځان اوورنیوپوری وتړلې.موږټول دقومونومشران دده ترسترګو لاندی ناست وو،ولی زموږدخد متونواوهڅوئې لږشانته یادونه هم ونه کړه.دخپل ربړونواوکړاونودیادولوڅخه ئې وروسته دسلطنت په باب څه یادونه هم وکړه.او داعیلحضرت غازی امان الله خان دبیاراوستلوتش وړاندیزئې وکړ.اوددې وړاندیزسره جوخت د کابل مخوروواوسردارانوپه لوړوناروااوولولوسره دسلطنت کولواوپرتخت کښینستلوتقاضاد محمدنادرخان څخه وکړه.اوددې سره جوخت د مال اومقام وږواوتږو،چاپلوسوافرادوومحمد نادرخان ته دبیعت لاسونه اوږده کړه.په دې افرادوکې دقومونواوقبیلومشرانوبرسیره دامان الله خان ورورهم ناست وو. لیکوال یادونه کوي:چې موږ دوزیرواومسودومشران په هم هغه خپلو ځایونو باندي ناست وو،که څه هم زماملګروددې انتظارایسته چې زه به یو حرکت وکړم.خوماچې دځینومشرانودامید واری اولیوال تیاوچوکی،نائب سالاری ته دغه لوږه ولیدل.نومی دغه غوره اوښه تره ولیدل چې چپ کښینم.او موږمسودو ،وزیرواوتنیومشران چپ کښینو.اومحمد نادرخان په خپل نه بیعت کولوسره په دې وپوهووچي موږناراضه اوخوابدي یو.اوده د قراني عهداوپیمان څخه خلاف کارکړی دی.لیکوال لیکي: که څه هم موږکولای سو.چې خپل مخالفت څرګند کړواوددې توان موهم درلودی، خو! تراوسه لا په بشپړه توګه دحبیب الله قوتونه په ځینو سیمو کي فعاله وه او ممکن دجنګونو په وجه کابل په وینورنګ سوی وای.داوخت حبیب الله دسقاوزوی هم په کوهدامن کی ژوندی وو.داموﻻزمه وګڼل چي موږاومحمدنادرخان سره تنها سو، نو به بیا هغه دسلام خانی عهداوپیمان به بیا ومحمد نادر خان ته وریاداووریه زړه کړو.

دامیر امان الله خان په نوم دهیواد قومونه تیر ایستل سوه:

ترهغه وروسته چي ارګ او دسلام خاني مانۍ دمحمد نادرخان په لاس ورغله اوپه کابل کې بشپړه امنیت تامین سو،نودسلام خانی مجلس ئې ددې دپار جوړکړ،چی دځینوقومونودمشرانوسره معامله ګری وکړي اوهغه دخپل قدرت

دپاره استعمال کی.اودا کارهم وسو.د مسعودومشران اودوزیرومشران دارګ څخه راووتل.داهغه وخت دی چی د کندهارخلک لا تراوسه کابل ته نه دي را رسیدلي خودجنګ په حالت کي پرلاري دي.دولتي ځایونه اود کابل شاه وخواهم دپکتیا د قومونواونورودخوا څخه ساتل کیږي.په ولایتونوکي هم دسقاو دزوی کمبله مخ پرتولیدوده.دلته امید واری دنوي حکومت څخه چي په کابل کي واک ته رسیدلی ؤ، داوه چي؛ ګواکي دقدرت واک به بیرته وغازي امان الله خان ته سپارل کیږي.خو دنادرخان فکردځان دپاره دقدرت پرواک ټیراچول وه. په دغه وخت کي،مخکی لاپه ګل غونډۍ کې دغه پریکړه دقومونومشرانوسره کړې وه ، چی محمد نادر خان باید موږ تیرنه باسي اوقدرت زموږ دپریکړی سره باید امان الله خان ته وسپاري.اودغه پریکړه خپله نادرخان دجبهې په جریان کي یعني دپکتیاپه ځاځیو کی دقراني عهداوپیمان په ډول دقومونودمشرانو سره کړې وه.چي قدرت به دامان الله خان ته ورنیسواودهغه دپا چهی امانت به بیرته ور سپارو.پردغه خبره محمد نادرخان بیا هم ترهغه وختِه چي دسلام خاني په مجلس کې دځان اودخپلوورنږستاینه وکړه اومجلس خلاص سو، بیا ئې هم دغه وخت دمشرانودراضي ساتلو دپاره په یوځانګړی مجلس کي وویل:چي زه پرهغه قول ولاړیم،خودغه دقدرت انتقال به په مناسب وخت کي کوو،دحوصلې څخه به کاراخلو.خوبیا ئې هم هغه مشران چي ناراضه وه دمحمد نادرخان تر جدي تعقیب لاندی هم وه.ځکه په دې دی پوهیده،که چیري دمسعودواودوزیرو مشران چي په کابل کې نظامي قوه هم موجوده وه.اودکابل هغه حساس ځایونه هم ددوی ترکنترول لاندی وه.نوئې دنرمۍ څخه ، دهوښیارۍ څخه کاراخیسته . چی یوه بیلګه ئې داده څه وخت چي دنادرخان خلکوومحمدنادرخان ته دمسعودو اووزیرودمشرانودخپګان احوال وروړی،نوسمدلاسه ئې ودغومشرانوته وزیر محمد ګل خان اوخپل وروړشامحمودخائې وروليږل اوهغوی ئې د مجلس او ډوډۍ دپاره دعوت کړه. پسله هغه چي مجلس خلاص سونوئې بیا هم داطمنان دپاره خپل قول ورته تازه کی، خو په ډیره هوښیاري یعني وې ویل : موږ به یو ځل بیا هم دسقاویانودځینوبرخوتهدیدونه لیري کړواوبیا به دامیرامان الله خان سره په کراره اړیکی ټینګی کړو.دلته دسپاسالارمحمدنادرخان هو ښیاري دخپلو سیاسي ګټودپاره دقومونودمشرانوپه طبعت اومزاج پیژندلوکي وه.دیادولووړده .

ځکه د ه دمسودواووزيرواونوروقومی مشرانوسره په ډېره نرمه لحجه، پستو خوږو خبروسره مشران داسي قانع کړی وه،چی هرڅه به هغوی غوښتنه کول خوده سم دلاسه منل.په دې باب دافغانستان دخپلواکی اونجات تاريخ ليکوال يادونه کوی:چي سپاسالارپه خپلوخبروکي قومی مشرانوته په يوه بيا نيه کې داسي وويل:عزيزانو!ستاسوخدمتونه په د ين اودنيا کې نه ضايع کيدونکي دي. ستاسودخد متونواحسان پرموږباندي لازم دی.داهم تاسو دقوم مشران واست،چی ديوڅورهزنانوڅخه موهيوادته نجات ورکړ.خدای (ج) داعظيم دينوي اواخروي افتخارستاسوپه نصيب کړ.نن زه دعلی خيلوپرهغه عهداوپيمان ولاړيم، خوتاسو دغيري مسؤلوافرادوخبروته غوږمه نيسی.اومه دهغوی احساساتی حرکاتوته سترګي اړوی. په هيواد کي دارامۍ دراوستلوروسته ستا سوهره پريکړه زما اودورنوپريکړه ده.خوبيائې هم دغازی يارمحمد خان وزيری دخو شحاله ساتلو په خاطر په کندهارکی سل جريبه دابومځکه اويوکوردحکومتی کورونو څخه ورپه قباله کی. البته دهمدغه شاهی فرمان په وسيله ... فرمان نمبر ۵۹۱۹ نيټه ۱۳۰۸هـ ش کال.ماخذ:دنورومعلوماتودپاره دافغانستان دخپلواکۍ اونجات کتاب ۳۳۶مخ وګورئ. چی البته نوموړی فرمان دکتاب ليکوال دکتاب پرشاه پوښ باندی خپورکړی دی.بيا هم ديادولو وړده چی همدغه وخت چي دنادرخان لويه جرګه لا هم نه ده جوړه سوې وټولوقومی مشرانو ته داميرامان الله خان را تګ نه رده وی او پرهمدغه خبره باندي ملی مبارزين که دکندهارمبارزين دي او که هم دپکتيا ملی مبارزين دي، هغوی داميرامان الله خان په تمه باندی په ډېره ميړانه دسپاسالاسره ولاړدي اوجنګيږي، جګړه هم مخ په وړاندی دپيروزۍ پر لورروانه ده.په کرارکرار دشمالي لوري ته دحبيب الله دورستي سنګرپرلورمخ پر وړاندی ځي.دلته دجنرال غازی يارمحمد خان دخاطراتو څخه داسی معلو ميږي چي دوی دځائيوپه علي خيلو کي دامير امان الله خان دپاره دمبارزې هوډکړی ؤ.اوپرهغه خبره باندي نادرخان سپاسالارودی ته دبيا دپاره اطمنان ورکوي. اودوی ئې هم خبره ديوه پښتانه په ځيرسره مني.خودغه وخت دکندهارملي مبارزين هم خپل ټول سيکولوجيک اوجنګي فعاليتونه داميرامان الله خا ن دپاره کوي،اميرامان الله خان لاتراوسه هم په دغه خيال کي وو.چي بيرته افغانستان ته راسي.ولي بيا هم دخدای بخښلي بهرام خان دنظره او دهغه اړيکو

له نظره چي نومو ړي دخداى بخښلي محمد هاشم خان او خداى بخښلي سپاسلار محمد نادر خان سره ئې درلوده، حالات په دغه کلونوکی بهراني وه.او خداى بخښلی ملي مباريزبهرام خان يادونه کوي : چی دلته داسي حالاته وه که لږ او ډيربې باکی وسي نوامکان ددې ؤ،چی سقاويان دي بيرته هم په کندهاراو کابل کي دبې اتفاقی څخه ګټه ترلاسه کړي اودواک چاري دي په خپل لاس کی وساتي ، ځکه يولړقومونه دغه وخت هم دسقاودپاره هلی ځلي کولې.اومحمد هاشم خان اوپه کندهارکې ملي مبارزينولکه:خداى بخښلی داروخان نيکه ، خداى بخښلی زقوم خان نيکه ،خداى بخښلی حاجی محمدانورخان اڅکزی ، خداى بخښلی بهرام خان اڅکزی،خداى بخښلی مهردل خان بارکزی، خداى بخښلی حيات خان اڅکزی اوهم دغسي نورملي مبارزين هم په دغه طمعه دسنګرپرګرم ميدان دمبارزې په روحيه،دهيواددنجات په لاره کی داميرامان الله خان راتګ ضروری ګاڼه.

خو څه وخت چی په کال ۱۹۳۹م کال کې د افغانستان په کچه لويه جرګه جوړه سوه.کابل اوکندهارسره دافغانستان دلويوولايتونودمحمدنادرخان سپاسالارپه واک کي ورغلی.اوپه همدغه لويه جرګه کي خداى بخښلی بهرام خان اڅکزی سره دنورويارانوحاضرؤ.دلته دجرګې وروسته دمحمدنادرخان سره دبيعت تعهد ځکه وسو.چي ديوه پلوه،ځينوچوکۍ غوښتونکوکسانوځانونه ونادرخان اودهغه وورڼوته وفاه داره وښودل.اودغه وخت محمد نادر خان هم ودغسي کسانو ته سخته اړتيا هم درلودله.برسيره پردې ددې ويره هم موجوده وه چی داmir امان الله خان دپلويانواودمحمد نادرخان دپلويانوترمنځ خپل منځي جنګونه ددې سبب سي، چي په کابل اودهيوادپه نوروسيمو کی دي،دافغانانو په ځانګړې توګه بيا دپښتنوپه منځ کی دي ډيری وينی وبهيږي اودافغانستان خپلواکی دي بيا دسوال سره مخامخ کړي.نودغه خبره ماپه واروواروپه خپل دغه کتاب کي زموږ دمشرانوپه قول سره ليکلې ده،چي پريکړه پردغه وسوه،چی بايدسپاسالار محمدنادرخان پرتخت اوتاج وياړترلاسه کړي.البته داپه همدغه وخت کی يوه مناسبه لاره هم وه.اوکه اوس دغه خبره چي نادرخان په لومړي سرکي داmir امان الله خان دنوم څخه ګټه واخيسته اودآزادۍ غورځنګ پلويان ئې د ځان په

ګټه دسقاوی حکومت دسرکوبه کولوپه خاطراستعمال کړه.په هرصورت ډیرښه کاروسؤ.ځکه هیوادنوردغلواودانګریزانوداستعماري منګلوڅخه ووت.

دقاضي بهرام خان اڅکزی غورځنګ یو سیا سي غور ځنګ وو:

دافغان-انګلیس په دروجګړوکې رزمي ادبیات ددې ملي،روشنفکري اوسیاسی غورځنګ په باب په ۲۰۳مخ کې لیکوال داسي لیکي: د۱۹۲۹م کال دجولای په میاشت کې،دحبیب الله کلکانی په مقابل کي حاجي محمد انورخان اڅکزي یو منورغورځنګ راپیل کړ.اوهغه ئې دخپلو قومی مشرانوپه حمایه چي عبارت وه:له حاجي زقوم کان نیکه ، حاجی داروخان دزقوم خان زوی ، مولوي قاضي بهرام خان،مهردل خان بارکزی دوخت دسپین بولدک قومندان،حیات خان ، عبدالغفورجان ،عبدالشکورجان محمد افضل خان اوداسی نوروه.چی په لومړۍ جرګه کې برخه واخیسته.دلته په لومړی سرکې ددوی۵۰۰ کیسزه لښکرؤ. خوڅه وخت چی دقاضي بهرام خان په دعا سره جرګه پیل سوه، نوبیا چي دکند هارپرلورروان سوه،یوازی دکندهار پرلوری دښاغلی مد د خان اڅکزي مرسته ورسره نه وه.نوروټولوقومی مشرانومرسته ورسره وکړه،خوپه هرصورت ددې فوځ ملاتړکونکی ترډیره ځایه دهغه وخت منورین وه.خوڅه وخت چی کندهارته راورسیدل نوبیا دوی یوه غټه دکندهار په سطحه چی دمنورینوښارؤ. یوه بله غټه لویه جرګه په خرقې مبارکه کی جوړه کړه.چی هم دکندهار ستر مشران،دنوم اونښان خلک اود ملی غورځنک،روشنفکری غورځنګ پلویان وه.هغوی د کلابندۍ څخه وروسته دکندهار قومي مشران وه چي د خرقي شریفي په شاه وخوا کې په منظم ډول دوهمه لویه جرګه جوړه کړه..نومړی مشران عبارت وه :له حاجي محمد انورخان اڅکزي دسعاد ت خان ملوک زوی دګلیستان اوسیدونکی ، قاضي مولوی بهرام خان اڅکزی د محمد صدیق خان زوی،حاجی زقوم خان اڅکزی دسپن بولدک اوسیدونکی ،داروخان اڅکزی دسپن بولدک اوسیدونکی،معصوم خان رودي علیزی، حاجی محمداسحاق خان داحمدجان خان زوی دخاکریزاوسیدونکی،خیروجان دعبدالحکیم خان زوی پوپلزی دکرزاوسیدونکی،مهردل خان دوخت دسپن بولدک قومندان بارکزی دکندهاردښاراوسیدونکی،سید منګل اغا دشاه قبر اوسیدونکی ، سید احسام الدین

دارغنداب دتا بين اوسيدونکی،عبدالرشيد خان دارغنداب د کوهک محمدزی، بر ګيټ عبدالقادرخان دميراحمدخان زوی اڅکزی دسپين بولدک اوسيدونکی،مد دخان د ميربلند خان زوی اڅکزی دسپين بولد ک او سيدونکی،غلام فاروق خان با بی دکند هاردښاراوسيدونکی،حيات خان ديا قوت خان زوی اڅکزی محمد شريف خان مشهورپه کا کوبارکزی«مشهورپه قاب باشي»دکندهاردشاهي تبيلې اوسيدونکی،قومندان محمداکبرخان الکوزی د کندهاردلرګود ګنج اوسيدونکی، حاجی سردارخان دحاجي سلطان محمدخان زوی دښکاپوربازاراو سيدونکی، غلام نبی خان بارکزی دکندهاردمحله جات اوسيدونکی،عبدالعلی خان بارکزی د محله جات اوسيدونکی،عبدالرحمان خان بارکزی دکندهاردګرګانودکلی اوسيد ونکی،سعد جان محمدزی دميراخورکلااوسيدونکی،حاجی نيک محمدخان بارکزی دزنګاوت اوسيدونکی ، خيرو جان اڅکزی دسالو کاريز ، محبوب خان بيانزی د کندهار د ګنج دبی، بی هواد کوڅې اوسيدونکی، عبدالعزيزخان الکوزی د موسا کلا اوسيدونکی، شهنوازخان ملک شير،حاجي محمد حسن خان ، حاجي نظرجان دپاينده خان زوی، د کندهاردښار اوسيدونکی .

نوموړې لويه جرګه د کندهار په تاريخ کي يوه مهمه لويه جرګه وه، چی يوه غټه ستونزه ئې حل کړه.اودکندهارنامتومنورين ئې په ملي،سياسي اودتمدن دحمائې دپاره سره راغونډکړه اودسقاودزوی حکومت ئې ړنګ کی اوکندهارئې په امن کی وساته .

نوموړې جرګه دسهاردلمانځه څخه وروسته دلوی قاضي محمد بهرام خان اڅکزي په وينا اودعا سره پيل سوه.دلته ګډون والوهريوه په خپل نوبت سره خبری وکړې اوسمد دلاسه دښارامنيت وقومندا صاحب مهردل خان بارکزی ته وروسپارل سو.پريکړه وسوه چي بې مسؤليته کسان دښار،کوڅواوبازارپه شاه وخوا کي دوسلوسره نه سي ګرځيدلای.اودبشپړه امنيت تروخته ئې دشپې پر ګرځيدوراګرځيد و بند يزهم ولګا وه.دلته د کندهاريولړخلکوبياهم داميرامان الله خان په پلوی د محمد نادرخان حکومت نه غوښته،دا وخت ډيرحساس وخت ؤ، ځکه ديوه پلوه دکابل حکومت نامعلوم ؤ،دبله پلوه دسقاوپه طرفراری دافغانستان په ځينوبرخوکې لاعسکراودوسلوخلک جنګيدل،په همدغه وخت کی دکابل څخه

دوه ډیرمهم کسان لکه:سردارمحمد هاشم خان اوبل دکندهاروالي عبدالغني خان د کوټي دلاری څخه وکندهارته راورسیدل،چي د کندهاردامنیت ساتونکی مهردل خان قومندان بارکزی دهغوی سره موافق نه ؤ،ځکه هغوی محمد نادرخان دکابل پرتخت کښینولی ؤ.اودکندهارخلکوبیادامیرامان الله خان سره موافقه درلودل،چی دغه وخت یولوی جینجال رامنځته کیدونکی ؤ،پکتیا خلکوهم دغه ستونزه درلودله.قاضي صاحب چی دلوړفکرخاوندؤ،نوئې سمدلاسه دخطر احساس وکی اوسمدلاسه ئې دخپل دوست حاجی محمد انورخان اڅکزي سره مشوره وکړه،خو!هغه هم دغه تشویش درلود،چي نبایده چي مهردل خان داسی یو کاروکی چي دسولی بهیرته تاوان ورواړي.ځکه مهردل خان هم دسولی مسؤلیت درلود.اونظامي قدرت ورسپارل سوی ؤ.نوئې سمدلاسه مهردل خان بارکزی چی دیولړنوروسره ئې دغني خان اومحمد هاشم خان دترورخیال درلودی.ځکه محمدهاشم خان دپروګرام له مخي په عید ګاه کې دخبرواوبیان مؤخهدرلودله. دغه وخت محمد انور خان اوقاضي بهرام خان دمهردل خان سره په جلاکوټه کي ولیدل اوتر ډیرو خبروورو سته ئې دې نتیجې ته ورسیدل چي امنیت به خپله اڅکزي پرغاړه اخلي.اوعسکربه د فرقې څخه نه راوزي.په دې خبره باندی خپله محمد هاشم خان هم خبرسو. خو! دمحمد هاشم خان بیا نیه هم په بریا لیتوب سره پا یته ورسیدل اود قاضي صاحب اوخدای بخښلي محمدانورخان اڅکزي دهمدغه نیک کاره څخه محمدهاشم خان ډیرخوشحاله سو.نو څه وخت چې د کابل په نیت بیرته کابل ته تللی نو یو تعداد خانان اومخورکسان ئې هم دځانه سره بوتله . چی دغه خد مت محمد هاشم خان په کابل کی هم یاد کړ.

محمد نادرخان او د سیاسی واک سا تنه:

خدای بخښلي بهرام خان به ویل:ترهغه وروسته چي شیخانو،ملایانوانګریزانو امیرامان الله خان دومره تنګ کی چي دهیوادپریښودلوته ئې مجبورکړ.داوخت موسم هم ډیریخ دجدي میاشت وه په کال ۱۳۰۷هـ ش کې دکابل اوکندهارلویه لارهم په واوروپوښلې وه،لاس دیخه څخه دبغله نه راوتی،چی امیرامان الله خان

کندهارته راورسيدی،دسياسيونودپاره دادحيرانتيا وړخبره وه ، چې دهيوادپه باب نوی فکروکي، پخوانی منورپاچاه خوئې دلاسه ورکړه.

نودافغانستان په اړونده سياسيون که په بهرکي وه اوکه هم دهيوادپه دننه کی لاس په کارسوه.ليد ني کتني ډيري سوې سياسي مشورې دسياسيونوپه منځ کی ددې سبب سوې چي منظم تشکيلات،حلقوي ليدني کتني اودخپرونودلاری خپلو تبليغاتوته سمت ورکړي.ځينوپه ګرموجبهوکی ځانونوته ځای وموندااوځينوبيا د سياسي لاري دحل دپاره هلي ځلي را پيل کړي.

په کال ۱۳۴۸هـ ق اويا ۱۳۰۸هـ ش کې يوه لو يه جرګه دارګ دسلام خانی په مانۍ کې دحضرت صاحب نورالمشايخ په رياست کي جوړه سوه،چي په جرګه کې لاندي مشرانو هم ګډون درلود. لکه :حضرت صاحب نورالمشايخ ، محمد نادرخا ن،محمد هاشم خان او شاه محمود خان.چی دوی دجرګې مشري کوله او ۹۷ تنو دوزيرودقوم ښخه په جرګه کی فعاله ونډه درلودله.چي يا فرقه مشران وه اويا هم غونډ مشران وه اوياهم د حساب وړقومی مشران وه.ماخذ(دنور معلوماتو دپاره – دافغانستان دخپلواکۍ اونجات تاريخ ۳۴۰مخ وګوری، چي دقومونو د مشرانو نومونه هم په همدغه صفحه کی خپاره سوي دي).

خودسولی په جرګه کی بيا د مقابل لوری ښخه دخانانواوملکانونومونه هم يادسوی دي، چي ددوی په خپل منځ کی قومي شخړي دهمدغه هيواد دسولي په خاطر،تربورګلوی پريښودل اويوازي دهيواد د نجات د پاره لاسونه سره ورکړي.اوپه جنوبي سيموکی دنوي حکومت سره مرسته وکړای سي. چي ددې ملکانواوخانانوتعدادهم ۳۳ کسانوته رسيده.دجرګې په پای کښي پريکړه وسوه. چې يوه وثيقه جوړه کړل سی او پرهمدغه وثيقه دقومونومشران لاس ليکونه وکړي.ويل کيږي چی دوثيقې متن هم نورالمشايخ مجددي جوړ کړی ؤ.

دلته بياهم ديادولووړګڼم چي څه وخت اميرامان الله خان هيوادپريښوداودکندهار دلاری ووت،نودغه وخت محمد نادرخان داميرامان الله خان دلاس ليک او نخښه دځانه سره درلودله،چی هغه نوردملک پا چهی نه غواړی اوخپله دامان الله خان وروړهم سردارامين جان په دغه وخت کي د دنادرخان سره بيعت

وکړ.حاجي محمد انورخان اڅکزی وايي: زمونږ هیلی دلته دنا امیدئ سره مخامخ سوې چی خپله امان الله خان دافغانستان څخه ووت اودبیا راتګ او تنظیم دپاره ئې هیڅ پلان هم نه درلود.نو که ده په خپله ژبه دسلطنت دعوه کړې وای ، په دې کي شک نسته چی دهیواد منظم قومونه به هم ددوی سره دریدلي وای. او یوپوخ تنظیم به ئې را منځته کړی وای. ممکن دنادر خان دپاره به هم دا سخته وای چی دولت دځان په نوم کي.نو لکه چی مخکی هم پردغه بحث وسو، بیا هم دجرنیل یارمحمد خان دوزیرودلوی قوم داستازي په حواله اودخدای بخښلي قاضي القضات بهرام خان اڅکزی اوحاجي محمدانورخان اڅکزي دوینااله مخي په همدغه وخت کی سپاسالا محمد نادر خان دسولي دبهیردپاره په افغانستان کې په همدغه شرایطوکي ترټولو ورکس بللی دی.

نوځکه ئې ملاتړهم ضروري وو.په دغه وخت کی پرحبیب الله کوهدامني برسیره نوروکسانوهم دسلطنت دپاره تلاښونه کول،چی یوهم ددغه جملې څخه حضرت صاحب نورالمشایخ وو،چی ځانته ئې دسلطنت اوپاچهي غوښتنه درلودله اویولړپښتني غلجي قومونه ئې پرځان راټول کړی وه.خوپه دغه ټولوخبروبرسیره دغه چانس بیا هم دافغانستان په ګټه تمام سو،چي نادرخان ددولت واک په لاس کی واخیسته ، تیر به ددې خبري څخه سو،چي نادر خان دوزیرواومسعودوسره پرقران قسم کړی ؤ، چی پا چهي به امان الله خان ته ګټم. خوداسی ونه سوه.نوڅه وخت چی بیا سیاسی قدرت دسپاسالارولاس ته ورغی ، نوسمدلاسه په سیاسي چال اوچالبازې ئې خپل واک په بشپړه توګه کنترول کی ، داځکه خپله محمد نادرخان دبشپړه انضباط ، ډسپلین خاونداویوهوښیارمدبر انسان ؤ.همدغسي ئې پرځان یولړاهل کسان هم راټول کړه،لکه : سردارصاحب فیض محمد خان که څه هم دحبیب الله په مخالفت ئې جنګ هم نه وکړی.ولی دوزارت مقام ورکړل سو.حضرت صاحب فضل عمرمجددي هم وزیرسو. جناب محمد ګل خان mومندته هم دوزارت مقام ،مولوی صاحب علي نوازخان ملتاني هم وزیر.اوهمدغسي نورچاروکی هغه کسان وه چي په ګرموجبهوکې کوم رول نه درلود خو په دولتی چاروکې بریا لیتوبونه درلودله.

دلته مراد ددغه مقرريو څخه دا ؤ،چي دقومي او جنګی مشرانورول ئې دځينو سوغاتواولقبونوپه ورکولواونازولوسره ختم کړ.چاه ته ئې مځکی،چاه ته باغونه ، کاريزونه اعزازي لقبونه ورسوغات کړه.اونوی کسان ئې ددولت دحما ئې اودولتي سکټوردپاره انتخاب کړه.خوپردغه ټولوخبروبرسيره د محمد نادر خان اودهغه څخه راوروسته دولت بياهم هغه کسانوچی دتغيراوتحول فکرونه ئې درلودله اوهيوادئې دنړيوالوقوانينوسره سم په د موکراټيکواوملي معيارونوغو ښته اوپه دې د موکرا ټيکو تيوريوډيرښه پوهيده. مشروطه شاهی ئې دټولنی په ګټه بلل اوقانون ئې دهيوادکړنلاره ګڼل . نو دغه کسانوبيا دزاړه مطلقه شاهی په مقابل کی يوخنډاوچاليش ګڼل کيده،نوځکه ئې بيا ددغوکسانودسرکوبه کولوپه خاطربې رحمانه مبارزه وکړه.اوهغوی ئې دژوندترپايه په زندانوکي وساتل.چی ددغه غورځنګونولويه برخه په کندهاراوکابل کې شتون درلود.اوسياسي بنديان د ملي اوډموکراټيکوغورځنګونودارمانوپه خاطردنورووولايتونوپه ګډون دکندهار اوکابل بنديان ډيروه.اولکه څنګه چی مخکی هم يادونه وسوه،چی دنادرخان وصيت وخپلوکشرانوته دغه ؤ.چی دکندهارخلک بايدديوه سياسی قوت په حيث راڅرګنده نه سي.ځکه هغوی دسياست تجريبې لري.چي عمومي کړنلاره هم دغسي هم وسوه.قاضي بهرام خان بندی کړل سو، حاجی محمدانورخان اڅکزی بيله کوم جرمه زندان ته وليږول سو.عبدالرسول خان پښتون دويښ زلميانو دمشرپه نوم زندانی کړل سو.اوهمدغسی نوربې حسابه مشران په داسی حال کی چي هيڅ ډول جرم ئې هم نه درلودبنديا ن کړل سوه. چي ددغه ډول بې عدالتئ پايله بيا وروسته څرګنده سوه،نظام فاسد سوانقلابونه اونوی تحولات داسي را څرګنده سوه چي دهيواد اينده ئې ورګډه وډه او خرابه کړه .

انګارجريده دويښ زلميانو نشراتي ارګان

څه وخت چی دشاه محمود خان دوره يا حکومت را منځته سوه،نو دغه وخت دډموکراسئ يوه نا بلده ډنډوره هم ور سره خپره سوه.ددې دليل هم دا کيدای سي چی دغه وخت شاه محمود خان چی يوجنګی جنرال وو،ډيردډموکراسئ په خوند او معنا نه پوهيده.خو! څه وخت چی امريکا ته د۹ مياشتو دپاره ولاړی، نو ئې دډموکراسئ خوند اوچم تر يوې اندازې پوري زده کړ.خو! څه وخت چی

هيواد ته بيرته راستون سو، نوئې دډموكراسۍ بړغ هم وچت كړ. چي ددغه بړغ سره سم خداى بخښلي فيض محمدانګاردخپلوملګروپه مصلحت دانګارپه نوم ديوې جريدې غوښتنه وكړه.اونوموړى جريدې دخداى بخښلي فيض محمد انګار په مديريت اوخپل لګښت يا مصرف سره كاررا پيل كړ.دالومړنۍ جريده وه چي د ډ موكراسۍ په وخت كي رامنځته سوه.اودخپل وخت ليكوالان اودقلم خاوندان ئې سره يوموټي كړل.ددې وخت نامتوليكوالان لكه نورمحمد تركى،چي دنوموړى جريدې دكنترول چاري هم په غاړه وې،عبدالروف بينوا،محمد بشيركبيرسراج په پټ نوم (مستعار)د حلاج اوشوخک په نومونوئې مقالې يا مضمونونه خپريدل.ځينى تحليل ونكي داسي نظرلرى چي نوموړې جريده دويښ زلميانودفكرونو هنداره وه. داخبرتر ډيره ځايه سمه ده.ځكه هغه وخت دغه ويښ زلميان تر ټولونوروحلقو اوګوندونوفعاله وه.اودغسى دافكارودخپرولويوې هنداري ته ئې ضرورت درلودى.اوددې جريدې ډيرليكوالان كه څه هم دافغانستان دګوټ، ګوټ څخه وه.خو! دكندهاراوننګرهارليكوالانو په كښني غټه برخه درلودل.دهم دې جريدې مؤخه داهم وه چي نورمنورين هم دسياست ولورى ته را كش كړى، چي دهغې جملې څخه د كتورمحمودي ،غلام محمد غباراونورمخورهم دځانه سره ملګرى كړي . چي هغوى هم دغه وخت په ځانګړي توګه سياست كاوه.نو په همدغه مؤخه ئې دبابر په نامتو باغ كى يوه پرا خه غونډه جوړه كړه، څودغه سترخلک هم دويښ زلميانو په مؤخه كې شا مل كړي.خو! دعبدالحميد مبارز دوينا له مخي خداى بخښلى دكتورمحمودي داځكه ورسره ونه منل چي نوموړى ګوند ئې په نوي ځوانانو پوري اړوند باله.اولازمه ئې وګڼل چي جلا فعاليت او سياست وكړي. (دډيرومعلومات دپاره تحليل واقيعات سياسي افغانستان ۱۳۰مخ وګورى).د خداى بخښلي قاضي صاحب اوخداى بخښلي محمد علم بڅركى دوينا له مخي چي زما سره ئې په كورني مجلسو كى يادونه كړې ده يادول ئې غواړم چي هغوى د د كتورمحمودي را تګ ويښ زلميانو ته تائيدوي.اووائي: (څه وخت چي خداى بخښلى د كتورمحمودى ديوڅو ورځودپاره كندهار ته راغلى ؤ، هغه دقاضي بهرام خان اومحمد انور خان اڅكزي،عبدالرسول خان پښتون اونورو مشرانوپه تشويق دويښ زلميانود ګوند سره يوځاى سو.اوپه ګوندكې

شامل سو). دکتورمحمودي په قوم مومند ؤ، په فکرکي دپراخ نظرخاوند وو.په همدغه خاطرئې دجريدې نوم ندای خلق په نامه وو.چې دخلکوسره ئې مينه وه.هغه دويښ زلميانوسره په دې اند وو،چې دولت اوحکومت بايدسره بيل سي.اومشروطه حکومتونه دډموکراسۍ اوپارلمان دلاری بايد رامنځته سی،چې همدغه ګډه يا مشترکه پوله وه د ده اودويښ زلميانو په منځ کې.اوس به راسو دانګاروتاريخی جريدې ته چي دافغانستان دډموکراسۍ په کلونو کې يادشاه محمود خان په دوران کي لومړی جريده وه.اوډير تاثيرات ئې دخپل وخت په شرايطو کی وښندل.او ددغه وخت د ليکوال غلام حسن صافی د مقالې په خپريدو(موی مبارک)په نوم چې دوخت دحکومت په پلمه دمذهب سره دټکرانګيزه ئې ګڼل.دجريدې دبندولودپاره يوه پلمه سوه.اوجريده نوره بنده کړل سوه.غلام حسن صافی زندانی سو.اودانګاره جريده هم دابددپاره بنده کړل سوه. دجريدې دبنديد وڅخه وروسته دافغانستان منورين خاموشه کښې نه نستل. اوپه اعتراضاتواوشکايتونوئې لاس پوري کړ،مبارزې نورهم رنګ واخيست. چې يوڅوورځي وروسته دويښ زلميانوا ودافغانستان دمنورينو يوتعدادخلک داستقلال دليسي دفوټبال په ميدان کی سره راټول سوه.اويوه پراخه غونډه يا مظاهره ئې دصافي صاحب دبندي کيدو او داخباردبندېدوپه خاطروکړه.خو دوخت حکومت هم ډيربدچارچلند دنوموړی مظاهرې سره وکړ.اوپوليسو دقمربندوپه وهلوسره نوموړې مظاهره تيته اومنحل کړه.چې دهمدغه جريدې په بندولو سره،دشاه محمودخان دوخت دډموکراسۍ ځرغ هم مخ پرخاموشه کيدو سو.دهيواد سياسي جنجالونه اوتاو تريخوالی،بندي ګرۍ پرله پسې ډيري سوې.

پا يله

که مورډبشري، ټولني وتاريخ ته په ښه غورسره وګورو،دابه را ته څرګنده سي چې تاريخ نه يوازی پرمادي اودټولني پرزيربنائي پايوولاړدی.اونه يوازي د مادي اووتيزپرمخ تګ په سبب مخ پرووړاندي روان دی.بلکي؛دتاريخ دغه څپې چي هميشه دنوي اوپرمخ تللي ټولني درامنځته کيدوسبب ګرځي،دغه حرکت او دپرمخ تګ څپې روبنائي بنسټونو ته هم ضرورت لري.

دتاريخ په جوړولوکي ولسونه اودولسونواستازي،لاربنوونکي هم په خپل وار سره سترړول لري.اودهغوی طرحي ددې سبب کيږي چي په ټولنه کي نوي حرکتونه اوټولنه ديوه ځانګړی وتيزاوټولنيزسيسټم يانوی پړاووخواته ورکش کړي.په دې کي شک نشته چي دبشري ټولني تاريخ هغه ډيالکتيکي پرمخ تګ د انسانانودپيدايښت څخه بياترنن ورځي پوري،پرپنځودورويا پړاونوويشل سوی دی.هرپړاوچي يوځل رامنځته سوی دی،بيا هغه خپل ځای وبل نوي پړاوته پرايښی دی.هغه زوړدوران بيا نه تکراريږي.

کله نا کله دا پيچلی حرکت داسي معلوميږي چي ډيا ليکټيکي حرکت ديوې کړۍ څخه وبلی کړۍ ته پرشا تګ ته ځان جوړوي... خو! هغه داسي نه ده. دغه پر شا تګ بيرته ددې سبب ګرځي چي ټولنيزپرمخ تګ ځان ديوه نوی پړاودپاره اماده کړي.دبيګې په توګه اميرامان الله خان چي يومترقي پاچاوو.هغه يولړ روبنائي ګامونه اوچت کړه.اودخلکو په فکرونوکې روبنائي تغيرات را منځته کړه،دغه روبنائي حرکت په ځانګړې توګه کافي نه وو.بلکی؛ دغه ډيموکراټيک حرکت دټولنی اقتصادي يازيربنائي شرايط هم غوښتل.خو هغه په افغانستان کی نه وه برابر،خلک دډموکراسۍ په خوندنه پوهيده اوپه افغانستان کی فيوډالي ټولنيزشرايط حاکم وه.افغانستان داوخت خان،خانی اوملک سالاري يوه عنعنوی اوکلتوری ټولنه وه،چي هلته خان ،ملک اوملا دټولنی عنعنوي مشران دي.په دغسي ټولنه کي ،دښځوحقوق ته احترام،دآزاد فکردرلودل،په دولتی چارو کي دلايقوکسانو ګمارل اوداسي نور...يوجرم ګڼل کيږي،هغه چاچې پيسې درلودلې هغه اصل اوغريبان ،بزګران،کسب کاران اومنورين دټولنی ترټلې طبقه ده.خو! اميرامان الله خان په دغسي اقتصادي شرايطوکي يولوړروبنائي ګام واخيستی.

چي ديوه لږومنورينودملاتړسبب سو.اودلږوخت دپاره دغه ملي اوډموکراتيک حکومت دوام وکړ،خوبيا ئې هم په لږوخت کي ټولنى ته فکرى تغيرات راوستل،اودټولنى وګړى ئې په ملى ډموکراتيکوافکاروتريوې اندازې پوري سنمبال کړه.خو!دبلي لورى څخه ددغه وتېزوياقتصادى شرايطو پربنسټ، نړيوالوامپرياليسي قوتونوياستعمارى هيوادونوچي په رأس کې دغه وخت برتانيا (انګليستان) مشري درلودله،دخپل امپرياليستي اواستعماري سياست پر بنست، زاړه پالي روحاني، مذهبي جاسوسان اود ملک غله اولارى وهونکي ، ګروپونه اوزاړه پالى فيوډالان ئې د ملي اوډموکراتيک غورځنګ «اماني غورځنګ» په مقابل کي سره يوموټي کړه.اوداميرامان الله خان حکومت ئې راوغورځاوه.دسقاوحکومت ئې دهغه پر ځاى په رسميت وپيژنده.نوطبعي خبره ده چي نوردښځو نسبي غورځنګ چى په نطفه کي راپورته سوى وو،هغه ئې خاموشه کى ښوونيزبهيردناکامۍ خواته مخه کړه،په هيواد کي تورتياره خپره سوه.دانګريزانودنوى استعمار(ښکيلاک) دوره بيا دحبيب الله په پاچهۍ سره را پيل سوه. دلته ددغه بيلګې څخه مؤخه داده چي تاريخ پر شا نه ځي که څه هم ديوڅه وخت دپاره شاته ولاړسي، خو! بيرته دغه پر شاتګ دنوي پر مخ تګ سبب ګرځي.

لږوخت لانه ؤ تيرسوى چي دهيواد د ملي او نړيوال غورځنګ په مرسته دامير امان الله خان د ملي اوډ مو کرا ټيکوارمانونوپه خاطردهيواد په دننه او دډيورنډ دکرښي دهغه خواپښتانه اوافغانان سره يوموټي سوه.اودانګريزانوددغه شيطاني سياست په مقابل کي را پورته سوه.او ډيورنډ د کرښي هغه خوا چي دانګريزانو ترکنترول لاندى سيمه وه،يولړمشران لکه:قاضي محمدبهرام خان اڅکزى،محمد انورخان اڅکزى،عبدالعلي اخوندزاده،داروخان نيکه،قومندان مهردل خان بار کزي په مشرئ نورمنورخلک دهيواددنجات په خاطردجنرال محمدنادرخان ترمشرئ لاندى دهيواد د ګوټ، ګوټ منورينوددغه لاس پوڅي رژيم په مقابل کى قربانئ ته چمتو سوه.اوپه لږوخت کې سقاوي دوران ته دپاى ټکى کښيښودى.

په دغه کتاب کي چې پردو(۲) څپرکوويشل سوی دی،د قاضي بهرام خان اڅکزي مبارزې دتاريخ په جوړولوکي ډېرواضيح دي.مالازمه وګڼل چي پر دغه سترانسان باندي يوڅه وليکم .کوم چي دافغانستان د ملي اوډموکراتيکو مبارزوپه خاطرئې خپل ارام ژوند نارامه کړی وو، دژوند يوه لويه برخه ئې په ستونزواوکړاونوکی تيره کړې وه.اودرا تونکي نسل دپاره ئې لاره د ملی ډموکراتيکوارمانونوپه خاطر خلاصه کړه.او پسله يولسو (۱۱)کالو زندان څخه لومړی دولت دې ته چمتوسو چی ددغه سترسياست پوه سره دهغه دارمانونوپه خاطرددموکراسۍ اووښځوته دحقوقو په خاطر،دافغانستان خلکوته دآزاد فکر لاره خلاصه کړي. دولت يا دوخت حکومت لو مړی په ۱۳۴۲هـ ش کال کی اساسي قانون رامنځته کی، پارلمان جوړسو، حکومت دخلکوپه رايه په نسبي توګه جوړسو.اوبياوروسته خدای بخښلی بهرام خان اڅکزی دزندان څخه خوشي کړل سو. چی دغه نو بيا دده دژوند وروستي وختونه وه. ما دخدای بخښلي سره په څومجلسونوکی چی دغه وخت زماعمرهم لږ.ووو.ليدنه کړې ده.اوقاضي صاحب هم په دغوورځوکي ناروغه ؤ. لکه څنګه چي په کتاب کی مي هم توضيح ورکړې ده،چي سخت سياچالونه ئې ګاللي وه.خو! خپل انقلابي او دهيواد پالني روحيه ئې نه وه ضعيفه سوې بلکي؛ نوره هم غښتلې سوې وه.او دځوانانواوپيغلانوسره ئې دهيوادپالني په روحيه ډېرښه مجلسونه کول.او په دې به ډېرخوشحاله کيده چي يوڅوک دهيوادپه با ب پوښتني ځينی وکړي،نوپه ورين تندي به ئې ځوابونه ورکول.دغه ټوله خاطرات زما سره په مغز او ذهن کی موجود وه.اوهميشه به مي دغه فکر کاوه، چی ددغه لوی انسان په باب يو څه وليکم ، څودخلکود ملي او ډموکرا ټيکوارمانونودپاره يوه روښانه لاره دقاضی صاحب دنظرپربنسټ روښانه سي.اود بله پلوه مي ديوه هيواد پال او ليکوال په څير خپله دنده ترسره کړې وي. نودغه وړوخت يافرصت مي دښاغلي محمد کريم خان اڅکزي په تشويق او يادونه سره تر لاسه کړ.او دغه کتاب يااثرمي وليکه، اميد لرم چي درا تلونکی نسل دپاره د ګټي وړ وګرځي.او دځوانانو دپاره لارښود سي.او زما هم هغه دنده چی مي دځان په هکله درلودله او دغه فکري بوج هميشه را سره ملګری وو، چی دخدای بخښلي خاطرات بايد دافغانستان خلکواوولسونوته تريوې اندازې ياتوانه

پوری وروړسوم.داڅکه چی دغه وخت زه خپله هم دهیوادڅخه لیری دهالیند په هیوادکی دمسافرۍ شپې ځکه تیروم چی هیواد مو دغه وخت ناارامه اودداخلی جنګونو ښکارسوی دی.نو که په دغه کتاب یااثرکي څه ستونزی یاکمبودۍ شتون ولری زه بخښنه غواړم. او امید لرم چی زما وروسته به بیا هم پردغه کتاب نورهیوادوال اولیکوالان هم کاروکړی اونوی څیزونه یا مواد به پروړزیات کړي. په درناوي

ننګیالی بڅرکی

لاندی شعرچي شاعرئې زه خپله یم، دويښ زلمیانو ټولوپلویانوته ډالۍ کوم.

د قاضي صاحب یادونه

دبولدک په مؤله یده کې یو نوی ځوان ښکاره سو

درڼا څــراغ ئې خپور کړداڅــک نوم په تا زه سؤ

بیا ئــې وځــلول پا ښي دا هیواد تــا زه ، تا زه سؤ

نه دځان پرسوځید و ؤ ، بس وشمع ته پروانه سؤ

د کابل تر څنډوراغلی، دخپل قوم نوم په ښه سؤ

په زړه ډک یوارمانجن ؤدخپل وخت یوافسانه سؤ

دانګریزملأخاموش سو،چي قاضي ددین ښکاره سؤ

دتاریخ پاڼي سوې نوري ،دزلمو شعار ښایسته سؤ

یوداستان او خاطره سو چي میدان ته را ښکاره سؤ

سورغمی وړده یا قوتوچي ښکاره سونور هم ښه سؤ

په مجلس چې مې لیدلی پردا ذهن مي خاطره سؤ

دغه وخت توره تیاره وه،پرهیواد مشعل ښکاره سؤ

درنیا سوړي سوې خلاصي د قانون لمررا ښکاره سؤ

خلک ټول سول پر ګوندونودعرفان څراغ ښکاره سؤ

ښځـــونرلاره کړه خپله پـر تعلیم باندی ئې زړه سؤ

بس دا هرڅه ټوله سم سوه،دهیواد رنګ هم ښکاره سؤ

دغه دنده دبهرام وه، چي هیواد مو قانونـــی سؤ

نورنوهرڅه سوه روښانه قانـوني چلند چی وسؤ

دتاریخ یو مرحـــله وه هر ستم پر ځنګـا نه سؤ

زما بڅرکي دنده داوه چی قاضي درمعارفي سؤ

ماخذ ونه (اخځلیک)

۱ - بڅرکی محمد علم : ویښ زلمیان دافغانستان یو سیاسي تحریک.

خپروکې : افغان کلتوری ټولنه نیدرلنډ.کال۱۳۷۹هـ ش یا ۲۰۰ع.

۲ ـ عطایی محمد ابراهیم :دافغانستان معاصرتاریخ .

۳ ـ غبارمیرغلا محمد:افغانستان درمسیرتاریخ.کال : د۱۹۶ع دکابل دولتي مطبعه.

۴ ـ زیری صالح محمد : دنیمي پیړی خاطراې. کال ۲۰۰۵ع

۵ ـ پنجشیری دستګیر : ظهوروزوال حزب دموکراتیک خلق افغانستان.

۶ ـ فراهي عبدالغفا ر : افغانستان دډموکراسۍ او جمهوریت په کلونو کي.

۷ - بڅرکی ننګیالی : دمحمد علم بڅرکي دژوند ځیني برخي .

خپرونکې : داحمدشاه بابا علمي ادبي ټولنه کال:۱۵ قوس ۱۳۹۲لمریز

۸ ـ ځلمی محمد ولي:داستبداداومطلقیت په مقابل کې د ځینوافغانانوملي مبارزې.

۹ ـ نومیرفدامحمد (ترتیبوونکی) : دافغانستان دخپلواکۍ اونجات تاریخ.

خپروونکې:دافغانستان د کلتوری خدمتونواداره.کال: ۱۳۷۹هـ ش ۲۰۰۰ع.

۱۰ – پوهنیارسید مسعود:ظهورمشروطیت وقربانیان استبداددرافغانستان.

خپرونکي : سبا کتابخانه قصه خوانی بازارپاکستان.کال:۱۳۷۶هـ ش.

۱۱ - بڅرکی ننګیالی : دافغان انګلیس په درو جنګو کي رزمي ادبیات .

خپرونکې: داحمد شاه بابا علمي ادبي ټولنه کال :۱۳۸۵لمریز کال داسد ۲۳

۱۲ – کرزی ځلمی: په افغانستان کي دمشروطیت غورځنګ .

خپرونکې : دساحل صنعتی مطبعه میونشن. کال ۱۳۹۳هـ ش ۲۰۱۳ع

۱۳ - ایوبي غلام محی الدین: سیاسي هڅي او تلاښونه.

خپرونکې : ډیسینټ پرینټینګ پریس کال: ۱۹۹۲ع کرا چي .

۱۴- اڅکزی محمد ایوب خان:خورجین . خپرونکې: جعفرپبلشنګ هاؤس کویټه. کال ۲۰۰۶ع د فبرورۍ میاشت .

۱۵ – مبارز عبدالحمید : تحلیل واقیعات افغانستا ن سیاسي .

خپرونکی مرکز نشراتي میوند سبا کتابخانه کال : ۱۳۷۷ حوت ۳ پیښور.

یوه لنډه یادونه :

دخدای بخښلي قاضي بهرام خان یادونه زماسره دډیره پخواهم په ذهن کي وه.خولازم وخت می نه وُپیداکړی چي نوموړي خاطرات منظم کړم.اوديوه کتاب په څیرئې دراتلونکي نسل دګټي د پاره خپورکړم.خو!اوس مي د ځینودوستانو او دهغه د کورنۍ په هڅونه ددې توان پیداکی،چي داکتاب خپور کړم.نوکه په کتاب کي ځیني سهوي موجودي وي.ما وبخښئ،ځکه دهیواد څخه لیري دهالینډپه هیوادکي دغه کتاب لیکل سوی دي.اود کتاب په لیکلو کي مي لاس لنډوو،چي یا کتابخانو ته مراجعه وکړم او یا هم دقاضي صاحب دوخت دوستان پیدا کړم، چی ددغه لوړ شخصیت خاطرات را سره شریک کړي. په در ناوي